

YUSUF FRANKO PAŞA VE CEBEL-İ LÜBNAN



ECE YÜKSEL

KASIM, 2021

YUSUF FRANKO PAŞA VE CEBEL-İ LÜBNAN

ECE YÜKSEL



DANIŞMAN

PROF .DR.Ő.CAN ERDEM

TARİH BÖLÜMÜ DOKTORA TEZİ

T.C. YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

KASIM,2021

İNTİHAL SAYFASI

Doktora tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.



Tarih 16.11.2021

Ad/ Soyad ECE YÜKSEL

ÖZET

Bu çalışmada, Yusuf Franko Paşa ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı incelenmiştir. Katolik Melkit bir ailede dünyaya gelen Yusuf Franko aile geleneğinin devamı olarak memuriyet hayatına Hariciye Nezareti'nde başlamış, bu görevde iken katıldığı Tophane ve Lahey Konferans'ları sürecinde Osmanlı Devleti'nin diplomatik ve siyasi ilişkileri çalışmada ele alınmıştır. Cebel-i Lübnan'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmeden önceki idari, siyasi, kültürel yapısı irdelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgenin iki temel cemaati olan Marunî ve Dürzi çatışmasına son veren Çifte Kaymakamlık ve ardından Mutasarrıflık Düzenini kurmasına değinilmiştir. Anılan süreçler Yusuf Paşa'nın atandığı tarih olan 1907'ye kadar gözden geçirilmiştir. Yusuf Paşa'nın bürokrasideki son görevleri Sadrazam Tevfik Paşa Hükümetlerinde önce Posta Telgraf ve Telefon Nazırlığı devamında Hariciye Nazırlığı görevi üstlenmesidir. Yusuf Franko Paşa'nın bu iki nazırlık görevi 28.12.1918 – 04.03. 1919 tarihleri arasını kapsamaktadır. Yusuf Franko bu zor görevleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş bir ülke ve başkentte sürdürmüştür. Hayatının Pera'da geçen kısmında karikatür çizdiği bilinen ve bu karikatürlerini bir albümde toplayan Yusuf Franko'nun albümünde 124 karikatür bulunmaktadır. Yusuf Franko Paşa 1933'te vefat etmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Yusuf Franko Paşa, Cebel-i Lübnan, Osmanlı Devleti, Mutasarrıflık, Nazırlık.

ABSTRACT

In this study, Yusuf Franko Pasha and the governorship of Mount Lebanon were examined. Yusuf Franko, who was born in a Catholic Melkit family, started his civil service life in the Ministry of Foreign Affairs as a continuation of the family tradition, and the diplomatic and political relations of the Ottoman Empire during the Tophane and The Hague Conferences he attended while he was in this duty were discussed in the study. The administrative, political and cultural structure of Mount Lebanon before it came under the rule of the Ottoman State was examined. It is mentioned that the Ottoman State established the Double District Governorship and then the mutasarrifate order, which ended the conflict between the Maronite and the Druze, the two main communities of the region. The aforementioned processes were reviewed until 1907, when Yusuf Pasha was appointed. Yusuf Pasha's last duties in the bureaucracy were to be the Minister of Post, Telegraph and Telephone, and then the Minister of Foreign Affairs in the Grand Vizier Tevfik Pasha Governments. These two ministerial duties of Yusuf Franko Pasha 28.12.1918 – 04.03.1919. It covers the period between 1918-1919. Yusuf Franko continued these difficult tasks in a country and capital occupied by the Allies. There are 124 cartoons in the album of Yusuf Franko, who is known to have drawn caricatures during the part of his life spent in Pera and collects these caricatures in an album. Yusuf Franko Pasha died in 1933.

KEY WORDS: Yusuf Franko Pasha, Mount Lebanon, Ottoman Empire, Governorship, Ministry.

ÖNSÖZ

Farklı birçok mezhep ve dinden insanın bir arada dört asır kadar birlikte yaşadığı Cebel-i Lübnan oldukça engebeli ve sarp arazi yapısı yüzünden bu farklı grupların kendi içine dönük yaşamasına izin vermiştir. Bu topluluklar arasında bulunan Hristiyan Marunîler ve Şii Dürziler Cebel-i Lübnan'ın çekirdeğini oluşturmaktadır. 18.yüzyılın ortasına kadar emirler tarafından idare edilen Cebel-i Lübnan'da feodalite, şiddetli mezhep çatışmaları yüzünden aşınmıştır. Bunun neticesinde yeni bir düzen arayışı içine girilmiştir. 1845 senesinde Çifte Kaymakamlık düzenine geçilmiştir. Fakat vergilerin arttırılmasına kaşı çıkan köylülerin başlattığı isyan 1860 senesinde kanlı bir iç savaş haline dönüşmüş çok insan hayatını kaybetmiştir. Deneyimli bir devlet adamı olan Fuad Paşa bölgeye gönderilerek olayların kontrol altına alınması sağlanmıştır. Fuad Paşa'nın makama verdiği bilgiler ışığında hazırlanan 1861 tarihli Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile mutasarrıflık düzenine geçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin tayin ettiği Katolik bir mutasarrıf Lübnan'ı otonom bir sistem içinde yönetmiştir. Mutasarrıflık düzeni Osmanlı Devleti'nin klasik idari yapısı olan sancak kavramından farklı özerk bir yapılanmadır. 1861 yılından 1915 yılına kadar devam eden bu sistem sayesinde Marunî-Dürzi çatışması büyük ölçüde sona ermiş ve sükûnet sağlanmıştır. Cebel-i Lübnan, eski zamanlardan beri gördüğümüz örneklerden anlaşılacağı üzere çatışmaların sık yaşandığı bölgelerdendir. Çalışmamızda, 19. yüzyıl Osmanlı diplomasinin önemli figürlerinden olan Yusuf Paşa'nın Mütareke döneminde kurulan İstanbul Hükümetlerinde Nazırlık yapmadan önce diplomasi tecrübesine katkı sağlayan mutasarrıflık görevinin incelenmesinin önemli olduğu görüşündeyiz. Bu çalışmada Türkçe, İngilizce ve Fransızca kaynaklar kullanılmıştır. Yusuf Franko Paşa'nın mutasarrıflık dönemi incelenirken temel yazılı kaynaklar olarak Engin Deniz Akarlı – The Long Peace ve John P. Spagnolo-France And Ottoman Lebanon (1861-1914) adlı eserler kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde bulunan arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

Birinci bölümde Yusuf Paşa'nın bürokratik özgeçmişi kronolojik olarak anlatılmıştır. Böylece Yusuf Paşa'nın kökleri, kişiliği hakkında bilgi verilerek Hariciye Nezareti'ndeki memurluğuna değinilmiştir. Cebel-i Lübnan'ın tarihi ve Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmeden önceki durumu ele alınmıştır. Çifte Kaymakamlık idaresinin başarısızlık ile sonuçlanmasının ardından yaşanan 1860 Marunî-Dürzi savaşı, 1861 Vilayet Nizamnamesinin imzalanması ve mutasarrıflık düzeni anlatılmıştır. Bu düzen içinde Cebel-i Lübnan ve Suriyeli Hristiyan aydınlar yaşanan Arap Uyanışı ve ayrılıkçı hareketlerin doğuşuna değinilmiştir. Sultan II. Abdülhamit devrinde bu faaliyetlere karşı izlenen Panislamizm politikasından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde 1907 senesinde Cebel-i Lübnan'a tayin edilen Yusuf Franko Paşa'nın görev yaptığı beş yıl içerisinde yaşanan siyasi, idari, ekonomik ve sosyolojik olaylar ele alınmıştır. Bunlar ;Yusuf Franko Paşa'nın İdare Meclisi azaları ile olan ilişkileri, II. Meşrutiyet'in Cebel-i Lübnan'daki sosyolojik yansımaları, özerk statülerini kaybetmek istemeyen Lübnanlıların Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerine aday göndermemeleri, Vakıf davaları önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise Yusuf Franko Paşa'nın 1912 senesi temmuz ayında emekli olarak İstanbul'a döndükten sonra 28 Aralık 1918'de başlayıp 3 Mart 1919'da sona eren nazırlık dönemi ele alınmıştır. Yusuf Paşa'nın Posta Telgraf ve Telefon Nazırlığı döneminde yaşanan İttihatçı avı, usulsüzlükler, sansür hadiseleri, memur maaşlarının ödenememesi, grevler ve haberleşmedeki aksaklıklar Mütareke şartları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Devamında Hariciye Nazırlığı yaptığı sekiz gün içinde yaşanan gelişmelerden bahsedilmiştir.Bu bölüm, Yusuf Paşa'nın karikatür albümü ve vefatıyla sonlandırılmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında Yusuf Franko Paşa ve Cebel-i Lübnan'ı anlatmayı amaçladık. Bu konunun seçiminden tezin tamamlanma aşamasına kadar bana zaman ayırarak, yardımlarını esirgemeyen ve her zaman yanımda olan danışman Hocam Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr.Ş. Can Erdem'e çok teşekkür ederim. Doktora sürecinin en başından beri yanımda olan Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Bölüm Başkanı Hocam Sayın Prof. Dr. Tülay Âlim Baran'a ilgi ve desteği için teşekkür ederim. Doktoraya başladığım ilk gün bana her konuda destek olacağına dair güven veren Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Hocam Sayın Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'a, bana her konuda yol gösteren Hocam Sayın Prof. Dr. Şakir Dinçşahin'e, her zaman yardımları ile bana destek olan Hocam Sayın Dr. Ahmet Büyükaksoy'a, desteğini hiç eksik etmeyen sevgili meslektaşım Sayın Dr.İmren Arbaç'a, desteğiyle yanımda olan canım Anneme ve Harvard Kütüphanesinden aldığı kaynaklar için canım Ablama, Michigan Üniversitesi'nden istediğim kitapları gönderen Umflit Michigan Üniversitesi Dekan Yardımcısı Yener Kandoğan'a, arkadaşım Dr.Nergiz Özcan Ketola'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
YUSUF FRANKO PAŞA VE CEBEL-İ LÜBNAN.....	6
1. 1 Yusuf Paşa'nın Hayatı ve Bürokratik Geçmişi	6
1.2 Cebel-i Lübnan'ın İdari Yapısı	13
1.3 Dinsel Yapı.....	15
1.4 Mutasarrıflık Öncesi Dönem	17
1.4.1 Emirler Dönemi (1523-1842).....	17
1.4.2 Çifte Kaymakamlık Dönemi (1845-1861)	18
1.5 1861 Vilayet Nizamnamesi	21
1.5. 1 Mutasarrıflık Sistemi (1864-1915).....	23
1.6 Cebel-i Lübnan'da Yabancı Okullar ve Misyonerlik	33
1.7 Cebel-i Lübnan'da Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu	41
İKİNCİ BÖLÜM	50
YUSUF PAŞA'NIN MUTASARRIFLIK DÖNEMİ (1907-1912).....	50
2.1 Yusuf Franko Paşa'nın Cebel-i Lübnan'a Tayini	50
2. 1.2 Ekonomi	65
2.1.3Ticaret, Ulaşım Haberleşme ve Bayındırlık Hizmetleri.....	73
2.1.4 Sosyolojik Tablo ,Göç ,Basın ,Eğitim, Sağlık.....	75
2.1.4.1 Askerlik	75
2.1.4 .2 Hukuk ve Asayiş	78
2.1.4 .3Göç	85
2.1.4 . 4Eğitim	92
2. 1.4.5 Misyonerlik Faaliyetleri	96
2.1.4 .6 Sağlık.....	102
2.1.4 .7 Cemiyetler ve Gazeteler	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	110
YUSUF PAŞA'NIN BÜROKRASİDE SON GÖREVLERİ	110

3.1. Posta ve Telgraf Nazırlığı (26.12.1918- 24.02.1919).....	110
3. 2 Hariciye Nazırlığı (24.02.1919-04.03.1919).....	123
3.3 Vefatı	136
3.4 Karikatür Albümü : Tipler ve Yüklemeler	136
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	148
EKLER	172



KISALTMALAR

ABCFM: Amerikan Yabancı Misyonlar Komitesi

ANAMED: Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.: Cilt

C. Lübnan: Cebel-i Lübnan

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. :Editör

F.: Fon

Haz.: Hazırlayan

Nr.: Numara

s. : Sayfa

S.: Sayı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınevi

GİRİŞ

Cebel-i Lübnan'da en eski yerleşim Fenikeliler devrine tarihlenmektedir. M.S. 636 yılında Şam Eyaleti'ne bağlanan C. Lübnan'da Dürzi, Nusayri, Mutavâli, Hristiyan ve Marunîler emir-şeyhler tarafından yönetilmiştir. Bu emir-şeyhler 1288'de Memlûk Sultanı Kalavun'un hakimiyetine girmiştir. Cebel-i Lübnan'da iktidar mücadelesi Fatîmî, Memlûk ve Tahuniler döneminde devam etmiş sonra Dürzi Maan oğlu lideri II. Fahreddin Lübnan topraklarına hakim olmuştur. Fakat o da Osmanlı Devleti ile mücadelesinden yenik çıkmış ve Suriye- Lübnan bölgesinde Osmanlı hakimiyeti başlamıştır (Kılıç,2011, s.45).

Cebel-i Lübnan'da 1697-1841 yılları arasında Sünnî Şîhab ailesinden emirler görev yapmıştır. Cebel-i Lübnan Osmanlı Devleti açısından iki bakımdan önemlidir. İlki vergilerin düzenli toplanması, ikincisi asayişin sağlanmasıdır. Bu sayede Şam'dan geçen hac kervanlarının da güvenliği sağlanmış olacaktır. Fakat yaşanan mezhep çatışmaları yüzünden Osmanlı Devleti zaman zaman bölgeye askeri müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır (Kor,2000,s.28). 1831 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın C. Lübnan topraklarında iktidarı ele geçirmesinden sonra Marunîlere karşı daha toleranslı davranması yüzünden C. Lübnan'da güç dengesi bozulmuştur (Zor,2000,s.30). 18. yüzyılın sonundan itibaren ise; Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret merkezlerinden birisi haline gelen Cebel-i Lübnan İngiliz ve Fransızların emperyalist çıkarlarının çarpıştığı bir arena haline gelmiştir. Fransa Katolik Marunîleri, İngilizler ise Hint sömürge yollarını koruma gayesiyle Protestan misyonerleri örgütlemiştir. Öte yandan Ruslar da bu yarışa katılmış Rum Ortodoksların hamiliğine soyunmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Cebel-i Lübnan topraklarından çekilmesi ile başlayan süreçte bitmek bilmeyen Marunî-Dürzi çatışması yüzünden 1842 yılında emirlik sisteminden vazgeçilmiştir. Çifte Kaymakamlık adı verilen bu sitem ile kuzeyde Marunîler güneyde ise Dürziler 2 ayrı kaymakamlık kurmuştur (Zor,2000, s.30).

1843 yılında Cebel-i Lübnan Suriye ve Filistin'den farklı özerk bir yapıya sahiptir (Ahmad,2017, s.147) (Reinkowski,2005, s.56).

Osmanlı Devleti tarafından Cebel-i Lübnan'a atanan ilk vali Ömer Paşa'dır. Fakat kısa bir süre sonra Batılı devletler Ömer Paşa'nın idareciliğini beğenmemiştir. Marunî-Dürzi geriliminin başladığı iddiaları üzerine Mehmet Selim Bey teftiş için gönderilmiştir. Selim Bey'den bir rapor yazması istenmiştir. İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning¹ Sayda Valiliği'ne bağlı

¹ İlk defa Mayıs 1808 'de İstanbul'a katip olarak atanan İngiliz elçisidir . Ayrıca Bknz. (Keleş ve Ercoşkun, 2014,s.268)

olarak Marunî ve Dürzi kaymakamlıkları kurulmasını teklif etmiştir (Reinkowski,2005,s.66). Osmanlı Devleti Çifte Kaymakamlık idaresinin de sorunları çözemeyeceğini kanaatinde olsa da bu sistemine geçilmesi için İngiltere'nin baskı uyguladığı bilinmektedir (Reinkowski,2005, s.66) . Bu da İngilterenin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini göstermektedir.

1842 yılı sonlarında başlayan Çifte Kaymakamlık sistemine göre Hristiyan Kaymakamlığı Bekfiye'de Dürzi Kaymakamlığı ise Şveyfat'ta kurulmuştur. Öte yandan her iki kaymakamlık da Sayda Vilayeti'ne bağlıdır. Fakat idare ikiye bölünmüş vaziyette olsa da halkı karışık bir halde bulunan bölgelerde azınlık mukataalarının kendi seçmiş oldukları vekiller tarafından yönetilmesine karar verilmiştir. Marunî ve Dürzî kaymakamlıkları 12 üyesi olan karma bir meclis ile idare edilecektir. Bu karma meclis adli, idari ve mali konularda yetkilidir. Bu İdare Meclisi'nde Müslüman, Marunî, Dürzi, Ortodoks, Rum ve Şiiler 2'şer üye ile temsil ediliyordu. Vergi olarak belirlenen tutar ise 3500 keseydi (Reinkowski,2005, s.68). Fakat bu düzenin bozulmasında Marunî ve Dürzilerin menfaatleri gereği ikili oynaması etkili olmuştur (Reinkowski,2005, s. 68).

Ayrıca Zahle ve Deyrülkamer² kazalarının statü sorunun çözilememesi de düzenin bozulmasında etkili olmuştur.Öte yandan yaşanan en ufak bir sorun da Dürziler'in sorunlarını çözmek için İngiltere Konsolosuna başvurmaları da diplomatik krizlere neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Mehmet Şekip Paşa ve Arabistan ordusu Müşiri Mehmet Namık Paşa Cebel-i Lübnan' a gönderilerek olayları yerinde tetkik etmekle görevlendirilmiştir. Aslında Osmanlı Devleti'nin asıl amacı Emir Şekip Paşa'nın vereceği rapor göre Çifte Kaymakamlık sistemine son vermektir (Ekinci,1998, s.19).

Çünkü Çifte Kaymakamlık sistemi Cebel-i Lübnan'daki sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Bu durum da İngiltere ve Fransa gibi devletlerin Osmanlı Devleti 'nin içişlerine müdahalesi tehlikesini doğurmaktadır. Şekip Paşa, durumu dönemin Fransa konsolosu Poujo ile görüşmüştür. Paşa yaptığı tahkikat sonucunda İngiltere ve Fransa'nın planlarından haberdar olmuştur. Fransa'nın C. Lübnan ve civarında tek başına hâkimiyet kurma fikrinin artık aşikâr olduğunu gören Şekip Paşa bunun üzerine durumu İstanbul'a bildirmiştir. Ayrıca tam da bu sırada halk arasında başlayan silahlı çatışmalar yüzünden Osmanlı Devleti'nin acilen önlem alması gerekmiştir. Öncelikle halkın elindeki silahlara el konmuştur. Yapılan aramada 30.000 civarında tüfek ele geçirilmiştir. Olaylarla ilişkisi olduğu tespit edilen Şihabi Hanedanı C. Lübnan'ın dışına çıkartılmıştır. 1845'te yaşanan bu kanlı çatışmalar sonunda ne Marunî ne Dürziler tam bir zafere ulaşmıştır. Her iki millettten 1500-3000 arası insanın hayatını kaybettiği

²Deyrülkamer: Cebel-i Lübnan'da Emirlerin sarayının bulunduğu yerleşim merkezinin adıdır (Acar,1989, s.13).

tahmin edilmektedir (Reinkowski,2005, s.68). Bu ölümlerin ve kayıpların ardından bir süre durulan anlaşmazlık ise 1858 yılında yeniden alevlenmiştir. Kisrevan'da yaşayan Maruni toprak ağaları daha önceki çatışmalarda ölenleri bahane ederek ayaklanmıştır. Aslında her ne kadar Maruni-Dürzi anlaşmazlığı gibi görünse de hadisenin temelinde vergi artışı ve İdare Meclisi'nde Maruni üye bulunmamasına duyulan tepki yatmaktadır (Reinkowski,2005, s.68).

1860 yılında başlayan yeniden başlayan çatışmanın kanlı bir iç savaş halini alması üzerine Sayda Valisi Hurşit Paşa ordusu ile Cebel-i Lübnan'a sevk edilmiştir. Öte yandan Deyrülkamer ve Hasbaya'da yaşanan şiddetli çatışmaların Şam'a sıçraması yüzünden burada yaşayan Hristiyanlar hayatını kaybetmiştir. Cebel-i Lübnan olayları sırasında yaklaşık 4 bin kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilirken bu rakam Şam'da yaklaşık 3 bin civarındadır. Yaşanan bu kayıplar üzerine Osmanlı Devleti bölgedeki asayişini sağlamak için daha fazla güç kullanmak zorunda kalmıştır. Olaylar kontrol altına alındıktan sonra ise hadiselerle karıştığı ve halkı galeyana getirdikleri tespit edilen 100 kadar ele başı yakalanarak yargılanmış ve cezalandırılmıştır (Reinkowski,2005, s.71).

Cebel-i Lübnan'da 1860 yılında yaşanan iç savaştan sonra bölgenin geleceğini görüşmek üzere Paris'te bir konferans toplanmasına karar verilmiştir. Konferans sonunda İngiltere, Rusya, Fransa ve Osmanlı Hükümeti temsilcileri 17 maddelik bir nizamnameyi kabul etmiştir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi (Réglement Organique) 9 Haziran 1861'de padişah fermanı olarak yayınlanmıştır. Eylül 1864'te uygulamaya giren Cebel-i Lübnan Nizamnamesi aynı zamanda daha sonra çıkarılan ve imparatorluğun bütün vilayetlerinde uygulanacak olan Vilayet Nizamnamesinin de temelini teşkil etmektedir (Reinkowski,2005, s.72).

Cebel-i Lübnan Nizamnamesine göre şehir 4 bölgeye ayrılmıştır. Beka, Trablusşam, Sayda ve Beyrut garantör devletlerin de onayladığı Hristiyan-Katolik bir mutasarrıf tarafından yönetilecektir (Acar,1989,s.18). Cebel-i Lübnan mutasarrıfı emirleri sadece Osmanlı makamlarından alır. Mutasarrıf seçimi ve görevden alınması gizlilik içinde yapılacaktır. Cebel-i Lübnan mutasarrıfı bütün idari memurların atanmasından ve alınan mahkeme kararlarının uygulanması ile asayişin sağlanmasından sorumludur. Mutasarrıfa vilayeti yönetiminde İdare Meclisi yardımcı olacaktır. İdare Meclisi; 1 Sünni Müslüman, 3 Dürzî, 4 Marunî, 1 Rum Katolik, 2 Rum Ortodoks ve 1 Şii olmak üzere toplam 12 üyeden oluşmaktadır. Meclis Başkanı mutasarrıftır. Mutasarrıflık düzeninde Cebel-i Lübnan idari olarak 6 kazaya bölünmüştür. Her kazayı mutasarrıf tarafından atanan 1 şeyh idare edecektir (Ekinci,1998, s.22).

Cebel-i Lübnan Nizamnamesine göre; Osmanlı Devleti tarafından belirlenmiş olan 3500 kese vergi gerekli durumlarda arttırılıp 7000 keseye çıkarılabilirdi. Öte yandan yine mali yılbaşında belirlenen vilayet bütçesine göre yerel masraflar düşüldükten sonra geri kalan rakamın devlet hazinesine aktarılmasına karar verilmiştir. Cebel-i Lübnan'da güvenlik ve asayişin sağlanmasında yerli ve karma personelden oluşan bir zaptiye teşkilatı görev yapacaktır (Sönmez,2007, s.165).

Devlet burada ayrıca asker bulundurmayacaktır. Fakat 1881 yılından sonra imparatorluğun geri kalanında olduğu gibi Cebel-i Lübnan'da da jandarma görev yapmaya başlamıştır (Sönmez,2007,s.173). Lübnan'daki Jandarma bölüğünün personel sayısı nüfusun binde 7'sini oluşturmaktadır. Özel üniformalı, gönüllü bir birlik olan jandarma mutasarrıfı da korumuştur. Mutasarrıfın görev süresi 5 yıldır. Görevden alınmasını icap ettiren bir durum olursa dava bitmeden mutasarrıf görevden alınmayacaktır. Bu karar verilirken garantör devletlerin de onayı alınacaktır (Ekinci,1998, s.22).

1861 senesinde mutasarrıf olarak atanan ilk isim Katolik Ermeni Garabed Artin David Paşa'dır. David Paşa Cebel-i Lübnan'a bağlı Baab kazasındaki konağa yerleştirilmiştir. 2 Fransız subay Nezaretinde jandarma birliği kurup gazete yayınlamaya başlayan David Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde Cebel-i Lübnan'da mezhepler arasında bir huzur ve sükûnet havası yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde yeni medrese ve okullar açılırken farklı mezhepten kişiler farklı mevki ve makamlarda görevlendirilmiştir (Acar,1989, s.19).

Davud Paşa'nın görev süresinin bitiminden sonra göreve gelen isim Yusuf Franko'nun babası Nasri Franko'dur. Katolik Arap olan Nasri Paşa memuriyete Hariciye Nezaretinde başlamıştır. Daha sonra Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Görevi başında vefat eden Nasri Franko'nun yerine ise kendisinden sonra Rüstem Paşa göreve atanmıştır. Vezir rütbesiyle 1873 yılı Şubat'ında Cebel-i Lübnan'a mutasarrıf olarak atanan Rüstem Paşa'dan sonra mutasarrıflığa Vasa Paşa tayin edilmiştir (Akarlı,1993, s.195).

Vasa Paşa'nın ölümünden sonra yerine Nasri Franko'nun damadı Naum Paşa görevlendirilmiştir. Naum Bey 1846 yılında İstanbul'da doğmuştur. Hariciye'de üst düzey görevlerde çalışmıştır. Naum Bey zeki ve girişken yapısıyla kısa sürede tanınmış bir bürokrat olmuştur. Naum Paşa'dan sonra Cebel-i Lübnan'a yeni mutasarrıf olarak Muzaffer Paşa atanmıştır. Muzaffer Paşa C. Lübnan'a atandığı zaman 60 yaşındadır. 1902-1907 yılları arasında görev yapmıştır. Muzaffer Paşa döneminde Cebel-i Lübnan'da vilayet idaresinde veya Nizamnamede revizyon yapılmadığı bilinmektedir (Spaglono,1977, s. 222).

Öte yandan 1908'den itibaren Ortadoğu halkları içinde filizlenmeye başlayan Milliyetçilik akımı bölgedeki siyasi dengeyi etkilemeye başlamıştır. Ayrıca bölgedeki Hristiyan halklar içinde baş gösteren ayrılıkçı akımlar yüzünden 400 yılı aşkın süredir Osmanlı hakimiyetinde sorunsuz bir biçimde yaşayan halkların artık Osmanlı idaresinden bağımsız devletler kurma hayalinin peşine düşmeleri kaçınılmaz bir hal olmuştur. Bu bağımsızlık rüzgarı kısa sürede Suriye ve Lübnan'daki halkları da etkisine almıştır. Oysa Cebel-i Lübnan'da yaşayan Hristiyanlar Osmanlı bayrağı altında özgürdür. Fakat Hristiyan halk Müslümanlar liderliğinde bir Arap milliyetçiliği hareketinin C. Lübnan'ı kuşatmasında endişe duymuştur. Bu nedenle Hristiyan ahalî Arapların bu milletçi duygularından rahatsız olmuştur (Acar,1989,s.21). İşte böyle bir atmosferde Cebel-i Lübnan'a atanan Katolik Arap Yusuf Franko Bey Muzaffer Paşa'nın ölümünden 10 gün sonra 8 Temmuz 1907 tarihinde 20.000 kuruş maaş ve vezir rütbesi ile Cebel-i Lübnan'a Mutasarrıf olarak tayin edilmiştir (Birinci,2000,s.33).

Yusuf Franko Paşa Cebel-i Lübnan'daki görevinden 1912 yılında emekli olduktan altı sene sonra yeniden vazifeye çağırılmıştır. Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın kurduğu İstanbul Hükümetlerinde iki kez nazırlık yapan Yusuf Paşa Posta Nazırlığına atanan Oskan Efendi'nin yerine 28 Aralık 1918 tarihinde bu göreve tayin edilmiştir. 24 Şubat 1919 tarihine kadar Posta ve Telgraf Nazırlığı yapan Yusuf Paşa aynı zamanda Hariciye Nezaretinin dört gayrimüslim nazırından biridir. Tevfik Paşa Hükümetinin en kısa süre görev yapan Hariciye Nazırları arasında olan Yusuf Franko Paşa sadece 8 gün nazırlık yapmıştır (Çakmak,2020 ,s.72-73). 3 Mart 1919 tarihinde göreve başlayan Damat Ferit Paşa Hükümeti ile Hariciye Nazırlığı sona eren Yusuf Franko Paşa şahsi yayınları bulunan Hariciye personellerindendir (Çakmak,2020,s.399). Tıpkı güzel besteleri olan Yusuf Ziya Paşa gibi Yusuf Franko da sanatla ilgilenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF FRANKO PAŞA VE CEBEL-İ LÜBNAN

1. 1 Yusuf Paşa'nın Hayatı ve Bürokratik Geçmişi

Halepli Katolik Rum bir ailede 2 Mart 1856 tarihinde dünyaya gelen Yusuf Franko Kusa'nın ailesinin kökeni dedesinin dünyaya geldiği Beyrut'un kuzeyinde kalan Jbeil (günümüzde Biblos şehri) liman kentinde bir geçmişe dayanır (Pakalın, 2009,s.35). Jbeil kenti 18.yüzyılın sonlarına doğru Edden olarak adlandırılmaya başlamıştır. Nüfusun çoğunluğunu ise Zhghartalıları oluşturmaktadır. Yusuf Franko'nun ailesi bilinmeyen bir tarihte İstanbul'a gelmiştir. Çağdaş kaynakların bazılarında Franko Kusa ailesinin kökleri Katolik Alépinler olarak geçmektedir (Erdoğan,2008, s.38) (Ek 1, s.171).

Soyadları olan Kusa³ kelimesinin anlamı Arapça'da kabaktır. Fakat kabak Türkçe'deki gibi köse anlamına gelmez. Franko Kusa ailesi Melkit'dir. Halepli Melkitler Rum Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Bu cemaat de diğerleri gibi Roma Katolik Kilisesi ile ilişkilidir. Aslında Cebel-i Lübnan'da 3 farklı mezhebin hakimiyeti söz konusudur. Suriye ve Cebel-i Lübnan topraklarında varlık gösteren üç kiliseden birincisi Melkitler, ikincisi Yakubi Kilisesi ve diğeri Roma Kilisesi'ne bağlı olan Marunilerdir. Melkit kelimesi Melkaiyye sözcüğünden türemiş olup Sami dilinde "mlk - kral" anlamına gelmektedir. Melkitler'e "Kralın Adamları" denir. Kudüs ve Antakya Patrikliği idaresinde yaşayan Melkitler de vardır (Fraaze,2009, s.235).

Yusuf'un babası Nasri Franko 1814 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Daha sonra Melkitli bir tüccar olan Mr.Joseph Hava Julliet'in⁴ yanına yerleşmiştir. Odessa ve Marsilya limanında iş yapan Hava ailesi aynı zamanda Hariciye Nezareti'ne yabancı değildir. Nasri Franko bu ailenin ilişkileri sayesinde Hariciye Nezaretindeki memuriyete adım atmıştır (Kuneralp,2017, s.25). Öte yandan aynı tarihte Cebel-i Lübnan'da patlak veren isyan sebebiyle Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan'a müdahale etmek zorunda kalmıştır. 1861'de yılında başlayan ve kısa süre sonra Şam'a sıçrayan hadiseler yüzünden ahali tedirgin haldedir. Osmanlı Devleti hadiseleri kontrol altına almak ve Avrupalı Devletlerin de baskısı ile Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Fuad Paşa'nın beraberindeki heyette ise Nasri Franko vardır. Nasri Franko bu görev sayesinde ata topraklarını ilk ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Birkaç gün sonra Cebel-i Lübnan'a varan Fuad Paşa ve beraberindekiler önce halkın sorunlarını dinlemiştir. Halk önce zararının karşılanmasını istemektedir. Hariciye Nazırı Fuad Paşa bölgedeki izlenimlerini makama bildirmiştir. Bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan idaresinde reform yapmaya karar vermiştir (Kuneralp ,2017,s.25).

Heyet ile İstanbul'a dönen Nasri Franko 1860 yılında Posta ve Telgraf İdaresi'ne tayin edilmiştir. Burada çalışırken yabancı dilini geliştiren Nasri Franko burada bir süre çalıştıktan sonra Galata Gümrük İdaresi'ne (1861-1868) tayin edilmiştir (Birinci,2010,s.191).

³Kusay = Kusa a. Zeyd b. Kilab b. Fihr (Kureyş) İslam tarihinden aşına olduğumuz bu kavramlardan Kusay İslam peygamberi Hz. Muhammed'in baba tarafından dördüncü kuşaktan dedesinin adıdır. Kusay Bey'in Mekke'de Kabe'yi kuşatan ve Mescid-i Şerif-i yapturan kişi olduğu rivayet edilmektedir (Ateş,2002, s.461).

⁴Yusuf Franko'nun kayınbiraderi olan Naum Efendi'nin oğlunun vaftiz babası olan Mr. Joseph Hava Juliet Melkit iş adamıdır (Kuneralp,2021,s.35).

Bu görevden sonra 1868 yılında Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına tayin edilen Nasri Paşa'yı ilk ziyaret eden Prusya veliaht prensi III. Friedrich'dir. Nasri Franko Paşa Sultan Abdülaziz'e mutlak sadakatle bağlı olan bir devlet adamıdır. Paşa ilk iş olarak bölgede ıslahatlar yapmıştır. Bunlardan bazıları bütün resmi binalara bayrak çekdirmek, imparatorluk pullarının kullanılmasının yaygın hale getirilmesi ve jandarma birliğine has özel bir üniforma dikilmesi emrinin verilmesidir. Nasri Paşa zamanında jandarması da tek tip üniforma giyer hale gelmiştir (Duhani,1990, s.116).

Nasri Franko Paşa'yı mutasarrıflığı sırasında en çok uğraştıran meselelerin başında Hassuniler ile düşmanlarının mücadelesi gelmektedir. Paşa 28 Ekim 1868 tarihinde makama gönderdiği yazıda ihtiyaç anında askerî harekâtı sevk ve idare etmek için bir Fransız öğretmenden başka subay bulunmayan Lübnan'a dağ savaşlarında çatışmış kuvvetli ve dirayetli üç adet subayın gönderilmesini istemiştir (BOA. HR.TO.549/141).

Nasri Paşa'yı uğraştıran hadiselerden bir diğeri ise Bzummar Manastırı keşişlerinin mallarını karşı tarafa vermekle suçlanmasıdır. Rüşvet almakla suçlanan Nasri Franko Paşa bu söylentiler yüzünden sıkıntılı günler geçirmiştir. Sağlığı günden güne bozulan paşa yakalandığı kalp hastalığını atlatamamış ve 1873 yılında Lübnan'da vefat etmiştir. Nasri Paşa'nın Cebel-Lübnan'da Nazımiye mevkiinde bulunan kabri yanında bir cami olduğu ve kabrinde ay yıldız işlemesi olduğu aktarılmaktadır (Duhani,1990,s.116). Nasri Paşa'nın sağlığında yaptırdığı eserler ile ata toprağına vefa borcunu ödemeyi ihmal etmediği bilinmektedir. Paşanın Beyoğlu'nda bulunan St. Antuan de Padoue Kilisesinin duvarlarından birine çizilen hurma ağacının altında dinlenen bedevi tasviri ile ailesinin hatırasını hep canlı tutmaya çalıştığı tahmin edilmektedir (Duhani,1990,s.117).

Bu bedevi tasviri dışında diğer bir eser Kırım Şehitleri Anısına İnşa Edilen Şüheda Makrebesi Anıtı'dır. Kırım savaşına katılan Hassa redifinin altıncı alayında şehit olan on üç asker için yapılan bu anıt 1870/1871'e tarihlenmektedir. Tesadüf eseri kırık bir halde Belgrat Ormanı Neşet suyu bölgesinde bulunan bu eser hemen korumaya alınarak restore edilmiştir. Restorasyon sırasında anıtın Namazgah özelliği olduğu halde Kible yönüne dikkat edilmeden gelişigüzel yerleştirildiği anlaşılmıştır. Hatta anıtı gösteren haritada Namazgâh Mihrâbiyesi olarak tanımlandığı görülmektedir. Anıtın bir yüzünde bulunan 14 madalyon içinde 8'i Alaiyeli (Alanyalı), 2'si Serikli, 1'i Manisalı ve 1'i Milaslı olan 12 askerin adı bulunmaktadır (Mazlum, 2016, s.86).

“Ömrün efzun ede Sultan Aziz'in Mevla, Bendegâni ola Aden'de muvaffak âlâ, Geldi Karaburun'a mesele-i sabıkada Düvel-i müttefika askeri doldu her câ, Asker-i hassa dahi geldi sene yetmiş bir , Burada etdi vefat on üçü hükmen şüheda ,Gaib olmuşdu bilinmez iken asarı heman Buldu meşhedlerini yaptı Franko Paşa Vüzeradan mutasarrıf Cebel-i Lübnan'a, Himmet-i kal'-ı cibal fahri-i vatandır hakka , Pek güzel oldu musalla şüheda makberesi, Okuyub Fatiha ervahına kıl hayır dua Sırrı yaz cevher-i tarih bu makama lâyük Hayr ile kıldı becâ seddi Franko Paşa” (Sene 128) (Mazlum, 2016,s.86).

Nasri Franko'nun vefatından sonra Lübnan'dan İstanbul'a dönen aile karısı,5 oğlu ve 2 kızından oluşmaktadır (Akarlı,1993, s.195). Yusuf Franko'nun annesi Reçina Hanım hakkında ise yeterli bilgi yoktur. Nasri Franko ailenin en büyük erkek çocuğudur. 1847'de İstanbul'da doğmuştur. Ailenin erkek çocukları Marunî bir papaz olan Luis Aliberi Sabuncıyan'dan özel ders almıştır (Sabuncuzade,2007,s.12).

Nasri Bey 1863 yılında Eshâm-ı Umûmiye İdaresi'nde çalışmaya başlamıştır. Daha sonra babasının yanında katiplik yapmıştır. 1870 yılında dördüncü rütbeden Mecidi nişanı taltif edilmiştir. Nasri Franko Hariciye Nezareti Tahrîrât-ı Hariciye Odası'nda çalışmaya başlamış (Kayaoğlu,2013,s.255). Daha sonra Paris Sefareti Kâtipliği'ne atanmıştır. Bu vazifede iken Légion d'Honneur nişanı alan Nasri Franko sırasıyla Viyana Sefareti Başkâtipliği sonra Odesa Baş Şehbenderliğinde görev yapmıştır (Kayaoğlu,2013,s.255).

Nasri Franko'ya Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Şimendifer Muâhedeşi anısına Fransuva Joseph nişanı takdim edilmiştir.1891 yılında Rütbe-i Üla Sınıf-ı Evveli rütbesinde çalışmaya başlayacakken vefat ettiği bilinmektedir(Birinci,2010,s.192)(Kayaoğlu, 2013, s.256).

Nasri Paşa'nın diğer oğlu Feyzi Franko Bey 1851 yılında İstanbul'da doğmuştur. İktisat , hukuk ve yabancı dil dersleri alan Feyzi Bey Hariciye Nezareti Tahrîrât-ı Hariciye Evrak Odası'nda çalışmıştır. Cebel-i Lübnan'da babasının yanında kâtip ve milis olarak görev yapan Feyzi Bey babasının vefatından sonra Köstence ve Cenova'da Şimendifer Şirketi'nde komiser olarak görev yapmıştır. Viyana ve Petersburg Sefaretinde başkatiplik yapan Feyzi Franko, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kurulan ve 93 Harbi'nde yaralanan askerleri İstanbul'a sevkini üstlenen komisyonda fahri olarak katiplik yapmıştır. Sonraki yıllarda Tiflis Baş Şehbenderliği,Hocabey, Batum BaşŞehbenderliği'nde görevi yapan Feyzi Franko 1908 senesine kadar memuriyete devam etmiştir (Birinci,2000, s.30). Yusuf Franko'nun diğer abisi Fethi Franko 1855 yılında doğmuştur. Bir süre Belgrad'da maslahatgüzar olarak görev yapan Fethi Franko daha sonra St. Petersburg'a tayin olmuştur. Ticaret ve Nafia Nezareti ile İstatistik Müdürlüğü'nde çalışan Fethi Bey Ziraat Bankası'nda memur , İdare Meclisi'nde azalık ve Şakir Paşa'nın yanında memurluk yapmıştır. 1896 yılında Emniyet Sandığı Müdürü iken bu görevden azledilen Fethi Franko Şayan-ı Taltif bendegânından sayıldığı için Şuray-ı Devlet azalığına tayin edilmiştir (Birinci,2000,s.31).

Fethi Franko Bey , Yusuf Bey'in diğer abisidir. Fethi Bey, Berlin Kongresi görüşmeleri sırasında Kraliçe Victoria tarafından Sultan II.Abdülhamit'e gönderilen şifreli bir telgrafi⁵ çözen memurdur (Davison,1994, s.1428).

Bu başarısından sonra Bulgaristan meselesi için kurulacak komisyona teklif edilenlerden olan Fethi Franko Ziya Paşa tarafından uygun görülerek komisyona alınmamıştır (Türkgeldi,1984, s.13). Daha sonra Hariciye Nezareti Matbûât-ı Ecnebiyye Müdüriyeti ve Rûsûmat Emâneti Komisyon-ı Mahsûsa'da azalık yapan Fethi Franko 14 Mayıs 1909 tarihinde Âyan azası iken rahatsızlanarak vefat etmiştir. Fethi Franko'nun memuriyet hayatı boyunca birçok nişan ve rütbe aldığı bilinmektedir (Birinci,2010,s.195). Nasri Paşa'nın diğer oğlu Fuad Bey ise 1859 yılında İstanbul'da doğmuştur. Abileri gibi Sabuncıyan'dan özel ders alan Fuad Franko İngilizce ve İtalyanca 'ya hakimdir. Fuad Franko da Hariciye Nezareti'nde memur olarak göreve başlamıştır. Önce Tahrîrât-ı Hariciye Kalem'inde sonra Muhtelit Tazminat Komisyonu yazı işlerinde çalışan Fuad Bey'e Yunanistan ve Romanya Hükümetleri tarafından nişan taltif edilmiştir (Birinci,2010, s.195).

Nasri Franko Paşa'nın kızı Bayan Duhani ise Suriyeli Doktor Gabriel Duhani'nin oğlu Naum Bey ile evlidir ⁶. Naum Duhani Hariciye Nezareti'nde genel sekreterlik yapmıştır. Naum Tiyatrosunun sahibi olan Micheal Naum'un yeğenidir. Naum Efendi 1892 yılında Cebel-i

⁵ Kraliçe Viktoria Osmanlı sultanına yardım için telgrafta şifreli olarak şu ifadeyi kullanmıştır;

“Dayanınız, dayanınız Haşmetmahap yanınıza geliyorum”.Bu şifreli yazışmayı Fethi Franko çözmüştür. (Davison, 1994, s.1428)

⁶ Soyağacı için ayrıca bakınız: <https://yusuffranko.ku.edu.tr/tr/kralin-adamlari> (Er.Tar.06.05.2020)

Lübnan'a mutasarrıf olarak tayin edilmiştir. Burada 10 yıl görev yaptıktan sonra Paris'e elçi olarak tayin edilen Naum Bey burada vefat etmiştir (Aracı,2010,s.40).

Franko Kusa ailesinin son erkek çocuğu Yusuf Franko Türkçe, Fransızca, Arapça, Rumca ve İtalyanca'ya hakimdir. Yusuf Franko Hariciye Nezareti'nde Tahrirât-ı Hariciye katibi olarak memuriyete başlamıştır. Daha sonra bir dönem Hilal-i Ahmer Cemiyeti katipliği (1877-78) yapan Yusuf Franko 1898 yılında Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti 'ne tayin edilmiştir. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına atandığı 1907 yılına kadar bu görevine devam etmiştir (Birinci,2000, s.32) (Ek 2, s.172) . Öte yandan banker Alfred Caporal'ın kızı Lucie (1875-1955) ile evlenen Yusuf Franko'nun bu evlilikten iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir (Kuneralp, 2017, s.32-33) (Birinci,2000, s. 33).

Yusuf Franko ailesi ile Galata-Pera'da yaşamıştır. Bilindiği üzere Galata semti çeşitli sebeplerle İstanbul'a gelen ve burada yeni bir hayat kuran Levantenlerin yaşadığı bir bölgedir (Akın,2011, s.31). Öte yandan bu aileler dönemin Üsküdar'ının çehresini değiştirmiştir. Kılık kıyafet ve eğlence tarzı ile toplum içinde hemen fark edilen Levantenler hakkında 1874'te İstanbul'da bulunan E.de Amicis gözlemlerini şöyle aktarmaktadır;

“Pera'da sokaklar tüylü şapkalarla gezenlerle doludur. Rum, İtalyan, Fransız zengin tüccar, subay, elçilik görevlileri, yabancı gemi subayları ve onların akrabaları yüzünden Müslüman ahali zaman zaman kendisini yabancı hissediyor ve başı dik yürüyemiyor “ (Akın,2011, s.33).

Amicis'in ifade ettiği gibi Levanten ailelerin getirdiği toplumsal renkliliğin yanı sıra 18. yüzyılın ortasından itibaren burjuvazinin doğduğunu söylemek mümkündür. Dönemin diğer tanıklarından olan Mösyö Ubici'ye göre gelenler Pera'ya gelenler sadece devlet memurları, geçici süre iş için gelenler Levantenler değildir. Kalabalık bir diplomat grubu Pera'da yaşamaktadır (Akın,2011, s.34). Aslında Levantenler Venedik zamanından beri Galata'dadır. Bu sebepten tüccarlarla iş yapanlar İtalyanca'ya hakimdir. Bu sebepten Türkçe'ye hiç ihtiyaç duymadıkları fakat dil bilmeyen tüccarlar için Galata'da bir tercüme bürosunun hizmet verdiği bilinmektedir. Hatta Nasri Franko da bir dönem bu tercüme bürosunda çalışmıştır. Nasri Franko genellikle ticaret davaları ile ilgili tercümeleri hazırlamıştır (Akın,2011,s.34). Öte yandan Galata Perşembe Pazarı'nda bulunan Ticari Tercüme Odası'nda üst düzey ticari tercüme hizmeti verildiği için büronun bulunduğu bölge hayli kalabalıktır. Bu kalabalık içinde bulunan bazı gayrimüslimler ise kısa zamanda zenginleşmeleriyle dikkat çekmektedir. Hatta Osmanlı Devleti'ne savaş zamanı borç verecek hale gelen bu gayrimüslimler bankerlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik faaliyetler içinde bulunan ve sarrafların başını çektiği bu zengin zümre “Bankerlik Sistemini” yaratmıştır (Akın,2011,s.34).

Bu bankerler içinde yer alan Alfred Caporal da Yusuf Franko 'nun kayınpederidir. Mösyö Caporal (1836-1923, Yunan-Fransız asıllı) 1836 yılında Girit'te doğmuştur (Johnson,2019, s.105). Caporal, 1868–1909 (Cervati) yıllarına ait ticaret yıllığına göre Galata'da Billur Sokakta bulunan Gül Kamondo Han'daki bürosunda uzun yıllar çalışmıştır (Özcan,2009, s.105). Aynı anda diğer ünlü bankerlerine ait dükkanlar bulunduğu da bilinmektedir (Gülenaz,2011, s.180). Arapoğlu Konağı'nda ikamet eden Caporal'ın bankerlik dışında faaliyetleri de olduğu bilinmektedir (Çoşkun,2019, s.190). 1869 tarihinde kurulan ve çok ortaklı bir şirket olan İzmir Rıhtım Şirketi'nde hissedar olan Caporal bunun yansısı Dussaud kardeşlerin İstanbul'daki işlerini de yürütmektedir (Çapar,2019,s.105).

Dussaud kardeşler Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri bulunan bir ailedir. Fakat bir dönem yaşadıkları ekonomik sıkıntılar yüzünden Osmanlı Devleti ile imzaladıkları sözleşme şartlarında iyileştirme istemişlerdir. 1883 yılı raporuna göre rıhtım şirketinin net kârı 600 bin franktır. Şirket ile Osmanlı Devleti arasında ek bir protokol yapılmıştır. Bu protokolden sonra İzmir Rıhtımı Şirketi tamamen Fransızların denetimine girmiştir. İngiltere ve Almanya da işletme hakkı için Osmanlı Devleti'ne baskı yapınca bu görüşmelerden haberdar olan Elie Dussaud sözleşmeyi iptal etmiştir. Alfred Caporal şirketin muhasebe defterlerini ve limana ait taşınmazları gösteren satış teklif belgelerini Osmanlı Devleti'ne iade etmiştir (Syrett,2001,s.23).

Yapılan görüşmeler sonunda şirketin imtiyaz sahibi Baron F.A Seiller'in vekili Alfred Caporal Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşmayı imzalayarak 250.000 liralık bir avans ödemesi yapmıştır. Eğer verilen borç zamanında geri ödenmez ise 250.000 liranın faizi Osmanlı Devleti'nden tahsil edilecektir (Ölçer,1989,s.39). Dussaud kardeşler yeni kurulan “İzmir Rıhtımları Osmanlı Anonim Şirketi“ imtiyaz hakkını da almıştır. Bu şirketin yönetiminde bulunan isimler Adolphe Bedoin, Elie Guiffroy ve Alfred Caporal'dır (Kütükoğlu,1979, s.532). Alfred Caporal İzmir Liman İşletmesi Şirketi kayıtları dışında 1863 yılında Cebel-i Lübnan'dan geçecek demiryolu imtiyaz anlaşmasında da karşımıza çıkmaktadır⁷. Mösyö Caporal ve Lübnan'lı Yusuf Matran Efendi bu imtiyaz hakkı için teklif vermiş fakat kazanan taraf Matran Efendi'nin şirketi olmuştur (Ergüven,2019, s.21).

Yusuf Franko'nun ailesi hakkında yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler dışında bahsedeceğimiz diğer bir konu ise başta Franko ve Caporal ailesinin vakit geçirmek için gittiği dönemin ünlü mekanı Cercle D'Orient (Büyük Kulüp)'dir .

Dönemin Levantenlerinin , banker, iş adamı ,yerli ve yabancı asker ve bürokratların üyesi olduğu kulübün ilk açıldığı zaman üyeleri arasında Abraham Paşa, Baltazzi Bey, Blacque Bey, Garabet Efendi, Bedros Kuyumciyan, Münir Bey, Zarifi Bey, İbrahim Hulusi Paşa, Musurus Paşa, Asım Bey , Yusuf Franko , Fransa elçisi Boppe, Almanya elçisi Rudowitz, Rusya elçisi Nelidow, İran elçisi Essadllah Han, İtalya elçisi Orisini, İngiltere elçisi Currie, Avusturya Macaristan elçisi Mösyö Müller vardır (Koloğlu,2005, s.41). Öte yandan kulübün gelirleri üye aidatları, iskambil ve bilardo oyunlarından elde edilen kazançtır (Koloğlu,2005, s.41).Fakat bir süre sonra ülkenin içerisinde bulunduğu olağanüstü koşulların da etkisiyle kulüp mali kriz içine girdiği bilinmektedir. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamit'in başta Mason dernekleri olmak üzere bu tip dernek ve kulüplerin faaliyetlerini hoş karşılamadığı biliniyordu. Büyük Kulüp ile saray arasında bu sebepten soğukluk yaşandığı fakat deprem felaketi sonrasında yapılan bağışlar ile ilişkilerin düzeldiği bilinmektedir (Koloğlu,2005, s.41).

Kulüp kurallarında sarayın istekleri doğrultusunda değişiklikler yapılmıştır. Örneğin gazete ve dergilerin okuma salonu dışına çıkartılması yasaktır. Sohbet ve toplantılara da siyaset konuşma yasağı getirilmiştir (Koloğlu,2005, s.26). Öte yandan Yusuf Franko'nun üyesi olduğu Cercle D'Orient'ten bahsetmemizin asıl sebebi Fransa elçilik gemisinde görevli olduğu ve Pierre Lotti'nin himayesindeki bir deniz subayına ait olan karikatür albümüdür. “Byzance (1905-

⁷Detaylı Bilgi için bkzn: Marie Anne Marandet-Legoux, www. geneanet. org (Er.Tar: 02.09.2018)

1907)’’ adlı bu albümün sahibi Hassan’ın çizdiği karikatürlerin birinde Yusuf Franko vardır (Makzume,2019, s.26)(Ek 3, s.173).

Her ne kadar yaşadığı dönemde karikatür çizdiği ve albümü olduğu bilinmese de belki de Hassan ve Yusuf Franko birbirinden haberdardır. Yusuf Franko’nun ailesi hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra memuriyete başladığı Hariciye Nezareti’ndeki döneme bakalım;

Yusuf Bey Hariciye Nezaretindeki görevine bir aile geleneğinin devamı olarak 1872 ‘de (500 kuruş maaş) ile başlamıştır. 1884 senesinde ise Mümeyyiz-i Saniliğe yükselen Yusuf Franko’nun çalışkan ve titiz bir memur olması nedeniyle Hariciye Nazırı Asım Paşa’nın takdirini kazandığı bilinmektedir (Birinci,2000, s.32). 1891 tarihinde Kalemin Ser Halifeligi’ne tayin edilen Franko bir süre Tahritat-ı Ecnebiye Kalem’inde çalışmıştır (Pakalın,2009, s.35). Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına tayin olduğu 1907 yılına bu dairede çalışan Franko’nun ayrılmasında kısa bir süre sonra kapatıldığı bilinmektedir (Çakmak ,2020,s.150).

Bu dönemi anlamak için imparatorluğun içinde bulunduğu diplomatik gelişmelerden bahsetmemiz faydalı olacaktır. Yusuf Franko ‘nun memur olarak çalışmaya başladığı yıl Sultan II. Abdülhamit’in saltanatının ilk zamanlarıdır. İmparatorluğun buhranlı günlerden geçtiği bu günlerde Balkan coğrafyasında birbiri ardına patlak veren Sırp , Bulgar ve Bosna Hersek isyanları diplomatik krizlere sebep olmuştur (Engin,2017,s.17).

Hariciye’de görevli Yusuf Franko Bey’in bu dönemde iki konferansa katılmıştır. Bunlardan ilki 1885 yılında toplanan Tophane (İstanbul) Konferansı’dır.

Osmanlı Devleti’nin 1878’de imzaladığı Berlin Antlaşması’ndan sonra Balkan coğrafyası haritasında bazı değişiklikler olmuştur. Doğu Rumeli’de ise hadiseler durulmamıştır. Bulgar çetecilerin hükümet konağını basıp Gavril Paşa’yı tehdit etmesi üzerine Osmanlı Devleti Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a ilhakını ilan etmek zorunda kalmıştır. Olayın duyulmasının ardından padişah hemen devlet erkanını toplamış ve hadiseleri kontrol altına almak üzere çareler aranmaya başlanmıştır. Durum derhal Sofya Ataşesi Nihat Paşa’ya bildirilmiştir. Bulgar Prensi Batemberg ile bir görüşme talep edilmiştir. Doğu Rumeli’nin durumu hakkında görüş bildiren Sadrazam Said Paşa’ya göre asker çıkartmak zaruridir. Bulgar Edirne’ye kadar ilerleyebilir hatta İstanbul tehlikeye düşebilirdi. Bu tehlikeye karşı Burgaz ve Varna açıklarına iki zırhlı gönderilmeliydi (Kutlu,1977,s.77). Fakat Sultan II. Abdülhamit bu öneriye hiç sıcak bakmamıştır. Doğu Rumeli hadisesine müdahale hakkında hala kararsızlık ve şüphe içindedir. Olayın diplomasi ile çözüleceğine inanan Sultan II. Abdülhamit’e göre Doğu Rumeli’ye asker çıkarma fikri aslında kendisini tahttan indirmek için düzenlenen bir komlodur. Hatta bu sebepten Said Paşa’yı dahi görevden aldığı onun yerine dış politikada kendisi gibi düşünen . Kâmil Paşa’yı tayin etmiştir (Kutlu,1977, s.77).

Fakat Doğu Rumeli konusunda bir değişiklik olmaması üzerine sorunu görüşmek üzere 5 Kasım 1885’te İstanbul’da Tophane Köşkü’nde bir konferans toplanmasına karar verilmiştir. Konferans hazırlıkları sürerken Sırbistan’ın 14 Kasım 1885’te Bulgaristan’a savaş açtığı haberi duyulmuştur (Tuncer,2010,s.58). Bu gelişme planları değiştirmiştir. Bulgar Prensi Osmanlı Devletinden yardım istemiş Osmanlı Devleti karşılığında Doğu Rumeli’nin boşaltılmasını istemiştir (Oğuz, 1988, s.186). Fakat Doğu Rumeli boşaltılmadığı için nihai karar için Tophane Konferansının sonuçlanması beklenecektir. Öte yandan Sultan II. Abdülhamit Doğu Rumeli’de statükonun

korunmasından yanadır. Rusya, Almanya, Avusturya temsilcileri de aynı fikirdedir. Fakat İngiltere ve Fransa üstü kapalı bir biçimde aslında Doğu Rumeli'nin bağımsız bir statüye kavuşmasından yanadır. Tartışmalı geçen birinci ve ikinci oturumdan sonra Hariciye Nazırı Saffet Paşa Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı ve maddi zarara uğramaması ve Doğu Rumeli'de asayiş sağlanması talep etmiştir. Prens Von Battenberg'in birlikleri Doğu Rumeli topraklarını boşaltmalıdır. Öte yandan Gavril Paşa yerine bir başka vali atanmalıdır (Oğuz,1988,s.183). 12 Kasım 1885'te devam eden konferansta Osmanlı delegeleri durum değerlendirmesi yaparak yeni teklifler sunmuştur.25 Kasım 1885'te çıkan kararlara göre ise Osmanlı Devleti'nin D. Rumeli'ye bir komiser tayin etmesine bu komiserin vilayeti kanunlara uygun biçimde yönetmesine karar verilmiştir (Oğuz,1988,s.186). Fakat daha sonra Doğu Rumeli'nin 1886 senesinde Bulgar Prenslığı'ne bırakılacaktır (Tuncer,2010,s.60).

Tophane Konferansı'na katip olarak katılan Yusuf Franko bir yandan diplomatik kararları not alırken bir yandan da yaşanan atmosferi çizgileri ile ölümsüz kılarak albümüne eklemiştir.

Osmanlı Devleti ile Avrupalı Devletlerin bir araya gelerek Tophane Konferansı'nda çözdüğü Doğu Rumeli hadisesinden sonra Yusuf Franko'nun Hariciye 'de çalıştığı dönemde yaşanan ikinci mühim gelişme Midilli Krizi'dir.Krizin temelinde esasen Fransa ile yaşanan bazı anlaşmazlıkların birikimi söz konusudur. Paris'te yaşayan Jön Türkler 'in çıkardığı gazete ve dergiler gizlice başkente sokulmaktadır. Fransa Hükümeti'nin bu muhalif yayınlara izin vermesi Sultan II. Abdülhamit'i öfkeliendirmektedir. Aynı zamanda gümrük vergisinin arttırılması ve azınlık hakları bahanesiyle Fransa'nın sürekli Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması da bir başka sorundur. Fakat bardağı taşıran son damla Mösyö Tubini ve Mösyö Lorando 'nun Osmanlı Devleti'ne dava açmasıdır. Fransa'nın olaya müdahalesi ile “Compagnie du Port De Constantinople (İstanbul Limanı Kumpanyası)” meselesi ortaya çıkmıştır (Batmaz,2002,s.4). Gelişmeler üzerine Fransız sefiri Mösyö Constans Osmanlı Devleti'nden bir görüşme talep etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti daha önce Almanya ve Rusya ile ittifak yapmıştır. Bu ittifak haberini öğrenen Fransa ise birkaç gemiyi Midilli açıklarına yollamıştır. Amaç Sultan II. Abdülhamit'e gözdağı vermektir. Ancak Fransızların gümrük binasını işgal etmesi Sultan II. Abdülhamit'i iyice çileden çıkarmıştır. Osmanlı Devleti bu işgali protesto ederek Fransız elçiyi saraya çağırmıştır. Hadise Fransız gemilerinin Midilli'den ayrılması ile sona ermiştir (Berktaş, 2006,s.412).

Bu krizin çözülmesi sırasında yazışmalardan sorumlu olan Yusuf Franko'ya üstün çabası için “Bâlâ “ unvanı verilmiştir (Pakalın,2009,s.35). Nisan 1888'de Karadeniz'de “Perrygheut” adlı bir İngiliz vapuruyla “Tzar” adlı bir Rus yolcu vapurunun çarpışması hakkında tanıklığına başvuru Muhtelit Rusya Komisyonu katibi Yusuf Franko 'nun kaza hakkında tanıklık etmesi istenmiştir (Birinci,2000,s.32). Fakat Hariciye 'den verilen cevapta görevli memurun (Yusuf Bey'in) çarpışma esnasında bordadaki kabinde bulunduğundan söz konusu hadiseye tanık olmadığı için hiçbir açıklama yapmayacağı Rus Konsolosluğu'na bildirmiştir (BOA. HR. UHM. 272/74) (Ek 4, s.174).

18 .yüzyılın sonlarında ise Osmanlı Devleti'nin de katıldığı yeni bir konferans toplanması gündeme gelmiştir. Rus Çarı II. Nicola savaşları engellemek silahsızlanma ve barışın korunması konusunda görüşmek üzere bütün ülkelere konferans çağrısında bulunmuştur. Hatta birçok ülkeden bu davete olumlu yanıt gelirken Amerika'nın bu davete sıcak bakmadığı görülmüştür. Bu yüzden Rusya Ocak 1899'da ikinci bir davette bulunmak zorunda kalmıştır. Konferansta ele alınacak konular; ülkelerin mevcut deniz ve kara kuvvetleri ile savaş bütçesinin azaltılması, yeni

silah, güçlü barut ve patlayıcıların top ve tüfeklerde kullanılmaması, patlayıcı kullanımının sınırlandırılması bunların balkon ve benzeri araçlardan atılmaması, savaşlarda denizaltı ve torpido botları kullanılmaması konusunda hazırlanacak protokoldür (Bozkurt,2002,s.370). Konferansın Lahey’de toplanmasına karar verilmiştir. Almanya, ABD, Avusturya-Macaristan ,Hollanda, Romanya ve Osmanlı Devleti davetli ülkelerden bazılarıdır. Katılan delege sayısı ise yüzdür (Bozkurt, 2002, s 371).

Osmanlı Devleti’ni temsil eden delegeler; Baş delege Turhan Paşa, Hariciye Nezareti Kalemi Mahsus Müdürü Yusuf Franko Bey⁸, Hariciye Başkâtibi Nuri Bey, Erkân-ı Harbiye Kumandanı Abdullah Paşa Bahriye Mirlivalarından Mehmet Reşit Paşa, Hariciye Tercüme Odası üyesi Hüseyin Agâh Bey, Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Cevat Bey, Hariciye İstişare Odası Muavinlerinden Şerif Bey’dir (Birinci,2000,s.26).

25 Temmuz’da gerçekleşen dokuzuncu oturum sonunda bir açıklama yapan Turhan Paşa Osmanlı Devleti’nin konferansta alınan kararlara uyanacağını sadece genel barışı pekiştirmeyi amaçlayan dürüst ve insani bir dava adına her ulusun çıkarlarını ve haklarının korunmasından yana olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Hükümeti kendi menfaatleri söz konusu olduğunda karar vermekte özgürdür. Hatta görüşmeler sırasında alınan kararlar karşısında çekimser kalabilir veya alınan kararları reddedebilir.Bariş antlaşmasına imza koyacak devletler Osmanlı Devleti’nin tutumunu dostane biçimde anlamalı ve Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışmayacağını baştan kabul etmelidir (Scott,1972,s. 682).

Görüşmeler 29 Temmuz 1899 tarihinde tamamlanmıştır(Bozkurt,2002,s.392).Konferans sonunda kabul edilen kararlar 1868 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile ilan edilmiştir. Aynı kuralların deniz savaşları için de geçerli olmasına karar verilmiştir (Bozkurt,2002,s.370).

Dönemin yayınlarından olan “Ma’lûmât Dergisi” kapağına Lahey Sulh Konferansı’na katılan delegelerin resimlerini basmıştır (Ek 5, s.175).

1.2Cebel-i Lübnan’ın İdari Yapısı

Suriye’yi Akdeniz’den ayıran dağ kütlesi coğrafi bakımdan “Cebel-i Lübnan” olarak tanımlanır. Kelime olarak, Türkçe Lübnan, İbranice, Lebanon, Latince; Libânus, batı dillerinde Liban, Lebanon, Libanon ve Libano şeklinde telaffuz edilir. Akdeniz’e paralel bir şekilde uzanan ve yüksekliği 3.000 metre olan dağ kütlesinin adı Lübnan Dağı ‘dır. Cebel-i Lübnan’a sarp arazi yapısı yüzünden birkaç dar geçitten geçerek ulaşmak mümkündür. Lübnan’ın batı kesiminde dar bir sahil şeridi , doğusunda Bekaa vadisi, kuzeyinde Akkâr güneyinde ise Cebel Amil dağları yer almaktadır (Reinkowski,2017,s.56). (Ek 6 Harita 1,s.176).

Cebel-i Lübnan’da en eski insan yerleşimi Fenikeliler devrine tarihlenirken, MS. 636 yılında Araplarca Şam Eyaleti’ne bağlanmıştır. Dürzî, Nusayri, Mutavâli, Hristiyan ve Marunî gibi farklı din ve mezheplerden oluşan Cebel-i Lübnan bir medeniyetler mozağıdır.Bu halklar oldukça uzun bir süre bir arada yaşamıştır. Yöredeki halk Emir-Şeyh adı verilen kişiler tarafından idare ediliyordu. Öte yandan bu emir şeyhler Cebel’in idaresini 1288 yılında Memlûk Sultanı Kalavun’a teslim etmiştir.Fakat yerli hanedan liderleri ile bağlı oldukları devletin yöneticileri arasındaki iktidar mücadelesi hep devam etmiştir. Memlûkler zamanında Akdeniz sahilinde askeri

⁸Konferans delege listesi için ayrıca bakınız , James Brown Scott, The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 , London ,1972,s.7 .

tesisler kurulmuştur. Memlûklerden sonra idare bir dönem Tanuhiler'e geçmiştir. 1517 'den itibaren Osmanlı egemenliğine giren Cebel-i Lübnan'da Osmanlı hakimiyeti dört yüz yıl sürmüştür. Fakat bir süre sonra ortaya çıkan Şihabiler meselesi Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır (Kılıç,2011,s.145). Suriye-Lübnan toprakları Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Şam ,Trablusşam ve Sayda ve Halep olmak üzere dört merkeze ayrılarak yönetilmiştir. 8 kaza , 40 nahiye ve 913 köyden meydana gelen Cebel-i Lübnan 'ın doğusu Cebel-i Şarkî olarak adlandırılmaktadır. Cebel-i Şarkî'nin güneyinde Cebel-i Şeyh adı verilen bölge bulunmaktadır. Deyrûlkamer'de merkez kazadır ve güneyde yer almaktadır. Zahle ise Lübnan'ın bir başka önemli kazasıdır (Kılıç,2011,s.147). Cezzin kazası ise Sayda'nın doğusunda kalmaktadır ve 106 köyü içine almaktadır. Cebel-i Reyhan ve İklimi Tifah adlı iki nahiyede bu kazaya bağlıdır. Metn kazasına bağlı ve 9 köye sahip olan Bekantâ ise bir nahiyedir. Beşere ise bir başka nahiye merkezi olup Betrûn kazasına bağlıdır (Kılıç,2011,s.147). (Ek 7 Harita 2 ,s.177).

Trablusşam'dan Şam'a kadar uzanan topraklar son derece verimlidir(Ülman,1966,s.3). Trablusşam ile Beyrut arasında kalan en önemli merkezler ise Kisrevan ve Şuf'tur. Cebel-i Lübnan ve Anti Lübnan dağlarının arasında bulunan Bika vadisi Ürdün ve Asi ırmakları tarafından sulanmaktadır. Beyrut -Şam yoluna yakın olduğu olan bu arazinin yakınında Havran kazası yer almaktadır (Ülman,1966,s.4). Bu idari taksimata ile Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan'da bulunan feodal beylere müdahale etmemiştir. Fakat bir süre sonra sorunlar çıkmaya başlamıştır. Bu yerel beylerin daha az vergi vermesi , orduya asker göndermemesi hatta zaman zaman yabancı devletlerle anlaşacak kadar özgürce yaşıyor olması bile onları memnun etmemiştir (Ülman,1966,s.5).

Suriye ve Cebel-i Lübnan toprakları yerli Araplar tarafından "as-Şam (Büyük Suriye)" olarak adlandırılmaktadır. 1864'te yürürlüğe girenler Vilayetler Kanunnamesi ile Osmanlı ülkesinde, Babiâli'nin atadığı valilerin denetiminde kurulan yeni düzen ile bölge eşrafı ile devletin iş birliği yapması sağlanmıştır. Ünlü Ortadoğu tarihi araştırmacısı ve yazar Albert Hourani bu sistemi "Eşraf Politikaları" olarak adlandırmaktadır(Ahmad,2017,s.145). Bu sistemde eşraf ile kastedilen aslında temsil ettiği kabul edilen bölgenin çıkarlarından çok ait olduğu burjuva sınıfının çıkarları ile eklemlenmiş bir grubu ifade etmektedir. Bununla beraber Sultan II. Abdülhamit döneminde padişah Arap diyarındaki yerel eşraf ile iş birliği yapmış ve Yıldız Sarayı'nda onlara görevler vermiştir (Ahmad,2017,s.146).

Öte yandan Osmanlı Devletinin temeli Tımar sistemini Balkan coğrafyasında olduğu gibi, Ortadoğu 'da da kolaylıkla uyguladığı söylemek mümkün değildir. Bu yüzden Arap coğrafyası, idari olarak 4 bölgeye ayrılarak idare edilmiştir.

- 1-Bilad-i Şam: Büyük Suriye toprakları; Şam Valiliği , Kuzeyde Halep Valiliği, Trablus: Sahil bölgeleri ve Cebel-i Lübnan (Lübnan Trablus'a bağlıdır), Sayda Vilayeti olmak üzere 4 bölüme ayrılmaktadır (Kurşun,1992,s.19) .
- 2- Hicaz; Cidde Asir, Taiz, Sana Hüdeyde, Mekke ve Medine, Yemen kesimi.
- 3-Irak; Basra, Muntefik, Divaniye, Amare, Kerbela, Bağdat, Kerkük, Süleymaniye, Musul olmak üzere farlı seçim bölgelerinden oluşmaktaydı.
- 4- Bu bölge Libya, Trablusgarp, Cebel-i Garbi, Fizan ve Bingazi'yi içine almaktadır (Ahmad,2017,s.147).

Bölgede hâkim olan aşiret ve hanedan sistemine dayalı olan geleneksel yapı, 19. yüzyılda devletin birçok alanda yaptığı ıslahatlar ile değişmeye başlamıştır. Bu değişim öncelikle vilayetin ikiye ayrılarak idare edildiği Çifte Kaymakamlık idaresi ile başlamış mutasarrıflık sistemi ile devam etmiştir(Ortaylı,1984,s.89).

Bununla beraber 1895–1908 yılları arasında 30, Girit'in Yunanistan tarafından ilhakından sonra ise 29 vilayeti bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun, 29 vilayetinden, 13'ü Anadolu topraklarında,

6 tanesi Rumeli’de 9 tanesi ise Arap coğrafyasında bulunmaktadır.1895 ‘ten 1908’e kadar geçen sürede, 29 vilayette 90’dan fazla vali görev yapmıştır. Bingazi, Kudüs ve Cebel-i Lübnan doğrudan merkeze bağlı sancaklar olup bunlardan Cebel-i Lübnan özel statüye sahiptir (Kırmızı, 2016, s.13).

1.3Dinsel Yapı

Cebel-i Lübnan coğrafyasının en eski halkları Süryaniler ve Fenikeliler’dir . Bununla beraber sonraki dönemlerde Romalılar ve Türkler de bölgeye gelmiştir. Öte yandan İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra bölgede Müslüman nüfusun artması ile İslam dini içerisindeki farklı mezhepten halkları Cebel-i Lübnan’a yerleştirdiği anlaşılmaktadır (Duman,2005,s.4). Bu grupların en bilinenleri Dürzîler ve Mutevalilerdir. Fakat Lübnan nüfusu sadece Müslümanlardan oluşmamaktadır. Mârûnî,Rum,Süryani, Ermeni ve son olarak Yahudiler kendi içlerindeki farklı mezhepler Lübnan mozağini oluşturmuştur (Duman,2005,s.4).

Bununla birlikte yüzyıllarca aynı coğrafyada bir arada yaşamış olan Müslümanları Dürzî, Sünni ve Şiiler olarak başlıklar altında incelemek daha doğru olacaktır.

Müslüman Dürzîler’in Cebel-i Lübnan’da ilk görüldükleri tarih MÖ.6.yüzyıldır. Bununla birlikte Abbasiler döneminde Suriye kıyılarının muhafazası ile görevlendirilen Dürzîler Bizans tehlikesine karşı bölgeyi korumuştur. Yakın tarihe yaklaştığımızda 16.yüzyılın başında Lübnan’da siyasi birliği Buhturi Emirliği sağlamıştır. Dürzîlerin liderinin Ruhtuni ailesi olduğu bilinmektedir.Dürzîler bu dönemde Şûf Dağı’na doğru yayılmıştır. Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra ise Dürzîlerde iktidar Ma’an ailesine geçmiştir. Bununla birlikte Mârûnî -Dürzî anlaşmazlığının bu dönemde özellikle II. Fahreddin zamanında bir süreliğine de olsa kesildiği bilinmektedir (Atlıoğlu,2015,s.4). Fakat Dürzîlerin Avrupalı devletler ile yaklaşması üzerine Osmanlı Devleti bu durumdan rahatsız olmuştur. 1634 senesinde Emir II. Fahreddin ve oğulları idam edilmiştir. Dürzîlerin liderlik görevi Yamani ailesine verilmiş ve Ali Alameddin Emir olarak tayin edilmiştir. Ancak bu tayinden sonra Yamaniler ve Kaysiler arasında anlaşmazlıkların artmıştır. Emir Alameddin’in Kaysiler üzerinde giderek artan baskısı, mallarına el koyması ve cinayetler yüzünden huzursuzluk yaşanmıştır. Emir II. Fahreddin’nin halefleri Dürzîleri yeniden bir araya getirememiş ve otoriteyi sağlayamamıştır. Kaysiler ise Yamaniler’i Havran’a göç etmeye zorlamıştır. Bu Dürzî göçü yüzünden Cebel-i Lübnan’daki nüfus dengesini bozulmuş ve Mârûnîler’in günden güne nüfus üstünlüğü ve otoritesi artmıştır. Ayrıca yine bu dönemde Halep’ten Cebel-i Lübnan’a göçen ve Mukthra bölgesine yerleşen Canbolatlar ile Yazbaki klanı arasında Dürzî liderlerini elde etmek için bir mücadele başlamıştır. Aslında Dürzîlerde siyasi liderler ile ruhban sınıfı arasındaki ilişki epeyce karmaşıktır. “Ukkal” adı verilen ruhban sınıfı gücün esas sahibidir. Ancak “Şeyh -el Akl” adı verilen makamın dini bir unvan olarak ortaya çıkmasından sonra Dürzî şeyhler için bu unvan kullanılmaya başlanmıştır (Atlıoğlu,2015,s.4).

Öte yandan Emir Muhlim (Fahreddin soyunun devamı ve emirin yeğenidir) ve Yusuf Şhabî zamanında Şeyh el-Akl olan Ebu Ali Nassif ve Canbolat ailesinden Ali Canbolat ile iyi ilişkiler kurmuştur. 1770 senesinde ise Canbolatlar Şeyh-el Akl unvanına sahip olmuştur. 1788-1825 seneleri arasında ise Cebel-i Lübnan’da Dürzî aileler arasında siyasi ve dini liderlik için kıran kırana bir mücadele yaşanmıştır. Emir II. Beşir 1825’de Canbolat ve diğer ailelere karşı başlattığı iktidar mücadelesinin galibi olmuştur. Canbolat ailesinden 4 kişi yakalanarak idam edilmiş mallarına el konmuştur (Atlıoğlu , 2015,s.7). 18.yüzyılın sonunda ise Avrupa devletlerinin sürekli Cebel-i Lübnan’ın iç işlerine müdahalesi ve Osmanlı Devleti’nin Rusya ve Balkanlarda girdiği savaşıardan mağlup çıkması yüzünden Arap vilayetlerdeki otoritesi sarsılmaya başlamıştır. Suriye ve Cebel-i Lübnan’da mezhep çatışması başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin yaptığı reformlar Cebel-i Dürüz’de beklenen başarıyı göstermemiştir. Dürzîlerin kendi içlerindeki iktidar mücadelesi Tanzimat ve Islahat Fermanlarına tepki duymalarına sebep

olmuştur. İngiltere ve Fransa ise tahriklerine devam ederek Cebel-i Lübnan'daki farklı mezhepleri çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye devam etmiştir (Atlıoğlu, 2015,s.7).

Dürzîlerden sonra bahsedeceğimiz diğer Müslüman gruplardan ilki Sünnilerdir. 3.büyük mezhep olan Sünniler 635 senesinden itibaren Lübnan'da yaşamaya başlamıştır. Memlûkler zamanında ülkenin kıyı kesimlerinde bulunan Beyrut,Trablus ve Sayda kentlerine yerleşmişlerdir (Karakışla,2016,s.25). Şiiler ise Cebel-i Lübnan'da uzun yıllardan beri ikamet eden yerli bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiilerin bir kısmı İran'dan Lübnan'a göç etmiştir. Şiilerin Cebel-i Lübnan'da yoğun olarak yaşadığı Avali Nehri ile Celile arasındaki bölgeye "Cebel Amil" denmektedir (Karakışla,2016,s.25). Bu bölge Bişâre'ye yakındır. Cebel Amil'e "Bilâdülmâtâvile" (Şii bölgesi) de denir (Öz,2016,s.251). Osmanlıların Suriye ve Cebel-i Lübnan'a hakim olmasından sonra isse Şii Es'ad ailesine bölgedeki toprakların idaresini teslim ettiği bilinmektedir. Fakat Cezzar Ahmet Paşa devrinde yaşanan birtakım sorunlar yüzünden Lübnanlı Şiilerin Irak ve İran'a göç ettiği bilinmektedir (Öz,2016,s.252).

Cebel-i Lübnan'da yaşayan Hristiyan cemaatlerin yapısına bakacak olursak karşımıza ilk olarak mezhep çatışması hadiselerinden bildiğimiz Mârûnîler karşımıza çıkmaktadır. Mârûnîlerin kökleri Aziz Mâru'nûn kabri yakınında inşa edilen manastırda toplanan cemaatin üyelerine dayanmaktadır.5.yüzyıldan itibaren Kadıköy Konsili kararlarını benimseyen Mârûnîler Memlûkler zamanında Beşâre 'de yaşayan "Mukaddemler" yönetmiştir. Osmanlılar zamanında ise Mârûnî Patrikliği'ne "Emîrû's -Şark " unvanı verilmiştir. Bununla beraber Mârûnî tarihinde en önemli hadise Halepli üç Mârûnînin yaptığı reformdur. Abdullah Karaali, Gabriel Havva ve Yusuf El Batn 1695'te bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyet aslında Halepli Cizvitlerin çizgisinde olmasına rağmen batılı bir kilisenin kurallarına uyması gerektiği konusunda çok eleştirilmiştir. Öte yandan bu üç Mârûnî'nin bir zaman sonra yolları ayrılmıştır. Milliyetçi kimliği ile tanınan Karaali cemiyetten ayrılıp St.Elias'ta yeni bir cemiyet kurmuştur. Bunlara daha sonra "Halepli Mârûnîler" denmiştir. Bu grubun 1705 senesinde yapılan patrik seçimlerinden memnun olmadıkları bilinmektedir. Çünkü bu patrik karşıtları Cebel-i Lübnan'a gelen Latin misyonerlerden destek görmüştür bir kısmı daha sonra din değiştirmiştir (Frazee,2009,s.235) .

17. yüzyılın ortasına doğru ise Mârûnî Kilisesi'nin hem nüfusu hem de otoritesi artmaya başlamıştır. Hatta birkaç Müslüman ve Dürzî'nin de Hristiyan olması bu duruma katkı sağlamıştır.1733 'te Yusuf el- Hazin'in Mârûnî Patriği seçilmesinden sonra nüfusları 7000 civarında olan Mârûnîler bir patrik ve yedi piskopostan oluşan bir kilise ile varlık göstermeye devam etmiştir. Fransa hamiliğinde yaşayan Mârûnîler Osmanlı valisi veya Dürzî lider ile görüşmek isterse bunu Sayda ve Beyrut'ta bulunan konsoloslar vasıtasıyla gerçekleştirmiştir (Frazee,2009,s.235-236). 1860 savaşından sonra ise Avrupa ve Amerika'ya göç eden Lübnan Mârûnîleri I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı bayrağı altında yaşamaya devam etmiş 1918'den sonra Fransa mandası altına girmiştir (Taşpınar,2003,s.71).

Cebel-i Lübnan'da tarih boyunca nüfusun önemli bir kısmını teşkil eden Mârûnîler hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra Lübnan'da yaşayan diğer din ve mezhep gruplarının dağılımı şöyledir ;

Bölgedeki önemli Hristiyan gruplardan olan Lübnan Ermenileri Ortadoğu ve Arap vilayetlerinde Emeviler devrinden beri varlık göstermektedir. Ermeni nüfusun Cebel-i Lübnan'da kalıcı hale gelmesi ise Sultan II. Abdülhamit zamanında Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan isyanlardan sonrasına denk gelmektedir. Beyrut'un kuzeyine, Bika vadisinde bulunan Anjar kasabasına yerleşen Ermeniler Lübnan'daki varlıklarını günümüze kadar sürdürmüştür (Karakışla,2016,s.31). Cebel-i Lübnan'da Ermeniler ,Müslüman, Dürzi ve Mârûnîler ile bir arada yaşayan diğer Hristiyan gruplardan bir diğeri

ise Rum Ortodokslardır. 19.yüzyılda Rusya'nın hamiliği altında bulunan Rum Ortodokslar bir müddet sonra ideolojik olarak Arap milliyetçiliğine yakın durmuştur. Rum Ortodoksların Beyrut,Sayda ve Trablus'da ticaret ağını ellerinde tuttuğu bilinmektedir (Karakışla,2016,s.30). Diğer Hristiyan cemaatler ; Süryani Katolikler, Keldaniler ve Protestanlardır. Süryani Katolikler toplumun %1'lik kesimini oluştururken Süryani Ortodoks ve Yakubilerin oranı %5'ten azdır. Keldaniler ise çok daha az sayıdadır. En küçük gruplar ise Latin Katolikler'dir. Lübnanlı Protestanlar ise 19 ve 20. yüzyılda bölgeye gelen Amerikalı misyonerlerin etkisiyle mezhep değiştirmiştir. Lübnanlı Protestanlar eğitimli orta sınıf olup Beyrut'ta ikamet etmiştir (Karakışla,2016,s.31) .

1.4 Mutasarrıflık Öncesi Dönem

1.4.1 Emirler Dönemi(1523-1842)

Yavuz Sultan Selim'in Dürzî lider Fahreddin Al- Mani'yi emir olarak tayin etmesinden sonra emirlik Fahreddin soyundan gelen Maan oğullarında kalmıştır (Ek 7, Harita 7,s.179).1605 senesinde Halep vilayetinde otoriteyi elinde tutan Canbolat ailesini destekleyen Fahreddin Maan, 1607 senesinde Osmanlı Devleti'nin bu otoriteye son vermesi üzerine Canbolatları Lübnan'a davet etmiştir. Bir süre sonra Fahreddin Maan'ın hakimiyetine son vermek isteyen Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnan'a askeri hareket düzenlemiştir. Fahreddin Maan da kendisine 100.000 kişilik bir ordu kurarak Osmanlı ordusunun karşısına çıkmıştır (Ekici,2020,s.558). Bu hadiselerden sonra II. Fahreddin idam edilmiştir. Dürzî liderliği ise Şihabi ailesine geçmiştir. 1697 senesinde ise Dürzî şeyleri Beşir Şihab'ın kendilerini temsil etmesinden memnudur. Şihab'ın ölümünden sonra ise yerine oğlu Haydar geçmiştir. Dürzi liderine karşı ayaklanan Yamaniler'in 1711'de Aynı Dara'da çıkardığı isyan sonrasında Şihabiler galip gelmiştir. Yamaniler Suriye'ye sürgün edilmiştir. Şeyh Haydar idaresindeki Dürzîlerin bu tarihten sonra Lübnan'daki hakimiyetinin pekiştiğini söylemek mümkündür. Haydar'ın vefatından sonra ise yerine oğlu Mulhim geçmiştir (Ekici, 2020,s.558).

Dürzîlerin yeni lideri Şeyh Mulhim ise 1748 senesinden itibaren Bekaa ve civarını ele geçirerek Şam'da Osmanlı Devleti'ne başkaldıran bir hareketi desteklemiştir. İsyanı verdiği destek sayesinde Beyrut idaresini ele geçiren Mulhim, 1754 senesinde yerini kardeşi Mansur'a bırakmıştır. Fakat Mansur zamanında bölgede sık sık çatışmalar yaşanmıştır. Mansur'un ölümünden sonra başa geçen oğlu Yusuf ise Trablusşam'dan Sidon'a kadar geniş bir araziye hakimiyeti altına almıştır. Yusuf 'un ölümünden sonra yerine oğlu II. Beşir geçmiştir. Daha sonra Hristiyan Mârûnî lider III. Beşir yönetimi ele almıştır (Ekici ,2020,s.559).

Cebel-i Lübnan'da Hristiyan Şihabiler idaresinin Yusuf döneminde başladığından daha önce bahsetmiştik. Oğlu II. Beşir'in 1788 'de başlayan idaresi ise 1840 senesinde sona ermiştir. Öte yandan Lübnan'da Emirlik döneminde Hristiyanların güçlendiğini söylememiz mümkündür. Kendisi sonradan Mârûnî olan II. Beşir zamanında Canbolat ailesi dışındaki ailelerin mal varlığına el koyup sürgüne gönderdiği bilinmektedir. Bu dönemde Mârûnî ailelerinin Cebel-i Lübnan'da güçlü konuma gelmesinin nedenlerini; ipek ticaretinden elde ettikleri kazanç ile Ortadoğu ve Avrupa arasındaki ticarete söz sahibi olmaları, Suriye'den gelen Rum- Katolik aileler ile iyi ilişkiler kurmaları ve 1799'da Napolyon'un seferleri sırasında Fransa ile ilişkiler kurmaları olarak sıralamak mümkündür. 1831 senesinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın C. Lübnan'da hakimiyet kurmasıyla beraber Mârûnîler gücünü korumaya devam etmiştir (Ekici, 2020,s.559).

Dürzî lider Beşir Şihab'ın sürgüne gönderilmesiyle beraber Lübnan'da yeni bir dönem başlamıştır. Fakat İbrahim Paşa zamanında Dürzî reislerine sürgün cezası vermek ve mallarını müsadere edilmesi yüzünden huzursuzluk yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca Dürzî reislerinin

sürgünden geri dönmeleri ve eski güçlerini yeniden ele alma isteği ile Mârûnîler'den intikam alma isteğinin birleşmesiyle dengeler altüst olmuştur (Gökbilgin,1951,s.641) .

Bununla birlikte dönemin Sayda müşiri Selim Paşa her cemaatin liderlerinden oluşan bir komisyon kurulması istemiştir. Dürzîler her ne kadar Hristiyanlarla eşit tutulmak istemese de valinin de gayretiyle bu komisyonun çalışmalarına başlamıştır. Özellikle vergi meselesinde bir düzenleme yapılması icap etmiştir. Cebel-i Dürüz'de 3500 kese vergi toplanmasına karar verilmiştir. Fakat Mârûnî ve Dürzîler arasındaki sükunet bir tarafa tazminat ödeneceği söylentileri yüzünden bozulmuştur. Beşir Kasım'ın idareciliğinden memnun olmayan Dürzîler kendileri için yeni bir emir tayin edilmesini istemiştir. Selim Paşa Babiali'ye gönderdiği raporda Cebel-i Lübnan'ın durumu hakkında bilgi vermiştir. Selim Paşa'ya göre; Cebel-i Dürüz'de Müslümanlar Hristiyanlardan ayrı idare edilirse asayiş daha kolay sağlanacaktır. Paşa'ya göre bölgede asayiş esas bozan gümrük vergisinden şikayet eden Frenklerdir (Gökbilgin,1951,s.643) .

Aslında Lübnan'da Mârûnîler'in Fransa Dürzîlerin İngiltere tarafından himaye edileceği söylentisi de huzursuzluk yaratmıştır. Bu sırada Beyrut limanına yanaşan Fransız donanmasından inen general Mârûnî Patriği ile görüşüp Dürzî şeyhinin oğlunu da Londra'da okutmak bahanesiyle ikna etmesi de çıkan söylentilerin gerçekliğini desteklemiştir. Sonunda konsolosların her iki cemaate sık sık müdahalesinin de etkisiyle Mârûnî-Dürzî gerginliği Deyrülkamer sınırındaki Baklin civarındaki bir av sırasında silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Olaylar kısa sürede büyümüş ve birkaç yüz kişi ölmüştür. Köylerde yangın çıkmış ve yağma olayları yaşanmıştır. Olaylar duyulunca Eyüp Paşa ve Kaymakam Selim Paşa bölgeye hareket etmiştir. Önce her iki tarafı sakinleştiren paşalar yapılan tahkikat sonunda Bika ,Balk ve Havran'da Dürzîlerin yaşadığı köylere asker sevk edilmesi gerektiğini rapor etmiştir.Mârûnîlere bir miktar silah dağıtılarak kendilerini korumalarına izin verilmiştir. Bununla beraber Selim Paşa Babiali'ye konu hakkında verdiği raporda Dürzî ve Mârûnîler'in kesinlikle birbirinden ayrılmasını gerektiğini ifade etmiştir. Beşir Kasım'ın da görevden alınarak yerine Şihab ailesinden bir başka emir tayin edilmesi uygun olacaktır (Gökbilgin,1951,s.645).

Ancak her iki cemaat arasındaki anlaşmazlıklar son bulmadığı gibi her iki grupta daha çok taraftar toplayıp daha büyük bir çatışma hazırlığına girişmiştir. Bir taraf Kisrevan'dan diğeri Trablus'tan kuvvet toplarken, Dürzîlerde Şibl al Uryan'dan ve Baalbek'ten taraftar toplamıştır. Zahle Mârûnîler'i ise Deyrülkamer Dürzîleri'ne cephane göndermiştir. Öte yandan çatışmanın galibi Mir Melham idaresindeki Dürzîler olmuştur . Fakat Akka muhafızı Reşit Paşa'nın da katıldığı askeri hareket sonucunda Deyrülkamer'de asayiş sağlanmıştır. Cebel-i Lübnan'da yaşanan bu mezhep çatışmasından sonra İngiltere ve Fransa'nın olaylara müdahil olmaya devam etmiştir. Hatta Dürzî isyanının İngiltere ve Avusturya konsolosları tarafından desteklendiği ortaya çıkmıştır (Gökbilgin, 1951 ,s.647). Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Yakup Paşa'yı Cebel-i Dürüz'de inceleme yapması için bölgeye göndermiştir. Yakup Paşa yaptığı tahkikat sonucunda eğer bölgede tedbir alınmaz ise Girit ihtilalinin bir benzerinin yaşanabileceği uyarısında bulunmuştur. Bunun üzerine Serasker Nuri Paşa'nın bölgeye tayin edilmesine karar verilmiştir. Bölgedeki diğer yerel makamlara bilgi verilerek Nuri Paşa'ya Mârûnî-Dürzî çatışmasının engellenmesi hususunda yardımcı olunması talimatı verilmiştir. Mustafa Nuri Paşa da göreve başlar başlamaz mevcut durum hakkındaki bilgileri İstanbul'a aktarmıştır. Nuri Paşa Beyrut'ta bulunan konsolosların her iki cemaati de tahrik etmeye devam ettiğini bu sebepten Dürzî eşrafını görüşmek üzere makamına davet ettiğini bildirmiştir. Her iki tarafı da dinledikten sonra Mustafa Nuri Paşa yerel eşraftan birine yetki vermek yerine Babiali tarafından tayin edilecek birinin görevlendirilmesinin bu anlaşmazlığa çözüm olabileceğini bildirmiştir (Gökbilgin,1951,s.647).

1.4.2 Çifte Kaymakamlık Dönemi (1845-1861)

18.yüzyılın ortasından itibaren Avrupalı devletler Cebel-i Lübnan topraklarına tek başına sahip olabilmek için rekabete girmiştir. Osmanlı Devleti ise Emir Kasım Şihab'ı görevden aldıktan sonra Avrupa'nın iç işlerine karışmasını engellemek için yeni bir idare şekli ile Lübnan'ı idare etmeyi planlamıştır. Cebel-i Lübnan'ı Hristiyanlar ve Dürzîler arasında ikiye bölme fikrini Avusturya Şansölyesi Maetternich ortaya atmıştır. Öte yandan bu fikir Dürzîlerin istediği bir

Müslüman vali talebine uygundur. İngiltere ve Osmanlı Devleti Şihab ailesinden birinin idareci olmasını istemiş Fransızlar ise uzlaşmadan yana olmuştur (Trauboulsi,2012,s.24) .

23 Şubat 1843 tarihinde Beyrut-Şam yolunun kuzey kısmında Marunî Kaymakamlığı kurulmuş ve idaresi Emir Haydar İsmail Ebu Lami'ye verilmiştir. Yolun güney kesiminde ise Dürzî Kaymakamlığı kurularak Emir Ahmet Arslan idaresine bırakılmıştır(Uygun,2017,s.74).

Öte yandan bu iki kaymakama idari işlerde yardımcı olmak üzere üç Dürzî, üç Mârûnî, bir Rum Ortodoks, bir Sünni, bir Rum Katolik ve bir Şii üyeden oluşan temsilciler meclisi yardım edecektir (Ayhan ve Tür,2009,s.36)(Ek 8 -Harita 3,s.178).

Kaymakamlık idaresi ile bölgede uygulanmaya başlanan bir diğer sistem ise Vekillik'dir. Vekillik ile Mârûnîler ile Dürzîlerin karışık halde yaşadığı köylerde yaşanabilecek sorunların çözülmesi hedeflenmiştir (Akar,1996,s.11). Fakat bu iki yeni düzenlemeye rağmen iki grup arasındaki çatışma bir süre sonra yeniden alevlenmiştir. Mârûnîler 10 Mayıs 1845 tarihinde Metn kazasında bulunan Dürzî köylerine saldırıya başlamıştır.Bölgedeki manastırların yağmalanması ile çığırından çıkan hadiseler yüzünden Babialî, Hariciye Nazırı Şekip Efendi'yi Lübnan'a göndermiştir (Akar, 1996, s.11).

Şekip Efendi göreve başladıktan kısa süre ise sonra makama gönderdiği raporda Cebel-i Lübnan'daki sorunların kaynağı olarak İngiltere ve Fransa konsoloslarının yaşadığı rekabet yüzünden her iki cemaati tahrik etmesi olarak tespit ettiğini bildirmiştir. Yabancı konsoloslar Cebel'den çıkmadığı sürece huzur ve asayiş sağlaması mümkün olmayacaktır. Şekip Efendi'ye göre Cebel-i Lübnan'da yaşayan yabancı uyruklular da Beyrut'a taşınmalıdır. Ancak Fransa konsolosu Poujade bu öneriye itiraz etmiştir (Gökbilgin,1951,s.676).

Bunun üzerine Şekip Efendi tedbir amaçlı olarak bölge halkının elindeki silahların toplatılmasına karar vermiştir. Ancak halkın elindeki silahları teslim etmemek için konsolosları devreye sokup silahları teslim etmeme riski yüzünden bölgeye asker sevki kararı alınmıştır. Bu sırada yaşanan anlaşmazlık sırasında hem Maruni hem Dürzîler arasından tutuklananlar olmuştur. Bu yüzden halk Şekip Efendi'yi konsoloslara şikayet etmiştir. Paşa hakkındaki bazı suçlamalar ise iftira niteliğindedir. Bu gelişmeler diplomatik bir krize sebep olmuştur. 4 Aralık 1845 tarihinde ise Fransa Osmanlı Devleti'ne ağır bir nota vermiş bunun üzerine Şekip Efendi görevden azledilmiştir (Gökbilgin ,1951,s.679).

Bir süre sonra Kisrevan'da yaşayan Mârûnî köylüler toprak talebi ile derebeyleri olan Mârûnî Hazin Bey isyan etmiştir. Aralık 1858'de Tanyus Şahin adlı bir katırcı isyan çıkarmıştır. Şahin aslında feodal düzene başkaldırmıştır. Köylüler de onu desteklemiştir. 1859 yılında Tanyus Şahin Kisrevan'daki köylerin idaresini ele geçirmiştir. Olaylar sırasında birçok kişi hayatını kaybederken pek çoğu da sürgün edilmiştir. Hadiseler sırasında Cebel-i Lübnan'ın dut ve zeytinlikleri de tahrip olmuştur. Asiler Mârûnî ailelerin çoğunu sürgüne yollarken Şahin ve adamları Metn Kazasına doğru yola çıkmıştır. 1860 yılı baharında ise Tanyus Şahin, Dürzî derebeylerine karşı Mârûnîler'in yanında yer alacağını bildirilmiştir. Fakat Mârûnî köylülerin Dürzî topraklarına girip halkı tahrik etmeleri üzerine Dürzîlerde ayaklanmıştır. Her iki taraf için de yeniden başlayan çatışma ise kısa süre sonra mezhep savaşına dönüşmüştür (Masters,2013,s.190).

4 Haziran 1860'da 1500 kişilik bir Dürzî topluluğu Reshava'ya saldırmıştır. Gelişmeler üzerine Şam Valisi Ahmet Paşa Osman Bey'e haber göndererek bölgedeki Hristiyanların Şam'a nakledilmesi talimatını vermiştir. Dürzîler bu yolculuk sırasında saldırılara devam etmiştir. Çatışmalar sonunda Bekaa vadisinde bulunan Şuf kazası Dürzîlerin eline geçmiştir. Kuzey Kaymakamlığı'nın merkezi Kisrevan'a doğru harekete geçen Dürzîler Hurşit Paşa tarafından

durdurulmuştur. Paşa daha fazla kan dökülmemesi için tarafları müzakereye çağırmıştır. Aslında o tarihlerde Cebel-i Lübnan'da Büyük Britanya ile Fransa arasındaki hamilik mücadelesi bütün hızıyla devam etmektedir. Fransa Mârûnîleri kışkırtırken bir yandan da konsoloslar vergi toplama gibi Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmektedir. Hatta bu durum Sayda Valisi Hurşit Paşa tarafından Sadaret'e bildirilmiştir (Gümüşsoy,2008,s.69) .

Devam eden Mârûnî- Dürzî çatışmaları sonucunda Sayda yakınlarında iki, Beyrut civarında dört Dürzî hayatını kaybetmiştir. Kısa sürede geniş bir alana yayılan bu olaylar sırasında Dürzîler Beyrut civarındaki köylere saldırmış can ve mal kaybına sebep olmuştur. Konsoloslar ise Sayda Valisi'ne başvurarak sanki hadiselerin yaşanmasında katkıları yokmuşçasına olaylara müdahale edilmesini istemişlerdir. Hurşit Paşa ise Dürzîlerle görüşeceğini söylemiştir. Hristiyanları da sükûnete davet etmiştir. Çarpışmalar bu sayede durmuştur. Gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti bölgede nizamın sağlaması için fevkalade komiser olarak görevlendirilen Fuat Paşa ve Arap ordusu müşiri Halim Paşa'yı Cebel-i Lübnan'a göndermiştir. Bu karar Fransa Dışişleri Bakanı Thouvenel ve İngiltere elçisi Sir Hery Bulver tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Gümüşsoy,2008,s.70). Fuat Paşa'ya her iki tarafa eşit olarak müdahale etmesi istenmiştir. Müşir Halim Paşa ise askerleri ile Şam'a gidecektir. Eğer Fuat Paşa Şam'a gidecek olursa Halim Paşa mutlaka Beyrut'ta kalacaktır. Cebel-i Lübnan ve dışındaki yerlerin güvenliğinden ise Fuat Paşa sorumludur. Fakat Şam'daki hadiselerle müdahale etmek icap ederse Kudüs gibi İslam ile Hristiyan ahalinin bir arada yaşadığı yerlerden asker alınmamasına özen gösterilecektir. Bu uyarı akıllara 1850 senesinde yaşanan bir huzursuzluğu getirmiştir⁹. Öte yandan Fuat Paşa'nın verdiği talimatlar gereği Dürzî isyancılar yakalanıp cezalandırılacak fakat Mârûnîler'e karşı güç kullanılmayacaktır. Suça karışanlar tutuklanacak ve cezaları mahkeme sonucunda belli olacaktır (Gümüşsoy,2008,s.70).

Şam hadiseleri sırasında yaşanan zarar ziyan tespit edilecek ve yabancı konsolosların konuya müdahalesine izin verilmeyecektir. Yapılan tahkikat sonucu olaylara karıştığı tespit edilen ve Dürzî isyancılar ile yardım ve yataklık yapan beş yüz kişi yakalanmıştır. Bölgeye takviye asker sevk edilmiştir. Öte yandan Şam'daki bu hareketliliğin halk üzerinde bir huzursuzluk yaratmaması için Hurşit Paşa ve Mustafa Paşa bölgeye hareket etmiştir. Yaralıları için hastane kurulmuştur. Fakir fukaraya yardım edilmiştir. Tahkikat sırasında olaylarda ihmali bulunan Ahmet Paşa da tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Sayda Valisi de görevden alınmıştır (Gümüşsoy,2008,s.73).

Bölgeye sevk edilen asker önce hadiseye karışan 336 asiye tutuklamıştır. Asilerin yanındaki 600 civarı hayvan ve 700 kadar eşyaya el konmuştur. Bunları gasp eden 92 kişi yakalanmıştır. Tahkikat hakkında makama bilgi veren Fuat Paşa 428 kişinin yakalandığını suçluların cezasına mahkemenin karar vereceğini bildirmiştir. Öte yandan Şam'da 1000 kadar kişi tutuklanmış 167 tanesine idam cezası verilmiştir. Fakat Cebel-i Lübnan ve Şam'da yaşanan Mârûnî-Dürzî çatışmalarından sonra Avrupa Devletleri bölgeye asker sevk etmek istemiştir (Gökbilgin,s.691). Fransa Dışişleri Bakanı Touvenel II. Napolyon ile yaptığı görüşmeden bölgeye asker yollamanın en iyi karar olduğuna Napolyon'u ikna etmiştir. Öte yandan İngiliz elçisi Dufferin ise Fransa'nın asker gönderme kararını endişe ile karşılamıştır. Rusya ise Fransa'nın kararını desteklemiştir(Gümüşsoy,2008,s.77).

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti diplomatik görüşmelerin başlaması için Paris elçisi Ahmed Vefik Paşa'yı görevlendirmiştir. Osmanlı Devleti Fransa'nın kararına göre hareket edilmesinin doğru olacağı düşüncesindedir. Fakat buna rağmen 16 Ağustos 1860 tarihinde General Beaufort komutasındaki 1650 askerden oluşan bir Fransız birliği Beyrut'a varmıştır.

⁹Halep'te Kurban Bayramı zamanında 17 Ekim 1850'de Osmanlı Devleti'nin de tıpkı İbrahim Paşa'nın Mısır'da benzerini yaptığı gibi nüfus sayımından sonra askere alımları başlatacağı söylentisinin çıkması üzerine halkın bu durumu protesto ettiği ve tepkinin isyana neden olduğu bilinmektedir (Masters,2013,s.185)

Osmanlı Devleti ise bu birliğin Suriye içlerine kadar ilerlemesini engellemeye çalışmıştır. Fakat 22 Ağustos'ta 5000 Fransız askeri daha Beyrut'a çıkarma yapmıştır (Gümüşsoy, 2008, s.78).

Öte yandan tarihlerde yapılan müzakerelerde Cebel-i Lübnan'da Mârûnî- Dürzî çatışmasına son verecek bir çözüm bulmak için Avrupa Devletleri ve Rusya değişik öneriler sunmuştur. Fransa Dürzîler'in Cebel'den çıkarılması gerektiğini ve kurulacak özerk bir bölgenin Mârûnî bir lider tarafından yönetilmesini teklif etmiştir. Rusya ise Cebel-i Şeyh ahalisinin Katolik ve Ortodoks prenslikler olarak idare edilmesini teklif etmiştir. Britanya, Avusturya ve Prusya ise bölgedeki Hristiyanlar için özel bir düzenleme yapılması gerektiğini savunmuştur. Ortaya atılan diğer bir fikir Cebel-i Lübnan'ın eyaletlere bölünüp İstanbul'dan atanacak bir kaymakam tarafından idare edilmesidir. Müzakerelerin sonunda 9 Haziran 1861'de Cebel-i Lübnan Nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu Nizamname ile Cebel-i Lübnan'da mutasarrıflık idaresine geçilmiştir (Gümüşsoy, 2008, s.81).

Sonuç olarak bir süre Çifte Kaymakamlık ile idare edilen Cebel-i Lübnan'da yaşanan Mârûnî – Dürzî çatışmasının devam etmesi ve hadiselerin Şam'a sıçraması üzerine Fuad Paşa bölgeye gönderilmiştir. Maddi ve manevi yaralar sarılmaya çalışılmış ve isyan bastırılmıştır. Bu yaşanan müessif hadiseler aslında bir bakıma bölgenin geleceğine olumlu katkı sağlamıştır. Önce kabul edilen Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve devamında kurulan mutasarrıflık düzeni ile Cebel-i Lübnan'da (1861-1915) I. Dünya Savaşı'na kadar devam edecek elli yıllık barış ve huzur düzeni tesis edilmiştir.

1.5 1861 Vilayet Nizamnamesi

1840-1860 yılları arasında yaşanan Marunî-Dürzî çatışmasının bastırılmasının sonra Cebel-i Lübnan ve Suriye'nin geleceği hakkında karar vermek üzere 3 Ağustos 1860 tarihinde Paris'te toplanan konferansa Osmanlı Devletini temsilen Paris sefiri Ahmet Vefik Paşa katılmıştır. Prusya Elçisi Robert Grop von der Goltz'un konferansta "Cebel-i Lübnan'ın Babialı tarafından atanacak bir Hristiyan vali tarafından yönetilmesini" teklif etmiştir. Görüşmeler sonunda "Réglement Organique -Sal-name-i Cebel-i Lübnan" 9 Haziran 1861'de kabul edilmiş ve padişah fermanı olarak yayınlanmıştır (Reinkowski, 2017, s.72).

1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi 18 maddeden oluşmaktadır. Madde bir; Cebel-i Lübnan Hristiyan tebaadan seçilen ve Babialı'nın atadığı bir vali tarafından yönetilecektir. Valiye idari ve adli görevler verilecektir. Tüm memurlarının tayin, mahkeme kararlarının infazı ve bölge asayişini gibi konular mutasarrıfın sorumluluğundadır (Çakır, 2017, s.28). Madde iki ; İdare Meclîs-i Kebîri 1 Sünni Müslüman, 3 Dürzî, 4 Marunî, 1 Rum Katolik, 2 Rum Ortodoks ve 1 Şii üye olmak üzere 12 kişiden oluşmaktadır (Mansuroğlu, 2019, s.68). Meclis başkanı Cebel-i Lübnan mutasarrıfıdır. Öte yandan Mârûnî, Melkit ve Dürzî vekiller de mutasarrıfın yanında danışmanlık için hazır bulunacaktır. Madde üç; Cebel-i Lübnan 7 kazaya ayrılacaktır. Her kazaya bir idare memuru atanacaktır. Bu idare memuruna işlerinde idare meclisi yardım edecektir. Madde 4; kazalar nahiyelere bölünecektir. Nahiye müdürlerini mutasarrıf atayacaktır. Köylerden sorumlu şeyhler ise yöre halkının önerisiyle seçilen adaylar içinden mutasarrıf tarafından tayin edilecektir. Madde 5; mukataacıların her türlü imtiyazlarına son verilerektir. Herkes kanun önünde eşit kabul edilecektir (Çakır, 2017, s.30).

Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi'nin altıncı maddesi ile on iki maddesi arasındaki hükümleri ise hukuk ve yargı ile ilgilidir. Her nahiyede davalar halka açık yapılacaktır. Meclis-i Kebir'de görülecek davalarda herkes kanun önünde eşit kabul edilecektir. Müslüman, Dürzî, Marunî¹⁰, Rum Katolik, Rum Ortodoks ve Şii mezhebinden birer hâkim ve vekili görev yapacaktır. Mahkeme heyeti Sulh hakimi ve her cemaati temsilen 2 üyeden (3-6 arasında temsilciden) oluşmaktadır. İki yüz kuruşa kadar olan ceza davalarına bakan bu mahkeme üç kademelidir. Sancaklarda birinci derece mahkemesi olarak ise üç kaza meclisi davalara bakacaktır (Mansuroğlu,2019,s.69).

Köylerde mahkeme reisi şeyhtir. Sulh hakimi olarak ceza davalarına bakacaktır. Eğer mutasarrıf isterse mahkeme sayısını azaltabilecektir. Bununla beraber Yahudi ve Protestan cemaatinin davalarında kendi cemaatlerinden bir hakim ve vekil üye hazır bulacaktır. Cebel-i Lübnan'ın merkezi olan Deyrülkamer'de 12 üyeden oluşan Meclisi Kebiri Adli adı verilen bir temyiz mahkemesi kurulmuştur. Üyelerinin yarısını mutasarrıf tarafından atanacak diğer yarısını ise cemaatlerin kendisi belirleyecektir. Mahkeme başkanını mutasarrıf seçecektir. Aynı zamanda bu mahkeme Osmanlı hukuk tarihinde temyiz görevi üstlenen ilk kurum olması bakımından önemlidir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin on üçüncü maddesi ise hakimler ile ilgilidir. Mutasarrıf hakimlere görevi ihmalden soruşturma açma ve hakimleri görevden alma yetkisine sahiptir(Çakır,2017,s.33-34).

Madde 14 Cebel-i Lübnan'da bir jandarma biriminin kurulması ile ilgilidir. Asayiş ve huzuru sağlamak ile görevlendirilen jandarma nüfusun binde yedisi oranında seçilmiştir. Özel üniforma giyen bu jandarma gönüllülerdir. Mutasarrıftan emir alırlar (Mansuroğlu,2019,s.69). Madde 15 'e göre Lübnan'da toplanacak olan vergi miktarı 3500 kesedir. Fakat olağanüstü hallerde 7000 kese vergi toplanabilecektir. Bu maddeye göre Lübnan'da nüfus sayımı ve ekili arazi sayımının ivedilikle yapılması uygun görülmüştür. Son madde olan Madde 18 ise Cebel-i Lübnan'da yaşayan ruhban sınıfını ilgilendirmektedir. Manastır rahipleri ile kilise papazları hakkında bir dava açılması durumunda dava ruhbanlığın denetiminde olacak veya piskoposluk bunları dava meclisine havale edebilecektir (Çakır,2017,s.35).

Sonuç olarak Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile toplumu oluşturan bütün din ve mezhepler kanun önünde eşit kabul edilmiştir. Bununla beraber kanunlar sayesinde toplumsal huzurun sağlanması hedeflenmiş mezhep kavgalarının da önüne geçilmesi beklenmiştir. Nizamname ile Avrupalı Devletlerin Cebel-i Lübnan'ın iç meselelerine müdahil olabilme ihtimali ortadan kaldırılması beklenmiştir. Fransa, İngiltere, Rusya ve Prusya temsilcilerinin altında imzasının bulunduğu Nizamnameye göre, Osmanlı Devletine askeri yardım adı altında yapılan müdahalelerde hiçbir devlet toprak kazanma amacında olmayacaktır.

Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile 1861-1915 yılları arasında sekiz mutasarrıfın görev yaptığı ve Engin Akarlı'nın "Uzun Barış" dediği dönem başlamıştır. İlk mutasarrıf Garabed Artin Davud Paşa'dır. Öte yandan Avrupalı Devletler benzer uygulamanın Balkan coğrafyasına kapsamını istemiştir. Bu sebeple 1864 ve 1871 Nizamnameleri hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti bu iki nizamname ile Osmanlı kimliği anlayışını benimseterek imparatorluğun birlik ve bütünlüğünü Avrupa'nın müdahalesinden korumayı hedeflemiştir (Mansuroğlu,2019,s.70).

¹⁰Katolik Mârûnîler 18. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'nın desteğiyle yavaş yavaş ekonomik olarak daha da güçlenmiş ve bu yüzden Dürzîler bölgedeki gücünü kaybetmiştir. Müslüman kesim içinde Sünniler daha güçlü durumdadır (Bağlıoğlu,2008,s.14).

1.5. 1 Mutasarrıflık Sistemi (1864-1915)

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde Cebel-i Lübnan'da kurulan bağımsız ve özerk bir idare biçimi olarak tasarlanmış bu yeni düzende modern kurumları hizmete sokmayı hedeflemiştir. Yürütme ,maliye, yargı ,güvenlik ve belediyeçilik ile kasabalara dahi hizmet götüren bir idare sistemini kalıcı hale gelmesi istenmiştir. Mutasarrıf kamusal faaliyetlerin yürütülmesinde yasalara uygun hareket etmekle sorumluydu. Devlet işleri yerel koşul ve menfaatler göz önünde bulundurularak yürütülüyordu. Nizamnamenin uygulayıcısı olan mutasarrıflar bölgede huzur ve barışı sağlamak ile görevliydi. Kısacası Cebel-i Lübnan'da mutasarrıflık düzeni ile hukuk devleti anlayışının esas alındığını söylemek mümkündür. Mutasarrıf Cebel-i Lübnan bütçesini arttırılan yerel vergi gelirleri ile finanse etmiştir. Mutasarrıflığın düzenli işlemesi için ise yerel memurların tecrübelerinden istifade edilmiştir. Fakat elbette bu yeni düzende tam anlamıyla kusursuz değildir. Örneğin Cebel-i Lübnan' da ekonomi hala hayli kırılgandır. Nizamname ile Cebel-i Lübnan sınırları dışında kalan bölgeler yüzünden Beyrut'a bağımlı bir ekonomi söz konusudur. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin imzaladığı antlaşmalar ve kapitülasyonlar sebebiyle C. Lübnan ekonomisine getirilen kısıtlamalar mevcuttur. Bu kısıtlamalar da şeyhler arasında huzursuzluk sebebidir. Zaten bir zaman sonra Lübnan'ın ekonomik özerkliğinin gerçekleşmesi için sınırlar dışında kalan Beyrut ve Bika'nın yeniden Lübnan'a dahil olması için sesler yükselmeye başlamıştır (Akarlı,1993,s.185).

Cebel-i Lübnan'a ilk tayin edilen mutasarrıf Katolik Ermeni vatandaşı ve eski telgraf nazırı Garabed Artin Davud Paşa'dır. Müşir ünvanı ile üç yıllığına görev yapmak üzere tayin edilen Davud Paşa'ya (1861-1868 yılları arasında görev yapmıştır) Nizamnamenin ikinci maddesi gereği kaza müdürlerinden oluşan bir vekil heyeti yardımcı olacaktır. Kisrevan'dan iki Mârûnî, Cezzin'den birer Sünnî ,Dürzî ve Mârûnî temsilciler ile, Metn'den Mârûnî, Dürzî,Mütevali ve Rum üyeler, Şuf Kazasından bir Dürzî, Küre'den bir Rum ve Zahle'den bir Rum Katolik üyeden oluşan İdare Meclisi mutasarrıfa yerel idarede destek olmuştur. Bu üyeler haricinde mutasarrıf vekili olarak ise Mârûnî bir üye tercih edilmiştir. Ayrıca birer Türk, Ortodoks, Arap ,ecnebi katip ,bir Mârûnî, Rum Ortodoks evrak müdürü, bir Mârûnî İstinaf Hukuk Dairesi başkanı ve bir de Dürzî Ceza Dairesi başkanı da seçilmiştir. Diğer görevlerde her mezhebin birer aday ile temsil edilmesi uygun görülmüştür (Yıldız,2018,s.249-250).

Şüphesiz ki mutasarrıflık sistemi C. Lübnan'da birçok değişikliğin de başlangıcıdır. Bunlardan ilki mutasarrıf ve yardımcısı olan danışma kurulu İdare Meclisi'nin göreve başlaması ve Nizamnameyi etkin kılmasıdır. Böylece mukataa sahiplerinin mali, idari ve hukuki ayrıcalıkları da ortadan kalkmıştır. Bunlardan biri olan Emir Şihabi ailesi de otoritesini böylece yitirmiştir.Fakat Davud Paşa bu durumun herhangi bir soruna sebep olmaması için hem Mârûnî hem de Dürzî mukataa sahipleri ve şeyhlere idari görevler dağıtarak tedbir almıştır (Ek 9- Harita 4 ,s.179). Bu sayede her iki cemaatin de Nizamnameye uygun hareket etmesi sağlanmak istenmiştir. Görev verilen isimler; Şuf'a Emir Melhem Arslan, Cezzin'e Ka'dan Hazin, Zahle'ye Abdullah Şedid Lam'ıyyun'u, Metn'e Emir Murad Lam'ıyyun'u, Kisravan ve Betrûn 'a Mecid Şihabi, Küre'ye Hasan Şihabi tayin edilmiştir. Bu şeyhler hem mutasarrıfa hem de idare meclisine karşı sorumlu olacaktır (Yıldız, 2018, s.194).

Öte yandan Davud Paşa Baab'da bulunan bir konakta ikamet etmeye başlamıştır. Göreve başladıktan kısa bir süre sonra jandarma teşkilatını kuran ve C. Lübnan'da yerel bir resmi bir gazete yayınlanması talimatını veren Davud Paşa bayındırlık faaliyetlerine hız verilmiştir. Jandarmanın kuruluşu için ek ödenek çıkartılmıştır. Kurulacak jandarma teşkilatı eski askeri hatlar boyunca görev yapacaktır. Mârûnî ve Dürzîler arasında 1860 savaşıdan doğan tazminatların düzenli ödenmesi için ise komisyonlar kurulması talimatını veren Davut Paşa zamanında vergi muafiyetine gidilmiştir. Lübnan halkına kredi ve teşvikler verilmesi uygun görülmüştür. Bu kredi ile besin hayvancılığının desteklenmesi sağlanmıştır. Bununla beraber tahıl vergisinde köylüye kolaylık sağlanarak Cebel-i Lübnan'da gıda kıtlığı ile mücadele edilmiştir

(Akarlı, 1993,s.37).Bu dönemde medrese ve okullar açılmıştır. Farklı mezhepten kişiler farklı mevki ve makamlara atanmıştır (Acar,1989, s.19). Bununla birlikte Mârûnî ve Dürzîler dışındaki cemaatlerin de ruhani liderlerinin taleplerini dinleyen Davud Paşa bu diyalog girişimlerine rağmen hala bazı memnuniyetsizliklerin devam ettiğinin de farkındadır. Öte yandan Mutasarrıflık düzeni ve Nizamnamenin getirdiği ayrıcalıklar sadece Cebel-i Lübnan'a özgüdür. İmparatorluğun diğer cemaatlerine böylesi geniş haklar verilmemiştir (Yıldız,2018,s.193). C. Lübnan ahalisinin devlete vergi ödemek dışında başka bir ödevi yoktur. Devam eden sorunlardan ilki mezhep liderlerinin şahsi menfaatleri gereği mutasarrıfın kendilerine tahsis edeceği makam için bir yarışa girmesidir (Yıldız,2018,s.197). Bununla birlikte Mârûnîler öteden beri yaptıkları gibi Fransa sayesinde hem hukuki hem de siyasi isteklerini elde etmeye devam etmiştir. Dürzîler ise artık İngiltere'nin değil Osmanlı Devleti'nin himayesi için mücadele etmektedir. Kısacası Mârûnîler Fransa'nın hamiliği memnunken Dürzîler Müslüman kimliği ile Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmayı seçmiştir. Davut Paşa ve sonrasında göreve gelen diğer mutasarrıflar ise yaşam şartlarını iyileştirme ve sundukları imkanlar ile bölge halkına daha iyi hizmet götürmeye çalışmıştır. Buna rağmen Mârûnîler Nizamnamenin getirdiği yasal düzenlemelerden ve Katolik Hristiyan bir mutasarrıf tarafından idare edilmekten rahatsızdır (Yıldız,2018,s.195).

Bu Mârûnîler'den biri 1851 'de Ehden Kaymakamı seçilen Yusuf Kerem Bey'dir. C. Lübnan'da yeni düzenin uygulamalarını hayata geçirmeye çalışan Davut Paşa dönemine gölge düşüren Fransız okulu bir genç olan Kerem Çifte Kaymakamlıktan beri Osmanlı Devleti ve Avrupalı Devletlerin ortak kararı olan yönetim şeklinden memnun değildir (BOA.HR.SYS.2955/25) (Saylan,2015,s.540).

Yusuf Kerem'e göre yeni düzenin mezhep ayrılıklarını arttıracaktır. Fakat İngiltere ve Fransa'nın baskısı ile Çifte Kaymakamlık düzenine geçilmiştir (Uygun,2017,s.147). Bununla birlikte Yusuf Kerem mutasarrıflık düzenine geçildikten üç ay sonra kaymakamlık görevinden istifa etmiştir. Avrupa'nın her türden müdahalesine açık olan Cebel-i Lübnan'da bir tirana benzettiği Katolik bir mutasarrıf ve Nizamname idaresine karşı çıkan Kerem ve yandaşları bu duruma isyan etmiştir. Yusuf Kerem'e göre , Nizamname ile Cebel-i Lübnan nüfusu içinde Mârûnîler üstün olmasına rağmen onlara diğer azınlıklarla eşit haklar verilmiştir. Mârûnîler için Katolik bir mutasarrıf tarafından idare edilmek özerkliklerin kaybedilmesi anlamı taşımaktadır. Yusuf Kerem'e göre Davud Paşa halkın desteğini alabilecek idareci değildir. Bununla beraber aslında Davud Paşa da kendisine karşı oluşmaya başlayan muhalefetin farkındadır. Bu yüzden Fuat Paşa ile görüşen Davut Paşa Yusuf Kerem'e bir görev verilerek sorun çıkarmasına engel olunmasını tavsiyesine uymak zorunda kalmıştır. Davud Paşa'nın Kırım Savaşı sırasında zaptiye kumandanlığı yapan Yusuf Kerem'in askerlik yönü ve itibarından faydalanması uygun olacaktır. Davud Paşa Yusuf Kerem Bey'e üç görevden birini seçmesini teklif etmiştir. İlki tüm askere komuta etmek, ikincisi Cezzin'de idareci olmak ve sonuncusu Davud Paşa'nın danışmanı olmaktır . Öte yandan Yusuf Kerem bu teklifleri önce kabul etmemiş fakat sonra fikir değiştirerek Cezzin'de idareci olmayı seçmiştir. Öte yandan Y. Kerem'in muhalif düşüncelerinde herhangi bir değişiklik yoktur. Ona göre Davut Paşa günden güne daha despot bir idareci hale gelmektedir. Ayrıca Nizamnamenin gereklerini de yerine getirmemektedir (Uygun,2017,s.147).

Bununla birlikte muhalif kesimleri de yanına çekmekte başarılı olan Yusuf Kerem 1861'de Kisrevan'da yaşanan hadiselerle karışmıştır. Kerem sayısı 1200 civarında olan adamı ile halen asilerle birlik halindedir. Çok geçmeden Küre Kazası müdürüne yapılan saldırı hadisesi sırasında bir kez daha Yusuf Kerem'in hadiseler içinde olduğu haberi gelmiştir. Davud Paşa Kerem ile görüşmeye karar vermiştir. Batrun yakınlarında Yusuf Kerem ile buluşan Davud Paşa onu bu isyanlardan vazgeçmeye ikna edememiştir.12 Aralık 1861'de İstanbul'a gönderilmesine karar verilen Yusuf Kerem için sürgün süreci de böylelikle başlamıştır. Salibi'ye göre ise, Maronitler arasında milliyetçilik fikrinin gelişmesine sebep olan Yusuf Kerem'in faaliyetleri Fransa tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmiştir (Salibi,1965,s.114).

İstanbul'a vardktan sonraki sürgün hayatı bir sene süren Yusuf Kerem bir yıl sonunda Mısır'a gitmek üzere yola koyulmuştur. Fakat bu sırada Davud Paşa'nın da görev süresi dolmak üzeredir. Paşanın görev süresinin beş yıl daha uzatılması tartışmaları yapılırken Yusuf Kerem'in paşaya olan muhalefetine bir değişiklik olmamıştır. Yeni mutasarrıf adaylığı için görüşmeler sonunda ise Davud Paşa'nın görev süresinin uzatılmasına karar verilmiştir. İdarecide bir değişiklik olmadığı öğrenen Yusuf Kerem ise gizlice Beyrut'a dönmeye karar vermiştir. Davud Paşa bir kez daha sorun çıkmaması için bu meselenin barışçıl yollardan halledilmesine karar vermiştir. Yusuf Kerem Beyrut'a döndükten sonra ona müdahale etmeyecektir. Bu anlaşmazlık sırasında Fransa'nın arabuluculuğu ve Maronit patriğinin Yusuf Kerem'e destek verdiği bilinmektedir. Fakat bir süre sonra Davut Paşa'nın İstanbul'da olmasını fırsat bilen Yusuf Kerem'in yandaşlarının Sarba'ya saldırması yüzünden asayiş yeniden bozmuştur (Uygun,2017,s.172).

Davut Paşa ise Sarba yakınlarına bir konak inşa edilmesi emrini vererek isyancılara gözdağı vermek istemiştir. İstanbul dönüşü bu konağa yerleşmiştir. Asiler üzerine jandarma sevk edilmiştir.1865 senesi sonunda ise Yusuf Kerem'in en yakınındaki adamları yakalanmıştır. Yakalanan adamları yüzünden güç kaybı yaşayan Kerem buna rağmen mücadeleden vazgeçmemiştir. Ocak 1866'da daha çok adamla Ghazir'e doğru yola çıkmıştır. Bunun duyulması üzerine Fransa'ya ait bir savaş gemisi Davut Paşa'ya destek için gönderilmiştir (Uygun,2017,s.195).

Bu gelişme üzerine Mârûnî Patriği de Yusuf Kerem'i desteklemekten vazgeçmiştir. Kerem'in isyanları Ghazir ve Junieh (Cünye) çarpışmaları ile devam etmiştir. Fakat sonunda 2500 adamı ile Batrun'a çekilmek zorunda kalmıştır. En sonunda İal Kalesi'nde sıkıştırılan Yusuf Kerem ikinci kez Cezayir'e sürgün edilmiştir. Yakalandıktan üç sene sonra Avrupa'nın çeşitli kentlerine giden Kerem Napoli yakınlarında bir köyde 1899 senesinde vefat etmiştir. (Uygun,2017,s.268)

Sonuç olarak Yusuf Kerem'in Davut Paşa ve mutasarrıflık düzenine olan isyanı hakkında Cebel-i Lübnan'da başlayan Hristiyan merkezli Arap milliyetçiliği ve ayrılık akımının da öncüsü olduğunu söylememiz mümkündür. Mârûnîler arasında yayılan ve "Keremizm" olarak bilinen seküler demokrasi hareketi böyle doğmuştur (Uygun,2017,s.172).

Fakat dahili yazışmalardan anlaşılacağı üzere Davud Paşa'ya muhalefet sadece Yusuf Kerem ve adamlarından ibaret değildir. Kisrevan'da yaşayan ve değişen vergi oranları yüzünden gelirleri azalan Dürzî tımar sahipleri de Davut Paşa'yı makama şikayet etmiştir (BOA.HR.SYS.2955/25). Fakat bir süre sonra Davut Paşa bu vergi sorunlarının üstesinden gelmiş huzur ve istikrarı yeniden temin etmiştir (Hitti,1965, s.198).

Öte yandan Davut Paşa'nın mutasarrıflığının üçüncü senesinde 9 Eylül 1864 tarihinde yapılan değişikliklere göre, kazalar nahiyele bölünmüştür. Nahiyelede kazadan sorumlu olan ve mutasarrıf tarafından seçilen bir memur görev yapacaktır. Bununla birlikte her kariyeden kendi halkı tarafından belirlenen ve mutasarrıf tarafından tayin edilen bir şeyh sorumlu olacaktır. Cebel-i Lübnan'ın asayişinden ise mutasarrıfa bağlı olan ve 1000 kişiye 7 nefer tayin edilmek suretiyle kurulacak zaptiye teşkilatı sorumludur. Aynı zamanda Beyrut, Şam ,Trablus ve Sayda'ya bağlı yollar mutasarrıf komutasındaki askeri birlik tarafından korunacaktır (Yıldız,2018,s.197).

Davut Paşa görev yaptığı 7 yıl süre zarfında 6 feodal bey ile ilişkilerini dengeli biçimde yürütmeye çalışmıştır. Salibi'ye göre Cebel-i Lübnan'da görev yapan Hristiyan mutasarrıflar

içinde en göze çarpan idareciler ise ilk tayin edilen Davut Paşa ile üçüncü mutasarrıf Rüstem Paşa'dır (Salibi,1965,s.115) .

İkinci mutasarrıf olarak göreve başlayan ve daha önce İstanbul Gümrük Müdürü olarak görev yapan isim Nasri Franko'dur. Nasri Franko Paşa 1868-1873 yılları arasında görev yapmıştır. Cebel-i Lübnan'da tarım ve ormancılığın geliştirilmesine önem vermiştir . Görev süresi boyunca Cebel-i Lübnan Nizamnamesine sadık kalmaya özen gösteren Nasri Franko Paşa Şam Valisi'nin de desteği ile bütçe açığı kapatmıştır (Akarlı ,1993,s.41).

Nasri Paşa İdare Meclisi'ni mutasarrıflık düzeni kurulmadan önce pazara gelen mallardan alınan verginin yeniden toplanması için ikna etmiştir. Aslında tahıl, koyun ve keçiden alınan bu vergi yol yapım masrafları için kullanılacaktır. Bu gibi vergilerin eklenmesi ile bütçeye önemli katkı sağlandığı anlaşılmaktadır (Akarlı ,1993,s.113). Öte yandan mutasarrıflığının sonlarına doğru yaşadığı sağlık sorunlarının baş gösteren Nasri Paşa'nın vefatının ardından mutasarrıflar arasında "en ideali" Rüstem Paşa tayin edilmiştir.

C. Lübnan'a atanmadan önce St. Petersburg 'da elçilik yaptığı bilen Rüstem Paşa 1873-1883 yılları arasında mutasarrıflık yapmıştır (Salibi,1965,s. 115). Onun döneminde Cebel-i Lübnan'da doğal afetler tarım ürünlerinin zarar görmesine neden olduğu için zorunlu olarak tahıl ihracı kararı almıştır(Akarlı,1993,s.42). Bütün cemaatlere mesafeli davranan Rüstem Paşa konsoloslukların da üzerinde baskı kuramayacakları bir idarecilik dönemi geçirmiştir. Onun zamanında ihracat artmış ve yargı reformlar yapılmıştır.

Rüstem Paşa'dan sonra ise yeni mutasarrıfı olarak Vasa Paşa tayin edilmiştir. 1883-1892 yılları görev yapacak olan Vasa Paşa tayini dönemin Fransa'nın Beyrut konsolosu Patrimonio'yu da memnun etmiştir. Uzunca bir süredir bölgede bulunan Fransa'nın temsilcisine göre ise: *"Hiçbir vali kendileri olmadan Lübnan'ı yönetemezdi"*. Buna göre Fransa konsolosu Vasa Paşa'nın Fransa yanlısı olacağını ümit etmiştir. İngiltere konsolosuna göre ise Vasa Paşa mizaç olarak önceki mutasarrıf Rüstem Paşa'dan daha toleranslıdır . Fransa konsolosu Vasa Paşa'yı yanına çekebilmek için iç savaştan beridir ziyaret edilmeyen Şuf kazasını giderek Canbolat ailesini ziyaret etmeyi planlamıştır. Fransa bu yolla Osmanlı Devleti'nin temsilcisine baskı yapmak istemektedir. Fakat Vasa Paşa bu baskıyı uzunca bir süre görmezden gelmiştir. Çünkü aynı sırada Osmanlı Devleti ekonomik sıkıntılar içindedir. 1881'de kurulan Dûyunu Umumiye İdaresi ile Osmanlı ekonomisinin ilişkisi göz önüne alındığında Cebel-i Lübnan'da yaşanacak bir anlaşmazlıkla o dönemde ilişkileri bozmak uygun değildir (Spaglono,1977,s.176).

Öte yandan bu sırada Vasa Paşa Cebel-i Lübnan'da bayındırlık ve yol yapım işleri ile ilgilenmektedir. Fakat bu yol yapım sırasında bazı itirazlar yükselmiştir. Söz konusu yol yapımı çalışması ile hali hazırda Suriye'ye bağlı olan Sidon ve Beyrut Trablus'a bağlanacaktır. Ekonomik geliri azalan Lübnanlılar ise buna tepkilidir (Salibi,1965,s.115).

Vasa Paşa bu tepkileri azaltmak için muhmalât¹¹ a daha fazla gelir aktarmak için belediye vergi ve harçlarını da ilave etmiş toplanan bu bütçeyi de kamu harcamalarına aktarmıştır (Akarlı,1993,s.113). Bunları yapabilmek için vergi artışına gidilmiş, jandarmanın maaşında %20 kesinti yapılmış ve posta dağıtıcılarının sayısında eksilmeye yapılmıştır. Vasa Paşa ipek fabrikalarına da vergi kesintisi getirmek istemiş fakat İdare Meclisini ikna etmeyi başaramamıştır (Spoglona,1966,s.178). Buna göre 1886-1887 yılları arasında muhmalât bütçesi 3.123.000 kuruştur. 20 farklı gelir kaleminden elde edilen gelir 1.670.000kuruş, yol yapım masrafları için ayrılan tutar 953.000 kuruş, masraf ve önceki yıllardan borç bakiyesi ise 500.000 kuruştur (Akarlı,1993,s.114).

Öte yandan Vasa Paşa zamanında yaşanan toplumsal hadiselerle bakacak olursak; Tamo Gabriel'in eşkıyalığı, Cebel ve Havran Dürzîleri arasında birleşmek istemedikleri için çıkan anlaşmazlıklar, Yusuf Kerem'in cenaze töreni meselesi ve Vasa Paşa'nın damadı Kupilyan Efendi'nin adının karıştığı yolsuzluk meselesi karşımıza çıkmaktadır(Toraman,2019,s.102).

Lübnan eşrafından bazı kişiler Kupilyan Efendi'nin akrabalık bağı sayesinde menfaat temin etmiştir. Bu yüzden Vasa Paşanın adı da yolsuzluklara karışmıştır. Bu iddialar yanında Mârûnî din adamlarının İdare Meclisi'ne müdahale etmesini istemeyen Vasa Paşa kendisine karşı oluşan muhalefet yüzünden 1887 yılında görevden alınmıştır (BOA.HR.SYS. 2955/25) (Akarlı,1993, s.196).

Vasa Paşa'nın yerine ise Nasri Franko'nun yeğeni ve damadı Naum Paşa tayin edilmiştir. Naum Paşa Franko ailesinden olduğu için Mârûnî kilisesinin onayladığı bir mutasarrıftır. Fakat bir süre sonra kendisine karşı bir muhalefet gelişmesine rağmen Naum Paşa Mustafa Arslan'ı Şuf Kaymakamlığı'na tayin etmiştir (Akarlı, 1993,s.60).1892-1902 seneleri arasında görev yapan Naum Paşa Maronit piskoposu Yusuf Zugghi'yi göreve atamıştır. Fakat bu atama yüzünden mutasarrıf hakkında danışmanlarının etkisi ile yanlış kararlar aldığı söylentisi çıkmıştır (Gooch ve D.Litt ,2017, s.12). Bu dönemde Kisrevan Maronit kilisesi temsilcisi Raşhid El Khazin Batrun Kaymakamı olarak tayin edilmiştir (BOA.HR.SYS. 2955/25).

Naum Paşa döneminde Cebel-i Lübnan'da bayındırlık ve yol yapım işlerine hız verilmiştir. D'Aley Köyünde demiryolu hattı yapılmasına karar verilmiştir. Şimendifer şirketi D'Aley köyünde bir istasyon inşa edecektir. Öncelikle demiryolu hattı için uygun rota belirlenmiştir. Mühendis M. Alberto Zuyinanglais demiryolu maliyetini 25 bin frank olarak hesaplamıştır. Yol yapımı için ihaleye çıkılmasına karar verilmiştir. Toplam maliyetin 80 bin kuruşluk bölümü D'Aley köylüleri tarafından karşılanacaktır. Fakat köylüler bu masrafi üstlenmek istememiştir. Bunun için yöre halkını ikna etmek üzere Dürzi lider Emir Mustafa'dan yardım istenmiştir.

¹¹Muhmalât : Bu vergiyi Cebel-i Lübnan İdare Meclisi üyeleri belirlemektedir. Kontrolü tamamen yerel idarecilere verilmiş bir gelir kalemi olduğu bilinmektedir. İsmail Hakkı Bey, muhmalâtı imparatorluk hazinesine aktarılmayan ve denetime tabii tutulmayan sadece mutasarrıflığa has bir vergi biçimi olduğunu aktarmaktadır (Akarlı,1993,s.113).

Emir Mustafa demiryolu tamamlanıncaya kadar yaz aylarını D'Aley köyünde geçirmeye karar vermiştir. Sonunda Emir Mustafa köy halkını ikna etmiştir. Şimendifer hattı için halktan toplanan 20 bin kuruş şirkete hibe edilmiştir (BOA.HR.SYS. 2955/25).

Öncelikle tren istasyonu kadar devam edecek ve bir arabanın gidebileceği bir yol açılmasına karar verilmiştir. Bu yol inşası için önce sarp kayalık arazi uygun hale getirilmelidir. Yol yapımı için demiryolu şirketi temsilcisi olan İngiliz vatandaşı Bay Gilberto'ya 25 bin frank ödeme yapılmıştır. Fakat köprü yapılır yapılmaz sel basmış ve yolu söküp atmıştır. Geriye sadece birkaç kalıntı kalmıştır. Hemen yolun onarılmasına başlanmıştır. Aslında Naum Paşa köprü'nün devlet eliyle değil bir şirket tarafından yapılmasından yanadır. Beyrut limanı müteahhitlerinden MM. Théré ve Mösyö Loury sağlam bir köprü yapacaklarına dair Paşa'ya garanti vermiş ve masrafı da 25 bin frank olarak bildirmiştir. Ancak bölgede yabancı bir şirketin çalışmasını istemeyen yöre halkı ile mühendisler arasında tartışma yaşamıştır. Mühendisler halkın protestoları yüzünden Naum Paşa'nın yakınındaki isimlerden İskandar Tuani'ye başvurmuştur. İskandar Tuani ise halkın protestosunun önüne geçmek için daha sağlam ve kısa sürede tamamlanacak bir köprü inşası teklifi için Naum Paşa'yı makamında ziyaret etmiştir. Tauni sonunda Paşa'yı köprü'nün demirden yapılmasına ikna etmiştir. Eğer taştan yapılırsa uzunluğu sebebiyle daha az dayanıklı olacağı konusunda herkes hemfikirdir. Demirden yapılacak olan bu köprü ihalesi 65 bin franklık sözleşme ile MM. Théré'nin ve Mösyö Loury'a verilmiştir. Bu kârlı anlaşma sonucunda İskandar Bey 'in hizmeti karşılığında 10 bin frank komisyon aldığı iddia edilmiştir (BOA. HR.SYS.2955/25). Öte yandan Dijounie demiryolu hattı inşaatının temel atma töreninde Batrun Kaymakamı Raşid Khazin ve Fransa başkonsolosu Micheal Rodé de hazır bulunmuştur. Konsolos ve din adamlarının bu tören sırasında sürekli sohbet ettiği görülmüştür (BOA.HR.SYS. 2955/25).

Açılış töreninde bir konuşma yapan Şeyh Raşit Khazin ise Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a yaptığı yardımlardan övgü ile bahsederken Osmanlı sultanın adını bile anması garip bir durum olarak karşılanmıştır. Khazin uzun konuşmasını akıllarda soru işareti bırakan şu sözlerle bitirmiştir:

“Az önce açılışını yaptığımız bu büyük girişim mademki Fransa'nın cömertliği sonucu olmuştur o halde bende ilk taşı koymasını için Fransız başkonsolosunu davet ediyorum.” Tercüman Michel Rodé sayesinde olaylardan haberdar olan Beyrut valisi Halit Bey ise ani bir karar ile Naum Paşa'yı makamında ziyaret etmiştir. Eğer şimdi Şeyh Raşid Khazin'i görevden almazsa kendisini İstanbul'a şikâyet edeceğini söylemiştir. Naum Paşa ise biraz tereddüt ettikten sonra Şeyh Raşid Khazin'i görevden almıştır. Hatta Naum Paşa bu durum için Fransız konsolosluğundan özür bile dilemiştir. Fakat bir süre sonra Şeyh Raşid Khazin'in göreve iade edilmiş Beyrut valisi Halit Paşa bu olaydan birkaç ay sonra Adana'ya tayin olmuştur. Aslında bu durumda bize Maronit kilisesi ve Fransız konsolosluğunun Cebel-i Lübnan'ın iç işlerine olan müdahalesini göstermektedir. Öte yandan Şeyh Raşit Khazin'in göreve iadesi için yoğun çaba sarf eden Lübnan tanınmış isimlerinden İskandar Tuani¹²'dir. Bu çabası için Fransa konsolosluğu

¹²İdare meclisinde görevli Rum toplumu temsilcisi . Ayrıca Bknz (Spaglono,1977,s.193)

tarafından ödüllendirilen Tuani Beyrut Amerikan Üniversitesi'ndeki yetkililer ile görüşmüştür. Fransa konsolosu İskandar Bey'in iki oğlu için burs sözü almıştır(Spaglono,1977,s.193).

Naum Paşa'nın yakın çevresindeki adamlardan biri olan İskandar Bey Naum Paşa'ya mahkemelerin denetlemesi için iki bürokrat görevlendirmesini tavsiye etmiştir. Aslında aklındaki isimler bellidir. Bunlar idare meclisi üyesi ve Mârûnî piskoposu Bay Zughbi ve Halil El Kouri'dir. Fakat Kouri'nin vefat etmesi üzerine sadece Zughbi aday olarak kalmıştır. Bu aday Fransa'nın Lübnan propagandasına güvenen bilinen azalardan biridir. Öte yandan Naum Paşa'nın yakın çevresindeki bu aynı kişiler bir süre sonra kaçakçılık, rüşvet ve yolsuzluk hadiseleri ile anılmaya başlamıştır. O dönemde tütün ,tuz ,ateşli silahlar ve barut kaçakçılığı en yaygın olanlarıdır. Naum Paşa bu kaçakçılıkta mücadele için Cebel kıyılarında bulunan gözcülük kulübelerinin tamir edilmesi için teklifi İdare Meclisi üyelerinin oyuna sunmuş fakat ikna etmekte başarılı olamamıştır. Fakat bir süre sonra kulübeler tamir edilmiştir. Buna rağmen rüşvet aldıkları tespit edilen memurlar yüzünden kaçakçılık hadiselerinin devam ettiği bilinmektedir (Akarlı,1993,s.61).

Naum Paşa yakınlarındaki adamların ismi bu kaçakçılık olaylarına karıştığı için sıkıntılı günler yaşamaktadır. Bu kaçakçılık hadiselerine adı karışanlardan biri Rum cemaati lideri İskandar Tuani'dir. Jandarma Cünye limanına yaptığı bir baskında 600 torba tömbeki ve 750 tüfeğe el koymuştur. Yapılan tahkikat sonucu tömbekinin 200 torbasının İskandar Tuani'ye verilmek üzere ayrıldığı tespit edilmiştir. Fakat yakalanan tömbekiye gümrük müdürlüğü tarafından el konmuştur (BOA HR SYS 2955/25). Bu hadiseden sonra İskandar Bey halkın gözünde itibar kaybetmeye başlamıştır.

Bu dönemde yaşanan bir başka tömbeki kaçaklığı hadisesinde ise Şeyh Nécid Habeş'in kaymakamlığı kazanmak için rüşvet verdiği öne sürülmüştür. İddiaları araştıran memurlar Şeyh Necid Habeş'in bu kaçakçılığı tek başına becermesi mümkün olamayacağı için suç ortağı olan kişilerin de araştırılmasına karar verilmiştir. Tahkikat sonunda Şeyh Necid Habeş'in gizlice İskandar Bey ve onun zengin iş adamı kuzeni Michel Umeyni ile iş birliği yaparak tömbeki kaçakçılığı yaptığı tespit edilmiştir. Plana göre bu zengin iş adamı parayı verecek Şeyh Necid ise sevkiyatı gerçekleştirecektir. İskandar Bey de ayarladığı memurlar sayesinde bu kaçakçılığın görmezden gelinmesini sağlayacaktır. Fakat yeni bir sevkiyat yapılacağı ihbarını alan gümrük memurları gece yarısından sonra kaçakçılara baskın yaparak kaçakçıları suçüstü yakalamıştır.1500 torba tömbeki ile yakalanan Şeyh Necid tutuklanmıştır. Öte yandan iskelede henüz yüklenmemiş halde bulunan 900 torba tömbekiye de el konmuştur. Hadiseyi haber alan İskandar Bey ise Naum Paşa'dan o bölgedeki garnizon komutanına haber verip Şeyh Necid'in serbest bırakılmasını istemiştir. Gerekirse zor kullanarak el konulan tömbekinin kendisine iade edilmesini istemiştir. Naum Paşa bu istekleri kabul etmek zorunda kalmıştır hatta Tripoli 'de bulunan Gümrük İdaresi hakkında da soruşturma başlatmıştır. Bununla birlikte Şeyh Necid ve

suç ortaklarının 175.000 kuruşluk para cezasını ise ödemedikleri anlaşılmıştır. Öte yandan bu ve bunun gibi para cezalarının uygulanmaması yüzünden Naum Paşa döneminde bu kaçakçılık hadiselerinin önünün alınamadığı anlaşılmaktadır (BOA. HR.SYS.2955/25).

Bununla beraber İskandar Tauni tömbeki kaçakçılığı dışında başka usulsüzlüklere de karışmıştır. İskandar Tuani bir dükkân satışı yüzünden Kisrevan Mahkemesi hakimlerine rüşvet teklif etme suçlanmaktadır. Ghazir köyünde yaşayan Yusuf Pébalini adlı kişi İskandar Bey'in eşinden aldığı dükkânı Kisrevan Mahkemesi kararıyla geri vermeye zorlanmıştır. Bu karar Yusuf'a göre haksız bir karardır. Yusuf Efendi temyize başvurmuştur. Fakat İskandar Bey'den de çekinmektedir. Yusuf İskandar Bey'in ikinci eşi Bayan Mose Bakos'a para verip kendisi lehine şahitlik yapmasını istemiştir. Yusuf'un bu cüretine hiddetlenen Tuani yeğeni aracılığıyla hakimlere rüşvet teklif ederek davayı lehine sonuçlandırmaya kalkışmıştır. Bununla birlikte İskandar Tuani duruşmaya katılmadığı için Yusuf davayı kaybetmiştir. Öte yandan davadan bu haberdar olan Naum Paşa bu haksızlık karşısında öfkelenmiş olmasına rağmen hakimler hakkında işlem yapmamıştır (BOA. HR.SYS.2955/ 25). Çünkü Cebel-i Lübnan Nizamnamesi hukuk alanında da birtakım kurallar getirmiştir. Mutasarrıflar kendilerine verilen görev dışında herhangi bir işlem yapma yetkisine sahip değildir (Yıldız ,2018,s.218) .

Öte yandan İskandar Tuani gibi halk tarafından sevilmeyen Kisrevan meclisi üyesi olan Şeyh Dahdah ve piskopos Yusuf Zughbi de hala görevine devam etmesi halkın devlete olan güveni azaltmaktadır .Yolsuzluğa adı karışan bu isimlerin Fransız konsolosunun mutasarrıfa baskısı yaparak görevde kalmaları halkın gözünde hoş karşılanmamıştır. Bununla birlikte Naum Paşa'nın bu duruma göz yumması Mârûnî Patriği tarafından da protesto edilmiştir. Hatta bu hadiseyi Fransa konsolosunu şikayet eden patrik Naum Paşa'yı İngiliz himayesine girmekle tehdit ettiği iddia edilmiştir. Kisrevan halkı temsilcileri protestoları ile C. Lübnan'ın en zengin ve etkili ailelerinden olan Canbolat ailesinin desteğini istemiştir. Hatta aileden birine Kisrevan için aday olması teklif edilmiştir. Fakat Naum Paşa tarafından desteklenen piskopos adayı Yusuf Zughbi'nin seçimi kazanacağı gözüyle bakılıyordu. Öte yandan Vassa Paşa döneminden beri Batrun Kaymakamı olan As'sad Kerem'in makamından aldığı kuvvet ile istediği kişilere her türlü tavizi verdiği biliniyordu. Ayrıca yine bu dönemde başka hukuksuzluklar yaşandığı da bilinmektedir. Naum Paşa bu adaletsizlik ve yolsuzluklar yüzünden As'ad Kerem'i görevden almıştır. Çünkü As'ad Kerem Lübnan ahalisi tarafından sevilmeyen müsrif , dolandırıcı, simsar, ikiyüzlü biri olarak tanınmaktadır (BOA.HR .SYS.2955/25).

Naum Paşa'nın görev süresinin dolmasına az bir süre kala yaşanan bu hadiselerden sonra Cebel-i Lübnan için yeni bir mutasarrıf adayını arayışı içine girilmiştir. Cebel-i Lübnan'da var olan siyasi yeteneklere rağmen Fransa Büyükelçisi Jean Constans ve Maronite Kilisesi'nin aday gösterdiği

isim ise yine Kusa ailesinden Yusuf Bey'dir. Ayrıca Bay Constans Yusuf Bey'i desteklemesi konusunda Britanya Büyükelçisini ikna etmek için lobi faaliyetlerinde de bulunmuştur. Fakat Rusya'yı hiç hesaba katmamıştır (Spaglono,1977, s.221).

Rus elçisinin adayı ise Naum Paşa'dır. Çünkü Beyrut Rus Başkonsolosu İskandar Tuaini ve Naum Paşa iyi ilişkiler içindedir. Bu da Ortodoks cemaatinin faydasına bir durumdur. Bununla beraber Rus Konsolosu Dürzi lider Emir Mustafa'yı da Naum Paşa'nın yeniden aday olması için destek vermeye çağırmıştır. Aslında Sadrazam İzzet Paşa'nın da mutasarrıf adayı Naum Paşa'dır. Fakat konsololar ile yapılan görüşmeler sırasında tartışma çıkmıştır. İngilizler ise Franko Paşa'nın ailesinden bir adaya karşı çıkmayacaklarını belirtmiştir. Fakat Rus elçisi Yusuf Franko'nun adaylığına onay vermemiştir. Öte yandan Naum Paşa hakkındaki yolsuzluk iddiaları yüzünden Mustafa Arslan, Maronit rahipler ve Dürzî Canbolat ailesinin Naum Paşa'ya destek vermeyeceği düşünülmektedir. Naum Paşa bu sebeplerden ikinci kez mutasarrıf seçilemeyince Muzaffer Paşa mutasarrıf olarak tayin edilmiştir (BOA.HR .SYS.2955/25) (Akarlı,1993,s.64).

1897 senesinde Cebel-i Lübnan'a yeni mutasarrıfı olarak tayin edilen Muzaffer Paşa Fransız askeri mektebinde eğitim görmüş adil ve yetenekli bir askerdir. C. Lübnan'a atandığı zaman 60 yaşında olan Muzaffer Paşa göreve geldikten hemen sonra ilk iş olarak tömbeki ve tütün tekeli antlaşması ile ilgilenmiştir. Paşa Naum Paşa zamanında kabul edilen bu anlaşmayı yenilemek istememiştir. Muzaffer Paşa Cebel-i Lübnanlı üretici ve girişimcilerin kuracağı bağımsız bir örgüt vasıtasıyla ithalat, ihracat ve dağıtımın yapılmasını desteklemektedir. Fakat Fransa ile Osmanlı Devleti arasında önceki yıllarda imzalanmış olan ticaret anlaşmaları buna müsaade etmeyecektir. Bu yüzden Muzaffer Paşa da mevcut şartları kabul etmek zorunda kalmıştır (Akarlı,1993,s.64).

Bununla beraber 1903 senesi başında Muzaffer Paşa Babıali'ye Cünye limanının uluslararası ticarete açılmasını teklif etmiş fakat Osmanlı Devleti buna sıcak bakmamıştır. Lübnan'da bu yüzden iyi durumda olmayan ekonomi insanlara yeni iş imkanı sunamamaktadır. Mevcut iş şartlarından da kimse memnun değildir. Bu sebepten Cebel-i Lübnan'dan Amerika ve Avrupa'ya olan göç artmıştır. Yasal yollardan tezkire alamayan göçmenler ise yasadışı yollardan göç etmektedir. Bu göçe aracılık eden kayıkçı, hamal ve korucular bu işi bir ticaret haline dönüştürmüştür. Bu araçılara "Simsar" denmektedir. Muzaffer Paşa'ya göre bu araçılara yüklü miktarda ödeme yapmayanlar gemilere binemez hale gelmiştir (Akarlı ,1993,s.66). Öte yandan Muzaffer Paşa'nın idaresi sırasında Lübnan bütçesi gelirleri artmıştır. Hem jandarmaya hem de diğer devlet memurlarına zam yapılmıştır. Bütçe için ek fonlar sağlandığını 1903 senesinde İdare Meclisi tarafından onaylanan bütçeden anlamak mümkündür (Spaglono,1977,s.224).

Bununla birlikte bu dönemde İdare Meclisi üyeleri ve memurlar hakkındaki şikâyetler üzerine işlem yapıldığı bilinmektedir. Hakkında işlem yapılan isimler; Şuf Kazası eski kaymakamı Şekib Arslan Bey, Kisrevan eski kaymakamı Şeyh Reşid Khazin, eski meclis idare azası Esad Hamdamade ve eski müdür İbrahim Akel'dir. Bu kişilerin Beyrut'ta bulunan ve İngiliz yanlısı olduğu bilinen Enam Otel'de gizli toplantılar yaptıkları iddia edilmiştir. Bu kişilerin Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı aleyhinde sahte imza ve mühürlü birtakım dilekçeleri de halka zorla

yazdırdıkları anlaşılmıştır. Vatandaşlar durumu vilayete şikayet etmiştir. Bunun üzerine bu meclis üyesi isimler görevden alınmıştır (BOA.Y.MTV.297/25). Emir Şekip Arslan'ın görevden alınması İngiliz konsolosu memnun etmiştir. Aynı göreve Nesip Canbolat tayin edilmiştir (Spaglono, 1977,s.225) .

Fakat bu görevden alma ve yeni tayinler bir süre sonra Muzaffer Paşa'ya karşı bir muhalefete dönüşmüştür. Bu muhalefet yüzünden Muzaffer Paşa otoritesini kaybetmiştir(Salibi ,1965,s.115) . Görev süresinin sonlarına doğru ise hastalığı tekrarlayan Muzaffer Paşa 28 Haziran 1907 'de akciğer enfeksiyonundan vefat etmiştir (Akarlı,1993,s.71).

Muzaffer Paşa'dan sonra Jön Türk devriminden hemen önce Cebel-i Lübnan'a yeni mutasarrıf olarak Yusuf Franko Paşa tayin edilmiştir. Yusuf Paşa'dan sonra tayin olan Ohannes Kuyumcuyan ise son Hristiyan mutasarrıftır. Nazik , iyi niyetli ve yetenekli bir devlet adamı olan Ohannes Paşa yaşı itibarıyla seleflerinin enerjisine sahip değildir. Mutasarrıflık kariyeri kısa süren Ohannes Paşa'dan sonra ise Cebel-i Lübnan'a Müslüman bir idareci atanmıştır (Salibi,1965,s.116) .

Sonuç olarak Cebel-i Lübnan'da 1864-1915 seneleri arasında uygulanan ve sekiz mutasarrıfın görev yaptığı bu sistem hakkında yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapacak olursak mutasarrıflık düzeninin Cebel-i Lübnan'da modern idare sisteminin temelini attığını söylemek mümkündür. Mutasarrıflık sisteminin getirdiği nizam eski Dürzî Kaymakamlığı'nın merkezi olan Metn, Şuf , Cezzin ve Kisrevan'da otoriteyi sağlamakta başarılı olmuş fakat Lübnan'ın kuzeyindeki merkezlerde aynı etkiyi göstermemiştir. Mutasarrıflık düzeninde yüksek makamlara gelen ve Cebel-i Lübnan'da tanınmış ailelerinden olan isimler genelde Kisrevan ve güney Lübnan'daki ailelerden çıkmıştır. Güneyli Dürzîlere bakıldığında ise onların mutasarrıflık sistemine uyumlu bir yaşantı geçirdiklerini söylemek mümkündür. Cebel-i Lübnan'da yaşanan gelişme ve refah yüzünden kültürel gelişmeler de yaşanmaya başlamıştır. Bu kültürel uyanışta Avrupa ve Amerika'dan gelen misyonerlerin katkısı olmuştur. Cebel-i Lübnan mutasarrıfı bu yabancı okullara herhangi bir baskı uygulamamıştır. Cebel-i Lübnanlı öğrenciler istedikleri okulda eğitim alabiliştir. Mutasarrıflık sistemi ile yönetilen Cebel-i Lübnan 1. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Orta ve uzak doğuda en iyi yönetilen ,huzurlu ve mutlu insanların yaşadığı ülke olmuştur. En iyi yollar, köprüler, en modern kamu binaları ve en verimli kamu hizmetlerinin yürütüldüğü vilayet Lübnan'dır. Öte yandan mutasarrıfların gözetim ve denetiminde daha da verimli hale gelen tarım alanında özellikle ipek üretimi için atılımlar gerçekleştirilmiştir. Fransız firmaları birçok köyde ipek üretimini teşvik ederken yerel girişimciler Fransızları taklit ederek çok sayıda ipek fabrikası kurmuş ve çok sayıda işçiye istihdam etmiştir (Salibi,1965,s.116).

Fakat zamanla artan nüfus sebebiyle geçim sıkıntısının başlaması ve ipek üreticiliğinde verimin düşmesi yüzünden mutasarrıflık düzenine karşı özellikle Maronit köylerinde muhalefet başlamıştır. Muhaliflerin çoğu ise Yusuf Kerem'in hemşerileri olan Batrun köylüleridir (Salibi,1965,s.117). Bunlar aynı zamanda siyasi hırslarına yenik düşen Mârûnîler'dir. Katolik Hristiyan mutasarrıfı eleştirmiş ve benimsememişlerdir. Muhaliflerin düzene tepkisinin temelinde Nizamname ile sınırlar dışında kalan Sidon , Bika, Beyrut ve Trablus'un yeniden Cebel-i Lübnan'a dahil olmasını gelmektedir (Salibi,1965,s.118).

Öte yandan birçoğu misyoner okullarında eğitim alan Hristiyan Lübnanlı muhalifler Batılı kültürün etkisinde yetişmiş olmak, 19. yüzyılın sonunda Avrupa ve Amerika'ya gidip gelmenin de verdiği güven ve motivasyon ile Osmanlı Devleti aleyhine hareket etmeye başlamıştır. Buralarda hem küçük bir servet kazanan hem de Osmanlı Devleti aleyhine muhalif faaliyetlerine devam eden Lübnanlı göçmenlerin sayısı günden güne artmıştır. Öte yandan bu göçmenlerin bir kısmı geri dönmüştür. Kendi bütçeleri ile Lübnan'a yatırım yapan bu insanlar Cebel-i Lübnan'ın çehresini değiştirmiştir. Kurulmaya başlayan mahallelerde kırmızı kiremit çatılı beyaz taş evlerin sayısı giderek artmış ve terk edilmiş dağ köyleri bu imar faaliyetleri sayesinde gelişmiştir (Salibi,1965,s.116) .

Mutasarrıflık sistemi yukarıda saymış olduğumuz gelişim dışında getirdiği huzur ve barış sayesinde mutasarrıf ve meclis idaresi sistemi ile temsil edilme hakkına kavuşan Lübnanlılar 'da düşünce sistemi olarak Arap ulusçuluğunun gelişmesine vesile olmuştur (Salibi,1965,s.118).

1.6 Cebel-i Lübnan'da Yabancı Okullar ve Misyonerlik

Cebel-i Lübnan'da misyonerlik faaliyetleri II. Fahreddin zamanında (1590-1635) başlamıştır. Cizvit misyonerler ise, 16.yüzyılın başından itibaren Suriye'ye gelmeye başlamıştır (Baktıaya, 2009,s.120). Bu dönemde Cizvit, Lazarist ve Kapuçin misyonerler “*Şark Kiliseleri Teşkilatı*”nı kurmuştur. Öğretmen, seyyah ve kaşıftan oluşan bu misyonerler bölge halklarının dilini kullanmaya özen göstermiştir . Suriye, Cebel-i Lübnan ve Filistin'de misyonerler aracılığıyla kurumsallaşan ilk devlet ise Fransa'dır. Fransa Cizvit ve Lazarist misyonerlerin hamisidir. Vatikan tarafından yönlendirilen bu cemaatten Cizvitler Marunî çocuklara eğitim vermiştir (Deringil, 2003, s.128).

Cizvit misyonerlerine ait okullardan tespit edilebilenlerde eğitim alan öğrenci sayısı yaklaşık 8400'dür (Gül ,2015,s.72).

Suriye ve Cebel-i Lübnan'daki faaliyetleri 18.yüzyılın başında başlayan Katolik misyonerler 19. yüzyılda da bölgedeki faaliyetlerine devam etmiştir. 19. yüzyılda faaliyet gösteren Katolik misyoner sayısı 50 iken bunların 35 tanesinin Osmanlı coğrafyasında çalışmalarını sürdürdüğü bilinmektedir. Fransızlar 19. yüzyıldan itibaren eğitim konusuna daha da önem vermiş sanayi ve ticaret okulları açmıştır. Fransız misyonerlerin öncülerinden olan Paul Fesh'e göre doğuda uygarlık yolunda girilen çabaların amacı sadece Fransız mallarına bir satış yeri veya ucuza hammadde ve pazar sağlamaktan ibaret olmamalıdır (Mutlu,2020,s.138).

1839 yılında Beyrut'a gelen Cizvit misyonerler önce eğitim verecekleri okullar için geniş araziler satın almıştır. Cizvit misyonu merkezi olarak Cebel-i Lübnan'ın Ghazir kenti seçilmiştir. 1846 'da bir Ruhban Okulu açılmıştır. 1875 yılında bu okula bağlı Fransız Koleji kurulmuştur. Cizvit misyonerlerin açtığı Ghazir Koleji din adamı yetiştiren bir ruhban okuldur. Ghazir Köyü Maronit nüfusun ağırlıklı olduğu bir yer olduğundan burası özellikle seçilmiştir. Kolej yüklü bağış toplanarak inşa edilmiştir. Bu okulda Fransızca, Latince, beşerî bilimler, edebiyat, fizik, tarih, coğrafya gibi derslerin yanı sıra seminer dersi de verilmiştir. Teoloji, ahlak, kilise tarihi, İbranice, ticaret, cebir ve felsefe eğitimi alarak mezun olan genç din adamları mezun olduktan sonra farklı

merkezlerde göreve başlamıştır. Ghazir Koleji 3 Patrik, 14 piskopos ve 216 rahip mezun etmiştir (Gül ,2015, s.72).

Bu okulda toplam 100 kız ve 300 erkek öğrenci eğitim almıştır. Ghazir Koleji dışında açılan bir başka okul Maalaka'dadır. Ayrıca Sidon yakınlarında kurulan başka bir okulda 30 kız ve 30 erkek öğrenci kayıtlıdır. Lescouta'da bulunan bir başka okulda 80 kız ve 30 erkek öğrenci vardır. Bu okul Müslüman ve Yahudi öğrenci kabul etmiştir. Cizvit misyonunun asıl hedefi ise mutasarrıfın konağının bulunduğu Deyrülkamer'de okul, yetimhane ve sağlık kurumu açmaktır. Ancak bunun için daha çok paraya ihtiyaç vardır. Öte yandan 1860 yılında çıkan iç savaşın Cizvit misyonerlerin işini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Savaşın sona ermesiyle pek çok aile ve yetim çocuk misyonca himaye edilmiştir. 1870 senesinde Beyrut'a taşınan Ghazir Koleji bünyesinde Saint Joseph Üniversitesi (SJU) kurulmuştur. Kurum 1914 yılına kadar eğitim vermiştir (Gül ,2015,s.78).

Bununla birlikte Beyrut Saint Joseph Üniversitesi Rektörü Peder Normand Beyrut'ta bir tıp fakültesi kurulması için Fransa Hükümeti tarafından özel olarak görevlendirilmiştir. Beyrut Fransız (Katolik) Tıp Fakültesi inşası için gereken bütçenin hazırlanması için Jules Ferry görevlendirilmiştir. Fakültede ilk ders Bay Normand tarafından verilmiştir. Tıp Fakültesi 1884 yılında ise yeni bir binaya taşınmıştır. İçinde amfiler, kütüphane ve laboratuvarlar vardır. 1887 yılında eğitim süresi 4 yıla çıkan okula bitirme sınavı için Fransa'dan komisyon gelmiştir (İhsanoğlu,1999, s.33).

Binada tıp fakültesi dışında ayrıca eczacılık bölümü de vardı. 1908 yılına kadar 315 doktor 69 eczacı mezun olmuştur (İhsanoğlu,1999, s.34).

Beyrut Saint Joseph Üniversitesi ilk açıldığı dönemde aslında bir din okulu iken daha sonra tıp ve hukuk eğitimi vermeye başlamıştır. Cizvit misyonun amacı ise Cebel-i Lübnan'da Fransızca konuşan bir elit sınıf yaratmaktır. Hem din hem de milliyetçilik duygusu ile Lübnan'daki Katolik cemaatini etkilemeyi başaran Fransız misyonerler öğrencilere akıcı Fransızca konuşma becerisi kazandırırken aynı zamanda onlara Fransa tarihi de öğretmiştir (Womack,2012, s.7).

Misyonun ağırlıklı olarak çalıştığı grup Mârûnî ve Melkitler 'dir. 19.yüzyılda Fransa'da eğitim ve hukuk alanında laikliğin uygulanmaya başlaması ise pek çok misyonerin Osmanlı topraklarına gelmesine neden olmuştur. Öğretmenlerin gelmesi ile bu misyoner okullarına kaydolun öğrenci sayısı da günden güne artmıştır. Artan mevcut sayısı kitap ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Fakat Cizvit misyonuna ait bir matbaa bulunmadığı için bu eksik bir an önce giderilmelidir. Bu yüzden bağış yoluyla bir matbaaya kavuşan Cizvitler daha sonra 2 matbaa daha açarak eksiklerini tamamlama yoluna gitmiştir. Arapça, Fransızca, İtalyanca ve Türkçe olarak basılan kitaplar bu öğrencilere dağıtılmıştır (Gül, 2015, s. 63).

Matbaa sorununu çözen misyonerler kız öğrenciler için okullar açmaya karar vermiştir. Misyon bunun için C. Lübnan'ın Bikfiya Kazası'nda "Mari'nin Kızları" adlı okulu açmıştır. Dört Maronit öğretmen ders verdiği bu okula ilaveten "Misyonun Garip Kızları" adlı bir okul daha açılmıştır. Zahle Kazası'nda 1 okul ve hayır kurumları açan misyon kız öğrencilere eğitim vermeye devam etmiştir. Cizvit okullarında genellikle rahibeler ve öğretmenler bir arada eğitim vermiştir. Öte yandan Cizvit misyonuna bağlı okulların bulunduğu Beyrut, Zahle, Bikfaiyaa ve Sidon 'da Lazarist misyonerler de çalışmıştır. Bu okulların toplam öğrenci sayısı 170 'dir. Yunan, Yahudi, Müslüman, Melkit, Maronit Ermeni, Latin Katolik öğrenciler hep birlikte ders görmüştür. Bu öğrenciler arasında Cebel-i Lübnan Kaymakamı'nın oğulları ve üç genç emir de vardır (Gül, 2015, s.65).

Cizvitler dışındaki diğer bir misyoner grubu olan ve Vatikan tarafından Suriye ve C. Lübnan'a gönderilen Lazaristler ise Osmanlı topraklarında üç merkezde istasyon kurmuştur. İzmir, İstanbul ve Suriye'de çalışan misyoner sayısı 75'tir. Lazarist misyonuna ait 1901 tarihli raporda Cebel-i

Lübnan'da bulunan okullarının sayısı 140 olarak verilmiştir. Trablus misyonu ise Cebel-i Lübnan'da Maronit din adamı yetiştirmek için dokuz okul açmıştır (Gül ,2015, s.95).

1895 yılında Antoura Kolejini açan misyon burada 300 öğrenciye eğitim vermiştir. Aynı kolejin kız çocukları için de okul açtığı bilinmektedir (Gül ,2015, s.93).

Gélas kardeşlerin kurduğu “Hayırsever Kızlar Vakfı” ise Lazarist misyonuna bağlıdır. 1839 yılında İstanbul'a gelen kardeşler burada bir kız okulu açmıştır. 1840 yılında İzmir'de bir şube açan bu vakıf Suriye ve C. Lübnan'da kreş ve okul açmıştır (Gül,2015, s.99).

Bu vakfa bağlı dispanser ve yetimhanede yaklaşık 60.000 kişiye hizmet verilmiştir. 1860 yılında yaşanan Mârûnî-Dürzî çatışmasından sonra öksüz kalan çocuklar için Saint-Charles Yetimhanesini açılmıştır (Gül ,2015, s.102). Savaştan sonra Beyrut'taki öğrencilere okuma-yazma öğreten bu vakıf gönüllüleri Arapça , Fransızca ve aritmetik dersi vermiştir. Bu vakfa ait bir rapora göre Zouk kazasında faaliyet gösteren bu okul dahil Cebel-i Lübnan'da toplam 10 okulda eğitim verdikleri anlaşılmaktadır (Gül,2015,s.106).

1895 yılında 924 öğrencisi olan vakıfta görevli öğretmen sayısı ise 37'dir.19. yüzyılda da okul ve sağlık kurumları açan bu vakıf bölgedeki en temel ihtiyaçları karşılayarak din propagandasına devam etmiştir (Gül, 2015, s.108).

Lazarist misyonuna bağlı diğer bir kurum ise “ Kardeş Hristiyan Enstitüsü¹³”dür. 1886 yılında Tripoli 'de faaliyete başlamıştır. Bu enstitüye 15.000 franklık bir bağış yapılmıştır. 1889 yılında bu enstitüye bağlı okullarda çalışan öğretmen sayısı 8'dir. Bu öğretmenlerden ikisi sadece Arapça ve Türkçe kursu vermiştir. Öte yandan okulun toplam öğrenci sayısı 150'dir. 1902 yılında toplam 7 okulu bulunan vakıf ücretsiz olarak 1000 civarında öğrenciye eğitim vermiştir. Beyrut, Trablus, Beit Mery, Cebel-i Lübnan ve Lataka'da açılan okullarda ise pek çok öğrenci eğitim almıştır. 1901-1907 yılları arasında Şam, Beyrut, Halep ve Lübnan'da bulunan Fransız misyoner okullarında kayıtlı öğrenci sayısı 144 olarak tespit edilmiştir (Gül, 2015, s.109).

Cebel-i Lübnan'da Katolik olmayan aileler bile çocuklarını Lazarist misyonu okullarına göndermiştir (Shorrock, 1972, s.295).

Öte yandan Sultan II. Abdülhamit zamanında faaliyet gösteren Fransız misyoner okulu sayısı ise 250'dir (Mutlu,2020, s.142) (Ek - 10, Tablo 1 ,s.180).

¹³Jacques Ghazir Haddad, hasta ve yoksullara yardım etmek için Kutsal Haç Fransiskan Kız Kardeşler Misyonunu kuran Haddad 1 Şubat 1875'te Ghazir kazasında dünyaya gelmiştir. Ghazir'de ilkokula başlayan Haddad Beyrut'ta College de la Sageese'de eğitim almıştır. Burada Arapça, Fransızca ve Süryanice öğrendikten sonra 1892'de Hristiyan Kardeşler Koleji'nde Arapça dersi vermek için İskenderiye'ye gitmiştir. Burada din hizmetine girmeye etmeye karar veren Haddad, Khashbau'daki Capuchin Manastırı'na gitmiştir. 1 Kasım 1901'de Lübnan'a rahip olarak atanan Haddad 1914'e kadar gezgin bir vaiz olarak çalışmıştır. "Lübnan Havarisi" olarak anılan Haddad 1919'da Beyrut'un kuzeyindeki Jall-Eddib tepesinde bir arazi satın alarak Meryem Ana'ya adanmış bir şapel inşa ettirmiştir.(https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/2008/ns_lit_doc_20080622_haddad_en.html Erişim Tarihi: 09.10.2021)

Fransa Hükümeti 19. yüzyılın başında kendi okullarının denetimi için müfettiş atamıştır. Bu müfettişlerden birisi Marcel Chralot'tur. Charlot Kahire, Yafa, Kudüs ve Cebel-i Lübnan'daki okulları denetlemiştir. Bu şehirlerdeki okullarda eğitim gören öğrenci sayısı 62.336'dır. Bu öğrenciler arasında çoğunluğunu Cebel-i Lübnan Mârûnîleri, Rum Ortodoks ve Rum Katolik ailelerinin çocukları oluşturmaktadır (Mutlu,2020,s.146).

Misyoner okullarının faaliyetlerinden rahatsız olan Sultan II. Abdülhamit bu okullar ile ilgili olarak çeşitli düzenlemeler yapılmasını istemiştir. Özellikle Suriye, Filistin ve Hicaz demiryoluna yakın merkezlerdeki valiliklere 1907 yılında gönderilen emir ile arazi ve emlak almak isteyen yabancılara muamelelerde zorluk çıkartılması talimatı verilmiştir (Mutlu, 2020, s.21).

Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı sona erdikten sonra yönetimi ele alan İttihat Terakki Partisi zamanında ise eğitim hususunda yapılmak istenen ıslahatların başarılı olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte gayrimüslimlerden sahip oldukları taşınmazları gerçek kişi ve kurumlar üzerine almak üzere makama başvuru yapmaları istenmiştir (Mutlu,2020, s.22).

Bununla birlikte Cizvit ve Lazarist misyonerleri bu coğrafyada yalnız değildir. Protestan misyoner grupları 1810'dan itibaren Suriye ve Cebel-i Lübnan'a gelmeye başlamıştır. Üç Protestan Kilisesi (Comgregotional, Presbiterien ve Reformed) bir araya gelerek Amerikan Yabancı Misyonlar Masası'nı (American Board of Commisioners for Foreign Missions-ABCFM) kurmuştur. Bu grupla beraber İskoç Presbiteryenleri ve Kalvanist Britanya Kiliseleri de Cebel-i Lübnan ve Suriye'de çalışmalar yürütmüştür (Baktıaya ,2009,s.121).

Ortadoğu'da çalışmalarını başlatan ilk Amerikalı misyoner ise Pliny Fisk'tir. Fisk, Amerikalı misyonerlerin merkezi olan Boston'dan ayrılırken katıldığı vaazda şunları söylemiştir:

“Eski Filistin'in güneyi birçok ilginç insan sınıfının yaşadığı bir yer. Müslümanlar, Yahudiler, Roma Katolikleri, Yunan, Ermeni, Suriyeli ve Hristiyanlardır. Ülkenin efendisi çoğunluğa sahip olan ve zenginliğe sahip Müslümanlardır. Siyasi kaygıların şekillendirdiği kendine has bir yönetim biçimine sahip Arabistan'daki bu oluşum 7. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bu bölgede ilk onların dini yayıldı ve onlar dinlerini hala kılıçla savunmaktadır. Kan ve zulüm Müslümanların en belirgin özellikleridir. Müslümanların dini, abdest, Mekke'de hac ziyareti, kafir ve haradiklere zulüm içermektedir. Yahudiler hala bu bölgededir. Antik dillerini, gelenek ve dinlerini korumaktadır. Roma Katolikleri ise güney Filistin'de dağınık halde yaşamaktadır. Kudüs, Beytüllahim ve başka yerlerde kiliseleri bulunmaktadır. Suriyeli Hristiyanlar Papa'ya bağlıdır. Fakat Papa'nın otoritesine çok az bağlı oldukları söylenmektedir. Fakat Suriyeli Hristiyanlar, Katoliklerden daha fazla dini yaymaya eğilimlidir. Bölgedeki Yunanlıların sayısı çok değildir. Sayıca Katoliklere benzerdir. İsimlerini ikamet ettikleri ülkeden alan Ermeniler ise Yunanlılardan çok az daha farklıdır. Bütün bu tarikatlar kendilerini Hristiyan olarak adlandırsalar da aslında Kutsal Yazıdan (İncil) mahrum ve cüretkâr biçimde gerçek Hristiyanlıktan habersizlerdir”(Mac Charty, 2010,s.1-2).

Orta ve Yakındoğu halklarının gözünde üstün bir Amerikalı imajı yaratmak için yola çıkan Kalvanist ve Presbiteryen misyonerler ise dünyada Türklere ve Müslümanlara karşı var olan önyargıdan istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Aslında bütün misyonerler zaman içinde Türk ve

Müslümanlara karşı birer savaşıya dönüşmüştür. Amerikalı misyonerlerin çalışmalarına başladıkları nokta ise Ortadoğu'nun kalbi Filistin'dir. Pliny Fisk ve arkadaşı Levi Parsons Suriye ve Cebel-i Lübnan bölgesinde görev yapmıştır. L.Parsons ise bölgede yaşayan Yahudiler'in hayırseverlikle ikna edileceğinden emindir. Ona göre yakında tüm Yahudiler Filistin'de toplanacak ve Hristiyanlığı kabul edecektir. Ayrıca karşılarında onları engelleyecek hiçbir güç (Osmanlı Devleti'ni kastetmektedir) de yoktur. P. Fisk ve arkadaşları Osmanlı İmparatorluğunu etkisiz hale getireceğinden son derece emindir. Amerikalı misyonerlerin felsefesine göre bir mucize olacak ve cennetten dört rüzgâr esecek onların önündeki engelleri yok edecek geri dönüşlerini engelleyecektir (Mac Charty,2010, s.2).

Amerikan Yabancı Misyonlar Komitesini temsil eden P. Fisk ve L.Parsons 1819 yılında yola çıkmıştır. İki misyoner Yakındoğu ve Ortadoğu'yu dönüştürmek için gerekli bütçeyi New England Cemaat kiliselerinden bağış olarak toplamıştır. L. Parsons misyonun merkezi Boston'a gönderdiği raporda Ortadoğu halkının temel ihtiyaçlarını karşılayarak ve dini sohbetlerle üye sayılarının kısa zamanda arttırılmasını hedeflediklerinden bahsetmiştir. Fisk ve Parsons'tan sonra Cebel-i Lübnan ve Suriye'ye gönderilen yeni misyoner ekibinde Isaac Bird ve William Goodell vardır. Bu iki Protestan misyoner Cebel-i Lübnan sahillerinde çalışmıştır. Isaac Bird Beyrut'ta saha çalışması yaptıktan sonra çalışmalarına Cebel-i Lübnan'da devam etmiştir. Burada yanında getirdiği ders kitapları ve İncil'i öğrencilere dağıtan Bird halkın gösterdiği ilgiden memnundur. Halkın memnuniyetini arttıran konu ise aslında kitaplarla sınırlı kalmamıştır. 18. yüzyılın ortasında C. Lübnan'da yaşanan kolera salgını sırasında Isaac Bird'in ünlü Doktor Asa Dodge'u acilen bölgeye çağırması da halkın gözünde misyonelere olan güveni arttırmıştır. Kısa sürede sağlığına kavuşan halk bu olaydan sonra Protestanlara daha da güvenmeye başlamıştır. Dönemin önemli gazetelerinden Tanin'in yazarı Ahmet Şerif yazılarında bu kolera hadisesinden hareketle Osmanlı Devleti'nin sağlık hizmetleri konusundaki eksiklerinden doğan boşluğu misyonerlerin doldurduğunun altını bir kez daha çizmiştir. Benzer biçimde Türk okullarından daha iyi eğitim veren misyoner okulları da Müslümanlar ailelerin de tercihi haline gelmiştir (Börekçi,1999, s.114).

Bunun kolera hadisesi sırasında yaşanan gelişmeler üzerine Doktor Dodge daha fazla doktor, öğretmen ve mühendisin bölgeye sevk edilmesini Boston'a bildirmiştir. Öte yandan Issac Bird bölgeye gelen yeni misyonerlere hangi milletten olursa olsun yöre halkı ile iyi geçinmeleri ve tartışmaya girmemeleri konusunda uyarıda bulunmuştur (YeniAcun,2017, s.77).

Amerikan Yabancı Misyonlar Komitesi'nin resmi yayın organı olan *Missionary Herald* ise yıllık faaliyetler hakkında bilgi veren raporlar dizisidir. Aslında 1840 yılına kadar Suriye ve Cebel-i Lübnan hakkında çok fazla bilgi sahibi olmayan Amerikalılar Protestan ve Kalvanist misyonerler sayesinde bilgisini arttırmıştır. Misyonun tanıtımını yapmak ve daha çok insana ulaşabilmek için broşür bastırıp ve kitaplarını dağıtan Amerikalı misyonerler Malta ve İzmir şubelerinden Ortadoğu'ya kitap sevkiyatı yapmıştır. Bu iki merkezde basılan Arapça ve İbranice kitaplar ile matbaanın gücünü vurgulayan misyoner Joweet "*İsrail'deki çiçeği sulayıp köklerini Lübnan coğrafyasına uzatacağız*" ifadesiyle misyona olan inancını dile getirmiş ve misyonun Ortadoğu'da başarılı olacağını vaat etmiştir (YeniAcun,2017, s. 60).

Bu felsefe ışığında okullar açan ABCFM 'nin ilk eğitim kurumları Amerikan Genç Kadınlar Koleji ve Beyrut Amerikan Koleji 'dir. Bu iki okul Suriye ve C. Lübnanlı genç kızların birer entelektüel olarak yetişmesi için çalışmıştır. Misyonun önde gelen isimlerinden Henry Jessup'un karısı Bayan Jessup da Beyrut'ta bir Kadın Semineri organize etmiştir. Amerikalı

kadın misyonerler düzenledikleri toplantılarla bölgenin gelişimini sağlamak için kızların eğitimine önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Fleischmann, 2006, s.270).

Bu amaçla açılan diğer önemli bir eğitim kurumu Suriye Protestan Koleji'dir. 1824 yılında faaliyete geçen okulda farklı din ve mezhepten kız öğrencilere Rebecca Williams gibi dönemin ünlü öğretmenleri ders vermiştir. Öte yandan 1838 yılında kızlar için bir de yatılı okul açılmasına karar veren misyonun hedefi öğrenci sayısını daha da arttırmaktır. Bununla Amerikalı misyonerler bölgedeki görme engelliler için 7.500 adet İncil dağıtmıştır. 1860 yılında yaşanan Cebel-i Lübnan hadiseleri sırasında ve sonrasında bölgede bir denge unsuru olarak kabul edilen Amerikalı Protestan Misyonerler ile bir sorun yaşanmadığı bilinmektedir. Hatta dönemin Suriye valisi Fuad Paşa Dürzî bölgesinde göreve başlayacak meclis üyesini Protestan adaylar arasından seçmiştir. Suriye olayları sırasında Dürzîlerin Katolik Marunîlere tavrından çekinen Zhelta köyü sakinleri ise Protestanlığı kabul etmiştir (YeniAcun, 2017, s.90).

Dürzî cemaati ile Amerikalı misyonerlerin ilişkileri son derece iyi iken C. Lübnanlı Katolik Rum ve Marunî cemaatinde durumun tam tersi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Mârûnî cemaati Amerikalı misyonerlerin faaliyetlere engel olmak için Fransa'dan yardım istemiştir. Kendilerine olan bu negatif tavrın farkında olan Amerikalı misyonerler ise Dürzîlerle iletişim kurmak ve misyonlarını tanıtmak için misyoner J. King' in mektubunu Arapça, Türkçe, Ermenice ve Rumca'ya çevirterek dağıtmıştır. Ancak etkileşimin arttırılmaya çalışıldığı bu dönemde Suriye ve civarının İbrahim Paşa idaresine girmesi ve Beyrut limanının bombalanması yüzünden iyi ilişkiler kurulamadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Amerikalı misyonerler Malta ve Kıbrıs'a gitmiştir. Bu gelişmelere rağmen Amerikalı Kalvanist misyoner grubu çalışmalarına devam etmiştir. Sonuçta Amerikan Board Okulları olarak bilinen ağin Osmanlı coğrafyasında faaliyetleri en tanınan grup olduğunu söylememiz mümkündür. Her ne kadar din değiştirme her üç din içinde hoş karşılanmayan bir durum olsa da Amerikalı misyonerler davalarından vazgeçmemiştir. Protestan Amerikalı misyonerlere katılmayı reddeden gruplar ise Yunan Ortodoksları, Yahudi ve Müslümanlardır (Mac Charty, 2010,s.5). Eli Smith ve Harrison Dwight ise raporlarında faaliyetlerinden şöyle bahsetmektedir:

“Müslümanlar şimdiye kadar Hristiyanlığı sadece Hristiyanların dini olarak bilmıştır. Müslümanlar Hristiyanlık hakkında vaaz verildiğinde, Müslümanlar kendi dinlerinin altında ve daha az yararlı bir dine davet edildiklerini anlıyorlar” (Mac Charty, 2010, s.4). Öte yandan Osmanlı Ermenilerinin Amerikalı misyonerler tarafından kolaylıkla ikna edildikleri anlaşılmaktadır (Mac Charty, 2010,s.6).

Sonuç olarak Amerikalı misyonerler Osmanlı coğrafyasında yürüttükleri faaliyetleri sırasında 34 misyoner üye ile başladıkları yolculuğu 1914 yılı sonunda 359 üye ile tamamlamıştır. Ayrıca Amerikan misyoner okullarında eğitim alan öğrenci sayısı 36 000'dir. En ünlü 4 misyoner okulu Robert Kolej, Konstantinopolis Kadınlar Koleji, Merzifon'daki Anadolu Koleji ve Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji'dir (Mac Charty ,2010, s.8).

Cebel-i Lübnan'da okul açmaya devam eden Amerikalı Misyonerler 19. yüzyılın başında faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Şuf Kazası'nda 4 okul açan Amerikalı misyonerlerin okullarından birinde öğrenim gören ve çoğu erkek öğrencilerin mevcudu 120 olarak tespit edilmiştir. Zahle'deki misyoner okulları ise teftişten geçmemiştir. Osmanlı Arşiv kayıtlarına göre Cebel-i Lübnan'da ruhban okulu, pansiyon, 2 bab okulu olarak geçen bu kurumların bir okul ve bir kilise binasından oluştuğu anlaşılmaktadır (Alan, 2015, s.103).

Aynı Zahle Kazası'nda faaliyet gösteren bu misyoner okulu aslında önceden bir kilisedir. Erkek öğrencilere eğitim veren bu okul dışındaki aynı kazadaki bir ilkokula 1903 yılında Maarif'in emri ile öğretmen atandığı tespit edilmiştir. Öte yandan Aliye (ya da Aley) Kazası'nda bulunan iki

okuldaki toplam öğrenci sayısı 200 civarındır. Misyoner okullarının çoğu ruhsatsız olmasına rağmen eğitime devam ettikleri anlaşılmaktadır (Alan,2015, s.105) (Ek 12-, Tablo -3 ,s.184) .

Amerikalı misyonerlerin okul açtığı diğer kazalar Şuf, Ayn Bal, Batarah, Mukhtara ve Niha'dır. Bu kazalarda bulunan öğrenci sayısı 300 civarındadır. Aramun'daki okulda hem kız hem erkek yaklaşık 100 öğrenci eğitim almıştır. Rashayya 'da açılan okul ilkokul seviyesinde 2 yıl eğitim vermiştir. Bu okulda Marunî öğretmenler 30 civarı öğrenciye eğitim vermiştir (Alan, 2015, s.106).

Baaklin, Jun, Deir Kubel 'de bulunan 1 okulun 30 erkek öğrencisi bulunmaktadır. Majdaluna Karyesi'ndeki bu okul ilkokul seviyesindeki olup ruhsatlıdır. Chourite (Şutye/Charlita) Kazası'nda hem kız hem erkek Dürzî öğrenciler eğitim almıştır. Shweir'in Hristiyan mahallesinde bulunan kiralık binada İngiliz misyoner örgütlerinin denetiminde faaliyete başlayan okul daha sonra Amerikalılara devredilmiştir. Erkek öğrencilere yatılı ve gündüzlü olarak ortaokul seviyesinde eğitim veren bir kurumdur. Toplam 100 civarı öğrencisi bulunan diğer bir okul ruhsatsızdır. Öğrencilerin çoğunluğu ise Rum Ortodoks ve Katolik'tir (Alan,2015, s.108).

Metn kazası Btagrin'de bulunan okul ise bir ortaokuldur. Erkek öğrenciler eğitim almıştır. Rum Ortodoks ve Dürzî öğrenciler kabul edilmiştir. İngiliz misyonerlerin açtığı bu okul daha sonra Amerikalılara devredilmiştir. Ruhsatsız olarak çalıştırılmıştır. Cezin Kasabasında bulunan okulda kız ve erkek öğrencilere eğitim vermiştir. Okul mevcudu 1903 senesi kayıtlarına göre 45 erkek 5 kızdır (Alan, 2015, s.110). Saliha Kazası'nda eğitim veren diğer misyoner okulunda kız ve erkek öğrencilere eğitim verilmiştir. Kisrevan 'da bulunan okulun ruhsatı vardır. Şeyha 'daki okul da ruhsatlıdır. Zahle'de açılan 4 okul ruhsatlı olup, 2 okul daha sonra Amerikan misyonerler tarafından kapatılmıştır. Öğrencileri Rum Ortodoks'tur. Deyrülkamer 'de bulunan 2 okul ise ilkokul düzeyindedir. Marunî, Rum ve Katolik öğrenciler eğitim almıştır. Miniye-Jezin Kazasında 1 yetimhane ve 1 sanayi okulu açan Amerikan misyonerler ruhsatsız olmasına rağmen bu 2 kurumda da eğitim vermiştir. Bu okulda Dürzî Hristiyan öğrenciler eğitim almıştır (Alan, 2015, s.112).

Ayrıca Abadiyeh, Amatur , Bamdun , Beşemyun Betahid, Halibe,El Haris, Hammana, Kfarmata, Malakat, Kefrşima Cezin'de , Cemaliye'de , Kefr Tara, Betrûn , Duma ,Kersus, Berbere, Kesvede ,Vadi El Şahrur, Birnare, Hoş ,Kfarhazir da okullar açan Amerikalı misyonerler okul dışında Şuveyr'de eczane , Mamaletyn'de hastane ve eczane, Kersus ve Abey'de büyük kilise ve dini kurumları, Batroune ,Şimlarn ve Aramun'da kilise açmışlardır (Alan,2015,s.114).

27 Mart 1903 tarihinde Sadaret Makamı Amerikan Sefareti tarafından sunulan defterde bulunan okullar hakkında bulundukları yerde araştırma yapılarak bilgi verilmesini istemiştir. Nisan 1903 'de gelen rapor padişaha sunulmuştur (Mutlu,2020, s.319). Bu rapora göre sefaret defterinde kayıtlı okul sayısı 279 iken, 1905 yılında faaliyet gösteren okul sayısının 251 civarında olduğu tespit edilmiştir (Mutlu,2020,s.325). 1905 yılında Cebel-i Lübnan'da eğitim veren Amerikan okulu sayısı 36'dır. Kız öğrenci sayısı 283, erkek öğrenci sayısı 1210, kız-erkek karma öğrenci sayısı 696'dır. Amerikan misyoner okullarında eğitimci olarak görev alan kadın personel sayısı 18, erkek personel sayısı ise 57 'dir (Mutlu,2020, s.326).

Amerikan Elçiliği 8 Nisan 1907'de bir muhtıra ile Osmanlı Devleti'nden okullar ile ilgili yeni taleplerde bulunmuştur. Amerika okullarının resmen tanınması, Suriye ve Filistin'de uygulanan sınırlamaların kaldırılması, Amerikalıların veraset işlerine konsolosluk mahkemelerinin bakmasını istemiştir. Amerikan Elçisi eğer bu istekleri kabul edilmez ise Osmanlı Devleti'nin gümrük vergisine yapacağı %3 'lük artışı kabul etmeyeceklerini bildirmiştir. Konsolosluk kayıtlarına göre 25 Mayıs 1907 tarihinde Amerikan okullarının sayısının 1/3 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Amerikalı misyonerlerin diğer ülke misyonerleri ile aynı haklara sahip oldukları anlaşılmaktadır (Mutlu,2020, s.328).

Amerikalı misyonerler Müslümanları dinden dönmeye ikna etmekte başarılı olamamışlardır. Bu Mârûnî, Ortodoks, Rum ve Ermeniler arasında nispeten daha başarılı olmuşlardır. Protestan misyonerler bu bölgeye gelmek için aslında kötü bir zaman tercih etmiştir. Çünkü bölgede zaman zaman mezhep çatışmaları yaşanmaktadır.

Son olarak Cebel-i Lübnan'da Fransız ve Amerikalı misyonerler dışında faaliyet gösteren diğer misyonerler gruplara bakacak olursak bunlar Rus, Alman, İngiliz ve İtalyanlar'dır. Bu misyonerler de diğerleri gibi sağlık ve eğitim kurumları açarak Suriye ve Cebel-i Lübnan'da faaliyet göstermiştir. Bunlardan İtalya da tıpkı Fransa gibi Katolik misyonerler aracılığıyla Osmanlı coğrafyasında faaliyet göstermiştir. Bununla birlikte İngiliz misyonerlere ait 24, İtalyanlara ait 1, Ruslara ait ise 5 okul tespit edilmiştir (Mutlu, 2020, s.376) (Mutlu,2020,s.49).

Hatta bu Katolik misyoner gruplarının bir kısmı 20.yüzyıldan itibaren Fransa koruyuculuğundan çıkarak İtalyan himayesine girmiştir (Mutlu,2020,s.59). İtalya hamiliğindeki Katolik misyonerler 1840 yılında Cebel-i Lübnan'da bir okul açmıştır. Aziz Kasabası'nda bulunan bu okul Capucin Rahipleri Cemiyeti'ne bağlı olup ruhsat alıp almadığı tespit edilememiştir. Maarif Nizamnamesi'nin 129. Maddesi uygulanmadığı için de teftiş edilemeyen bu okulda 50 kız,40 erkek öğrenci olduğu bilinmektedir. Okul müdürü ise Ozebyo adlı bir rahiptir (Mutlu,2020, s.62).

Bölgede faaliyet gösteren diğer bir misyoner grubu olan İngilizler için Osmanlı coğrafyasındaki çalışmalarına ne zaman başladıkları konusunda kesin bir tarih söylemek zor olsa da “Bible Society “ adlı Protestan grubun çalışmalarına başladığı 1804 yılı milat olarak kabul edilmektedir (Mutlu, 2020, s.236). 1868 yılında Suriye'de 14 okul açan İngiliz misyonerler Osmanlı Devleti'nden teminat almış ve Beyrut ve Cebel-i Lübnan'da bulunan bu okullarını Osmanlı himayesinde korumuştur. Bu okullar Church Missionary Society'e bağlıdır (Mutlu,2020, s.252).

İngiliz Protestan misyoner gruplarından en bilinenleri ise, British Syrian Mission ve Irish Presbyterian Mission'dur. Öte yandan Sultan II. Abdülhamit zamanında 15 Ocak 1903 senesinde faaliyetleri tespit edilen İngiliz misyoner okulları sayısı 95'tir. Misyoner okullarının sayısındaki artışı Kâmil ve Münif Paşaların tavizkar tutumuna bağlayan araştırmacılar da vardır. Fakat özellikle İngiliz okullarının Rotschild ve Mantefiore aileleri tarafından desteklenmesinin de payının büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki ailenin öncelikle Suriye ve Filistin'deki okulları desteklediği bilinmektedir (Mutlu, 2020, s.239).

Cebel-i Lübnan'a gelen öncü İngiliz misyonerlerinden olan Bay De Fores ise 1847 yılında evinde ders vererek çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra açtığı okulda Arapça, tarih, coğrafya, İngilizce ve aritmetik dersi veren Fores, derslerinde İncil'den pasajlar da okumuştur. Bununla birlikte İngiliz misyonerlerin faaliyetleri 1862-1868 yılları arasında Suriyeli eğitimci çift Micheal Araman ve eşinin organize ettiği Beyrut Kadın Semineri ile devam etmiştir (Fleischmann, 2006, s.270).

İngiliz misyonerlere ait okul sayısı 65'tir (Mutlu,2020,s.220)(Ek 11-Tablo 2,s.183). Öte yandan Cebel-i Lübnan'da faaliyet gösteren okullarda Kudüs ve Beyrut'taki gibi Yahudi öğrenci bulunmamaktadır. Toplam öğrenci sayısı ise 1634 'dır. İngiliz misyonerler Rum Ortodoks ve Mârûnîler öğrencilere eğitim vermiştir (Mutlu,2020, s.257).

Cebel-i Lübnan'da İngiliz misyonerler dışında faaliyet gösteren diğer bir grup ise Rus misyonerlerdir. 1843 yılında öncelikle Filistin'de bir kurumsallaşma içine giren Ruslar buraya ruhani bir temsilci tayin etmiştir. Öte yandan 1847 yılında politikasını değiştiren Ruslar bu tarihten itibaren Kutsal Yerler meselesini bahane ederek Ortodoksların hamiliğine soyunmuştur (Mutlu,2020,s.72). 1860 hadiseleri sırasında sağlık kurumları ile hizmet verdikleri bilinmektedir (Mutlu,2020,s.78). İlerleyen zamanlarda ise Filistin Ortodoks Cemiyeti'nin faaliyetleri sayesinde Ortadoğu'da siyasi gücünü pekiştiren Rusya 1895'te bazı Rum okullarını devralmıştır. Fakat bu devir teslimin Osmanlı Devleti'nin tepkisine yol açtığı bilinir (Mutlu,2020, s.81).

Cebel-i Lübnan'da faaliyet gösteren ve Rus Ortodoks Cemiyeti'ne devredilen diğer okullar Şuyfât Kasabası'nda 1900 yılında eğitime başlayan okuldur. Müdürü Hanna Bernik ve Rus Boğdanof'tur. Okulun erkek öğrenci sayısı 180'dir. Miskenta Köyü'ndeki 2 okul ise 1898 yılında eğitime başlamış olup İptidai gündüzlü bir mekteplerdir. Okulun birinde 60 erkek diğerinde 40 kız öğrenci eğitim almıştır.Şuyfat Kasabası'ndaki okul ise ruhsatsızdır .Beyt-i Ağrin'de 1898 yılında eğitime başlayan 2 Rum okulu da sonra Rus misyonerlere devredilmiş olup ruhsatsızdır. İptidai gündüzlü olan bu okulların birinde 150 erkek öğrenci diğerinde 100 kız öğrenci eğitim almıştır (Mutlu,2020, s.91).

Cebel-i Lübnan'da Rus misyonerler dışında faaliyeti tespit edilen diğer ülke Almanya'dır. 1864 yılında Almanya Duesseldorf'ta kurulan Kaiserwerth misyonunun Beyrut'ta bir kız yetimhanesi açtığı bilinmektedir. Bu amaçla Protestanlardan yardım isteyen misyon doğunun Hristiyanları arasında Evanjelik aydınlanmayı yaymayı hedeflemiştir. Aslında hemen hemen bütün Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında kadınlar arasında Ortadoğu'ya yönelik proje üretme yaygın bir durumdu. Kaiserworth Diyazkozu Beyrutlu kadınlar için 1860-1914 yılları arasında çalışmalar yapmıştır (Hauser, 2016, s. 477).

Sonuç olarak 20. yüzyılın başında Suriye ve Cebel-i Lübnan bölgesinde Amerika, Fransa , İngiltere, Rusya, Almanya ve İtalya ticaret ve sömürgecilik yarışında değil aynı zamanda din konusunda rekabet devam etmektedir. Misyonerler modern sağlık ve eğitim hizmeti ile bölge halkını memnun etmeyi başarmıştır. Fakat zamanla bu misyoner okullarında yetişen öğrenciler arasında ayrılıkçı fikirler gelişmeye başlayacaktır. I. Dünya Savaşı'na giden süreçte tıpkı Balkanlarda yaşanan çözülme Arap vilayetlerini de etkisi altına alarak Osmanlı'dan kopuşu hızlandıracaktır.

1.7 Cebel-i Lübnan'da Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu

Arap vilayetlerinde Avrupalı bir devletin işgaline ve Batı'nın varlığını bağımsızlığına tehdit olarak gören öncü isim Emir Abdülkadir İbn Muhyiddin El Cezayirî (1807-1883)'dir. Cezayir'in Fransa tarafından işgal edildiği 1830'da başlayan direnişin lideri Albülkadir El Cezayirî'dir. 1832-1847 yılları arasında bağımsız Cezayir devletinin başında olan Cezayirî 1847'de Fransız askerlerine teslim olmak zorunda kalmıştır. Beş yıl boyunca Fransa'da sürgünde yaşayan Cezayirî 1851'de serbest bırakılmıştır. Bundan sonra Şam'a dönmüş ve 1860 hadiselerine kadar burada

yaşamıştır (Baktıaya,2017,s.221). Cezayirî 1860 olayları sırasında ve sonrasında ise Hristiyanlara desteği ile bilinmektedir.

Bununla beraber Arap Milliyetçiliği, özellikle dil ve kültüre önem vermesi bakımından Amerika ve Avrupa’da ortaya çıkan diğer milliyetçi akımlardan farklıdır. Osmanlı Devleti’nin 17 ve 18. yüzyıllardan itibaren savaşlarda almış olduğu ağır mağlubiyetler yüzünden Balkanlarda ve Arap vilayetlerinde Avrupalı devletlerin emperyalist ve sömürgeci projeleri gündeme gelmiştir. Bu amaçla 18.yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nden birtakım imtiyazları elde etmeyi başaran bu devletler Osmanlı topraklarında daha rahat hareket eder hale gelmiştir. Öte yandan Fransız İhtilali ile bütün dünyayı etkileyen milliyetçilik akımı Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan coğrafyasında çok çabuk yankı bulurken Ortadoğu topraklarında yaşayan Arapların milliyetçi duygularını canlandırmak için misyonerlerin çabası gerekmiştir. Suriye ve Cebel-i Lübnan’a gönderilen misyonerler açtıkları okullar ile bölgedeki öğrencileri yetiştirmeye başlamıştır. Bu okullarda eğitim gören öğrenciler ileride birer Arap milliyetçisi olarak fikri mücadelesi yürüten aydınlar olarak yollarına devam edecektir (Soy,2004,s.175). .

Bu dönemde Hristiyan Arap öğrencilerin eğitim aldığı kurumların başında Beyrut Amerikan Koleji, St.Joseph Cizvit Koleji ve Kahire’de El-Ezher gelmektedir. Bu okullarda verilen dersler dışında Avrupa kültürüne aşina olmaya başlayan öğrencilerin zihinlerinde “vatan ve millet” gibi kavramlar oluşmaya başlamıştır. Öte yandan misyonerlerin hamilerinin amacı Hristiyan Arapların milliyetçi ve bağımsızlığından ziyade onları etnik, dil ve din bakımından etkileyip kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmektir (Soy,2004,s.176).

Öte yandan zihinlerinde milliyetçi duygular canlanan bu gençler sayıları az olmasına rağmen zamanla etkinliklerini artmıştır. Bu gençler Arapların “Nahda” adını verdikleri uyanışın temsilcisi olmuşlardır. Dil ve edebiyat alanında çalışan Suriyeli Hristiyan Arap aydın grubu İslamiyet’i Arap kültürünün bir parçası olarak gördükleri için milliyetçilik anlayışlarının temeline Arapça ve Arap kültürünü oturtacaktır (Bodur,1992,s.241).

Aslında bu anlayış Batı kültürünün etkisidir. Bu zamanla Arapların kendi içlerinde de bölünmelere sebep olacaktır. Arap milliyetçiliği içinde ise Hristiyan Arapların kendilerini dinden bağımsız bir idare tarafından yönetilme istekleri etkilidir.

Bu dönemde Arap milliyetçiliğinin doğuşunda öncü isimlerden bazılarını bakacak olursak karşımıza ilk olarak Cebel-i Lübnanlı Hristiyan Araplardan Butrus el Bustâni (1819-1883) çıkar. Bustâni seküler Arap milliyetçiliği kavramını geliştirmiştir. 1859 yılında yaptığı konuşmasında Arap dili ve kültüründe bir canlanmanın önemine vurgu yapan Bustâni reform çağrısı yapan ilk aydındır (Baktıaya,2017,s.241). Amerikalılar ile iletişimini sürekli canlı tutan Bustâni misyoner okullarında dersler vermiş misyonerler ise eğitim kurumları dışında da farklı oluşumlar ile faaliyetlerine devam ederek daha çok Arap Hristiyan’a ulaşmayı hedeflemiştir. ABCFM ile iş birliği yaparak çalışmalarını sürdüren Bustâni “Mederesetü’l Vataniyye“ adlı bir özel okulun idarecisidir (Bodur, 1992, s.241).

El Cinan ve El Cünne adlı iki gazete çıkaran Bustâni’nin Cinan adlı gazetesi özellikle Arap milliyetçiliğinin ilk yayın organı olarak kabul edilmektedir. Bustâni vatan sevgisi ve Suriyelilerin bir bayrak altında birleşmesi gibi konularda yazılar yazmış fakat diğer aydınlar gibi direkt olarak Osmanlı Devleti’ne karşı bir düşmanlığı savunan ideolojiye sahip olmamıştır (Bilgenoglu, 2007,s.54).

Arapların Osmanlı Devleti’nden kopmaları gerektiği düşüncesini savunmamıştır. Bustâni’nin felsefesi “E’bunau’l Arap” terimi ile ifade edilmektedir. Bu felsefeye göre, Araplar zengin kültür ,tarih ve geçmişinden ilham almalıdır. Fakat son günlerde izledikleri politikalar ile atalarına layık olacak durumda değildirler. Hem misyoner okulları hem de Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından

başlatılan sosyokültürel gelişmeler ile geleceğe dair umutlarının arttığını belirten Bustâni “Nafir Suriye“ adlı gazetesinin de sloganı olan; “Tanrı dine vatan herkese ait” söylemi ile Arapça konuşan herkesin Arap olduğunu dile getirmiştir. Ona göre dinde ve mezhep ayrımı olmamalıdır. El Cinan gazetesinde vatan sevgine dair yazılar yazan Bustâni ‘nin El Muhit adlı lügati ve “Dairetu’l Maarif” adlı ansiklopedisi ise klasikler arasındadır. Bustâni’nin bütün bu eserleri Arap milli şuurunun uyanışında etkili olarak kabul edilmektedir (Bodur,1992,s.242).

Bustâni’nin başlattığı Arap milli şuurun diğer bir temsilcisi ise Nasıf Yazıcı’dır (Soy,2004,s.178) .

Amerikan misyoner okullarında okutulmak üzere Arapça dilbilgisi ,mantık ,hitabet ve vezin kitapları yazan Yazıcı, eserleri ile çok ilgi gören bir aydındır. Eserleri Arap dilinin öğretilmesinde temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Bustâni’nin açtığı yoldan gitmesine rağmen onunla aynı görüşte olmadığı bilinen Yazıcı’nın felsefesine göre Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak için Arap edebiyatı canlandırılmalıdır. Yazıcı toplumun büyük kesimini etkilemeyi başarmıştır. “*Ey Araplar uyanın ve yükselin*“ felsefesiyle kitleleri etkilemede başarılı olmuştur (Soy,2004,s.180). Bununla birlikte hem Yazıcı hem Bustâni’yi ikna eden misyonerler 1847 senesinde “Society Arts and Science” adlı bir dernek kurmuştur. Topluluk üyeleri arasında Eli Simith, Cornelius van Dyck ve birkaç Amerikalı misyoner de vardır. Kısa sürede üye sayısı elliye ulaşan dernekte Müslüman ve Dürzî üye olmaması ise dikkat çeken bir detaydır. Suriye ve Arap dünyasında bir ilk olan “Society Arts and Science” 5 yıl kadar faaliyet göstermiştir. Bir süre sonra buna benzer başka dernekler de açılmıştır. Cizvit misyonerleri ise “Oriental Society” adlı bir dernek kurmuştur (Soy,2004,s.180). Misyonerlerin kurduğu bu cemiyetler dışında faaliyet gösteren diğer cemiyetlerden ilki 1857’de faaliyetlerine başlayan “El- Cem’iyye El İlm’yye El -Suriye (Suriye İlim Cemiyeti)” ‘dir. Üyelerinin tamamı Arap olan bu cemiyetin üye sayısı 150’dir. Cemiyetin başkanı Dürzî lider Amir Muhammed Arslan’dır. Bustâni’nin oğlu ve Hüseyin Bayhum da üyeler arasındadır. Cemiyete sonradan katılan isim ise İbrahim Yazıcı’dır.Cemiyete Mısır ve İstanbul’dan da katılan üyeler bulunmaktadır(Soy, 2004,s.180).

Bir diğer cemiyet Beyrut sokaklarında duvarlara astıkları ilanlar ile Türk karşıtlığı yapan Beyrut Gizli Cemiyeti’dir. İbrahim Yazıcı, Faris Nimr ve Şahin Makuryus tarafından kurulan bu cemiyet Arap milliyetçiliğinin eşit vatandaşlık haklarına dayanması gerektiğini mezhepler arasında herhangi bir üstünlük söz konusu olmadığını ifade ederek daha seküler bir düşüncüyü savunmuştur. Bununla birlikte Arap milliyetçiliğinin gelişiminde bu cemiyetin katkısı büyüktür (Bilgenoğlu, 2007,s.60).

Suriye ve Cebel-i Lübnan’da kurulan bu cemiyetlerin aslında birbirleriyle çatışan farklı din ve mezhepten birçok insanı bir araya getirerek Araplar arasında milli bir şuur oluşturmada öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Öte yandan Sultan II.Abdülhamit’in Suriye ve Cebel-i Lübnan’daki bu cemiyetlerin faaliyetlerini ve Arap milliyetçiliği hakkında sessiz kalması beklenemezdi. Bu yüzden konunun yerinde incelenmesi için bölgeye devlet adamları gönderilmesine karar verilmiştir. Suriye ve Cebel-i Lübnan’da faaliyet gösteren gizli cemiyetler hakkında bilgi ve değerlendirmelerine ihtiyaç duyulan isimlerden biri dönemin Suriye valisi Mithat Paşa’dır (Günay ,1995,s.95).

Mithat Paşa’nın yaptığı tetkiklerden sonra mabeyne yolladığı raporda, Suriye’de Osmanlı Devleti aleyhine devam eden gizli faaliyetlerin geldiği durumun vahametini bildirilmektedir. Hatta devletin önlem almadığı takdirde durumun daha da kötüye

gideceğini ifade eden Mithat Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra işlerin daha da kötüye gittiğinden bahsetmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi gerçekten Araplar için bir dönüm noktasıdır. Savaşın sona imparatorluğun dağılabileceği ve Arap vilayetlerinin işgal edilmesi endişesi doğmuştur. Bu savaşta ortaya çıkan zafiyet Osmanlı idaresine karşı olan muhalefetin dillendirilmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Tanzimat ve Islahat Fermanlarının da gerektiği gibi idrak edilememesi Arap coğrafyası halkları arasında yeni sorunlara neden olmuştur. Hristiyanlara daha fazla hak verildiği sonucunu çıkaran Suriyeli Araplar arasında memnuniyetsizlik artmıştır (Baktıaya,2017,s.218).

Bu memnuniyetsizlik sonucunda Davud Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında devlete karşı isyan edenlerden biri de Hristiyan merkezli Arap milliyetçiliği ve ayrılıkçı hareketlerin öncülerinden kabul edilen Yusuf Kerem'dir. Lübnanlı Mârûnîler arasında yayılan ve "Keremizm" olarak bilinen bu seküler demokrasi hareketi sonraki dönemlerde ise birçok aydın ve onların çalışmalarına ilham vermiştir (Uygun,2017,s.172).

Arap ayrılıkçı faaliyetleri karşısında devletin aldığı önlemlerin yetersiz kalmasının sebebi ise; Suriye'nin Arap, Türk, Türkmen, Dürzi, Nusayri, Rum, Maruni Katolik, Protestan, Süryani ve Ermeniler başta olmak üzere dil ve dinleri ayrı gruplara bölünmüş olmasıdır. 1850 senesinden sonra devletin yeni kanun ve nizamlarına uyulmadığı için sıklıkla sorunlar çıkmıştır. 1860'ta Cebel-i Lübnan'da yaşanan hadiseler ve Şam olaylarının da etkisi ile bölgedeki yabancı müdahalesinin daha da arttığı anlaşılmaktadır. Mithat Paşa'ya göre, Cebel-i Lübnan'ın bu yeni özerk yapısı içinde Dürzi ve Nusayriler'in şımarması da devletin otoritesinin ve daha sert tedbirler almasının önemini arttırmıştır (Gedikli,1999, s.174-175).

Mithat Paşa alınacak tedbirleri şöyle sıralanmaktadır; vergi, asayiş, askerlik üzerinde durulmalı yerel halkın ihtiyaçlarının giderilmesi için 1864 Vilayet Nizamnamesinde değişiklikler yapılmalıdır. Akka Sancağı ve Maan Kazasında yaşayan halkın İngiltere ve Fransa tarafından himaye edilen misyonerlerce tahrik edilerek bölgenin Avrupalı devletlerin hakimiyeti altına sokulmak istenmesi dikkat çekicidir. Öte yandan Mithat Paşa'nın bu raporunda özellikle Arapların ayrılıkçı faaliyetler yürüttüğünden hiç bahsetmemesi de dikkat çekicidir. Bu rapordan sonra Suriye'de basılan ve milliyetçi bir gazete olan El-Cenne'de Mithat Paşa'ya teşekkür yazısı kaleme alındığı bilinir (Günay,1995,s.96).

Mithat Paşa'nın azlinden sonra ise 1879'da Suriye'ye atanan Ahmet Hamdi Paşa zamanında durumun daha da tehlikeli bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Hamdi Paşa'nın hazırladığı rapora göre; Suriye ve Cebel-i Lübnan halkı Avrupa'da Arap aydınlar tarafından yayınlanan "İttihad" adlı gazete ve benzerlerinde çıkan yazılardan etkilenmektedir. Cebel-i Lübnan, Cebel-i Dürüz ve Cebel-i Nusayri halkını bu ayrılıkçı yazılar tahrik etmektedir (Günay,1995,s.97).

Tıpkı daha önce Mithat Paşa ve Ahmet Hamdi Paşa'nın hazırlamış olduğu lahiya örneğinde gördüğümüz gibi bu ayrılıkçı hareketlere karşı ne gibi tedbirler alınması gerektiği hakkında görüşüne başvurulmuş diğer bir isim ise 1887 yılında göreve getirilen Hüseyin Rıza Paşa'dır. Hüseyin Rıza Paşa raporunda Suriye ve Lübnan'da İngiltere'nin Dürzi ve Nusayrileri kışkırttığından bahsetmektedir. Zaten bölgede bir süredir var olan ve gizlice yürütülen silah kaçakçılığı hadisesinin arkasında İngiltere'nin olduğu Osmanlı Devleti tarafından da bilinmektedir. Cıbuti üzerinden sevk edilen silah sevkiyatı Trablusşam'dan çölün içine devam etmektedir. İngiltere bu tip faaliyetler ile aslında Rusya'nın Fırat'a inmesini engellemek istemektedir. Bununla birlikte Hüseyin Paşa lahiyasında İngiltere dışında Fransa'nın da Cebel-i Lübnan ve Beyrut'ta yürüttüğü bir takım gizli faaliyetleri olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Mârûnîleri himayesine alan Fransa konsolosluğunun organize ettiğinin bir takip gizli faaliyetlerin de altını çizmiştir (Günay,1995,s.99). Bu konu hakkında Sadrazam Kâmil Paşa'nın da tespitleri bulunmaktadır. Cebel-i Lübnan ile yakından ilgilenen Fransa'nın faaliyetlerine dikkat çeken Kâmil Paşa arızasında Lübnan'ın askeriye ve imar faaliyetlerine yer vermiştir. Bununla beraber yatılı ve gündüzlü mekteplerde eğitim göre Cebel-i Lübnanlı gençlerin 30 yıldan fazla süredir hamileri olarak Fransa'yı kabul ettiklerine dikkat çeken Kâmil Paşa'ya göre; Lübnan'da İngiliz

varlığının gün geçtikçe daha fazla hissedilmektedir. Kâmil Paşa'nın bu raporunda Doktor Yusuf Mikhaıl adlı bir kişinin Fransa ile Cebel-i Lübnan halkı yakınlaştırmak için özel çaba sarf ettiğinden ve bu tip kişilerin aslında Avrupa'dan sözde seyyah olarak eski eserleri görmeye gelen fakat asıl niyetlerinin askeri yol ve güzergahları tespit etmek olan gizli görevdeki askeri personel olma ihtimali olduğu belirtilmektedir (Günay,1995,s.100). Kâmil Paşa bu niyetteki kimselerin Suriye ve Lübnan'daki Müslümanlar arasına nifak tohumları ekerek devlete karşı tahrik ederek aslında bir anlamda Arap milliyetçiliğini beslediğinin altını çizmektedir.

Öte yandan Kahire, Paris ve New York'ta örgütlenen bazı aydınlar da milliyetçilik ile çalışmalarına devam etmektedir. Bu isimlerden bazıları, Dr. Luis Sabuncu ve Halil Ganem'dir. Hilafet ve Arap Birliği (Londra,1881), El-Basir (Paris,1881) adlı eserler basılmıştır. 1904 yılında Paris'te "Yurtsever Arap Cephesi" adlı derneği kuran Necip Azuri de Arap milliyetçiliği adına verdiği mücadele ile öncü isimler arasındadır. Necip Azurî ise 1905'te Paris'te çalışmalarına başlayan diğer bir Arap aydındır. Bu saydığımız isimler "Birleşik Arap Devleti" fikri ile bunun kurulması için çalışan dernekte faaliyet göstermiştir. Azurî ve arkadaşlarının benimsediği Arap milliyetçiliğinin özünde ise Avrupalılar Arap vilayetlerindeki hak ve ayrıcalıklarını koruyacak, Cebel-i Lübnan'da özerk statüye sahip idare aynı şekliyle muhafaza edilecektir. Yemen, Necid ve Irak ise bağımsız olacaktır. Mısır'ın idaresi ise Hidiv ailesine verilecektir. Hilafet ise Hicaz'da tesis edilecektir (Kurşun,1992,s.31).

Fransa'da "Arap Milletinin Yeniden Doğuşu" kitabında bağımsız bir Arap devleti kurmak için ilk adımın sivil ve dini erkin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Azuri'nin "Arap İstiklali" adlı gazetesi 1908'de kapatılmıştır (Bodur,1992,s.242).

Azuri gibi öncü aydınlardan olan Emin Rihani ise Suriye Protestan Koleji mezunu olup burada yaptığı konuşmasında "Arap Vatanı" olarak tasvir ettiği haritada Büyük Suriye, Mezopotamya ve Arap Yarımadasını betimlemiştir. Dönemin Lübnanlı Hristiyan Arap aydınlarından olan Corci Zeydan ise bir süre sonra Kahire'ye yerleşmiştir. Arap Rönesans'ının öncülerinden kabul edilen Zeydan Arapça ilk modern ilim dergisi "Mahtataf"ın da kurucusudur (Bodur,1992,s.243).

Zeydan'ın en önemli eseri 1892 yılından itibaren yayınlanan "Hilal" adlı dergidir. Hilal dergisi vatan sevgisi, doğu dünyası ve Müslümanların durumları hakkında yazılar yayınlayan bir dergi olarak bilinmektedir (Bilgenoğlu,2007,s.56).

Bununla beraber misyoner okullarında yetişen Suriyeli gençlerin bazıları Suriye ve Mısır'da da gazeteler çıkarmıştır. İlk zamanlar diğer gazeteler gibi günlük ve resmi bazı haberleri duyuran bu gazeteler zaman içinde Arap milliyetçiliğinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Basın yoluyla günden güne genişleyen milliyetçilik hareketi için kırılma noktası ise 1882 senesinde İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesidir. Bu tarihten sonra Avrupa'da yaşayan bazı Türk aydınlar ve Mısırlı Araplar arasındaki diyalog artmıştır. Bu isimlerden biri de Rifa'ah Rafi el Tahtavi'dir (Soy,2004,s.176).

Fransa'da kaldığı yıllarda (1826-1831) edindiği izlenimlerin de etkisiyle bir kitap yazan Tahtavi'nin bu eseri hem Türkler hem de Araplar arasında ilgi uyandırmıştır. 1840 yılında tercümesi yapılan eserde Tahtavi'nin milliyetçiliği bir bölge ile sınırladığı ve İslami bir temele oturtmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat Tahtavi ve diğer aydınların öncüsü olduğu bu Arap milliyetçiliği her bölgede aynı etkiyi bırakmamıştır. Arap coğrafyasının farklı yerlerinde farklı şekilde gelişmiştir. Örneğin Suriye ve Lübnan'daki milliyetçilik ile Mezopotamya civarında gelişen birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Vahabilik akımı bunlardan biridir. Vahabilik Osmanlı Devleti'ne isyan ederek ortaya çıkmış kabileci yaklaşımda bir milliyetçilik örneği olarak tanımlanmaktadır (Soy,2004,s.177).

Tahtavi gibi Fransa’da yaşayan ve C. Lübnanlı Maronit aydınlardan bir diğeri ise hukukçu Paul Nujaym’dır ¹⁴. Lübnan Aintura Lazarist Koleji mezunu olan Nujaym “M.Jouplain” takma adıyla yazılar yazmaktadır. “La question du Liban” adlı eserinde ise Lübnanlı Hristiyanların özlemlerinden bahseden Nujaym’a göre Lübnan’da köklü reformlara ihtiyaç vardır.1861 ve 1864 yıllarında yapılan kanunlar ile Cebel-i Lübnan’ın sahip olduğu verimli ovaların sınırları dışında kaldığından bahseden Nujaym Lübnanlıların ekonomik açıdan özellikle de büyük Beyrut Limanı’ndan mahrum bırakıldığıının altını çizmektedir. Osmanlı Devleti’nin Lübnan limanından deniz ticaretine izin vermemesinin halka geçim sıkıntısı olarak yansıdığından bahseden Paul Nujaym ‘a göre çalışkan bir millet olan Lübnanlılar kendilerini bu küçük toprak parçasına sıkışmış halde hissetmektedir. Bu durum her yıl binlerce Lübnanlıyı göçe mahkum etmektedir. Siyasi reformlar bir an önce yapılmalıdır. Bu reformlar sayesinde ise daha demokrat hale gelen insanlar toplumsal evrimle uyumlu kurumlar oluşturulmalıdır (Salibi,1965,s.118).

Bununla beraber 18.yüzyılın 2.yarisından itibaren etkisi hissedilen ve 20. yüzyıla kadar devam eden Arap milliyetçiliğinin yayılmasında ise Osmanlı Devleti bünyesindeki Hristiyan Arapları besleyen en kuvvetli kaynaklardan biri Batılı emperyalist güçlerin Ortadoğu’ya müdahale etmesine duyulan tepki etkili olmuştur. Genç Müslüman Arapları harekete geçiren anti emperyalist hareketin öncü ismi ise , Cemaleddin Afgani (1839-1897) ‘dir (Bodur,1992,s.244) . Öte yandan Şeyh Muhammed Abduh (1849-1905) , Muhammed Raşid Rıza ve Abdurahman el Kevakibi ise diğ er önemli Arap aydınlardır (Soy,2004,s181).

Afgani ve Abduh ise Batı’yı tehdit olarak algılamış ve Arap milliyetçiliğinin canlı tutulmasında önemli rol oynamıştır. Bu iki öncü aydının izinden giden Reşit Rıza ise Osmanlı idaresine şiddetle karşı çıkan isimlerden olup diğ er Müslüman milletleri Arapların öğrencisi olarak görmektedir. Bir diğ er öncü aydın ise “Milli Arap Komitesi” nin kurucularından olan ve Suriyeli aydınları bir araya getiren El -Kevâkibî ise Türkler’in İslam halifeliğine uygun olmadığı ve kötü idarecilik gösterip dine zarar verdikleri iddia etmiştir(Bodur,1992,s.245). “İstibdatın Hususiyetleri “adlı bir kitabı da bulunan yazar Arap birliğini savunmuştur. El -Kevâkibî eserlerinde siyasi irade ile dini hakimiyetin birbirinden ayrılmasının önemini vurgulamıştır.

Öte yandan bu dönemin Arap aydınları arasında hilafetin asıl sahibinin Araplar olması gerektiği düşüncesi hakimdir. İslam’ın kurtuluşunun böyle mümkün olacağını ileri süren aydınlara göre Arapça zaten İslam’ın dilidir. Merkezi Arabistan olan ve Kureyş soyundan bir halifenin idaresi altında toplanmak en doğrusudur (Kurşun,1992,s.30) .

Yukarıda vermiş olduğumuz bütün bu aydınlar ve eserlerinden sonra I. Dünya Savaşı öncesinde Arap coğrafyasında Osmanlı himayesindeki Araplar arasında gelişen bu milliyetçilik hakkında Suriye-Lübnan milliyetçi aydınları ile Mısır’dakiler arasında gözle görülür bir farklılık olduğunu söylemek mümkündür.

Mısırdaki daha ziyade din ön planda iken Suriye ve Lübnan’da Arap kimliği öne çıkmaktadır. Fakat her iki grubun da açıkça sınırları belli bir Arap milliyetçiliği kavramını ortaya koyamadığını söylemek yanlış olmaz (Bodur,1992,s.250).

¹⁴ Detaylı Bilgi İçin Bakınız : (Fernandez,2009,s.63)

Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı süresince Suriye ve Lübnan'da Arap milliyetçiliği yükselmeye devam ederken Sultan II. Abdülhamit Arap milliyetçiliğinin zararlı etkilerinden devleti korumak üzere aldığı tedbirlerden ilki gazetelere uygulanan sansürdür. Bununla beraber sadece gazete basılmasına engel olmak çözüm değildir. Yabancı posta şirketleri yoluyla başkente ulaşan gazete ve dergilerde yapılan denetimler yapılarak toplatılmıştır. Son tedbir olarak Suriye ve Mısır'da ayrılıkçı Arap cemiyetlerine maddi destek veya menfaat temin edenlerin engellenmesi yoluna gidilmiştir (Kurşun,1992,s.32).

Bu dönemde Arap milliyetçiliği ile yayılan bir diğer ayrılıkçı görüş halifelğin Araplar tarafından temsil edilmesi düşüncesidir. Bunun üzerine Panislamizm politikasını uygulamaya karar veren Sultan II. Abdülhamit Araplar arasında yükselen milliyetçilik akımının hızını kesmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde Arap aydınlar bağımsız bir devlet kurmak yerine dini ve siyasi yönden güçlendirecek reformlar yapılmasını istemiştir. Arap tebaaya özel ilgi gösterilen bu dönemde II. Abdülhamit sorunların çözümü ile kendisi ilgilenmiştir. Her türlü sorun Yıldız Sarayı'nda çözülmeye başlanmıştır. II. Abdülhamit bu sebepten Arapları yüksek idari ve askeri mevkilere tayin etmiştir. Arap İzzet Paşa sarayın 2.Katıplığı'ne, Suriyeli Naum Paşa Hariciye Nezareti müsteşar yardımcılığı görevine ,Selim Melhame Paşa Orman ve Maadin Nezareti'ne tayin edilmiştir. Bu tayinler dışında Şeyh Ebul Huda , Medineli Şeyh Muhammed Zafir , Şeyh Esat ve bir dönem saraya da davet edilen Cemaleddin Afgani 'nin kurduğu 'Şeyhler Grubu'nun da Sultan II. Abdülhamit ile görüşerek İslam Birliği siyasetinin devamı konusunda sultanı ikna ettiği anlaşılmaktadır (Bilgenoğlu, 2007,s.66).

Bununla beraber Necip Melhame gibi Lübnanlı olan Dürzi lider Emir Mustafa Arslan, II. Abdülhamit 'in Araplar ile ilgili izlediği siyasetin bir parçası olarak onlara yakın çevresinde verdiği makamlardan birine getirilmiştir. Mustafa Arslan istifa ettiği 1902 senesine kadar Cebel-i Lübnan'da yapılacak mutasarrıf seçimleri için değerlendirilen adaylar hakkında görüşü alınan isimlerden olduğu bilinmektedir. Bu sayede ailesinin Cebel-i Lübnan'daki gücünü pekiştiren Mustafa Arslan 'ın ardından gelen ve Lübnan'ın entelektüel siyaset adamlarından olan isim ise Şekip Arslan'dır. 1902 senesinde amcası Emir Mustafa Arslan'ın yerine kısa bir süre Şûf Kaymakamlığı da yapan Şekip Arslan mutasarrıf Muzaffer Paşa'nın baskıları sonucunda istifasını vermiştir. Bu istifanın ardından aynı görev Canbolat ailesinden Necip Bey'e verilmiştir. Fakat 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra görevine geri dönen Şekip Arslan 2 yıl kaymakamlık yapmış ardından Trablusgarp Savaşı patlak verince cepheye giden askerlere katılmıştır.1911'de bu savaş sırasında Enver Paşa ile yakın bir dostluğu bulunan Arslan İttihat Terakki Cemiyeti'ne gönül vermiş ve 1914 senesinde Havran mebusu seçilmiştir (Atlioğlu, 2015,s. 8) .

Öte yandan Sultan II. Abdülhamit döneminde Arap coğrafyasını imparatorluğa eklemek için kullanılan en önemli siyaset olan Panislamizm çerçevesinde bu dönemde hayata geçirilen iki proje bulunmaktadır. Şam'dan Mekke ve Medine'ye uzanacak demiryolu hattı için çalışmalar başlamıştır. Yol masrafları için bölge Müslümanlarına maddi destek çağrısı yapılmıştır. Neticede inşa edilecek demiryolu ile hac ibadeti kolay ve güvenli bir şekilde yapılacaktır (Özyüksel,1988,s.169).

Sultan II. Abdülhamit Hicaz Demiryolu projesinin sorumluluğunu Mabeyn Katibi olan Arap İzzet Paşa'ya vermiştir (Bilgenoğlu, 2007, s.68).

Avrupa'nın önyargılı ve eleştirisel yaklaşımına rağmen, Osmanlı devleti gerekli maddi ve manevi desteği sağlamakta başarılı olmuştur. Aslında kolera, veba gibi salgınlar, ayrıca hırsızlık ve gasp olayları gibi güvenliği tehdit eden unsurlar sebebiyle zarar gören Hac ibadeti ve ticaret ağı, Hicaz demiryolu sayesinde büyük ölçüde güvenli ve sağlıklı bir hale gelmiştir. Berlin-Bağdat

demiryolu projesinde olduğu gibi Hicaz hattı da maddi getirisinden çok, Ortadoğu'daki Osmanlı hâkimiyetinin teminatı olarak görülmüştür. Ayrıca Hicaz demiryolu ile Süveyş Kanalı'na ihtiyaç kalamayacağı düşünülmüştür. Osmanlı ordusu bu coğrafyada herhangi bir karışıklık olursa bu demiryolu ağı sayesinde bölgeye kolayca müdahale edecek ve isyanlar bastırılacaktır. İslam halifesi olan Osmanlı sultanı her yıl 95 bin civarı hacıya bu imkânı sağlamakla saygınlığını da arttırmış olacaktır. Hacıların %20 'sinin bu yolculuk sırasında hayatını kaybettiği göz önüne alınırsa Hicaz demiryolu uzun ve zahmetli bu kutsal seyahati konforlu ve güvenli hale getirmekle de Osmanlı Devleti'ne güven duygusunu arttıracaktır. Proje İslam dünyasında coşkuyla karşılanmıştır. Sultan Hamid, İslam dünyasına seslenirken, bu projenin Osmanlı demiryolu ağı değil, İslamiyet ağı olduğu vurgusunu yapmıştır. Bağış kampanyası açılışını, 50 bin liralık bağış ile başlatan Sultan II.Abdülhamit'ten sonra dünya Müslümanları da oldukça yüksek bir meblağ olan 1,4 milyon franklık bağışta bulunmuştur. Müslümanların bağışlarının yanı sıra, Beyrut Limanı gelirleri, toplanan kurban derileri, memur maaşlarından yapılan kesintiler de Hicaz demiryolu için harcanmıştır. Demiryolu inşasında, yeni işçiler istihdam edilmeyip askerler çalışmış, ayrıca bu askerler erkenden terhis edilmiştir (Özyüksel,1988,s.172) .

Hicaz Demiryolu haricinde Sultan II. Abdülhamit dönemi demiryolu siyasetinin diğer bir kolu imtiyaz hakkı Almanya'ya ait olan Berlin – Bağdat hattıdır. Berlin -Bağdat Demiryolu projesi ile Osmanlı ordusunun seferberlik zamanında ordunun kolayca ve süratli bir biçimde ayaklanma çıkan bölgeye sevkiyatı hedeflenmiştir (Bilgenoğlu, 2007,s.68).

Aslında sorunun temelinde Hristiyan Arapların Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği Tanzimat ve Islahat Fermanının getirdiği daha geniş kazanımlara rağmen bir türlü kendilerini Osmanlıya ait olarak görmeleri yatmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda faaliyetlerinden bahsettiğimiz ve çoğunluğu misyoner okullarından yetişen Tahtavi, Bustâni, ve Paul Nujaym gibi Lübnanlı Hristiyan aydınların öncüsü olduğu Arap milliyetçiliği hareketinin ortaya çıkmasında etkili olan sebepler; Arap dil ve edebiyatındaki milliyetçilik temalı eserlerin sayısındaki artış , Amerika ve Avrupa'ya gidip Lübnan'a geri dönen göçmenlerin yarattığı etkileşim ve Cebel-i Lübnan'ın Avrupa ile olan ticaret bağlantı olarak sıralamak mümkündür. Batılı bir kültürle eğitim alan bu aydınların milliyetçi fikirlerinin sürekli misyonerlerce beslenmiş ve canlı tutulmuştur. Bu da Arapların zamanla Müslüman Türk bir idare altında yaşamak yerine bağımsız devlet kurma hayaline kapılmalarına neden olmuştur (Soy,2004,s.180).

Sultan II. Abdülhamit döneminde Arap ayrılıkçı faaliyetlerinin etkinliğinde bir yavaşlama olsa da iktidara gelen İttihat Terakki Partisi'nin Türkçülük politikası Arap aydınları bağımsız bir devlet kurma düşüncesine daha sıkı sarılmalarına neden olmuştur. Daha çok cemiyet kurup fikri mücadelelerine devam eden aydınların beklemediği bazı gelişmeler yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı ile değişen dengeler yüzünden Suriye ve Cebel-i Lübnan'ın Osmanlı hakimiyetinden çıkması sonucunda Arap aydınların düşleri de gerçekleşmemiştir. Fransız mandası altına giren C.Lübnan'da yaşayan aydınların bir kısmı 1918'de Fransa'nın Lübnan'ı işgaline girmesi ile

yeniden bağımsızlık düşüncesine kapılmıştır. Özellikle Lübnanlı Mârûnîler ‘in umutları yeniden yeşermiştir (Salibi,1965,s119). Ancak Lübnanlı milliyetçilerin Fransa himayesinde iken Osmanlı idaresinden daha iyi bir durumda olup olmadığı da tartışmalıdır.



İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF PAŞA'NIN MUTASARRIFLIK DÖNEMİ (1907-1912)

2.1 Yusuf Franko Paşa'nın Cebel-i Lübnan'a Tayini

Muzaffer Paşa'nın vefatından on gün sonra Yusuf Paşa Beyrutlu Müslümanların itirazlarına rağmen, mutasarrıf olarak Cebel-i Lübnan'a 8 Temmuz 1907'de tayin edilmiştir (BOA.A.MTZ.CL.5/205)(Birinci,2000,s.33)(BOA.İ.MTZ.CL.6/295) (Ek 13,s. 189) (BOA. HR. SYS. 921/37) (Akarlı,1979, s.71).

Öte yandan Yusuf Paşa'ya muhalefetin sebebi Franko ailesinden iki kişinin daha önce mutasarrıflık yapmış olmasındandır(Akarlı,1993,s.144). Bununla beraber Fransa ve İngiltere konsolosu Yusuf Paşa'nın mutasarrıf olarak seçilmesinden memnundur. Daha önce de aday olarak düşünülmesine rağmen mutasarrıf olarak tayin edilmeyen Yusuf Franko Paşa'nın Cebel-i Lübnan'a mutasarrıf olarak dönüşü ise kendisi için tam anlamıyla bir zaferdir (Spaglono, 1977 , s.236)(Ek 9,s.181).

Yusuf Paşa göreve başladıktan kısa süre sonra konsoloslar kendisini ziyaret etmek istemiştir. Konsoloslar Yusuf Paşa'dan Cebel-i Lübnan'ın yıllık bütçesine ait rakamları göstermesini istemiş fakat Yusuf Paşa bunu kabul etmemiştir. Konsolosların önceki mutasarrıflara da benzer davranışlar sergilediği göz önünde bulundurulursa asıl niyetlerinin Lübnan idaresine karışmak,mutasarrıfı devre dışı bırakmak veya üzerinde baskı kurmak olduğunu anlamak güç değildir (Spaglono,1977, s.238).

Yusuf Franko Paşa konsolosların bu ziyaretinden sonra belki de tedbir almak niyetiyle makama kendinden önceki dönemin değerlendirmesini yapan bir yazı göndermiştir. Yusuf Paşa'nın bu yazısından Muzaffer Paşa'nın yeniden seçilmek için konsoloslara her türlü tavizi verdiğini bu yüzden konsolosların bütün mutasarrıflar hakkında peşinen ne isterlerse yapacaklarına dair bir algıya sahip olduklarından bahsetmiştir. Yusuf Paşa bu durumun sakıncalarını şöyle sıralamaktadır: Eğer ki bir mutasarrıf menfaatleri gereği onların her isteğini yerine getirirse bu sadece onlara istediklerini yapabilme özgürlüğü kazandırır. Bu da mutasarrıfa yani devlete karşı olan muhalif grupların isyanına sebep olacaktır. Konsoloslar aslında Osmanlı Devleti'nin otoritesini zayıflatmak niyetindedir. Öte yandan Muzaffer Paşa döneminde rüşvetin yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle konsolosların isteğini yerine getirmek isteyen memurlar belirli görevlere özellikle tayin edilmiştir. Oysaki Cebel-i Lübnan mutasarrıfının görevi Nizamnameye uygun bir biçimde hareket etmek ve sadece verilen emirleri uygulamaktır. Aynı zamanda konsolosların Cebel-i Lübnan'ın iç işlerini karışmasını

engellemektir. Ayrıca rüşvet ve iltimasın cezalandırılmadığını gören vatandaş bunu alışkanlık haline getirebilir. Bu durumda toplumsal düzeni sağlamak da güçleşecektir. Yusuf Paşa'ya göre eski mutasarrıf bir Osmanlı veziri ve onun makamına yakışmayacak şekilde davranmıştır (BOA.Y.PRK.UM. 80/107).

Bununla beraber konsolosların halkı gizlice isyana teşvik ettikleri fakat başarılı olamadıklarından bahseden Yusuf Franko Paşa Beyrut'ta yaşanan şu hadiseyi örnek göstermektedir. Rus Vapuru ile Mersin Limanı'na gelen Yusuf Paşa korumaları ile Beyrut'ta geçmiştir. Yusuf Paşa Bulgar Harbiye Nazırı General Nikolayif onuruna yapılacak törene katılacaktır. Fakat Yusuf Paşa tören alanına vardığı zaman bazı askerlerin sivil halde ahali arasında gezdiklerini fark etmiştir. Bunun üzerine güvenlik tedbirleri arttırılmıştır. Yapılan operasyon ile eşkıyaların ele başı olan Sarakof adlı bir kişi 30 adamı ile tam sınırı geçmek üzereyken yakalanmıştır. Eşkıyalar tutuklanmıştır. Üçüncü Ordu'ya bilgi verilerek daha fazla personelin bölgeye sevk edilmesi istenmiştir (BOA.YPRK. ASK. 248/114).

Yusuf Paşa'nın göreve gelir gelmez kaleme aldığı bu yazı ile aslında hakkında bir şikayet olursa sultanın gözündeki itibarını muhafaza etmek için önceden tedbir aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Yusuf Paşa yazısını vazifede kaldığı sürece her nerede olursa olsun sultana sadakatle bağlı olacağını vazifesini yerine getirirken şahsi hiçbir emel ve arzusunun bulunmadığının altını çizerek bitirmektedir. Fakat bu tedbire rağmen Yusuf Paşa kendi mutasarrıflığı döneminde önceki dönemlerde yaşanan bazı benzer hadiseler yüzünden sorun yaşamıştır. Örneğin, bir konsolosluk tercümanın ricası üzerine adliye dairesi azalığına seçilen iki kişinin rüşvet vererek bu göreve tayin edildikleri tespit edilmesi üzerine haklarında soruşturma açılmıştır (BOA. A.MTZ.CL.6/237).

Öte yandan Yusuf Paşa Franko Kusa ailesinden bir başka adayın Lübnan'a idareci olarak atanmaması için oluşan muhalefetten daha önce bahsetmiştik. Kendisi de bu muhalif tutumdan haberdar olan Yusuf Paşa muhalefetin artmaması ve nizamın bozulmaması için birtakım tedbirler almaya karar vermiştir. Yusuf Paşa öncelikle Muzaffer Paşa zamanında İdare Meclisi üyeleri arasında gelişen muhalif hareketin önünü almak için meclisin yetkilerini kısıtlamanın etkili bir yol olacağını düşünmüştür. Bu yüzden meclisinin sadece danışma kurulu olarak çalışması için düzenleme yapılmasını teklif etmiştir. Hatta bu muhalif üyelerden rahatsız olan konsoloslar da Yusuf Paşa'ya destek vermiştir (Akarlı, 1993, s.94)(Hâkim, 2013, s.205).

Bununla beraber aynı sırada bazı İdare Meclisi üyelerinin adı rüşvet ve seçim yolsuzluklarına karışmış ve bununla ilgili bazı söylentiler dolaşmaktadır. Öte yandan Cebel-i Lübnan'da Küre

Kazası seçimleri yaklaştığı için hazırlıklar devam etmektedir. Meclis azalığı için en güçlü aday ise Jirjus al-Azar'ın oğlu Fuad'dır (Akarlı,1993, s.96).

Al Azar ailesi ise Franko Kusa ailesini yakından tanımaktadır. Bununla birlikte liberaller Fuad'ın aday olmasına karşıdır. Liberallerin adayı ise, Jirji Tamar'dır. Fuad Bey hemen harekete geçerek Jirji Tamar¹⁵ hakkında rüşvet vermek ve seçime hile karıştırmak gibi söylentileri ortaya atmıştır. Hatta İdare Meclisi önce bu iddiaları araştırmak istemiş fakat sonra bu karardan vazgeçmiştir. Öte yandan Fuad'ın destekçileri ile Tamar'ın taraftarları arasında çıkan hadiselerde kan dökülmesi üzerine jandarma olaya müdahale etmiştir. Sonunda Fuad tutuklanmıştır. La Türki Gazetesi'nde çıkan bir haberde ise Küre kazasında idare meclisi için aza seçimlerinde çıkan bu olaylardan ve jandarmanın olaylara müdahalesinden bahsetmektedir (BOA. DH. ŞFR. 409/149,151). Sonunda Fuad'ın adaylığının düşmesinden sonra seçimin kazananı Jirjus Tamar olmuştur (BOA.A.MTZCL.6/230)(Akarlı ,1993,s.96).

Küre kazası meclis azalığı seçimlerinde yaşanan bu hadiselerin benzeri ise Kisrevan¹⁶ seçimlerinde yaşanmıştır. Kisrevan'da 1909 senesinde yapılan seçimleri Şiilerin adayı ve aynı zamanda meclis üyesi olan Muhammed Muhsin¹⁷ kazanmıştır. Fakat rakibi Hacı Ali Kazım¹⁸ Muhsin'in yakın arkadaşı olan Kisrevan meclisinin liberal Mârûnî temsilcisi Jirjus Zuain'in¹⁹ desteği ile seçmene baskı yapmak ve rüşvet vermekle suçlamıştır. Muhsin seçim sonuçlarına itiraz etmiştir (BOA.A. MTZCL.6/230). Fakat Yusuf Franko Paşa'nın bu itirazı değerlendirmeye almamıştır. Seçimlerine rüşvet karıştığı iddia edilen kazalardan bir diğeri ise, Zahle 'dir. Aslında seçim sonucunda seçim öncesi çok oy alacağı tahmin edilen aday değil diğeri kazanmıştır. Seçim sonuçlarına gelen itiraz üzerine çıkan olaylarda ise iki subay hayatını kaybetmiştir (BOA DH. MKT.2731/5).

Hadiseler üzerine Yusuf Paşa seçim usulsüzlerinden sorumlu tuttuğu İdare Meclisi azalarından kurtulmak için harekete geçmiştir. Yusuf Paşa seçim sonuçlarını etkilemek için köy şeyhlerine rüşvet vermekle suçlanan Metn kazası Maronit meclis azası Şedid Akel'i görevden almıştır. (Akarlı, 1993,s.95).

Görülen davada Şedid Akel Yusuf Paşa'nın suçlamalarını kabul etmemiştir. Akel'e göre meclis üyeleri kendi koltuklarını kaybetme korkusu ve mutasarrıftan çekindikleri için objektif karar verecek durumda değildir. Öte yandan olayı soruşturan komisyonda bulunan yüksek

¹⁵ Ayrıca Bknz Jirji Tamar,(Akarlı,1993,s.96,238)

¹⁶ Cebel-i Kisrevan (Sezen,2017,s.47) : Cebel-i Lübnan'da mezraa (Akbayar ,2001,s.101)

¹⁷ Ayrıca Bknz ,Muhammed Muhsin (Akarlı,1993,s.96,98,99,236 n.63,257 n.55)

¹⁸ Ali Kazım için Bknz (Akarlı ,1993,s.96)

¹⁹ Ayrıca Bknz (Spaglono,1966,s.3,232,259,263,264,267)

dereceli mahalli memurların da tıpkı Yusuf Paşa gibi liberallerden hoşlanmayan muhafazakâr memurlar olduğu bilinmektedir. Dava sonunda Şedid Akel suçlu bulunmuştur (Akarlı,1993, s.116).

Fakat Şedid Akel'in Antuan Farisi avukatı bu karara itiraz etmiştir. Kanun gereği İdare Meclisi üyesi gibi yüksek dereceli memurların yargılama sürecinde karara itiraz edilmesi halinde dava dosyasının İstanbul'da görev yapan Yüksek Mahkeme'ye sevk edilmesi gerekmektedir (Akarlı,1993, s.116) Avukat Farisi Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin bu tip soruşturmalarda meclis üyelerinin görevden alınması gibi bir hüküm içermediğini de hatırlatmıştır (Spaglono,1977, s.239).

Akel'in avukatı Farisi Sadrazam Kâmil Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Metn Kazasını temsil eden Maronit meclis azası Şedid Akel'in halk tarafından seçildiğini bu yüzden suçüstü yapılmadığı takdirde yalnızca kendisini seçenler tarafından görevinden alınabileceğini ifade etmiştir. Yusuf Paşa'nın İdare Meclisi üyeleri hakkındaki muhalif tutumunun eskiden beri bilindiğini savunan Antuan Farisi Yusuf Paşa'nın despot ve keyfi kararlar veren bir idareci olduğunun göz önünde bulundurulmasını istemiştir (Akarlı,1993, s.96).

Farisi Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Yusuf Franko Paşa'nın sultandan aldığı yetkiyi ve aynı zamanda görevini kötüye kullanarak İdare meclisi azalarını görevden alamayacağını savunmuştur. Mutasarrıf hâkimlerin kararlarına müdahale edemezdi. Mutasarrıf kendisi de dâhil emri altındaki hiçbir memurun görevini keyfi olarak aksatamayacağını ifade etmiştir. Yusuf Paşa Lübnan Nizamnamesi'nin 1 ve 10. maddelerinde açıkça ifade edilen kurallara uymak zorundadır. Hâkimler mutasarrıf tarafından atanan memurlardır. Hakimler İdare meclisi üyelerinin göstermiş olduğu bir aday dışından seçilemez. Köylerde köy sakinleri tarafından seçilen şeyh onları mecliste temsil eder. Hiç kimse Lübnan Nizamnamesi maddeleri hakkında yorum yapma hakkına sahip değildir. Farisi mektubunda müvekkili İdare Azası Şedid Akel'in hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu ve bunu ispat edeceğini ifade etmiştir. Yusuf Paşa'nın bu keyfi uygulamalarına son verilmez ise halkın bu yüzden mağdur olacağını ifade ederek mektuba son veren Farisi Kâmil Paşa'nın adalet ve hakkaniyetine güvendiklerini belirtmiştir. Eğer Kâmil Paşa Şedid Akel'i affeder ise, Yusuf Paşa ile aralarındaki sorunda halledilmiş olacak ve müvekkili aklanacaktır. Bununla birlikte eğer Kamil Paşa uygun görürse müvekkilinin suçu sabit görülene kadar görevine dönebilirdi (BOA. HR. SYS. 1529/100).

Öte yandan Yüksek Mahkemede görülen dava sonunda Şedid Akel beraat etmiştir. Bu dava daha sonraki davalara da emsal olacaktır. Çünkü Cebel-i Lübnan'da ilk kez meclis azaları en üst düzey memurlar ile aynı haklara sahip kabul edilerek yargılanmıştır (Akarlı,1993, s.96). Beraat eden Şedid Akel bir kez daha meclis azalığına seçilememiştir. Onun yerine kardeşi Halil Akel ise

Metn kazası azası olarak seçilmiş ve meclise girmeyi başarmıştır. Öte yandan Halil Akel'de liberal bir meclis üyesidir. Arkadaşı İlyas Shuairi ile aynı zamanda göreve başlayan Halil Akel ile beraber Cebel-i Lübnan İdare Meclisi'nde liberallerin etkinliğini arttırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Yusuf Franko Paşa bir grup politikacı ve liberalin isteklerine daha fazla direnemeyerek diğer muhalif Salim Ammun 'un üyeliğini de kabul etmiştir (Akarlı,1993,s.96). Fakat Yusuf Paşa'nın meclis azaları üzerindeki baskı ve sindirme politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Nitekim meclis üyeleri Halil Akel, İlyas Suairi ve Muhammed Muhsin hakkında 1909-1910 yılı seçimlerinde yolsuzluk yapma iddiası ile Metn Mahkemesi'nde dava açmıştır. Meclis azaları ise bu davayı Şedid Akel'in davasına benzetmiştir. Hatta bu yüzden davanın İstanbul'daki mahkemede görülmesini talep etmişlerdir. Fakat Yusuf Paşa meclis azalarının aslında Cebel-i Lübnan'daki Osmanlı egemenliğine karşı olduklarını iddia ederek İdare Meclisinin feshedilmesi talebini yenilemiştir (Akarlı,1993, s.96).

Öte yandan yine bu dönemde daha önce şaibe karıştığı iddia edilen Kisrevan meclisi seçimlerini araştırmaya karar veren İdare Meclisinde bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Şii temsilcisi Muhammed Muhsin'in seçimde usulsüzlük yaptığı iddialarının araştırılması için çalışmalara başlanmıştır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bu seçim usulsüzlükleri nedeniyle Cebel-i Lübnan Seditler Partisi temsilcileri de mevcut İdare Meclisi'nin fes edilmesini ve yerine yenisinin kurulmasını talep etmiştir. Onlara göre Yusuf Paşa'nın istediği zaman azaları görevden alması ve yargılanmasını istemesi meclis azalarının özgür olmadığının göstergesidir. Bununla birlikte Lübnan Seditler Partisi üyelerinin şikâyetçi olduğu konuları ve yönetimden duydukları memnuniyetsizliği İstanbul'a bildirdiği anlaşılmaktadır (BOA.DH.MUI.159/51). Öte yandan muhalif üyelerden Beyrutlu Georges Zovadin makama çektiği telgrafta İstanbul'a gönderilen ve Yusuf Paşa'dan övgü dolu sözlerle bahseden dilekçelerin altındaki imza ve mühürlerin sahte olduğu iddia etmiştir (BOA. HR.TO.539/78).

Yusuf Franko Paşa hakkında yukarıda bahsetmiş olduğumuz iddia ve şikayetler üzerine aynı zamanda bir hukuk adamı olan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın durum değerlendirmesi yaparak Yusuf Paşa'yı uyardığı anlaşılmaktadır;

“Yönetiminiz altında baskı altında olduklarını görevden alındıklarını ve hapse atıldıklarını söyleyen insanlardan sizin hakkınızda şikâyet alıyoruz. İnsanlar adalet istiyor. Size defalarca uyarıda bulunulduğu üzere yapmanız gereken davranışları yasadışı işler yaptığı gerekçesiyle bu kişiler hakkında suç duyurusunda bulunmanız gerekir. Göreviniz hukuki kararı uygulamanızdır. Yasalar ihlal edilmediği sürece halkın protestolarında aşırı baskı uygulamak halkın devletten uzaklaşmasına sebep olacaktır. Sonuç olarak sorunları ihtiyatlı bir şekilde ele almanız gereklidir. İdareciliğinizle halka huzur vermek ve adaleti eşit derecede dağıtmak görevinizdir. Bunu temin etmeye çalışın. Yasalara aykırı davranış ve şikayetler karşısında sizi haksız konuma düşürecek eylemlerden uzak durun. Halkı memnun edecek bir idareciliği sizden bekliyoruz”(Akarlı, 1979, s.77).

Aslında Akel ve diğerlerinin Yusuf Paşa ile davası mutasarrıflık tarihinde bir ilk değildir. İdare Meclisi azalarının mutasarrıfa muhalefeti Muzaffer Paşa zamanında beri devam eden

sorunlardan biridir. Mutasarrıflık düzeni her ne kadar bölgedeki mezhep çatışmasına son vermiş olsa da özünde toplumu oluşturan bireyler Katolik bir idareci tarafından yönetilmek istememektedir. Bu yüzden halk Nizamname kurallarına da uyma eğiliminde değildir. Sorunun temeli, İdare Meclisi üyelerinin menfaat temini , kişisel hırslarının etkisi veya emperyalist güçlerin de tahriki ile mevcut düzene ve Nizamnameyi uygulamak isteyen mutasarrıfa başkaldırmasıdır.Cebel-i Lübnan'ın iç meselelerinde her zaman uluslararası desteğe ve Avrupa Devletlerinin kendi arasındaki rekabete güvenen İdare Meclisi üyeleri bu yüzden Yusuf Paşa zamanında da muhalefete devam etmiştir.

Sonuç olarak yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere Yusuf Paşa zamanında yaşanan seçim yolsuzluğu hadiseleri aslında mutasarrıflık sisteminde İdare Meclisi azalarının temsilinde her cemaate eşit olarak dağıtılmış olmasına rağmen memurların ve nüfuz sahibi kişilerin sağlamak istedikleri şahsi menfaatlerin çakışması sonucunda yaşanmıştır. Bununla birlikte adam kayırma ve rüşvet yüzünden C.Lübnan'da kamu hizmetlerinin verimliliğini azaltmıştır. Öte yandan bu hadiselerin sıklıkla yaşanmaya başlaması Yusuf Paşa ile toplum arasındaki huzuru bozduğu için kişilerin devlete olan güven duygusunun azalmasına sebebiyet vermiştir(Akarlı,1993,s.185) .

Hiç şüphesizdir ki Yusuf Paşa'nın mutasarrıf olarak görev yaptığı dönemde Osmanlı siyasi tarihinde yaşanan en önemli olaylarından biri II. Meşrutiyet'in ilanıdır. Başkent İstanbul'da ve imparatorluğun hemen hemen bütün vilayetlerinde özgürlük ve demokrasi talepleri gündeme gelmiştir. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Türkler kol kola hürriyet ve özgürlük çatısı altında bir araya gelmiştir (Ahmad,2017,s.146).Araplar da yeni anayasa ile hak ve özgürlüklerin artacağından ümitlidir (Baktıaya,2009,s.77). Cebel-i Lübnan'da liberaller meşrutiyetin yeniden ilanını coşku içinde karşılamıştır (Akarlı,1979, s.77).

Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesi ile Suriye ve Cebel-i Lübnan'da basın özgürlüğünün artması matbuatın zenginleşmesine neden olmuştur. Basın özgürlüğü ile gelişen demokrasi sayesinde Arap milliyetçiliği filizlenmiştir. Bu da Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki azınlıkları devletten kopuşunu hızlandırmıştır (Baktıaya,2009,s.77). Bununla birlikte 1908 Jön Türk devrimi Cebel-i Lübnan'da yaşayan Arapları Osmanlı kimliği ile Arap kimliği arasında ikilemde bırakmıştır. Öte yandan bu kimlik karmaşası Yusuf Paşa'ya olan muhalefeti arttırmıştır. Bazı muhalif liberaller; Kansan Al-Dahir, Habib Paşa, Saad, Emir Şekip Arslan, Dürzî liderler Necib Canbolat ve Mustafa Arslan'dır (Spaglono,1977, s.250).

Bunlar içinde Yusuf Paşa'ya muhalif isimlerin başında gelen Emir Şekip Arslan ise,1869'da Şuveyfe köyünde bir Dürzî ailede dünyaya gelmiştir. Babası memur olan Arslan ailesi Cebel-i Lübnan'da Dürzî aşiretlerinin en şerefliilerinden kabul edilmektedir (Özcan,2014,s.42). 1874 senesinde eğitimine bir Mârûnî okulunda başlayan Şekip Arslan , burada edebiyata yönelmiştir. Eğitimine Medrese-i Sultaniye'de devam eden Arslan burada bir sene eğitim aldıktan sonra yüksek öğrenime devam edememiştir. Dönemin ünlü gazeteleri olan El-Ahram ve El-Müeyyed'de makaleler yazmıştır. Arslan, 1892 senesinde emperyalist bir tehlike olarak gördüğü

Avrupa'nın ünlü başkentlerine giderek buralarda şair,aydın ve İslam aktivisti olan Cemaleddin Afgani gibi isimlerle tanışmıştır. Öte yandan 1902-1907 yılları arasında Arslan ailesine itibar kaybettiren hadiseler yaşandığı bilinmektedir. Bununla beraber Meşrutiyet'in ilanı ile Arslan ailesi prestijine yeniden kavuşmuştur (Özcan,2014,s.42).

İşte bu tarihler arasında Yusuf Paşa ile de anlaşmazlıklar yaşayan Arslan buna rağmen liberal görüşlerinden vazgeçmemiştir. Emir Şekip Arslan ve arkadaşları Habib Es Saad Paşa, Kenan Ed Dahir Bey, Selim Ammun Bey Yusuf Paşa'yı konağında ziyaret etmek istemiştir. Liberaller Yusuf Paşa'dan II. Meşrutiyet'in getirdiği hak, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların bundan böyle Cebel-i Lübnan'da da geçerli olacağını ilan etmesini istemiştir. Fakat Cebel-i Lübnan halkı meşrutiyetin getirdiği hak ve hürriyetler yararlanırken aynı zamanda özerk yapısını kaybetmemelidir. Örneğin askerlikten muaf tutulma, öşür vergisi ödememe ve memurların yerel halktan seçilmesi gibi kurallarda değişiklik olmamalıdır (Arslan,2008,s.13). Ancak liberallerin bu isteklerine kavuşmaları hiç de kolay olmayacaktır. Öncelikle konsolosları ikna etmeye karar veren Emir Şekip Arslan ve arkadaşları konsoloslardan beklediği desteği görmez. Çünkü konsoloslar meşrutiyetin getirdiği özgürlüğe sıcak bakmamaktadır. Meşrutiyet demek Lübnan halkı ile Osmanlı Devleti'nin yaklaşması demektir. Bu da konsolosların otoritesini kaybetmesi demektir (Arslan,2008,s.12).

Buna rağmen liberaller ile konsoloslar buluşmuş hem meşrutiyetin getirdiği hak ve özgürlüklerden hem de kendi taleplerinden bahsetmişlerdir (BOA.ŞD.2306.5/10). Daha sonra Yusuf Paşa'nın konağın bulunduğu Beytüddin mevkiine hareket eden liberallerin sözcülüğünü Marunî lider Habib Es Saad yapmaktadır (Ek 14,s.190).

Çünkü Cebel-i Lübnan'ın en kalabalık cemaati Mârûnîler'dir (Arslan,2008,s.13). Heyetin sözcüsü isteklerini şöyle sıralamıştır (Matossian, 2016, s.119) :

Madde 1- Zahle 'de uygulanmakta seçim sistemi İdare Meclis üyeleri seçiminde de geçerli olacaktır. Azalar halk tarafından seçilecektir. 100 vergi mükellefi bulunan köyler de İdare Meclisi'nde 1 delege ile temsil edilecektir.

Madde 2- Deyrülkamer'de bulunan müdüriyet şimdiye kadar olduğu gibi 1 üye ile temsil edilmeye devam edecektir.

Madde 3- İdare Meclisi üyesi seçilen kişinin hakkında soruşturma gerektiren bir dava açılırsa mutasarrıf onu görevden alabilir fakat göreve dönmesi için mecliste oylama yapılması gerekmektedir.

Madde 4- Yürürlükte bulunan bütçe kanunu aynen geçerli olacaktır. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'nin 15.maddesi gereği bütçe her yıl yeniden belirlenecektir. Bu bütçe mali yıl başlamadan 6 ay önce yayınlanacaktır. Her yıl 20.000 (Ltq=Türk Lirası =kuruş) lira ve aradaki fark devlet hazinesinden ödenecektir. C. Lübnan'a aktarılan bütçe Osmanlı Bankası'nda muhafaza edilecektir. Mutasarrıf ise kadastro ve nüfus sayımı faaliyetleri başta olmak üzere bütün güncel sorunlara çözüm bulacaktır.

Madde 5- Hicaz Emirliği demiryolu hattı ile ilgili konularda yapılacak düzenleme için mutasarrıf görev süresi bitmeden hükümete bir öneri sunmalıdır (BOA.HR. HMŞ. İSO.51/8).

Fakat bu talepleri dinleyen Yusuf Paşa bu istekleri kabul etmemiştir. Heyete Lübnan halkını temsil etmediklerini söyleyerek görüşmeyi bitirmiştir. Salondan çıkartılmalarını istemiştir. Fakat Emir Şekip Arslan buna mani olmuştur. Bu harekete sinirlenen Yusuf Paşa Arslan ve arkadaşlarının zor kullanarak çıkartılması emrini vermiştir. Ancak alay komutanı heyetin asker zoruyla konaktan çıkartılmasının uygun olmayacağını söylemiştir (Arslan,2008, s.13).

Konağın içinde bunlar yaşanırken dışarda bir grup insan birikmeye başlamıştır. Liberalleri destekleyen kalabalık saatler ilerledikçe artmaktadır. Ancak Yusuf Paşa'ya baskı yapmanın manasız olduğuna karar veren heyet birden fikrini değiştirmiştir. Heyet durumu İttihat Terakki Partisi'nin Selanik Şubesi'ne telgraf ile bildirmiştir. Liberaller Yusuf Paşa'nın görevden alınmasını için çalışmaya başlamıştır (Matossian, 2016,s.158) (Arslan, 2008, s.13).

Liberaller içinde bulunan Şeyh Kenan Ed-Dâhir'in planına göre, gece Yusuf Paşa konağı basılarak kaçırılacak, zorla hâl edilecektir.Faytona bindirilip Beyrut'a gönderilecektir. Fakat Emir Şekip bu teklifi kabul etmemiştir. Çünkü bu plan uygulanırsa hepsi suçlu duruma düşüp tutuklanabilirdi (Arslan,2008,s.23).

Çok geçmeden Yusuf Paşa danışmanları Said Hammâde ve Said El Bustâni vasıtasıyla Emir Şekip Arslan'ı konağa davet etmiştir. Herhangi bir provokasyon olmayacağına dair kendisinden söz aldıktan sonra Yusuf Paşa konağın balkonundan Lübnan halkına seslenmiş ve meşrutiyetin getirdiği hak ve özgürlüklerin Lübnan'da geçerli olacağını sözünü vermiştir(Arslan,2008, s.14).

Fakat Beytüddin hadisesinden sonra Yusuf Paşa Cebel-i Lübnan'da toplantı ve gösteri yürüyüşleri için bir takım yeni kurallar getirmiştir. Bunlardan biri miting düzenlemek için bir gün öncesinden zabıtaya başvurarak izin alma zorunluluğudur. Aksi halde cezai işlem uygulanacaktır (BOA. DH.MKT. 2783/89). Bununla birlikte Yusuf Paşa bu hadiseden sonra bir kez daha İdare Meclisini fes etme kararı almış olmasına ve hatta İngiltere konsolosluğunun desteğini de almasına rağmen Osmanlı Hükümetine bu isteğini kabul etmemiştir (Matossian, 2016, s.159).

Makamdan beklediği yetkiyi alamayan Yusuf Paşa bunun üzerine bazı meclis üyelerini görevden almıştır. İdare Meclisi başkanı Emir Kaplan, Ebu'l-Lûma, Nasıf Er Reys, Emir Tevfik, Metn Kaymakamı ve Kisrevan Kaymakamı görevden alınan isimler arasındadır. Bununla beraber Şuf Kaymakamlığı'na atanan Emir Şekip Arslan önce bu görevi kabul

etmemiştir (Arslan,2008, s.14). Fakat bir süre sonra fikrini değiştirip görevi kabul etmeye karar veren Arslan'ın amacı ilk fırsatta Cebel-i Lübnan mebusu seçilmektir. 1910 yılına kaymakamlık kadar yapan Arslan Yusuf Paşa arasındaki husumete rağmen iyilik yapmaktan geri durmamıştır. Bikfayya'da bir Müslüman gencin ölümü ile sonuçlanan hadiseler yüzünden paşanın konağına saldırı olacağı ihbarı üzerine Emir Şekip paşayı korumak için devreye girmiş ve gençler ile arasında uzlaşma sağlanmasını sağlamıştır (Arslan,2008, s.15).

Aslında Arslan ile Yusuf Franko Paşa'nın husumeti çok eskilere dayanmaktadır. Şekip Bey bir gün hizmetlisinin oğlunu kumar oynarken yakalamış ve onu tokatlamıştır. Olayın üstünden kısa bir süre geçtikten sonra bu genç ve ailesi muhtemelen rüşvetle kandırılarak Şekip Arslan'ı mahkemeye vermiştir. Fakat bu davada bir karar çıkmamıştır. İstanbul'dan eli boş dönen genç ve ailesi ise daha sonra İngiltere'nin Beyrut konsolosu Henry Alfred Cumberbatch²⁰ 'a başvurmuştur. Konsolos da zaten Arslan gibi muhalif liberallerden hoşlanmadığı için Arslan'ın görevden alınmasını istemiştir. Bununla birlikte Yusuf Paşa'ya Şekip Bey'i görevden almamış fakat tokat olayı yüzünden dava açmıştır. Fakat daha sonra yapılan baskılar yüzünden Emir Şekip Bey görevinden alınmıştır. İdare Meclisi üyesi Jirjus Tamir ise Şekip Bey hakkında tahkikat yapmakla görevlendirilmiştir (Arslan,2008, s.23). Fakat bu soruşturma o kadar uzun sürmüştür ki ; Şekip Arslan Yusuf Paşa'ya yazdığı mektup ile Şuf Kaymakamlığı'ndan istifa ettiğini bildirmiştir. Mektupta sert sözler ve hakaretamiz ifadeler kullanan Arslan hatta bir adım daha öteye giderek Yusuf Paşa'yı vatana ihanet ile suçlamıştır(Arslan,2008,s.22). Arslan'dan sonra Şuf Kaymakamlığı'na Necip Canbolat tayin edilmiştir (Arslan,2008, s.23).

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında yaşanan diğer önemli bir hadise ise yaklaşan Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleridir. Arapların ilk açılan Meclis-i Mebûsân'da temsil edildiği bilinmektedir. Fakat meclisin Osmanlı-Rus Harbi bahanesiyle kapanması üzerine Arap mebusların demokrasi macerası uzun sürmemiştir (Matossian,2016, s.51).

Fakat bir süre sonra Sultan II. Abdülhamit'e muhalif kanadın temsilcisi İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altına giren Arap liberaller istediklerini alamadığı için hayal kırıklığına uğramış ve iktidarın politikalarından da memnun olmamışlardır (Baktıaya,2009,s.78). Öte yandan İttihat Terakki'nin merkezîyetçilikten yana olması ise Araplar ile iktidarın arasındaki uçurumun derinleştirmiştir. Bununla beraber Arapların ıslahat istekleri zaman içinde pazarlık konusu haline gelmiştir . Aslında Sultan II. Abdülhamit'in Arap coğrafyasında izlediği politikanın dışına çıkmayan İttihat Terakki sadece ufak tefek değişiklikler yaparak bir reform havası yaratmıştır. Bu reformları şöyle sıralamak mümkündür ; Göçebe aşiretleri yerleşik bir yaşama uyarlarken öte yandan bazı aşiretleri etkisiz kılmak. Arap diyarı ile iletişimi sağlamak için karayolları ve demiryolları inşa etmek. Arap ayrılıkçı faaliyetleri bastırmak için merkezileştirme politikasını daha da az etkin biçimde uygulamak fakat bunu yaparken Arapların endişelenmesini engellemek için Panislamizm politikasından yararlanmak. Fakat bütün bu uygulamalara rağmen İttihat Terakki iktidarının Arapları bağımsızlık düşüncesinden vazgeçirme de başarılı olamadığı görülmüş ve Araplar ise muhalif cemiyetler kurarak fikir mücadelesine devam etmiştir (Baktıaya,2009,s.78).

²⁰ 1908-1914 yılları arasında Suriye ve Lübnan'da konsolos olarak görev yapan İngiliz diplomattır. Ayrıca Bknz: (Lyman ve Konstantinova,2017,s.197).

Bununla beraber Araplar ile iktidar arasındaki bu uyuşmazlık Yusuf Franko'nun görev süresinin dolmasına yakın gerçekleşen Meclis-i Mebûsan Seçimleri sırasında da İttihatçılar ile Arap milliyetçi ve aydınlarını karşı karşıya getirmiştir (Matossian, 2016, s. 52).

Öte yandan 1912 yılına hâkim olan siyasi atmosfer 1908 yılı seçim döneminden çok farklıdır. Bununla birlikte ara seçimleri az bir farklı kaybeden İttihat Terakki Partisinin çok yönlü bir seçim kampanyası başlattığı bilinmektedir. Ancak seçim dönemi baskı, şiddet ve entrika ile geçtiğinden Türk Siyasi hayatına “Sopalı Seçim” olarak geçmiştir. Seçimlerin galibi ise Hürriyet ve İtilaf Partisi olmuştur. Hürriyet ve İtilafçılar hiç vakit kaybetmeden vilayetlerde örgütlenmeye başlamıştır. İttihat Terakki Partisi ise bu çalışmaların önüne geçmek için özellikle Arap vilayetlerinde azalan bürolarının sayısını arttırmaya karar vermiştir. Hürriyet ve İtilafçılar Adem-i Merkeziyetçi propaganda ile Arap milliyetçiliğine ivme kazandırmaya çalışırken Beyrut ve Şam'da çıkan gazetelerde İttihatçılara karşı yoğun bir muhalefet dalgası sürmektedir. Cebel-i Lübnan, Suriye ve Şam'da orta sınıf Hürriyet ve İtilafçı iken taşrada oturanlar İttihatçıdır (Kayalı,2018, s.139).

Bununla birlikte Hürriyet ve İtilafçılar Arap vilayetlerindeki siyasi havayı koklamış fakat umduğunu bulamamıştır. Arap Eşrafı “yeni partiden” yana hala çekimserdir. Aynı günlerde İttihat Terakki Partisi ise seçim bölgelerini yeniden belirlenmiştir. Bu dönemde dernek kurma ve toplantı yapma gibi faaliyetler için yeni tedbirler alınmıştır. Örneğin camide siyaset konuşmak yasaktır (Kayalı,2018, s.140). 1912 Şubatına gelindiğinde hem İttihat Terakki hem de Hürriyet İtilaf Partisi Suriye’de mitingler düzenlemiştir. Çünkü İttihat Terakki için Suriye ve Beyrut’ta miting yapmak çok önemlidir. Partinin ileri gelenleri bazı muhalif Arap liderler yüzünden bölge halkının bölünmüş durumda olduğunu iyi biliyordur. Aynı zamanda İtalyanların Beyrut limanını bombalaması ve Trablusgarp hadisenin üzerinden de kısa bir zaman geçmesi yüzünden de İtalyanların Arapları proveke ihtimalini yüksektir. İttihat Terakki bu sebeplerden bir an önce Türkleştirme politikasının yarattığı olumsuz havayı ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Bu yüzden de Arap vilayetlerinde İttihatçı olmayan kişiler aday gösterilmiştir (Kayalı,2018, s.140).

Öte yandan Suriye ve Cebel-i Lübnan’da yaşayan liberaller İttihat Terakki’ye destek çağrısına hazırlanırken Osmanlı Devleti’nin Yusuf Paşa üzerindeki baskısı da artmıştır. Yusuf Paşa o günlerde yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için Betrûn Kaymakamı Raşid Khazin ile olan randevusunu iptal etmiştir. Nitekim Meclis-i Mebûsan seçimlerinde Cebel-i Lübnan’ın kimi destekleyeceği hala kritik bir sorudur (Spaglono,1977,s.250). Jön Türkler ise; halka Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde herhangi bir değişiklik yapılmayacağına dair teminat verilirse sorun yaşanmayacağından emindir. Öte yandan Lübnan’da Dürzî ve Ortodokslar ikna edilmesi en kolay gruplardır. Mârûnîler ise hem 1908 Devrimine ve hem de Jön Türkler’e karşı şüphecidir. Öte yandan 1908 sonunda Yusuf Paşa ve İdare Meclisi üyeleri, Meclis-i Mebûsan seçimlerine mebus adayları gönderme fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. Elbette garantör devletlerin de fikrini almak gerekiyordu. Fransız konsolosluğu ihtiyatlı davranmak gerektiğini düşünürken İngiltere konsolosluğu Cebel-i Lübnan’da seçim yapılırsa Mısır’da da seçim yapılması gündeme geleceğinden bu fikre sıcak bakmamıştır (Spaglono,1977, s.251).

Bu dönemde yapılan dahili ve harici yazışmalar Lübnan halkının seçimlere aday gönderme konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Kuveyta Belediyesi çalışanları

ise makama gönderdikleri yazıda seçimlere aday gönderme fikrine muhalif oldukları için üst düzey yetkilerden baskı gördüklerinden şikayet etmektedir (BOA.HR.SYS.1859/5). Cebel-i Lübnan'ın Mebûsan Meclisi seçimlerine katılmasına bir itiraz da Maronitler'in çoğunlukta olduğu Dayrülkamer Belediyesi çalışanlarından gelmiştir. Beyrut'ta bazı Mârûnî ve Dürzîler de onların bu muhalefetine arkasındadır. Bunun üzerine Cebel-i Lübnan'dan aday olmayı düşünen Habib Saad Paşa da adaylıktan çekilmiştir. Öte yandan baştan seçimlere katılmayı destekleyen Havran Dürzîleri de sonradan bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Cebel-i Lübnan'da toplumun çekirdeğini oluşturan gruplardan Mârûnîler'in lideri patrik İlyas Butrus El Huwayik ise Lübnan'ın bir mebus ile mecliste temsilinden yanadır (Matossian,2016,s.156) . Huwayik Fransız elçisi ile görüşükten sonra karar vereceğini bildirmiş ancak Mârûnî cemaati içinde bulunan liberal bir grup saf değiştirdiğinde o da kararını değiştirmiştir (Matossian,2016, s.156) (Spaglono, 1977, s.253).

Cebel-i Lübnan halkı Meclis-i Mebûsân'da temsil edilmek istemedikleri için imza toplamıştır. Topladıkları imzaları makama iletmek istemişlerdir. Halkın taleplerini iletmek üzere İngiltere Dışişleri ile görüşmek isteyen Lübnanlı Avukat Davud Bey'in talebi de reddedilmiştir (BOA .HR. SFR3 .673/54). Bununla birlikte Cebel-i Lübnan çeşitli köylerinden makama gönderilen dilekçede toplanıp İstanbul'a giden ve kendilerini "Lübnan Heyeti" olarak tanıtan kişilerin kendilerinin temsil olmadığı bildirmiştir (BOA.DH.MUİ.159/68). Bütün bu gelişmelerin ardından Yusuf Paşa C. Lübnan'ın Meclis-i Mebûsân'da temsil etmek üzere bir aday seçmediği makama bildirilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 403/123).

Tanin Gazetesi yazarı İsmail Hakkı ise köşe yazısında Lübnan halkının kararını şöyle değerlendirmektedir :

"Cebel-i Lübnan ahalisi arasında zuhur eden bu mücadele ve müşacerenin sebep-i aslisi, Kanun-ı Esasi'nin iadesinden beri Cebel sükkânı arasında zuhur eden bazı efkâr-ı mütezâddenin tesir-i müessifidir. Ahali-i Cebel'in bir kısmı Kanun-ı Esasi'nin bilâ kayd-ü şart kabulüyle umum Cebel'e teşmilini, diğer kısmı ise Cebel'in uhûd ile muayyen imtiyazâtının muhafazasıyla beraber Kanun-ı Esasi'nin temin ettiği hukuk ve menafiden istifade edilmesini talep ediyorlar. Birincilerin ihâta-i nazar ve vüs'at-i emel sahibi oldukları ve tamamen mantıkî bir meslek takip ettikleri, ikincilerin ise ağız ve menafi-i mahdûdeye fart-ı inhimâk ile Kanun-ı Esasi'nin fevkine çıkmak ve bu kanunun temin ettiği hukuku hüsn-i telakki ile tahmil eylediği vezâifden kaçınmak istedikleri tezahür ediyor " (Sezer,2017, s.87).

Konu hakkında İttihatçı kimliği ile tanınan İkdâm gazetesinde ise şu yazı kaleme alınmıştır :

"Cebel-in nizamât-ı esasiyesine vaz'ı imza eden düvel-i muazzamanın konsoloslarının çoğu temsilci gönderilmesini istemiyordu. Hatta bu sebepten Lübnan'da seçim hazırlıklarına başlanmasına rağmen sonradan seçim yapılmaktan vazgeçilmiştir". Şeklinde çıkan haberden de anlaşılacağı üzere, Cebel-i Lübnan halkından seçime katılmak isteyenler doğrudan seçime

katılarak, mutasarrıf ve diğer baskı unsurlarından sıyrılmayı amaçlamışlardır. Aksi görüşte olanlar ise özel statüyü kaybetme endişesi taşıyanlardı. Bunlar yeni eklenecek vergi yükünden de çekinmektedirler. Sonunda kazanan taraf seçime katılmak istemeyenler olmuştur“ (Sezer,2017,87).

Öte yandan tıpkı İkdam ve Tanin Gazeteleri gibi Cebel-i Lübnan'ın Mebusan Meclisi seçimlerine aday göndermemesinden İstanbul'da bulunan dönemin İngiltere Büyükelçisi Carl Ellis Wandel'in Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektupta da bahsedilmektedir. İstanbul'da basılan gazetelerde ayın 12'sinde yapılacak olan Meclis-i Mebûsan seçimleri için Cebel-i Lübnan'da hazırlık yapıldığından bahsedilmektedir. Vali Ali Münif Bey seçmen sayısını belirten listeler asılması talimatını vermiştir. Konsolos Mr.Carl'a göre Cebel-i Lübnan'ın özerk halinden eser kalmadığına ve Nizamnamede 1860,1864 ve 1912 tarihlerinde yapılan değişiklikler yüzünden Lübnan'ın özerk yapısını yitirdiğine vurgu yapmaktadır. Aynı mektupta Mr. Carl 8 Temmuz 1912 tarihinde eski mutasarrıf Yusuf Franko Paşa ile yaptığı görüşmeyi ise şöyle aktarmaktadır:

“Ekselansları Youssouf Pacha (Franco) bana yaşanan ilginç olayları şöyle aktardı. Kabul edilen nizamname gereği Lübnan 1860 yılından beri bir Hristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilmektedir. Öte yandan Bâbîâli tarafından her 6 yılda bir yeni bir mutasarrıf atanırdı. Bu mutasarrıf adayı Avrupalı garantör devletlerin onayladığı kişiler arasından seçilirdi. Bu aday aynı zamanda Katolik olmalıydı. Öte yandan C. Lübnan özerk yapısı gereği askerlikten muaftır. 1 milyon nüfusa sahip olan Cebel-i Lübnan'da 1 bölük jandarma (1000 asker) görev yapmaktadır. Ayrıca bir de süvari bölüğü bulunan C. Lübnan'da görev yapan asker karakter itibariyle özgürlüğüne düşkündür. Fakat bu askerler aynı zamanda halkın kendilerine duyduğu güveni zedelemekten daima çekinmiştir. Lübnan'da toplanan vergi çok düşüktür. Vergiler sadece Cebel-i Lübnan'ın kendi harcamalarını karşılamak için kullanılmıştır. 1908'de yaşanan devrim ile iktidara gelen Jön Türkler 'in Osmanlı İmparatorluğu'nda bir birlik beraberlik yaratmaya çalıştığı fakat başarılı olamadıkları anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda Osmanlı Hükümetinin politikaları yüzünden C. Lübnan'ın özerkliği sınırlanmış veya tamamen ortadan kalkmıştır. Cebel-i Lübnan'da Meclis-i Mebûsan seçimlerinin yapılacağını ilan edilmiştir. Aslında Lübnan'da da seçim yapılmalıdır da. Fakat Lübnan halkı meclise temsilci göndermek yerine özerkliğini kaybetmemeyi tercih etmiştir”²¹.

Öte yandan seçime katılmama kararı sonrasında ise Cebel-i Lübnan'da muhaliflerin siyasi reformlar talepleri arttırmıştır. Özellikle Lübnan Seditler Komitesi temsilcileri Fransa'nın Beyrut Başkonsolosluğu'na gönderdikleri raporda Yusuf Paşa'nın yönetiminden memnuniyetsizliklerinden ve taleplerinden şöyle bahsetmektedir :

1860 yılında yaşanan kanlı iç savaş sonrasında hazırlanan Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile mutasarrıfa kamu güvenliği ve huzuru sağlaması için sınırsız bir yetki verilmiştir. Fakat Osmanlı

²¹[http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/\\$\\$AllDocs/1915-12-16-DK-001](http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/$$AllDocs/1915-12-16-DK-001)

1915-12-16-DK-001da de en The Minister in Constantinople (Carl Ellis Wandel) to the Foreign Minister (Erik Scavenius) (Erişim Tarihi:01.09.2019)

Devleti adına belli bir süre görev yapmak için atanan bu mutasarrıflar kendilerine verilen bu otoriteyi kötüye kullanmıştır. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi 'ne göre mutasarrıfın yetkisi ve gücü sınırsız değildir. Fakat bir süre sonra mutasarrıfın keyfi uygulamaları halk ve devlet arasında sorunlara sebep olmuştur. Ayrıca toplumun kendi içinde yaşadığı uyuşmazlığın temel sebebi Avrupa'da eğitim görüp Cebel-i Lübnan'a dönen gençlerin yerel eşrafla yaşadığı görüş ayrılığıdır. Mutasarrıfa verilen güç ,vzaman içinde öfke ve despotizme dayalı bir yönetim şekline dönüşmüştür (Exposé,1912,s.3).Yusuf Paşa zamanında İdare Meclisi azalarını keyfi olarak görevden alınması bu despotizmin bir göstergesidir.

Yusuf Paşa'nın bu tavrı bağımsız olarak görev yapması gereken hakimler üzerinde de bir çeşit baskı yaratmıştır. Bütün bu uygulamalar Cebel-i Lübnan Nizamnamesi 'ne aykırıdır. İdare Meclis azaları ise mutasarrıfın sözünün dışına çıkamaz hale gelmiştir. Oysaki eski mutasarrıf zamanında meclis azaları ile uyumlu bir iş bölümü vardı. Aslında temelde hepsi de devletin iradesine sadık memurlardır. Köylerde bulunan şeyhlerin İdare Meclisi üyesi seçilmesi ve mutasarrıfın da bu şeyhlerin fikrine başvurmaı yanlıştır. Cebel-i Lübnan'da bulunan birkaç bin vergi mükellefi arasında sadece bu 20 tanesinin oyu ile seçilen ve okur yazar bile olmayan bu şeyhlerin toplumun ihtiyaçlarını ne kadar tespit edebileceği ise tartışmalıdır. Bununla birlikte Seditler Partisi'nin tenkit ettiğı hususlardan birisi de şeyhlerin de mutasarrıfın tepkisinden çekindikleri için onun istediğı azaları seçmek için rüşvet almalarıdır (Exposé,1912, s.6).Cebel-i Lübnan halkının şikayetçi olduğı bir diğerkonu ise vergi uygulamalarıdır Nizamname 'ye göre vergilerde artış söz konusu olabilirdi fakat mutasarrıf kendi istediğı şekilde bir arttırmaya gidemezdi. Vergi artışından elde edilen gelir Lübnanın kendi bütçesine aktarılır ve açık kapatılırdı. Kalan tutar ise kamu yararına harcanırdı. Seditler Partisi üyelerine göre şartlar artık değişmiştir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde bir revizyon gerekmektedir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde belirlenen 3500 kese vergi artık ödenemez hale gelmiştir. Yusuf Paşa devrinde vergiler öylesine artmıştır ki Lübnan'da bütün kültürü değişmiş ve ticaretine de ağır darbe vurulmuştur. 20 gramlık bir sigara paketi olabileceğı en yüksek fiyattan alıcı bulur hale gelmiştir . Öyle ki kilosu 6 liradan satılan tütünden alınan vergi %25'tir. Bu da tütünden kâr elde etmeyi engellemiştir (Exposé,1912, s.6).

Aslında Cebel-i Lübnan'daki vergi meselesi sorunu mutasarrıflık öncesi döneme dayanıyordu. 1860 senesinde yaşanan savaştan sonra arazi ve nüfus rakamları çok sağlıklı olmadığından Lübnan'da vergi dağılımında eşitsizlik söz konusu idi. İdare Meclisi üyeleri ve şeyhler de kendi menfaatleri için rüşvet ve adam kayırmacılık yüzünden vergi yükündeki adaletsizliğe göz yummuştu. Mali sorunları gündeme getirme ihtiyacı duymadıkları için vergi problemleri Yusuf Paşa zamanında da devam etmiştir. Hatta bu yüzden zengin ve büyük toprakların sahibi olan Maruni Kilisesi toplumun geri kalanına göre nispeten düşük vergi ödemektedir (Akarlı, 1993,s.186).

Vergi meselesi dışında Lübnan Seditler Partisinin şikayetçi olduğı konulardan biri de Yusuf Paşa'nın sürekli Beyrut'ta ikamet etmesidir. Yusuf Paşa'nın konaklama, seyahat ve diğerk masrafları Beyrut halkına her yıl en az 300 bin franga mal oluyordu. Ayrıca mutasarrıfın görev yeri dışında başka bir yerde ikamet etmesinin mantıklı bir tarafı da yoktur. Yusuf Paşa'ya karşı önyargının sebeplerinden biri de budur. Lübnan mutasarrıfının Beytüddin'de bulunan konak dışında bir yerde ikamet etmesine müsaade edilmemelidir (Exposé, 1912, s.8). Raporda bahsedilen son konu ise Ticaret Mahkemesi meselesidir. Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin hazırlandığı dönemde ekonomi tarım ve sanayiye dayalı olduğundan sadece bir tane ticaret mahkemesi yeterli gelemektedir. Fakat 1912 yılına gelindiğinde durum değişmiştir. Cebel-i Lübnanlılar artık ticaret yapmaya başlamıştır. Bu gelişmelere rağmen Lübnanlıların ticari davaları için hala Beyrut'taki mahkemeye gitmesine gerek yoktur. Davalar için Cebel-i Lübnan'da bulunan Asliye mahkemelerine yetki vermek yerinde bir karar olacaktır. Bu sayede Lübnanlı tüccarların mahkemeye itiraz masrafları azalacaktır. Cünye ve Baabda'da görev yapacak

bir mahkeme veya karma bir mahkeme de kurulmalıdır. Lübnanlı tüccarlar ile Avrupalı tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklara bu mahkemeler bakacak eğer bu mahkemeden bir sonuç alınmazsa nihai karar için İstanbul'daki ticaret mahkemelerinde görüşülecektir (Exposé,1912, s.8).

Sedirler Partisi'nin raporu yüzünden harekete geçen Fransız konsolosu F. Courget ise Hariciye Nazırı Reşit Paşa 'ya bir mektup yazarak Cebel-i Lübnan'da bir an ön çözüm bekleyen sorunları hatırlatmıştır. Bu sorunlardan ilki Cünye limanı bölgesindeki demiryolunun bir bir an önce Beyrut'a bağlanmasıdır. Bu sayede Lübnan menşeli malların ithalat ve ihracatı ile ticaretin canlanması sağlanacaktır. Eğer gemilerin Lübnan sahilindeki limanlara girip çıkması Beyrut ve Lübnan arasında düşmanlığa sebep olacaksa gümrük vergisi oranlarında değişiklik yapılarak makul bir oranda gümrük vergisi uygulanabilirdi .Öte yandan tapu kadastro işleri için 12.000 franklık bir borç senedi uygulaması yapılabilirdi. Bilindiği üzere C. Lübnan'da toplanan vergi 7000 frank civarındadır. Özetle Fransız Konsolos Courget bu mektubuyl Cebel-i Lübnan Nizamnamesine uygun olarak özerk yapıya uygun reformlar yapılmasını talep etmiştir. Askerlik hakkında da net bir açıklama yapılmalıdır. Lübnanlılar askerlik vazifesini Lübnan sınırları içinde yapmalıdır . Eğer bu mümkün değilse Lübnanlı askerlerin nereye sevk edileceği önceden tespit edilmelidir. Lübnan'da daha çok telgrafhane açılmalıdır. Posta telgraf gelirleri Lübnan'ın kendi bütçesine aktarılmalıdır. Cebel-i Lübnan mahkemesi aynı zamanda temyiz mahkemesi olarak görev yapmalıdır (BOA.HMŞ-İŞO. 51/2).

Aynı yazıda Fransa konsolosu Hariciye Nezareti'nden Cebel-i Lübnan'ın sınırları hakkında bilgi istemiştir. Gönderilen cevapta sınırların nizamnamede açıkça belirtildiği ve beş devletin elçisinin de bu nizamnameyi imzaladığı hatırlatılmıştır. Öte yandan sadece Cebel-i Lübnan'ın doğu sınırında bulunan Cebel dağlarının zirve kısmından itibaren Suriye Vilayeti 'ne bırakıldığı bu yüzden de başka bir izaha gerek olmadığı bildirilmiştir (BOA. DH.SYS 45/4).

Lübnan Nizamnamesinin 3.maddesinde ²² belirtildiği üzere Cebel-i Lübnan daha önce deniz kıyısına kurulmuş olup halkın çoğunluğu Müslüman olan Al-Kalmun ²³ (Kalmun-Cebel-i Kalmun) kasabasının aşağı tarafında bulunan ve halkının çoğu Rum ahaliden oluşan Küre kazası, Cebelü'l-Beşrî, Zâviye²⁴ (Zaviyetülbâb) Betrûn kazalarını içine alan Bilad-ı Cibayet , Cebelü'l-Menitre²⁵, Kisrevân 'dan²⁶ Kelebe nehrine kadar olan Lübnan'ın kuzey kısmı ve

²² (Reyhan,2006,s.175)

²³Baktıaya, 2006,s.12)

²⁴(Sezen,2017, s. 830)

²⁵(Akbar, 2001, s.30)

²⁶(Sezen,2017, s. 148)

Zahle kazasına bağlı Nasârâ ²⁷ sahili ile Katar- Bulima ²⁸ (Metn - maa Sulima) arazisinin bulunduğu Metn'den Cezire'ye kadar Şam yolunun güneyini , Cezzin ²⁹(Cebel-i Dürzî) ve Tefah'dan oluşan 7 kazadan teşkil olduğu bilgisi Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir. (BOA.DH .SYS.45/4).

Sedirler Partisi temsilcisinin bu mektubu Fransa Konsolosuna yazmış olmasının sebeplerinden biri de Fransa'nın bölgedeki gücünü kırmak için Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin maddelerine zaman zaman müdahale etmek istemesidir. Ayrıca Avrupalı Devletler yeni mutasarrıf tayin edileceği zaman protokolde değişiklik talep ederek Osmanlı otoritesine zarar vermiştir (Akarlı,1993,s.36).

1912 senesi yazında görev süresi sona eren Yusuf Paşa 17 Temmuz 1912 Salı günü İstanbul'a gitmek için eşi ile yola çıkmadan önce yapılan törene katılmıştır. Bu törene Beyrut Valisi ve Paşanın yakın dostları katılmıştır. Bando mızıkası eşliğinde yapılan tören sırasında Yusuf Paşa'nın eşi Lucie Caporal'a birinci rütbeden şefkat nişanı takdim edilmiştir (BOA.İ.TAL. 440/50). (Ek 15,s.191).

Öte yandan Yusuf Paşa hakkındaki şikayetler üzerine Sebîlürreşâd Gazetesi Beyrut muhabiri M. Tevfik Bey konuyu yerinde araştırmak için Cebel-i Lübnan'a gitmeye karar vermiş fakat o Beyrut'a vardığında Yusuf Paşa'nın çoktan oradan ayrılmıştır. M. Tevfik Bey bunun üzerine gözlemlerini şöyle aktarmıştır :

“Mutasarrıfın biri yazlık diğeri kışlık olmak üzere iki evi vardır. 24 saat jandarma tarafından korunan mutasarrıfın kışlık evinin tüm masrafları Osmanlı Hükümetince karşılanmaktadır. Beyrut'un en güzel yerinde bulunan konaktan istediği bir saatte çıkan mutasarrıf özel araba veya tren ile yolculuk yapmaktadır. Hatta Cebel'in en iyi bando mızıkası da sanki çok gerekliymiş gibi sürekli onun emrinde bulunmaktadır. Bando her gün yemek saatlerinde 3 defa çalmaktadır. Paşa rüşvete tenezzül etmemiş olsa bile yılbaşı sebebiyle eşine ve kendisine Cebel eşrafi tarafından gönderilen hediyeleri kabul etmiştir. Bu hediyeleri kabul etmesinden dolayı suçlu olmasa bile ahlaken rahatsız olması gerekmektedir. Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı olarak atanan kişi Avrupa'da yaşayan küçük bir krallığın hükümdarı kadar ve hatta ondan daha fazla mutlu ve zengin yaşar. Oysaki bunca mutluluk ve gücü sağlamak para ile mümkündür. Lübnan mutasarrıfları bu mutluluk ve huzuru kaybetmemek için ve bir süre daha bu imkanlara sahip olmak için Lübnan halkını kötü tanıtarak ve aynı zamanda ihmal ederek devletin başına gereksiz yere siyasi sorunlar açabilir. Bu durum hem yabancıların müdahalesine hem de yerli halkın üzülmüne neden olabilir” (Tevfik,1912, s.505-507).

Sonuç olarak M. Tevfik'in bu yorumu ile aslında Yusuf Franko Paşa özelinde bütün mutasarrıfların yaşantısını tenkit ettiği anlaşılmaktadır. Yusuf Paşa'nın 5 yıl süreyle görev yaptığı ve zaman zaman sert eleştirilere maruz kaldığı bu dönem için konsololar, Sadaret ve

²⁷Sezen,2017, s.99)

²⁸(Sezen,2017,s. 551)

²⁹(Sezen,2017, s.156)

yerel dinamikler arasındaki dengeyi kurmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Onun zamanına en çok da liberal meclis üyeleri ile olan anlaşmazlıkları damga vurmuştur. Yusuf Paşa (1907-1912) 'nın atanmasıyla beraber İdare Meclisindeki liberal üyeler ağır darbe almıştır. İdare Meclis üyeleri meclisin mutasarrıf karşısındaki gücünü arttırmak için mücadele vermiştir. Fakat Yusuf Paşa konsoloslukların desteği ile devlet dairelerinde otoritesinin verdiği yetkiyi kendisi kullanmıştır.

Bununla birlikte, mutasarrıflığın verdiği gücün doğası gereği baskı uygulayınca 1908 Devrimi'nin imparatorlukta yarattığı liberal siyasi atmosfer içinde bu tutumu yüzünden eleştirilere maruz kalmıştır. Yusuf Paşa'nın görev süresinin bitmesine yakın nispeten muhafazakar çevreler bile Cebel-i Lübnan'da mutasarrıfı etkileyerek kilit idari mevkilere sahip olmanın artık çıkarlarını savunmak için yeterli olmayacağını kabul ettiler. Fransa Mârûniler arasında yayılan liberal eğilimlere karşı daha dikkatli olmaya başladığında ise Dürzi Arslanlar da Canbolatlar ile barış yapmıştır. Buna karşılık bu iki liberal grup taraftarlarını elde tutmak için siyasi taktiklerini yumuşatmak zorunda kalmıştır. 1912-13'e gelindiğinde ise artık Cebel-i Lübnan 'da mutasarrıf ile ve İdare Meclisi arasında sosyal denge oluşuyor gibi görünmektedir (Akarlı,1993,s.160).

2. 1.2 Ekonomi

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Osmanlı hâkimiyetine giren Halep, Şam, Cebel-i Lübnan toprakları aynı zamanda Doğu Akdeniz'in ticari geliri en yüksek limanlarıdır. Osmanlı Devleti'nin sahibi olduğu Selanik ve İzmir limanları gibi canlı bir ticarete sahip olan diğer limanları Beyrut ve Sayda bu coğrafya içinde kalmaktadır. Bununla birlikte bu iki limanın ihracat gelirinin %52'sini pamuk, %30'unu da ham ipek satışından elde edilen gelir oluşturmaktadır. 18.yüzyıldan itibaren ise Suriyeli tüccarlar Marsilyalı tüccarlardan yünlü kumaş, boya ilaçları ve şeker satın almıştır. İthalat ve ihracat dışında Suriye ve Cebel-i Lübnan'da ekonomi ipekli dokuma sanayisine dayanmaktadır (İnalçık ve Quartet,2004, s.797).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Lübnan ipeğinin değeri anlamış ve daha çok sayıda dut ağacı dikilmesi talimatını vermiştir. Hatta aynı tarihlerde Mısır'daki ipek fabrikalarında çalışmak üzere Lübnanlı Dürzî kadın işçilerin Mısır'a gönderilmesi istemiştir. Fakat İbrahim Paşa'nın bu isteği Dürzî liderler tarafından kabul etmemiştir (Çelik,2016, s.283). Öte yandan bu dönemde Lübnan ipeğine değer veren sadece Kavalalı İbrahim Paşa değildir. Misyonerler de Cebel-i Lübnan'daki verimli arazi ve ipek sanayi hakkındaki bilgileri Avrupa'ya aktarmıştır. Bu sayede daha çok tüccar ve yatırımcı Cebel-i Lübnan'a gelmiştir (Keyder,1994, s.84). Lübnan'da mutasarrıflık sisteminin hakim olduğu 19. yüzyılda ise ticaret ve ulaşımın gelişmesi ile imalat sektöründe daha fazla iş gücü ihtiyacını doğurmuştur. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'da Fransız girişimcilerin kurduğu fabrika sayısı dokuzdur. 1843 yılında Antoine-Fortune Portalis tarafından açılan mekanize ipek fabrikası üretime katılmıştır. Çok geçmeden Metn kazasında bulunan Btater Köyünde yeni bir ipek fabrikası açılmıştır. Öte yandan 1850

yılında başlayan ve Fransız ipeğinde görülen “*pebrine*”³⁰ hastalığı yüzünden birçok Fransız tüccar Lübnan’a hammadde satın almaya gelmiştir (Keyder,1994, s.84).

Fakat Doğu Akdeniz ipek üretiminin beşte birini sağlayan Cebel-i Lübnan’da kuraklık ve 1860’ta yaşanan Mârûnî- Dürzî çatışması yüzünden ipek ihracatı bitme noktasına gelmiştir (Khater, 1996 , s.331). Fakat bu durum savaşın sonra ermesinden sonra düzelmeye başlamıştır. Bununla beraber Cebel-i Lübnan’da 1882-1900 yılları arasında faaliyet gösteren 150 ipek fabrikası vardır. En önemli ipek üretim merkezleri ise Deyrülkamer , Betrûn , Metn, Zahle Kisrevan, Cezzin ve Küre kazasıdır. Bu merkezlerde üretim yapan 6965 ipek dolabı vardır (Khater,1996, s.331).

Bu dönemde mutasarrıflık sistemi Cebel-i Lübnan’da diğer üretim merkezlerinden farklı olarak üreticiye düşük vergi, yüksek güvenlik ve işçilerin de askerlik yapma zorunluluğu olmaması avantaj sağlıyordu. Fransız yatırımcıların bu dönemde Beyrut-Şam yolunun kuzey ve güneyinde bulunan Mârûnî ve Rum Ortodoks ahalinin yoğun olarak yaşadığı yerlere fabrikalar kurduğu bilinmektedir (Baktıaya,2009,s.72).

Öte yandan bu fabrikalarda çalışan işçilerin çoğunluğu ise kadındır. Erkeklerin çoğu Amerika ve Avrupa’ya göçmen olarak gittiği için istihdam oranında kadınların sayısı artmıştır. Fakat tıpkı daha önce bahsetmiş olduğumuz Dürzi liderlerinin itirazı gibi Maronit kilisesi de Lübnanlı genç kız ve kadınların ipek fabrikalarında çalışmasını uygun görmemiştir. Fakat kadınlar bu yasağı dinlememiştir.1880 senesine ait rakamlara göre yaklaşık 12.000 kadın işçi ipek fabrikalarında çalışıyordu. Bu rakam ise Cebel-i Lübnan nüfusunun %23’üne tekabül etmektedir. Sonuç olarak rakamlar göz önüne alındığında beş aileden birinin bir kızının ipek fabrikasında çalıştığı ortaya çıkmaktadır.19.yüzyılın ortasına gelindiğinde ise iplik imalathanelerinin Beyrut’un köylerine yayıldığı ve daha küçük atölyelerde üretime katkı sağlandığı anlaşılmaktadır. 1840-1914 yılları arasında faaliyet gösteren 200 kadar fabrikada çalışan kadın işçi sayısı ise 4000 civarındadır (Baktıaya,2009,s.73).

Yusuf Franko Paşa’nın mutasarrıflığının ilk yıllarında (1907-1908) ise ipekten alınan aşar 131.217 kuruştur. Osmanlı Devleti üretici köylüyü teşvik için gittiği çeşitli uygulamalardan olumlu sonuç almıştır. En fazla üretimi yapan köylüye ödül olarak madalya verilmesi ve Beyrut’ta Dayrül-Harir adlı meslek lisesinin açılması bu teşviklerden bazılarıdır. Öte yandan bu dönemde Osmanlı ülkesinden ihraç edilen ipek 1350 tondur. Sadece Cebel- i Lübnan’dan ihraç edilen ipek ise 700 tondur. Lübnan ipeğinin %80’i Fransa’ya ihraç edilmiştir. Ayrıca Fransa dışında Mısır, İngiltere, İtalya’ya da ipek ihraç edildiği fakat 1910’dan itibaren bozulan diplomatik ilişkiler savaş yüzünden ihracatta azalma olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten Osmanlı Devleti tarım ürünlerinden aldığı vergiyi arttırmıştır. Aynı zamanda ipekte görülen verimsizliğin telafisi için Fransa ve İran konsolosluklarına haber gönderilerek ipek tohumu ithal edilmesi talep edilmiştir (Traboulsi,2012, s.30).

İpeğin devlet hazinesine bıraktığı gelir 15.000.000 Frank’tır. Cebel-i Lübnan ipeğinin Osmanlı Devleti ekonomisinin güç kaybettiği 19.yüzyılda bile koza ve iplik ihracı sayesinde 65,000000 kuruş gelir bıraktığı bilinmektedir (Çelik, 2016, s.287). Öte yandan 19. yüzyıldan itibaren Çin ve Japon ipeğinin piyasaya hakim olması üzerine Lübnanlı çiftçilerde daha karlı ürünler ekmeye başladığı bilinmektedir (Çelik, 2016, s.287).

³⁰ Ayrıca Bknz **Pebrine** : Flacherie Karataban ya da baygınlık olarak da bilinen salgın halinde görülen ve ipek böceğine zarar veren bir hastalık. Osmanlı ipek sektörüne ciddi manada zarar verdiği bilinmektedir (Uğuz,2021,s. 34).

Bu kârlı ürünlerden birisi de tütündür. Bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı tütün sanayisinde de tekelcilik sistemi geçerlidir. Daha önceleri pul ile yapılan tütün satışı 1874 yılından sonra “*Soci te de la R gie Coint ress  des tabacs de l’empire Ottoman*” adı verilen “Osmanlı Tütün Reji İdaresi”nin denetimindedir. Tütünden alınan vergi “*Credit Anstalt ve Bleichr der*” adlı kuruma aktarılmıştır. Fakat bir süre sonra Tütün Rejisinin uyguladığı fiyat ve vergi politikası yüzünden kâr edemediklerini savunan bazı üreticiler yasadışı yollardan tütün alıp satmaya başlamıştır. Rejinin tütünde fire vermemek için sıkı bir denetim uygulamasına rağmen kaçakçılık devam etmiştir. Tütün ihracatından alınan vergi yılda 100.000 lirayı aşmaktadır. Reji İdaresi ihraç edilecek tütün dışında kalan bütün mahsulü çiftçinin elinden almıştır. Çiftçi ekim yapabilmek için her sene yeniden izin almak zorundadır. Bununla birlikte yarım dönümden az araziye sahip olan çiftçinin tütün ekmesi yasaktır (Quateart, 2017, s. 37).

Öte yandan Cebel-i Lübnan’da tütün yetiştiren çiftçi idarenin bu uygulamalarından memnun değildir. Sürekli denetim altında tutulmak ve aynı zamanında ödenmesi gereken bir borcun yükü bir süre sonra çiftçiyi tütün kaçakçılığına sevk etmiştir. Bununla birlikte borcunu ödemeyen çiftçinin mahsulüne el konması veya  derinin çok altında bir fiyata alınması da tütün piyasası içinde “banker veya tefeci” adı verilen alıcıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durumu değerlendiren bazı uzmanlar ise tütün bankerlerinin piyasayı canlandıran öğeler olduğunu iddia etmiştir. Fakat çiftçi borcunu ödeyemediği için bir süre sonra sistem tıkanmıştır. Bankerlerin elindeki bu ticareti önlemek ise artık mümkün gözükmemektedir (Quateart, 2017, s.40).

1881’de Düyun-u Umumiye idaresinin denetimine giren tütün verilerine göre 1883-1888 yılları arasında mevcut tütünün 1/ 3’n n kaçırıldığı tespit edilmiştir. Yani tütün rejisi 6 milyon kilo tütün satıyorken kaçakçılık yapılan tutar 12 –13 milyon civarındadır. Fakat bazı üreticiler bu kaçakçılıktan memnundur. Hatta onlar sık sık denetim yapılmasından rahatsızdır. Onlara göre kaçakçılığın getirisi devletin ödediği rakamdan çok daha iyidir. Oysaki Osmanlı Devleti Cebel-i Lübnanlı tütün çiftçisini kaçakçılıktan uzak tutmak için vergi muafiyetine bile gitmiştir. Buna rağmen kaçakçılık devam etmiştir. Damascus’ta bulunan tütün satıcıları kanalıyla satılan tütün sektörü zarara uğratmaya devam etmiştir. Toplumun bir kesimi tarafından hayal kahramanı “Robin Hood’a benzetilen tütün kaçakçıları için yapılan bu benzetme aslında bilinçli olarak kullanılmaktadır. Kaçakçılar için böyle bir benzetme yapılmasının sebebi Osmanlı idaresi altındaki azınlıkları suça teşvik ederek zengin olmalarını sağlamak ve devlete isyan ederek bağımsız devletler kurmalarını sağlamaya yardımcı olmaktır (Chaker, 2016, s.39).

Öte yandan Cebel-i Lübnan’da Naum Paşa zamanında bir tütün antlaşması yapıldığı ve tütün gelirinin mutasarrıflık ve reji idaresi arasında paylaşıldığı bilinmektedir. Bu antlaşma Yusuf Paşa döneminde 1909’da yenilenmiştir (BOA.şD.441/7).

Fakat bu antlaşma tömbeki satışını ilgilendiren maddeler içermemektedir. Naum Paşa devrinde (1897)  zel bir şirkete devredilen tömbeki gelirinin sonra gelen mutasarrıf Muzaffer Paşa döneminde yenilenerek Cebel-i Lübnan’ın kendi hazinesi olan muhm lata aktarılmasına karar verilmiştir. Yusuf Paşa göreve geldikten 1914 yılına kadar geçen sürede ise muhm lat hazinesi gelirinin 180.000 kuruşluk kısmı tömbeki satışı oluşturmaktadır (Akarlı,1993, s.242).

Yusuf Paşa zamanında yaşanan tütün ve tömbeki kaçakçılığı hadiselerine bakacak olursak özellikle Dürzîlerin yoğun olarak yaşadıkları Havran'da 15 ya da 20 kişilik gruplar halinde sevkiyat yapan katırcıların tütün ve bunun yanında buğday kaçakçılığı da yaptığı tespit edilmiştir (BOA.HR.HMŞ. İŞO.51-9). Bu kaçakçılık olayını araştıran memurlar Cebel-i Lübnan sahilleri üzerinden devam eden tütün kaçakçılığının Suriye ve Trablusşam'ı kapsayan bir hat içerisinde ve yeteri kadar jandarma ile denetim yapılmamasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Bunun üzerine kaçakçılığı engellemek için maaşları Düyun-u Umumiye, Reji ve Tömbeki Rüsumat Emaneti tarafından karşılanmak suretiyle jandarma tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA.DH.MKT. 2816/40).

Cebel-i Lübnan'ın ihracatında tütün kadar önemli yer tutan diğer ve yüksek kazanç getiren bir tarım ürünü ise şeker kamışıdır. Şeker kamışı aslında lüks tarım ürünleri arasındadır. Şeker Cebel-i Lübnan'da en çok tatlı olarak tüketilmektedir. Şeker, üzüm ,keçi boyunuzu pekmezi , bal, taze pişmiş meyveleri karıştırılarak hazırlanan ve yöreye özgü geleneksel tatlı olarak tüketilmektedir. Cebel-i Lübnan ve çevresinde özel günlerde yapılan bu tatlılardan biri köylerde erkek çocuk dünyaya geldiğinde yapılan bu tatlının adı "*Mughli*" 'dır. Bu gelenekten anlaşılacağı üzere Cebel-i Lübnan'da şeker aslında 60 yıldan beri temel gıda maddesidir. Köylerde tüketilen şeker oranı arttıkça ithalat da artmıştır. 1868 yılında yaklaşık 1,3 kilogram şeker ithal edilirken 1888 yılında 5 milyon kiloya çıkmıştır (Khater,1996,s. 43).

Bölgenin şeker kadar diğer önemli tarım ürünü ise pirinçtir. Aslında 1880 yılı sonuna kadar sadece zengin köylülerin tüketebildiği pirinç ithal edilen ürünler arasında bile yoktur. Öte yandan 1887 yılında ithal edilen pirinç miktarı 4 kilogramdır. 1888 senesi ithalatı 5 milyon kiloya yakın iken 1889 senesinde yaklaşık 6,35 milyon kilo pirinç ithal edilmiştir. Aynı senenin yabancı konsolosluk raporlarına bakılırsa Lübnanlılar neredeyse her gün pirinç tüketmiş olmalıdır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise bir gelenek olarak köy düğünlerinde gelin ve damadın başından pirinç atıldığı bilinmektedir (Khater,1996, s.44).

Pirinçten sonra gelen diğer değerli bir tarım ürünü ise şeker gibi lüks tüketim malları arasında olan kahvedir. Cebel-i Lübnan'da 1860 yılı öncesinde sadece ziyafetlerde ve kutlamalarda tüketilen lüks bir ürün iken sonraki yıllarda artık gündelik hayatın vazgeçilmezi olmuştur. 1861 yılından itibaren Cebel-i Lübnan'a ithal edilen tarım ürünleri arasına kahveye ödenen yıllık tutar 230 bin Fransız frangı civarındadır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ise Lübnanlı köylülerin evlerinde yaklaşık 500 milyon kilo civarı kahvenin öğütüp demlendiği bilinmektedir (Khater,1996, s.45).

Aslında yukarıda bahsettiğimiz bütün bu tarım ürünlerinden anlaşılacağı üzere Cebel-i Lübnan'da yaşam standartları zamanla ve hızla değişmiştir. Cebel-i Lübnan'da pirinç ve kahveden sonra değineceğimiz diğer bir ürün üretim ve ticaret bakımından tütün, ipek ve buğday kadar kıymetli olan tuzdur. Fakat Cebel-i Lübnan özel statüye sahip bir vilayet olduğu için tuz satışından elde edilen gelirin dağıtımında sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Bu yüzden kaçakçılık hadiseleri yaşanmıştır. Kaçakçılık yüzünden gelir kaybına uğrayan Cebel-i Lübnan'daki üreticiler Düyun-ı Umûmiye İdaresi ve Osmanlı Devleti'ne başvurarak tuz tekelinin genişlemesini istemiştir.

Öte yandan Yusuf Paşa döneminde Düyun-ı Umûmiye İdaresi Cebel-i Lübnan'daki tuz üretim ve satışından sorumlu tek kurum haline gelmiştir. Tuz üretim ve satışı hala Reji İdaresi'nin kontrolündedir. Cebel-i Lübnan'a özel bir uygulama söz konusu değildir (BOA.DH.ŞFR.428/56). Bu dönemde Lübnan sahillerinde yaşanan hadiselerden biri de yabancı gemilerin tuz taşıdığı ihbarı alınmasıdır. Gümrük memurları önceden uyarılarak çatışma yaşanmadan suçluların yakalanması talimatı verilmiştir (BOA.DH.ŞFR.432/43).

Suriye ve Cebel-i Lübnan gibi liman kentlerinde bu suça karışan kişiler genellikle memur, kantarcı, kolcu veya tuzlada çalışan memurlar olduğu tespit edilmiştir. Bu da aslında bu suçun organize bir biçimde işlendiğini göstermektedir. Tuz kaçakçılarının fireyi görmezden gelmeleri karşılığında rüşvet verdiği memurlar hakkında alınan karar gereği Reji İdaresi bu memurların işine derhal son vermiştir. Yerlerine yeni memurlar görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti tuz ambarlarının olduğu yerlerde askeri birlikleri arttırarak kaçakçılığa çözüm bulmaya çalışmıştır. Kaçakçılarla mücadelede askerin de yeterli olmadığı durumlar için ise yeni tedbirler almak icap etmiştir. Uygulanan para cezaları ile suçlular cezalandırılmıştır fakat önemli yol kat edilmiş olmasına rağmen suçun tamamen ortadan kaldırılamadığı anlaşılmaktadır (Demirel,2002, s.154).

Bununla birlikte Osmanlı Devleti hazinesine son derece yüksek gelir bıraktığı bilinen tuz işletmesinin 1881 yılına kadar devlet tekelinde idare edildikten sonra Düyun-ı Umûmiye İdaresine bırakıldığı bilinmektedir. Bu değişiklikten sonra da kaçakçılık ile mücadelede devam etmiştir. Bu kapsamda alınan önlemlerden biri tuz ithalinin yasaklanmasıdır (Demirel,2002,s.151).

28 Muharrem 1299 tarihli Kararnameye göre Osmanlı Devleti tuz kaçakçılığı ile mücadele için Düyun-u Umumiye İdaresine destek olma sözü vermiş ve kanun gereği ceza uygulayacağını teminatını vermiştir. İdarenin kaçakçılık ile ilgili olarak aldığı tedbirler şöyledir: İlk olarak tuz miktarı kayıt altına alınacaktır. Tuzun üretimi, nakliyesi ve satışı, kolluk kuvvetlerince her safhada denetilecektir. Son aşamada ise kaçak tespit edilirse sorumlulara ceza uygulanacaktır. Öte yandan Osmanlı coğrafyası tuz bakımında oldukça zengin olmakla beraber bir dönem demiryolu ağının yetersizliği sebebiyle kaçakçılık ile mücadelede epeyce zorlandığı anlaşılmaktadır. Düyun-u Umumiye İdaresi, Reji İdaresi, Bahriye Nezareti ve Rüşumat idaresi tarafından kaçakçılıkla mücadele için ortak bir komisyon kurmuştur. Görevlendirilen çok sayıdaki memur tuzladan çıkan yüklü gemi sayısını, tuz miktarını, gemilerin tezkere numarasını, sevkiyat tarihini, gemide görevli süvarinin adını, geminin teslimat yaptığı limanda bulunan tuzla memurlarının bağlı oldukları Nezaret veya merkez müdürlüklerine bildirmiştir. Bu uygulama haricinde sahillere tuz taşıyan gemiler kayıt altına alarak her ayın sonunda bir belge ile nezaret veya merkez müdürlüklerine bildirilmiştir. Bu denetimler esnasında taşıma belgelerine uygun olmayan miktarda tuz bulunduran gemi personeli hakkında işlem başlatılmıştır. Öte yandan tuz gemilerinin yükünü boşalttığı limanlarda ayrıca tedbir alınarak kaçakçılığa izin verilmemiştir. Tuz tahliyesi bitene kadar her gün memurlar tarafından geminin ambar kapakları mühürleyerek tuz muhafaza altında tutulmuştur. Bununla birlikte %5 olan tuz firesi %2,5'a inmiştir. Ayrıca tuz ihracı sırasında kayıt tutulurken oldukça titiz davranıldığı anlaşılmıştır. Tuz miktarı ve tuz ile ilgili diğer bilgilerin yazıldığı yevmiye defterinde herhangi bir silinti ve kazıntı olmamasına özen gösterilmiştir. Bu işlemde görevli memurlara yapılan işlemin açıklama kısmına yazılması talimatı verilmiştir. Aynı şekilde sarfiyat miktarı, kantar ve sandık defterleri de sabit mürekkeple temiz bir şekilde kayıt altına alınmıştır. İthal edilen tuz alıcısına kayıt işlemi bitmeden teslim edilmiyordu. Tuzlada meydana gelebilecek sel ve yangın gibi afetler yüzünden tuzda meydana gelen kayıp ise miktarı, günü ve saatiyle deftere kaydedilmiştir. Fakat tüm bu önlemlere rağmen bazı memurlar doğal afetleri bahane ederek tuz kaçakçılığının üstünün örtmeye çalıştığı da tespit edilmiştir (Demirel,2002, s.151).

Yusuf Franko Paşa'dan sonra göreve gelen Ohannes Paşa devrinde (1912-1913) Cebel-i Lübnan tuzunun %25'lik bir vergi oranına tabii tutularak satılmasına karar verilmiştir. Ohannes Paşa zamanında her iki muhatabı da tuz tekeli kaldırmaya ikna etmiş ve bu çabası sayesinde Cebel-i Lübnan'dan tuz kaçakçılığı bir nebze de olsa engellenmiştir. Aynı sene tuz ihracatından 467.000 kuruş kazanç sağlanmıştır (Akarlı, 1993, s.118).

Tütün ve tuz kaçakçılığı dışında yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra Lübnan'dan civar köylere yapılan bir diğer kaçakçılık türünün buğday kaçakçılığı olduğu edilmiştir (Akarlı,1993,s.242).

Dürzîlerin yoğun olarak yaşadıkları Havran'a, 15 ya da 20 kişilik gruplar halinde kaçak zahire sevkıyatı yapmaktadır (BOA.MV.117/77). Kaçakçıların tütün ve buğdayı özellikle savaş zamanlarında ellerinden çıkarıp yüksek fiyata sattıkları bilinmektedir. Suriye, Şam ve Havran'dan zahire ihracatı yasak olmasına rağmen iç piyasada satışı serbesttir. Hatta üreticinin zahire fiyatını arttırmasından ötürü Beyrut ve Cebel-i Lübnan bölgesinden yapılan buğday ihracatı yasaklanmıştır. Sevk olunacak zahirenin ise sonradan yabancı ülkelere sevkıyatını önlemek için sahipleri tarafından bizzat teslim alınması hem gümrük hem de mahalli idare tarafından kontrol edilmesine karar verilmiştir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz kaçakçılık hadiselerini engellemek üzere Osmanlı Devleti 'nin aldığı önlemlerden biri ise ithal mallara getirilen Menşe-i Şahadetnamesi şartıdır³¹. Fakat konu hakkındaki yazışmalardan da anlaşıldığı üzere bu sistemin Cebel-i Lübnan'da uygulanması mümkün olmamıştır .Bu başarısızlık Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde konu ile ilgili bir madde bulunmamasından kaynaklanmaktadır (BOA. ŞD. 445/1).

Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıflık sitemine geçildikten sonra uygulanan vergi sisteminin tarım ürünleri, cizye ve ticaretten alınan gümrük vergileri olduğu görülmektedir.

Yusuf Paşa göreve başladıktan sonra İdare Meclisi'ne vergi sisteminde düzenleme yapılması talimatı vermiştir. Buna göre mevcut vergilere ilaveten ipekli dokuma, tekstil sanayi, un değirmenleri, mağaza, han ve lokantaların yıllık kârının %2'sinden vergi kesintisi yapılacaktır. Hatta bu yeni verginin toplanabilmesi için özel bir komisyon da kurulmuştur. Bir müddet sonra vergi oranı %2,5 oranına yükseltilmiştir (Akarlı,1993,s.118). Fakat bu vergi oranı uygulanamamıştır. Yusuf Paşa zamanında toplanamayan bu vergi dışında genel anlamda bazı

³¹**Menşe Şahadetnamesi**, ihraç konusu eşyanın düzenlendiği ve onaylandığı ülke menşeli olduğunu veya gördüğü değişiklik ve işlemler dolayısıyla o ülke menşeli sayılması gerektiğini bildiren belgedir. Gümrük işlemleri, ülkeler arasında mevcut ticaret anlaşması hükümlerine göre yapılmaktadır(<https://www.tobb.org.tr/DisTicaretMudurlugu/Sayfalar/mense.html> Erişim Tarihi: 15.01.2020)

sıkıntılar yaşandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Bihamdun Karyesi istasyonu civarında hayvancılık yapan çobanlar, köyde tüccarlık yapan esnaf ,Zahle, Batrun, Cezzin, Cübeyl, Tabarca ve Akbiye’de yaşayan ahalinin kile resmi vergisini ödemek istemediği için Yusuf Paşa’yı Sadarete şikayet etmiştir. Mutasarrıflığa giden emre göre Cebel-i Lübnan ahalisinden bir süre kile resmi ve kantar rüsumu vergisinin alınmaması istenmiştir. Öte yandan bu kararı uygulamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu toplanan vergiler mal sandığına emanet olarak bırakılmaktadır. Bu gelir ile memur maaşları ve bayındırlık giderleri karşılanmaktadır. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı tarafından makama yazılan cevapta söz konusu vergilerin ertelenmesinin veya kaldırılmasının idarenin zarar edeceği buna mahal vermemek ve devlet hazinesine yük olmamak için sözü geçen vergilerin idare meclisi kararı gereği eskisi gibi toplanması gerektiği bildirilmiştir (BOA. ŞD. 2760/18).

Bununla birlikte Sadaret ’ten Beyrut Vilayeti ’ne gönderilen yazıda Beyrut ve Cebel-i Lübnan arasında çalıştırılan arabaların ödediği 15’er Mecidî vergiye ek olarak 6 Mecidî daha vergi ödemesine ilavesi yapılmıştır. Fakat bu hat üzerinde seyahat eden arabacılar vilayete yazdıkları dilekçede Beyrut’ta işleyen arabaların vergi ödemesi gerektiğini Lübnan-Beyrut hattını kullanan arabalar için ise vergide indirim yapılması istenmektedir (BOA. BEO. 3516 /263688). Beyrut Vilayeti Sur Kasabası’na bağlı olan Sayda yolunu Cebel-i Lübnan’a bağlayan ve 42 kilometre mesafedeki yolda otomobil işletmek için ruhsat almak isteyen Matran ve Necib Bey ‘e verilen cevapta şirket kurmamak ve ruhsatı yabancı bir şahıs veya şirkete devretmemek şartıyla otomobil işletme izni verilmiştir . Fakat bu ruhsat sahipleri güzergahta seyahat eden yük arabalarının geçişine mâni olmayacaktır. Aynı güzergahta bir tramvay hattı inşa edilmek istenirse adı geçen ruhsat sahipleri devlete aidat olarak senelik 120 Osmanlı lirası vermeyi peşinen kabul etmiş sayılır. Bununla birlikte hasılat, tamir ve masraflar çıkınca geriye kalan hasılat ile ve sermayenin %5’i oranında faizi çıktıktan sonra geriye kalan tutarın %20 ‘sini Nafia Nezareti’ne ödemeyi peşinen kabul etmiş sayılacaktır (BOA. ŞD.1225/1).

Beyrut ile Lübnan arasında nakliyecilik yapan esnaf adına Dankıl Yusuf Hori ve ortakları Haim Habib Mansur’un makama çektiği telgraftan ise belediyenin aldığı vergide düzenlemeye gidilmesi için hem Beyrut valisi ve Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına başvurdıklarını fakat bunun üzerine yerel makamlarca araçlarına el konduğu ve bunun araba vergisi tahsilatı olduğu söylendiği gerekçesiyle şikayetçidir . Nakliyeciler sorunun çözülmesini istemektedir (BOA. DH. MUİ.130/ 20).

Bununla birlikte Yusuf Paşa döneminde Cebel-i Lübnan'da misyonerlere ait kurumlardan vergi alınmadığı anlaşılmaktadır. Sayda Belediyesi'ne gönderilen dilekçede T. Vakim adlı şahsın ticarethanesine ait borç makbuzu ile ilgili olarak Vakim Efendi'den tahsilat yapılmadığının tespiti üzerine ilgili konsolosluğa ve Sayda Kaymakamlığı'na kuruma ait borç bulunmadığı bilgisi verilmiştir. Kaymakamlıktan konsolosluğa gönderilen telgrafta transit usulü gereğince Memalik-i Osmaniye'nin çeşitli yerlerine nakledilen gaz sandıklarına özgü olarak başka depolara uğramaksızın civar köylerde tüketilen miktar gaz transit usulüne tabii olmadığı bilgisi verilerek yanıcı gazların muhafazalı bir biçimde nakil masraflarının devlet tarafından yeniden düzenlendiği ve bu düzenleme gereği Bay Vakim 'in ticarethanesinin gaz masrafının devlet tarafından karşılanacağı söylenmiştir (BOA. DH. UMVM.111/10).

Bahsedeceğimiz son vergi türü ise denizcilik ile ilgili olandır. Cebel-i Lübnan sahillerinde sünger ve diğer deniz mahsulleri avcılığından alınan verginin kaldırılması ve kimyevi madde ile balık avlanması sebebiyle yaşanan anlaşmazlık üzerine verilen cevapta ilgili kanun gereği denizde yapılan avcılık sonucunda elde edilen verginin 1903 Dacebank ile yapılan borç senedi sebebiyle Düyun-u Umumiye İdaresi'ne aktarılan gelirler kapsamında değerlendirilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Öte yandan Osmanlı ülkesi sınırları dahilindeki sahillerde kimyevi madde ile balık avlamak zabıta kanunun 27.Maddesine göre yasaktır. Fakat Cebel-i Lübnan sahilleri bu kanun dışında kalmaktadır. Öte yandan Cebel-i Lübnan Nizamnamesinde konu hakkında bir hüküm bulunmaması sebebiyle deniz mahsullerinden alınacak vergi oranının belirlenmesi konun ilgili konun makama sevk edilmesine karar verilmiştir(BOA. A.MTZ. CL.7/266).

Yusuf Paşa'nın idareciliği döneminde yapılan bu yazışmalardan da anlaşılacağı üzere özerk statüye sahip olan Cebel-i Lübnan'da bir vergi reformu gereklidir. İlk girişimde başarılı olunmayan vergi revizyonu için 1908 yılında bir hamle daha yapılmış cizye ve arazi vergisi oranlarında artışa gidilmesi kararı alınmıştır (Spaglono,1977, s.238). Ancak mükellefler bu artıştan da memnun olmamıştır. Aslında mükelleflerin itiraz sebebi bu artışlar değildir. Anlaşmazlığın sebebi vergi mükelleflerine verilecek üye kartları ile alakalıdır. Bu üye kartları için aidat ödemesi alınacak ve kart üzerindeki askerlik hanesi kısmı da doldurulacaktır.Cebel-i Lübnanlı mükellefler bu uygulamanın Cebel-i Lübnan Nizamnamesine aykırı olduğunu savunmuştur. Bunun üzerine Yusuf Paşa itiraz edenlere kendisinin devletin temsilcisi olduğunu bu yüzden görevini yaptığını belirterek devletin almış olduğu kararları ve çıkardığı kanunları değiştirme veya uygulamama gibi bir yetkisinin bulunmadığını hatırlatmıştır. Bunun gelişmeler üzerine vergi mükellefleri İdare Meclisi'nin aldığı kararları beğenmedikleri için memurların değiştirilmesini ayrıca vergi oranlarının da yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. Fakat Yusuf Paşa bu isteği kabul etmemiştir (Spaglono,1977, s.238).

2.1.3 Ticaret, Ulaşım Haberleşme ve Bayındırlık Hizmetleri

İmparatorluğun Arap diyarı Suriye ve Cebel-i Lübnan'da Sultan II. Abdülhamit zamanında hızlı bir biçimde imar faaliyetlerine başlandığı bilinmektedir. Yol, hastane, okul , cami ve karakollar inşa edilmiştir. Tramvay ve demiryolu hatları kurularak merkezler arasındaki mesafeler kısalmış ayrıca havagazı istasyonları ile şehirler aydınlatılmıştır. Böylece Arap vilayetleri daha iyi bir yaşam kalitesine kavuşmuş ve daha iyi valiler bölgeye atanmıştır (Baktıaya,2009,s.113).

Fakat idari anlamda iyi yönetilen bu vilayetlerde bayındırlık ve imar faaliyetleri için Alman ve Fransız şirketlerinin rekabet halinde olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Cebel-i Lübnan'da Fransızların tramvay ve liman işletmelerinde daha fazla imtiyaz sahibi oldukları bilinmektedir. 19. yüzyılda bu rekabet sayesinde demiryolu ve telgraf hatlarının sayısı artmış bu da Suriye ve Lübnan'da sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir (Baktıaya,2009,s.62).

Özel statülü bir vilayet olan Cebel-i Lübnan'da hala ticaret ile ilgili bazı kısıtlamalar yaşandığı bilinmektedir. Fakat bölgede yatırımları bulunan Fransa bu kısıtlamalara karşıdır. Bu kısıtlamadan kurtulmak için önce Cebel-i Lübnan limanının uluslararası deniz ticaretine açılması gerekiyordu. Öte yandan 1909 yılı temmuz ayında tüccar Şeyh Khazin 'nin Cünye limanına teslim edilecek mallar için Belçika bandralı bir gemi kiraladığı anlaşılmaktadır. Ancak Beyrut Valiliği bu sevkıyatı haber alıp duruma itiraz etmiştir. Fakat bandrol ücreti karşılanan gemi Beyrut Vilayetinden yapılan itiraza rağmen Cebel-i Lübnan İdare Meclisi'nin kararı ile limana ulaşmıştır (BOA. A.MTZCL.7 /277). Fakat Bir süre sonra bir süre sonra başka gemiler de Belçika bandıralı bu gemiye sağlanan ayrıcalıktan faydalanmak istemiştir. Cebel-i Lübnan sahiline yaklaşan gemiler hakkındaki istihbarat üzerine Gümrük İdaresi memurları gemilerin Fransa'ya ait olup olmadığını elçiliğe sormuştur. Ancak elçilik gemilerin kendilerine ait olmadığını bildirmiştir (BOA.A.MTZ. CL.7/277).

Yaşanan bu hadiseler üzerine Fransız Dışişleri Bakanı Stephen Pichon Cebel -i Lübnan'ın özel statüsüne zarar veren bu kısıtlamalar yüzünden ticaretin de aksadığı gerekçesiyle Cünye Limanının imtiyaz hakkının kendilerine verilmesini istemiştir. Bu teklif başlangıçta kabul edilebilir gibi durmasına rağmen başka ülkelerin gemilerinde yanaşmaya başlaması ihtimali üzerine yaşanacak sorunları engellemek ve güvenliği sağlanması için Osmanlı Devleti Cünye Limanını bir süreliğine ağır tonajlı gemilere kapatmıştır. Fakat bu karar muhaliflerin hoşuna gitmemiştir. Bu muhaliflerden olan Lübnan Ulusal Komitesi hazırladığı broşürlerle bu kararı protesto etmiş ve kararın iptali için imza toplamıştır (Spaglono, 1977, s.256).

Aynı tarihlerde C. Lübnan limanına yaklaşmak isteyen Yunan bandıralı geminin yük gemisi değil Amerika'ya giden kaçak göçmenleri taşıdığı tespit edilmiştir. Geminin kaptanı Michel Cotareleis'in bütün uyarılara rağmen çok sayıda göçmeni kabul ettiği anlaşılmıştır. Geminin limandan ayrılmasına izin verilmemiştir. Fakat Atina elçiliği Yunan nakliye şirketlerine ait olan bu geminin ücretini alabilmesi için geçiş izni verilmesini istemiştir (BOA.HR. İD.934/31). Bu

hadiseden sonra Yunan bandıralı gemiler izinleri olmamasına rağmen limanına girmeye devam ettiği anlaşılmaktadır (BOA.HR.İD.934/32).

Öte yandan limana girmek isteyen gemiler sadece Yunan gemileri değildir. Gümrük Müdürü Şükrü Bey'e yazılan yazıda bir İngiliz gemisinin de Cünye (Juniya) iskelesine tahıl ve hayvan ihracatı için yanaştığı ve bunun Beyrut Gümrük İdaresi tarafından haber alınması üzerine vapur yanaşma yasağı hakkında İngiliz gemisine tebligat yapılması istenmiştir. Muhafaza memurları inzibat karakolunun görüşüne mâni olduğu gerekçesiyle gemi yanaşmasının yasak olduğu İngiliz gemisine bildirilmiştir (BOA. ŞD.2303/15). Benzer biçimde başka İngiliz gemileri Lübnan limanına girmek istemiş fakat buna izin verilmemiştir (BOA. DH. MUI. 11/1).

Cebel-i Lübnan'da deniz ticaretindeki kısıtlamalardan bahsettikten sonra haberleşme ve diğer bayındırlık faaliyetlerine bakacak olursak imparatorluğun dört bir yanında yaygın hale gelen telgraf hatlarının Cebel-i Lübnan'da da kurulmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında Hamana Karyesinde inşa edilmesi planlanan telgrafhanenin masraflı olacağı gerekçesiyle kabul edilmediği (BOA. DH. MUI. 3/ 11) ancak Bişerri Karyesinde inşa edilmek istenen posta ve telgrafhane binasına izin verildiği anlaşılmaktadır (BOA.İPT.26/27). Benzer biçimde vilayetin bir başka kazası olan Merciyun'da kurulan tahaffuzhanelere yakın bir telgrafhanenin Cezzin Kasabası'na nakli için ayrılan bütçe ve diğer telgrafhane masrafları hakkındaki cetvel ile makama bilgi verilmiştir. Deyrülkamer'den 27 km kadar uzaklıkta bulunan Hücereyt'e ulaşacak telgraf hattın inşası için yapılan keşif sonucunda hesaplanan masraflar ise şöyledir ; Telgrafhanede çalışacak memur, mufassal ve çavuşlar için yıllık olarak 12.000 kuruş maaş ödemesi yapılacaktır. Tamir, evrak basım işi için 2900 kuruş, Avrupa'dan getirtilecek eşyalar için 125 frank, telgrafhane binası, hattın kurulması sırasında kullanacak direkler için, diğer eşyaların nakliyesi ve masraflar için 26.899 kuruş, vergi kesintisi olarak yıllık masraf tutarı 19.2858 frank olarak hesaplanmıştır (BOA.MV.170/3).

Cebel-i Lübnan'da telefon hattı çekilmesi için ihale usulüne gidilmesine karar verilmiş ve ihale sonunda bir şirkete imtiyaz verilmiştir (BOA.BEO. 4053/303940).

Öte yandan yukarıda bayındırlık , ticaret ve ulaşım-haberleşme hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra bu bölümde değineceğimiz son konu diğer masraf kalemleri olacaktır. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'ın Aliyye Kasabası'nda inşasına başlanılan camiinin padişahın cülusu sebebiyle resmî tören yapılması icap ettiğinden eksiklerin bir an önce tamamlanması talimatı verilmiştir(BOA.İ.MTZ.CL.6/299). Ayrıca yöre halkının Cezzin Kasabası'nda

yetiştirilen zahirenin ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığından yakınması üzerine Sayda, Sur ve Merciyun kazalarından getirilecek zahire ve hayvan satılması için bir pazar yeri kurulmasına karar verilmiştir (BOA. Y.A RES.156/ 132).

2.1.4 Sosyolojik Tablo ,Göç ,Basın ,Eğitim, Sağlık

2.1.4.1 Askerlik

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında Cebel-i Lübnan'da nüfusu ilgilendiren konuların başında askerlik gelmektedir.

İktidarın politikası gereği imparatorluğun çatısı altında yaşayan bütün milletler eşit hak ve özgürlüklere sahip kabul edildiğinden Ahz-i Asker Kanunu (Madde:9) gereği gayrimüslimler de askerlik görevini yapmak zorundadır. Ayrıca yapılan kanuni düzenleme ile (Madde:11) askerlik süresinin kısaltılmasına da karar verilmiştir (Demir,2007,s.74).

İttihat Terakki Partisi 1909'dan sonra Osmanlı ordusuna daha fazla Hristiyan erkek asker yazılmasına karar vermesi üzerine Suriye ve Cebel-i Lübnan'da da askerlik şubelerine işlemlerin başlaması emri verilmiştir.

Cebel-i Lübnanlıların askere alınma işlemleri eskiden olduğu askerlik şubeleri tarafından yapılacaktır. Cebel-i Lübnan'da yeni askerlik kanunun uygulamaya konması uzun zaman alacağı için 1305 doğumluların kuralarının vaktinden önce ve kanuna göre çekilmesi için nüfus defterlerinin askerlik şubelerine gönderilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Hicaz, Yemen, Trablusgarp, Bingazi, Cebel-i Lübnan ve Sisam haricindeki livalara tebligat yapılmıştır. Üç yüz beş doğumluların kuralarının vaktinden önce çekilmesi için defterlerinin askeriyeğe gönderilmesi gerekmektedir. Bunun için mülkî memurlara tebligat yapılmasına ve ayrıntılarına dair Harbiye Nezareti'nden gelen ve Meclis-i Vâla tarafından tetkik edilen tezkereye göre yeni askere alma izinnamesinin Şura-yı Devlet ve Meclis-i Meb'ûsan tarafından onaylanması uzun süreceği için kuraların çekilmeye başlanması uygun görülmüştür. Fakat kura çekilmesine tabi olmayan yerlerde yeni kanunnamenin onaylanması beklenecektir (BOA. DH.MKT. 2780/82).

Yusuf Paşa 'nın mutasarrıflığı sırasında Redif bakayasının nasıl istihdam edileceğine dair yapılan düzenlemeye göre talim, seferberlik veya tümenden sevk edilmek üzere silah altına alınmak üzere çağrıldığı halde gelmeyenler hakkında redif ve askeri ceza kanunnamelerinde belirlenmiş olan cezanın arttırılmış biçimde uygulanması uygun görülmüştür. Fakat bazı maddelerin düzenlenmesi ertelendiğinden asker adayları şimdilik yürürlükte olan Redif Kanuna uyması gerekir. Seferberlik veya bir mahalle sevk edilmek üzere silah altına alınan askerlerden önce Yemen ve Dersim'e sevk edilen redif taburları bakayasının zor kullanarak yapacağı

hizmetleri 1 seneyi bulmayanların mensup oldukları orduların bulunduğu uzak yerlerde, askerlik yapanlardan 1 sene veya daha uzun süredir asker olanların ise Yemen, Hicaz ve Trablusgarp'ta görev yapmasına karar verilmiştir. Askerliğini Yemen'de yapacak olanlardan veya görev icabı 15 gün mahallerinde terhis olunan redif taburları hakkında ise bir işlem yapılmasına gerek yoktur. Hala silah altında olan redif taburlarının hali hazırda bulundukları yerden gönderilmesi ve terhislerinde arkadaşlarından eksik hizmetlerini civar nizamiyelerde yapmaları uygundur. Sözü edilen kanun hazır oluncaya kadar aşağıda yazılan işlemler yapılması ve istihbarata son verilmesi uygundur. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesinden verilen emirde Yemen ve Dersim için silah altına alınan redif taburları bakayası hakkındaki muamele tebliğ edilmiştir. 14 Temmuz 1324 tarihine kadar bakayada kalan kişiler ile sözü edilen rediflerden 10 Teşrin-i Sani 1324 tarihinden itibaren 6 ay içinde başvuruda bulunanların sadece hizmetlerine izin verileceği arkadaşları kadar askerlik hizmeti yapacaklarına dair sözü geçen ordulara ait olanların Yemen Hicaz ve Trablusgarp'ta askerlik yapacak olanların durumları hakkında derhal tahkikat yapılarak askerliğe mani bir durumlarının olup olmadığı hakkında acele telgraf ile 1,2,3,4,5 ve 6. Orduya bildirilmelidir. Böylece sonradan redif bakayasında karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilmiş olacaktır (BOA.DH.MKT. 2885/47).

Askere gitmek istemeyen bazı Lübnanlılar ise usulsüzlüklere başvurmuştur. Bir kısmı kaçak yollardan Amerika ve Avrupa'ya giden gemilere binmiş ve Lübnan'dan ayrılmıştır. Bazıları memurlara rüşvet verme yoluna gitmiştir. Cebel halkından olup evlilik veya ikamet aldırma yoluyla askerlikten kaçma niyetinde olanların idare meclisi üyeleri, belediye, mahkeme çalışanları ve diğer memurlara rüşvet verdiği anlaşılmıştır. Bu kişiler hem vergiden hem de askerlikten kurtulmak için Beyrut'ta emlak ve mal edinme yoluna gitmiştir. Bazı şahıslar ise C. Lübnan'da emlak ve mal sahibi olduklarını ileri sürerek askerlikten ve vergiden muaf tutulmak istemiştir. Fakat kanun gereği bu isteklerin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu bahaneler ile Beyrut'a gidenler ise tespit edilip ilgili kanun gereği cezalandırılmıştır (BOA.DH.HMŞ.19/1).

Beyrut Nüfus Dairesi'nin yaptığı tahkikat sonucunda Cebel-i Lübnan Meclis idare azası Şeyh Ömer El Hatip Efendi ile bazı imam ve muhtarların askerlikten kaçmak için Amerika'ya gitmek isteyen kişiler Beyrut'ta ikamet ediyor gibi göstererek sahte belge düzenledikleri bunun karşılığında ise rüşvet aldıkları tespit edilmiştir. Bu yolsuzluğa karışan memurlar hakkında soruşturma açılmıştır (BOA.DH.MKT.1200/74). Lübnanlı olduğunu iddia eden Ferid Abdullah adlı şahsın ise iki farklı yerde kaydı gözüktüğünden hakkında tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Adı geçen kişinin hem Zahle'de hem de Bekaa Kazasında evi vardır. Çiftçilik

yapan Ferid Abdullah yılın belli zamanını Zahle’de geri kalan zamanı diğer evinde geçirdiği tespit edilmiştir. Adı geçen şahsın ikameti hakkında tereddüt bulunduğundan Bekaa Kaymakamlığından yazı getirmesi istenmiştir. Şahsın bir suça karışıp karışmadığı ve iki ayrı yerde ikamet etme sebebinin askerlik ile ilgisi olup olmadığı araştırılmalıdır (BOA. ŞD.2313/16).

Yusuf Paşa’nın idaresi sırasında vergi, askerlik ve basın yasası yüzünden, özellikle liberal Lübnanlılar, özel statülerini korumak için harekete geçmiştir .Beyrut’ta bulunan konsoloslara başvuran liberal muhalif Lübnanlılar Osmanlı Devleti’nin çıkardığı askerlik kanunu vergi düzenlemesi gibi kanun değişikliklerine gitmesinin Cebel-i Lübnan Nizamnamesine aykırı olduğunu iddia etmiştir. (Hâkim,2013, s.207).

2.1.4 .2 Hukuk ve Asayiş

Yusuf Franko Paşa’dan önce göre yapan mutasarrıflar zamanında Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Osmanlı Devleti’nin kanunlarına göre bir denge kurularak toplumsal huzur ve asayiş sağlanmıştır (Yıldız, 2018,s.240).

Cebel-i Lübnan’da görev yapan mahkemeler C. Lübnan Nizamnamesin ’de belirlenen kurallara göre oluşturulmuştur. Deyrülkamer’de bir mahkeme kurulmuştur . Bu mahkeme ağır ceza davalarına bakan merkez mahkeme konumundadır. Aynı zamanda ilk derece mahkemelerinin temyiz makamı olarak da görev yapan bu mahkemede altı hakim görevlidir. Cebel-i Lübnan’da bulunan 6 büyük mezhebin temsilcisi olan bu hakimlerin başkanı mutasarrıf tarafından diğer üyeler temsil ettikleri mezhepler tarafından tayin edilmiştir (Akarlı, 1993, s.136). Hiyerarşik olarak en altta Sulh mahkemeleri, onun üzerinde Bidayet Mahkemeleri ve en üstte Mahkeme-i Kebir bulunmaktadır. Ticari davalar ve Lübnan’da yaşayan yabancıların davaları ise Beyrut’ta bulunan ticaret mahkemesinde görülmüştür (Akarlı, 1993, s.133). Esbak Mutasarrıf Vasa Paşa’nın ölümünden sonra garantör devletler Osmanlı Devletinden yargı sisteminde değişiklik yapmamasını istemiştir. Fakat sonra gelen Naum Paşa’ya yargı teşkilatının nizamnameye uygun yenilik yapılmasını istemesine rağmen eski kuralların uygulandığı görülmüştür (Akarlı, 1993, s.139-140).

Hukuk sistemi Nizamnameye göre şekillendirilmiş olmasına rağmen vakıf davaları ise bunun dışındadır. Tanzimat’tan beri süre gelen ve devlet teşkilatı içindeki gayrimüslim cemaat ve vakıfların günden güne daha özgür ve özerk hale gelirken Müslüman vakıflarının daha sıkı bir denetimine tabii tutulmaya başlanması Müslüman- Hristiyan dengesinin pamuk ipliğine bağlı olduğu Kudüs ve Cebel-i Lübnan gibi merkezlerde bir süre sonra gerginliğe sebep olmaya başlamıştır. Yusuf Paşa zamanında biri Dürzî, öteki Rum Katolik 2 farklı cemaat – vakıf anlaşmazlığını yansıtan 1909 ve 1910 yaşanan hadiseler konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır (Akarlı ,2004, s.239).

Yusuf Paşa göreve gelir gelmez mezhepleri arasında sorunlar yaşanmaması için otoriteyi sağlamaya çalışmıştır. Karşılaştığı ilk sorun ise Şuf Kazasına bağlı Baaklin kasabasında

faaliyet gösteren Takiyüddin Vakfı'na mütevellî tayini için aile üyelerinden Hasan ve kardeşi Ahmed arasında anlaşmazlık çıkmıştır (BOA.HR.HMŞİSO.51/1) .

Açılan davayı ise Mahmud Takiyüddin kazanmıştır. Fakat kardeşi Abdulgaffar bu sonuca itiraz etmiş ve dosyanın İstanbul Temyiz Mahkemesince incelenmesini talep etmiştir. Ancak İstanbul'daki mahkeme Cebel'deki davayı incelemek istememiştir. Ailenin ileri gelenlerinden Emin Bey ise Yusuf Paşa'ya yazdığı dilekçede kadılık makamının bu davayı çözecek olmasını alaycı bir dille eleştirmiştir. Fakat bu tutuma rağmen Yusuf Paşa dilekçeyi değerlendirmeye almıştır. Paşa verdiği cevapta bu konu hakkında makamdaki emir beklediğini Marunî ve Dürzî şeyhlerine bildirmiştir. Fakat şeyhler bu cevaptan memnun olmamıştır. Çünkü şeyhler konunun mektupla değil teamül gereği yüz yüze görüşülmesini istemektedir. Öte yandan nizamnamenin tam olarak uygulanmadığını vurgulayan Dürzî şeyhleri cemaat ve vakıf ile ilgili konuların tıpkı Hristiyan cemaatlerinde olduğu gibi iki akıl lidere bırakılmasını istemiştir. Çünkü Takiyüddin Vakfı meselesine kadılığın karışması aynı zamanda Dürzî cemaatinin iç işlerine müdahale demektir (Akarlı,2004, s.245).

Sadaret makamını bu konuda ikna edebileceğini de düşünen Yusuf Paşa ise Dürzî vakıf davalarını öne sürerek Cebel-i Lübnan'da bir şer'i mahkeme kurulmasının son derece gerekli olduğunu ifade etmiştir(Yıldız,2018,s.287). Ancak makam bu öneriyi kabul etmemiştir. Herhangi bir mezhebin bir diğerine karışmaya yetkisinin olmadığını ve bunun da C. Lübnan Nizamnamesine aykırı bir istisna olmadığını bildirmiştir (BOA.HR.HMŞİSO.51/1).

Vakıflar konusuna diğer bir örnek ise Riyaşi Vakfı davasıdır. Şeyhler özerklik talebi ile Yusuf Paşa'ya başvurmuştur. Metn Sancağında yaşanan olayda Ayn-El köyü Rum Katolik cemaati ile yerel yönetim arasında yapılacak bir okulun idareciliği konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Vakıf üyeleri sorunun çözümü için Beyrut Piskoposu'na danışmak istemiştir. Aslında Naum Paşa zamanında bu öneri kabul edilmiş ve okul idaresine kiliseden biri görevlendirilmiştir. Fakat buna rağmen Riyaşi Vakfı davası Yusuf Paşa zamanında yeniden gündeme gelmiştir. Yusuf Paşa soruna çözüm bulmak için vakıf üyesi olan papaz Yuhanna'nın görevden alınmasına karar vermiştir. Fakat bu sefer de itiraz papazdan gelmiştir. Yuhanna Efendi'nin Yusuf Paşa ile görüşmesinden de olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Papazın vakıftan ayrılması istenmiştir. Bu duruma sinirlenen Yuhanna Efendi konuyu telgrafla Sadarete bildirmiştir. Yusuf Paşa'nın kanunlara aykırı davrandığını belirten papaz Efendi konunun çözülmesini istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Yusuf Paşa makama verdiği cevapta kendisinin teamüle uygun olarak hareket ettiğini ifade etmiştir. Devletin Cebel-i Lübnan'da uygulanmak üzere 1893 yılında gönderdiği kanun dışında bir uygulamanın söz konusu olmadığı belirten Yusuf Paşa zaten Rum Katolik Patrikhanesi'nin kendisini desteklediğinin altını çizmiştir. Bu gelişmeler üzerine papaz Yuhanna Efendi görevden ayrılmıştır. Fakat evden çıkmamıştır. Durumunu bir kez daha İstanbul'a bildirmesine rağmen Yuhanna Efendi'nin talebi kabul

edilmemiş ve kendisi vakıf binasından zorla çıkartılmıştır (BOA.YPRK.ASK.255/91) (Akarlı,2004, s.247).

Sonuç olarak bu ve benzeri davalara baktığımızda Cebel-i Lübnan toplumunda cemaatler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde artık Cebel-i Lübnan Nizamnamesi yetersiz kaldığı ve bir reforma gidilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü C. Lübnan’da bu problemlerin çözülememesi durumunda Fransa veya İngiltere’nin konuya müdahil olması kaçınılmazdır. Nitekim buna örnek Yusuf Paşa ‘nın idareciliği sırasında 1911’de yaşanmıştır. Cebel-i Lübnan’da hırsızlık suçu işleyen bir Mârûnî rahibin Fransa’ya kaçtığı tespit edilmiştir. (BOA.DH.ID.124/36).

Yusuf Paşa bu rahibin tutuklanması için Marsilya Şehbenderliği’ne başvurmuş fakat Fransa bu talebi kabul etmemiştir. Fransa elçiliği konuyu Hariciye Nezareti’ne bildirmiştir. Fransa’nın sadece Cebel-i Lübnan’ın değil bütün mutasarrıflıklarda bu ve benzer bir hadisede tutuklama müzekkeresi yazılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun üzerine Sadaret makamı Yusuf Paşa’ya tebligatta bulunmuştur. Bu yazışmadan da anlaşılacağı üzere Fransa hem Lübnan’da hem de Fransa’da bulunan Lübnanlılar üzerinde hukuki olarak söz sahibidir (BOA.DH.ID.124/36). (Yıldız,2018,s.261).

Cebel-i Lübnan’da Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan toplumun huzur ve asayişini sağlanmak için yerel yöneticilerin farklı mezheplerin farklı hukuklarına uygun olarak hareket etmek zorunda kaldıkları görülmüştür.

Öte yandan Yusuf Paşa ‘nın mutasarrıflığı zamanında da kendisinden öncekilerin zamanında olduğu gibi asayişin sağlanmasından jandarma sorumludur. Fakat yerel grupların silahlandırılması ,kolluk güçlerinin eğitimi ve maaş ödemesi için ayrılacak bütçe konularının sorunlara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Gönüllük esas olmasına rağmen Cebel eşrafinin mutasarrıf ile iş birliği yapmaması da devletin asayiş sağlanmasında zorluklara sebep olmuştur. Özellikle Yusuf Paşa’ya muhalif İdare Meclisi azalarının da tutumu yüzünden jandarma sayısı azalmıştır. Hatta bu sebepten meclis üyeleri ile jandarma arasında da anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Akarlı,1993,s.185).

Bu dönemde Cebel-i Lübnan’da asayiş bozan hadiseler cinayet, gasp, zina, silah kaçakçılığı, yasadışı yollar ile yurtdışına göçmen kaçakçılığı, hayvan kaçakçılığıdır.

Yusuf Paşa döneminde yukarıda saydığımız suçlarla mücadele etmek için önlemlerin arttırıldığı ve cezai işlem uygulanarak huzur temin edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fakat daha önce de bahsettiğimiz gibi Yusuf Paşa’nın teklif ettiği yargı reformları Sadaret tarafından kabul edilmemiştir. Bu sebepten de asayiş ve huzuru sağlamakta zorlanan Yusuf Paşa’nın dönemi yaşanan hadiseler yüzünden çok eleştirilmiştir. 1908 yılı Ocak ayına ait suç tablosu

incelendiğinde işlenen suçlar zina ve cinayet olduğu tespit edilmiştir. Bir zina yüzünden işlenen cinayet sanığı kolluk güçleri tarafından yakalanmış sorgusunda suçu kazara işlediğini söyleyerek suçunu itiraf etmiştir (BOA. DH.MKT. 2613/24).

Havran'da dokuz aydan beri devam eden gasp olayları üzerine halkın bir dilekçe ile konuyu İdare Meclisine şikayet ettiği fakat çözüm bulunmayınca Yusuf Paşa'nın olay yerine giderek bizzat yaptığı anlaşılmaktadır (BOA.DH. MUİ.59 /39). Yusuf Paşa halkın sorunlarını dinlemiştir. Paşa yerel memurlara talimatlar vermiştir. Yusuf Paşa hazırladığı raporda Cebel-i Lübnan'dan Havran'a geçen Dürzîler ile köylüler arasında yaşanan olaylara karışan 56 kişinin tutuklandığını bildirmiştir. Bir kısmı salıverilen sanıklardan sadece bir kişni hala tutukludur (BOA. A. MTZ .CL. 6/255). Bir başka gasp hadisesi ise Beyrut'ta bulunan Lübnan Otelinde kalan Abid Bin Said ve arkadaşlarının parasının çalınmasıdır. Gasp suçunu işledikleri tespit edilen Sadeddin Bin İbrahim El-Mısri tutuklanmıştır. Ayrıca ilgili kanunun 233.maddesi gereği suçluların 6 ay tutuklu kalmasına eğer aynı suçu yeniden işlerse bir sene hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir (BOA.DH.H.21/75). Cebel-i Lübnan'ın Deyrülkamer kazasında halk gasp ve hırsızlık olayları yüzünden Beşinci Ordu Kumandanlığına başvurmuştur (BOA.BEO.3004/225274). Bunun üzerine bölgede asayişin temini için ordudan destek istenmiştir (BOA. BEO.3069/230118). Ferid Paşa Trablusşam valisi olarak bölgeye tayin edilmiştir (BOA. DH. ŞFR. 376/36).

Öte yandan Beyrut'ta tömbeki satışı yapan Trablusşamlı Müslüman bir esnafın öldürmesi yüzünden çıkan hadislerde Şamlı bir esnaf da yaralanmıştır. Bu hadiseler bastırılamamıştır. Bu cinayetin ardından devam eden olaylarda Sayda Belediyesi'nde çalışan dört Müslüman işçi öldürülmüştür. Yapılan tahkikat sonucu katillerin Cebel-i Lübnan'da yaşayan ve Hristiyan ahaliden baytar Selim Rızkullah ve arkadaşı olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu cinayet zanlılarının Cebel-i Lübnan'dan firar ettiği etmiştir (BOA.Y.PRK.UM. 79 /74).

Cebel-i Lübnan'da bu hadiselerle ile sınırlı kalmayan şiddetin devam etmesi üzerine Müslümanlar ile Hristiyan ahalisi arasında huzurun sağlanması için Yusuf Paşa'nın talimatıyla soruşturma başlatılmıştır. Cebel-i Lübnanlı 20 kişilik bir Hristiyan eşkiya grubunun olayların sorumlusu olduğu tespit edilmiştir. Fakat halkın canına ve malına kasteden bu eşkiya grubunu yakalamak üzere harekete geçilmemiş olduğunun anlaşılması üzerine sorumlu memurlar hakkında görevi ihmalden soruşturma başlatılmıştır. 6 Müslüman vatandaşı öldüren ve 3 kişiyi de yaralayan Hristiyan ahaliden Selim Mübarek ve arkadaşlarının yakalama emrini vermediği anlaşılan görevli subay Anton El-Hazen Bey'in ihmali tespit edilmiştir. Hatta bu

subayın görevden alınması gerekirken terfi ettiği de ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine subay hakkında soruşturma açılması emri verilmiştir (BOA.DH.İD. 124/ 36). Serseri lakaplı ve şüpheli şahısların Şam'dan uzaklaştırılması için Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na bilgi verilmiştir.

Cebel-i Lübnan'da Hristiyan cemaatini ilgilendiren bu konular hakkında New York Times gazetesinde yayınlanan bir makale ile konun değerlendirilmiştir (BOA. HR. ŞFR.3. 574/88).

Kaçakların yakalanması için daha fazla jandarma görevlendirilmesine karar verilmiştir. 40 tane jandarmanın Beyrut Vilayetinden gönderilmesi ve 300 kuruş maaş ödenek çıkarılması emredilmiştir(BOA.BEO. 3023 /226662). 1326 senesinde Cebel-i Lübnan jandarma alayı maaşı için Maliye Nezareti'nden çıkarılan ve bütçeye ek 493.776 kuruş ödenekle zam yapılmasına karar verilmiştir (BOA.ŞD.650/22). Jandarmanın sürekli denetim yaparak toplumun huzur ve güvenliğini sağlayacaktır. Yapılan denetimler sırasında Cebeli Lübnan'da yeterli jandarma karakolu olmadığı için karakol inşa edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca jandarma olarak görev yapmaya uygun olmayan personel yarım maaş verilerek işten el çektirilmiştir . Binbaşı rütbesinde bulunan jandarma subaylarının ise terfi etmesi uygun görülmüştür. Vilayetin yazılı izni olmadıkça jandarma tayin edilmemesi gerektiği de bildirilmiştir (BOA.BEO.3069 /230118).

Fakat zaman zaman halkın jandarma personeli hakkında da şikayette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konu hakkındaki yazışmalardan bir tanesinde jandarmanın Beyrut'a gelerek arabacılardan rüsum tahsil etmek istediği için arabacıların durumu Beyrut Vilayeti 'ne şikayet etmiştir (BOA. DH.İD.54/31).

Yusuf Franko Paşa döneminde Cebel-i Lübnan'da asayiş bozan hadiseler yukarıda bahsetmiş olduğumuz cinayet ,zina ve gasp ile sınırlı olmayıp Osmanlı sahillerinde sıkça rastlanan silah kaçakçılığı gibi daha büyük ve organize suçlar işlendiği dahili yazışmalarda mevcuttur.

Öte yandan Osmanlı topraklarında cereyan eden kaçakçılık hadisesin arka planında İngiltere ve Fransa vardır. Kaçakçılığın merkezi ise Cibuti'dir . Buradan Suriye ve Cebel-i Lübnan sahillerine sevk edilen silahlar Emir Mübarek El-Sabah ile İngiltere ile arasında yapılan ticaret antlaşması ile kamufle edilmiştir (Hülagü,2011, s.347). Bu silah kaçakçılığına karışan Araplardan bazıları bağımsız devlet kuracağına inanmaktadır. Hatta bazı aşırı milliyetçi Araplar Osmanlıların İslam dinini geriye götürdüğünü iddia ederek Müslüman Arapların Hilafeti ve İslam'ı Türkler 'den geri alması gerektiğini iddia etmiştir. Bu niyetle çıkardıkları isyanlarda kullanılan silahların çoğu da kaçakçılık yoluyla temin ettikleri silahlardır (Sırma,2000, s.48-49).

Osmanlı Devleti İngiltere'yi Arapları kışkırtmamaları konusunda uyarmış olmasına rağmen başarılı olamamıştır. İngiltere geri adım atmamış ve Zebile sahilinde karaya çıkan askerleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti aleyhine propagandalarını sürdürmüştür. Bölgedeki silah kaçakçılığı

faaliyetleri de devam etmiştir. Oysa Osmanlı Devleti'nin silahlar ve ticareti konusunda uyguladığı kurallar kanunda açıkça belirtilmiştir. Amerika, İngiltere, Hollanda, Belçika, İsveç... vb. ülkeler ile imzaladığı Ticaret Muahedenamesinin 15. Maddesine göre;

“Osmanlı Devleti barut, top, eslihâ ve mühimmât-ı harbiyyenin Osmanlı memleketlerine idhâlinin umûmen men’i-idhâli hak ve yetkisini muhafaza buyurur”. Bu madde gereği örneğin Suriye veya Cebel-i Lübnan kıyılarında yakalanan kaçak silahlar ile ilgili ya da Ermeni komitacıların mesken ve civarlarında yakalanan silahlar için Osmanlı Devleti'nin yaptırım hakkı vardır. Osmanlı Devleti bu kaçakçılık olaylarında adı geçen ülkelerden silah ithalini durdurma hakkında da sahiptir” (Yarcı,2014, s.28). Bununla birlikte 16 Mart 1908 tarihinde yapılan düzenleme ile :

“ Hâlen muhârebe ve edevât-ı cârhe mahsus âlât ve edevât ile muzır eşyayı merakeb-i bahriye ve berriye ile Osmanlı memleketlerine idhâl ve fesat erbâbının hâl ve sıfatlarını bilerek mealik-i muinesini gayr-ı mahalden ihrac eden ve bu gibi şahıslarla zikredilen muhârebe âlât ve edevâtı ile muzır eşyayı Osmanlı memleketlerinde bir yerden başka yere nakledenler buna vasıta olanlar, vapur, yelken ve sefine kaptanları ile sandalcılar ve kayıkçılar ile diğer şahıslar filleri derecesine göre muvakkaten küreğe konulur”, bu ifade ile belirtildiği üzere, yayınlanan kanun 30 Mart 1908’de çıkartılan padişah iradesiyle onaylanarak yürürlüğe girmiş, ayrıca, Ceza Kanunnamesinin 58. maddesinin 2. zeyli yerine geçecek zeyl hükmündeki yeni kanun fıkrası da kabul edilmiştir” (Yarcı,2014,s.28).

Yusuf Franko Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde yaşanan silah kaçakçılığı hadiselerine bakacak olursak; Mârûnîlerin çıkardığı isyanda kullanılan silahların çoğunun kaçak olduğu tespit edilmiştir. Silah sevkiyatına gümrük memurları göz yummuştur (BOA.MTV.304/220). Suriye-Lübnan sahillerinde denetim yapan kollukların yaptığı baskınlarda sırasında 19 adet tüfek, 200’den fazla gerda tüfeği ve tüfeğe ait cephaneye, demir alet ve benzeri eşya, 300 adet fişek, 15 tane gerda tüfeği ve cephaneye el konmuş ve bu mühimmat Hükümet Konağı’nda muhafaza altına alınmıştır. Musevi İlliaf adlı kişinin sahibi olduğu otel ve çevresinde yakalanan 11 adet silah ve eczacılıkta kullanılan kimyevi madde ile bunları otele taşıdığı tespit edilen 2 kaçakçı suçüstü yakalanmıştır. Açıkta bekletilen bir gemiye yüklenmek üzere olduğu belirlenen 15 adet silah ve kimyevi maddeye Ser Komiser Enis, Merkez Komiseri Süleyman, Üçüncü Komiser Said, memurlardan Kazım Muhyeddin, Sadeddin Efendi, jandarma Hasan, mülazım Arif Efendi’den oluşan bir ekibin yaptığı baskın sonucunda el konmuştur (BOA. Y.PRK. ZB .38 /53).

Bir başka baskında ele geçen mühimmat arasında kimyevi maddeler, 170 adet garra tüfek, 4810 adet boş fişek ve 1825 adet torpil ele geçirilmiştir. Öte yandan Beyrut sahiline teslimat yapılacağını ihbar alan kolluk kuvvetleri bir otel ve hana yaptıkları baskında ele geçirdiği silah ve mühimmata el koymuştur. Kaçıkların bu silah ve mühimmatı C. Lübnan sahilinde bir limanına yanaştığı tahmin edilen gemiden gizlice indirerek otel ve hana taşıdığı tespit edilmiştir (BOA. DH. TMIK.271/69).

Cebel-i Lübnan sahilindeki Şufeyn Körfezi’ne yanaşan bir gemiden indirilen 470 adet tüfek ve bir miktar tömbekiye el konmuştur (BOA.MTZ.CL.6/248). Batrun Kazası Haçova

mahallesinden silah kaçırıldığına dair gelen ihbar üzerine yapılan baskında kaçakçılar suç üstü yakalanmıştır (BOA. DH.MKT.1234/5).

Beyrut civarından yola çıkan silah ve eczacılık malzemesi de Cebel-i Lübnan'a doğru giderken yolda yapılan baskın sonucu ele geçirilmiştir (BOA. Y.PRK. ASK 251/24).

Cebel-i Lübnan'da yaşanan isyanlarda kullanıldığı tespit edilen Dürzîlerin elinde bulunan çok sayıda tüfek, fişek ve zahireye jandarma tarafından el konmuştur. Fakat bir bölümün gizlice Suriye'deki Dürzîlere ulaştırıldığı tespit edilmiştir. Bu kaçakçılar Suriye'deki Mecdüs'Şems Köyü'ne yapılan baskında yakalanmıştır (BOA.Y.HUS.517/178). Fakat bir süre sonra Havran'da yaşayan silahlı Dürzîler isyan etmiştir. Bu isyan kısa sürede geniş bir alana yayılmış fakat isyancılar telgraf hatlarını kestiği için ordunun isyana müdahalesi gecikmiştir (BOA.DH.MKT.1234/4).

Sonunda Sami Paşa komutasındaki ordu bölgede ulaşmış sonra kısa sürede isyan bastırılmıştır. Yapılan aramalarda 600 adet silaha el konmuştur. Elleriindeki silahları teslim etmek istemeyen Dürzîleri ikna etmek için Havran köyü şeyhi arabuluculuk için araya girmiş fakat bir süre sonra samimi olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu köylerde sıkıyönetim ilan etmiştir. 19 Eylül 1910 'da Havran ve civarında alınan sıkıyönetim kararı ile köylülerin tek başına veya toplu halde bir yerden başka şehre geçişi yasaklanmıştır. Israr edenler hakkında ise yasal işlem yapılacaktır. Üzerinde silah bulunduranlar silahlarını en kısa sürede askeri makamlara teslim edecektir (BOA. DH.MKT.1191/69).

Bununla birlikte devletin memuruna, jandarma veya askerine karşı toplu veya bireysel silahlı saldırı düzenleyenler idam edilecektir. Ayrıca isyancılara silah, erzak, mühimmat, kalacak yer temin ederek, yardım ve yataklık yapanlar da cezalandırılacaktır. Devletin güvenlik güçlerine yardım için asilerin yerlerini bildirenleri devletin memuru ifşa edecek olursa o memur da görevden alınacaktır. Fakat bu sıkı yönetim kararlarının II. Meşrutiyet'in ilanı ile getirilen af kapsamında kısmen gevşetildiği bilinmektedir. Bunun üzerine çatışmalar yeniden başlamıştır. Cebel-i Düriz'de devlete karşı gelenler cezalandırılmıştır. Süvey'de bölgesinde ordu ile Dürzî isyancılar arasındaki çatışmalar 21 Ekim 1910 tarihinde kontrol altına alınmıştır (Şerif,1999, s.114).

Dürzîlerin karıştığı silah kaçakçılığının daha organize hali ise Milli Aşireti'ne satılmak istenen silahlar meselesidir. Dağıstan'dan Resülayn'a gitmekte olan birkaç kişinin Trablusşam ve Cebeli Lübnan 'dan aldıkları silahları satmak üzere yola çıktığı ihbarını alan jandarma harekete geçmiştir (BOA.DH.TMIK.M.265/20). Suriye Vilayeti'nden çekilen telgrafta Zor Sancağına bağlı Resülayn Kazasında yaşayan Çeçen muhacirlerden 35 kişilik bir grubun Trablus ve Cebel-i Lübnan'a bağlı Zahle kasabasında bulunan 600 adet Yunan tüfeğini satın alarak Selime kazasındaki köylere götürdüğü ihbarı alınmıştır. Mili Aşireti'ne silah satmak isteyen bu

kaçakçılar bir süredir Trablus ve Zahle'de kaçakçılık işi yapmaktadır. Zor ve Selimiye Kaymakamlığı'na verilen emirle zanlıların yollu kesilerek silahlara el konacaktır.

Suriye Valisi Şükrü Bey Zor Mutasarrıfına telgraf çekerek Çeçen muhacirlerin 600 adet tüfek ile Suriye'ye girdikleri haber vermiştir. Halep'ten Rakka'ya giden yolda devriye ve müfrezeler konuşlandırılmıştır. Ayrıca Rakka'da bekleyen kayığa da el koymak üzere de bir kolcu gönderilmiştir. Kolcuların yaptığı baskında kayık içinde telef olmuş 4 hayvan ile 8 kişi beraberindeki 43 tüfekte beraber yakalanmıştır. Fakat bu sırada ikinci bir kayığın Şam tarafına gittiği öğrenen devriye peşlerinden yola çıkmıştır. Kaçmaya çalışan 2 Çeçen , 5 Yunan tüfeği, kurşunsuz kapsüllü iki fişek kovanı ve kısrakla yakalanmıştır. Takibe devam eden devriyeler kaçmaya çalışan diğer Çeçen muhacirin de peşine düşmüştür. Zor Mutasarrıflığı'ndan çekilen telgrafta silah kaçakçılığı yaptığı tespit edilen Çeçen muhacirlerin 5 saat devam eden çatışma sonucunda 5 tanesinin ölü ele geçirildiği ve 2 kişinin de tutuklandığı bildirilmiştir. 150 mavzer taklidi milli tüfek ,5000 fişek , 29 bilezik , 49 tetik çakmak ,69 dip demiri ve 7 tane hayvana da el konulmuştur. Güvenlik güçlerinden herhangi ise bir zayıat yoktur.

Rakka Kaymakamlığı'ndan çekilen telgrafta 20 Çeçen muhacirin ise karanlıktan istifade ederek Since'ye doğru kaçtıkları ve onlara yardım edecek birkaç kişi toplayarak askere karşı harekate geçme düşüncesinde oldukları ihbarı üzerine devriyeler bu muhacirlerin peşine düşmüştür. Kaçakçılık hadisesine karışan sanıklardan Mustafa ve arkadaşı ise Trablusşam'da tütün satan bir kişiden 3'er lira karşılığında aldıkları silahları çöldeki köylere götürdüklerini itiraf etmiştir. Fakat diğer arkadaşları hakkında asla bilgi vermemişlerdir. Bununla birlikte olaylar sırasında yaralananlar olduğundan kaçakçıların mahkemeye sevkine ve silahların da askeriye teslim edilmesine karar verilmiştir. Cebel-i Lübnan'da görülen bu silah kaçakçılığı hadiselerinin artması üzerine çok sayıda jandarmanın bölgeye sevk edilmesine karar verilmiştir (BOA.DH.MKT.1228/63). Cebel-i Lübnan'da bozgunculuk yapıp fesat çıkartan eşkıyanın Trablusşam'daki silah kaçakçılarından adlıkları silahlar ile Zığarta köyünü basıp ahaliyi gasp ettiği ihbarı üzerine Adana'dan redif taburu sevk edilmiştir. Köyde asayiş sağlandıktan sonra zararını tazmin etmek isteyen köylüler makama başvurmuştur (BOA.Y.MTV.295/44).

Suriye ve Lübnan'da silah kaçakçılığa karışanlar sadece yerel halk değildir (BOA. DH.MKT. 1152/84). Öte yandan sahillerde ticaret yapmak ama vergi ödemek istemeyen yabancı gemilerin de zaman zaman bu silah ve cephane kaçakçılığına karıştığı tespit edilmiştir. (BOA.DH.İD.91/2) (BOA. BEO. 3226/241942).

Cebel-i Lübnan sahilinde yaşanan silah kaçakçılığı hadiselerinin dönemin ünlü gazetesi Tanin'e de konu olmuştur. Yayınlanan makalelerde İngilizlerin denetiminde bulunan Port Said limanının silah kaçakçılığının merkezi olduğu buradan Suriye, Cebel-si Lübnan ve Adana'ya uzanan (ki Ermeni nüfus burada fazladır) bir ağ ile silahlar sevk edildiğinden bahsedilmektedir (Kurşun,1992, s.114).

Tanin yazarı A. Şerif Şam'a yaptığı seyahat sırasında Dürzîlerin çıkardığı ayaklanmalarının Arap Milliyetçiliği ekseninde cereyan ettiğini şöyle izah etmiştir:

“Bu memlekette yaşayanlar dinen ayrılmazlar sınıflandırılmazlar, görünüşte bu halk İslam ve Musevî değildir. Onlar ancak Arap'tır. Araplık her şeyden evveldir “ (Bayraktar,2007, s.684).

Cebel-i Lübnan'da silah kaçakçılığı hakkında yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden sonra yapılan başka kaçakçılık türlerine bakacak olursak bunlardan ilkinin hayvan kaçakçılığı olduğu anlaşılmaktadır. Baalbek kazasından Cebel-i Lübnan'a kaçırılan develer hakkında bilgi verilmektedir. Seferberlik hazırlıklarındaki ordunun nakliye araçları için lazım olan hayvanların tedarik edildiği bir dönemde Baalbek kazasında bulunan develerin kaçırılmasının ve ordunun ikmalini olumsuz etkileyeceği için duruma müdahale edilmesi ve kaçakçılığın engellenmesi istenmiştir. Ancak seferberliğin ilanından beri bu bölgeden Cebel-i Lübnan'a çok sayıda kişi/asker firar ettiği gibi şimdi de ordunun en önemli ihtiyaçlarından olan deve ve buna benzer şeylerin Cebel-i Lübnan'a kaçırılması ve bu konuda mutasarrıflığa şimdiye kadar yazılan raporlara cevap bile verilmemesi ciddi bir durumdur. Bu vaziyet bu şekilde devam ederse tekrar bir savaş çıkması durumunda Cebel-i Lübnan birtakım mayası bozuk alçak kimseler için önemli bir yuvalanma yeri olacağından bu meselenin çözülmesi gereklidir (BOA.ŞFR.439/66).

Trablusşam'da bulunan Fransız Konsolosluğu koruması Ahmet Meşo'nun katırcısı Reşid Begeşe'nin kısrakları gasp edildiği için bulunması için konsolosluğa müracaat ettiği ve kısa süre sonra hırsızların yakalandığı anlaşılmıştır (BOA.DH. İD.101/15).

2.1.4 .3Göç

Cebel-i Lübnan toplumunun etnik ve dini bakımdan kozmopolit bir yapıya sahip olduğundan daha önce bahsetmiştik.

Lübnan'dan göç 1860 'da yaşanan kanlı mezhep savaşından sonra başlamıştır. 1858-1860 yılları arasında 100.000 kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir (Wagstaff,2007,s.28). Bu tarihlere ait rakamlar sağlıklı kabul edilmese de yine de Lübnan nüfusu hakkında bilgi vermektedir. Mutasarrıflık idaresine geçilen 1861'e tarihli General Ducros'un raporuna göre Cebel-i Lübnan'da Hristiyanların üstünlüğü söz konusudur. Nüfusun %89 'u Hristiyan olup onların %73 'ü (296.000 kişi) Mârûnî 'dir. 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin resmi nüfus rakamlarına göre ise,

1881/82-1893 yılları arasında Cebel-i Lübnan nüfusu 100.000 kişidir (Wagstaff,2007,s.28). Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süre zarfında Osmanlı resmi kayıtlarına göre nüfus 511.580'dir (Wagstaff ,2007,s.28).

Karpat'a göre Arapça "Celâ" kökünden türetilen "Câliye" kelimesi 19 ve 20.yüzyılda Osmanlı topraklarından Amerika'nın kuzey ve güneyine yapılan göçü ifade etmektedir. 1861-1915 seneleri arasında Anadolu ve Suriye'den Amerika'da giden göçmen sayısı 178.712'dir. 1890-1910 yılları arasında ortalama göçmen sayısı yılda 400.000 civarındadır. Göçmenler Brezilya, Arjantin, Küba gibi güney Amerika 'ya gitmiştir. Küba'ya giden göçmenlere Latin Amerikalılar "Turcos" demiştir (Karpat ,1993,s.34).

Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya giden göçmenlerin çoğu Rum,Mârûnî,Ermeni ve Musevi'dir (Gutman ,2016,s.352).

Öte yandan 18.yüzyılın sonundan itibaren yoğunlaşan bu göç hareketi ile ilgili olarak dönem gazetelerinde Cebel-i Lübnanlı Mârûnîlerin göç etmesi yasak olduğu için Kıbrıs adası üzerinden Amerika'ya gittikleri hakkında haberlere yer vermiştir. C. Lübnanlı Müslümanlar ise bütün göçmenlerin yaklaşık %20-30'u kadardır (Genç ve Bozkurt ,2010, s.73). Fakat bir süre sonra bu yoğun göç dalgasından rahatsız olan Amerikan halkı senatoya baskı yaparak göçmenlik yasası çıkartılmasını ve göçe izin verilmemesi istemiştir (Genç ve Bozkurt ,2010, s.73).

C. Lübnanlı göçmenlerin tercih ettiği ülkelerden biri de Brezilya'dır . Osmanlı Devleti ile Brezilya arasında ticaret antlaşması gereği kahve hasadı için pek çok işçiye ihtiyaç duyan Brezilya bu göçü teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın sonuna kadar Brezilya ve Venezüella'da bir konsolosluk açmadığı bilinmektedir. Aynı tarihlerde Fransa Rio De Janeiro'da elçilik açmıştır. Bununla birlikte Fransa Suriye ve Lübnanlıların hamisi olduğunu ileri sürerek pasaport konusunda göçmenlere destek vermiştir. Fransa'nın bu uygulaması ile Cebel-i Lübnanlılar üzerinde hakimiyet kurma çabası Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rio'ya konsolos tayin etmeye karar vermiştir. Osmanlı Devleti Brezilya ve Sau Paulo'da iki konsolosluk açmıştır (Genç ve Bozkurt ,2010, s.85).

Suriye ve Lübnanlı göçmenlerin tercih ettiği ülkelerden bir diğeri Arjantin'dir. 1906-1915 yılları arasında yaklaşık 60.000 kişi göç etmiştir.I. Dünya Savaşı'na kadar geçen periyotta ise Brezilya'ya 107.000, Arjantin'e ise 70.000 kişi göç etmiştir. Öte yandan Suriye ve C.Lübnan'dan Güney Amerika'ya göçün çeşitli sebepleri vardır. Lübnanlı göçmenlerin bu ülkeleri tercih etme sebebi bu ülkelerin vize şartının olmaması ve sundukları cazip iş fırsatlarıdır (Karpat,1993,s.36)(Khater,2001,s.53).

Abraham Rihbany, George Haddad ve Philip Hitti gibi araştırmacılara göre ise göçün sebebi Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halka uyguladığı baskıdır. Sultan II.Abdülhamit döneminde Hristiyan tebaanın gördüğü iddia edilen baskı misyonerlerin New York Times gibi gazetelere verdikleri demeçlerle desteklenmiştir. Hatta bazı göçmenler hikayelerine katliam ve zulüm gördüklerine dair ilaveler yapmıştır. Fakat bu iddiaların doğru olmadığını söyleyen araştırmacılar da vardır (Karpat,1985,s.206). Bunlardan biri de gözlemci olarak Cebel-i Lübnan'da bulunan Lord Dufferin³² dir. Dufferin'e göre:"Mârûnî-Dürzî çatışmasının temelinde yatan sebep Hristiyanların provokatif hareketleridir. Osmanlı Devleti'nin yaptığı iddia edilen baskı ise tek başına 1860-1915 arasında yaşanan göçün sebebini açıklamaya yetmez. Her

³² Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Vasa Paşa (1883-1892) zamanında Dersaadet Londra Sefiridir. (Toraman , 2019,s.88)

göçmenin kendisine has bir hikâyesi vardır. Lübnanlılar Amerika'ya göç etmişlerdir. Çünkü hepsi daha rahat bir yaşamı arzulamaktadır” (Karpas,1985, s.206).

Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya iş bulma umuduyla giden göçmenlere bu dönemde Galata'da bulunan “*Amerika Seyahat Kumpanyası*” gibi şirketlerin reklamları da yardımcı olmuştur. Öte yandan bu şirketler dışında *Simsar* adı verilen kişiler de kaçak ve yasadışı yollarla yüksek ücretler talep ederek veya gazeteye ilan vererek bu göçmenleri iş vaadiyle kandırarak para kazanmaktadır. (Genç ve Bozkurt,2010,s.75). Bu simsarlar sadece Suriye ve C. Lübnanlı göçmenlerin değil aynı zamanda zenginleşerek yurtdışından dönenlerin üzerinden de menfaat sağlama peşine düşmüştür. Gemilerde yolculuk sırasında gasp ve tehdit yoluyla göçmenlerin paralarını alan simsarlar hakkında ilgili konsolosluklara şikayette bulunulmuş olsa da bu yoğun göç hareketi yüzünden olumlu sonuç alınamadığı bilinmektedir. Bazı simsarlar ise vardığı ülkelerde bu göçmenlerin karşısına bir kez daha çıkıp iş ve vatandaşlık hakkı vaadiyle onların paralarını almıştır (Genç ve Bozkurt,2010, s.75).

Özetle Suriye ve C. Lübnanlıları göçe zorlayan sebeplerin başında iş bulma ve daha iyi şartlarda yaşama isteği gelmektedir. Göç yolu olarak ise önlerinde iki seçenek vardır. Bir tanesi yasal ve izinli olan yolculuk etmek diğeri risklerle dolu olan yasadışı kaçak yollarla seyahat etmek. Osmanlı Devleti'nin 1894 yılında kabul ettiği Pasaport Nizamnamesi ile sanat ve ticaret ile ilgili olanlar ve üzerinde herhangi bir mal sahibi olmayan vatandaşların kefil getirmek suretiyle yurtdışına çıkmasına izin verildiği bilinmektedir. Fakat bu dönemde Cebel- Lübnan ve Suriye'den yola çıkmak isteyen o kadar çok göçmen vardır ki makam “*Mürir Tezkiresi*“ şartı aranmasını getirmiştir (Genç ve Bozkurt,2010, s.85).

Hatta dönemin Suriye Valisi tezkireli veya tezkiresiz olarak yurtdışına ve özellikle Amerika'ya olan göçün engellenmesi amacıyla tezkire üzerine ; “*Şu kadar süre sonunda memleketine geri dönmek zorundadır izin verilen yerden başka bir yere müsaade edilmeyecektir*” şerhinin düşülmesini teklif etmiştir (Özkan,2020,s.48).

Öte yandan tezkire almak için bir kefil bulmak yerine yasadışı yolları tercih edenleri kontrol altına almak çok zordur. Avrupa ve Amerika'ya gitmek isteyen Suriye ve Lübnanlı göçmenler İskenderiye, Kıbrıs, Hayfa veya Beyrut limanından gece veya gündüz açıkta bekleyen bir gemiye kaçak olarak binerek ülkelerini tek etmiştir. Bu kaçak göçmenleri gemiye ulaştırma işini simsarlık yapan sandalcılar üstlenmiştir. Ayrıca Cebel-i Lübnan sahillerinin uzunluğu sebebiyle kolaylıkla denetlenebilecek durumda olmaması da yasa dışı göçmenlerin işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca vapur şirketlerine bu yolcuları almamaları konusunda uyarı yapılmasına rağmen başarılı olunmadığı anlaşılmaktadır (Genç ve Bozkurt ,2010, s.85). Çünkü birkaç istisna dışında kaçak göçmenlere yardım edenlere ciddi bir yaptırım uygulanmamıştır (Özkan, 2020, s.49).

19.yüzyılda şartların değişmesi ile Amerika'ya göçün sebeplerinde de birtakım değişiklikler görülmektedir. Yusuf Franko'nun mutasarrıflığı zamanında Osmanlı Devleti'nin Balkan ve Trablusgarp gibi farklı cephelerde savaşıma başlaması ve orduya asker ihtiyacını beraberinde getirdiğinden bahsetmiştik. Bu dönemde askerlik yapmak istemeyenler Cebel-i Lübnan'dan göçü arttırmıştır (BOA.DH.MUİ.40/27) (BOA.A.MTZCL.1/37).

Bu artış üzerine yerel makamlara göçmen olmak isteyen vatandaşları önceden uyarmaları bildirilmiştir. Göçmenlere öncelikle bu yolculuğun çok masraflı olduğu anlatılmalıdır. Örneğin Lübnan'daki herhangi bir limandan yola çıkan bir göçmen Güney Amerika seyahati için en az 8-9 kalem para ödemek zorundadır (mavna masrafları, Hicaz Demiryolu için bağışlar... vb).

Amerika, Marsilya veya Rio de Janeiro'ya gidiş bileti 10-15 dolar arasındadır.Öte yandan 1900-1914 yılları arasında Amerika'ya yerleşenler Lübnanlı göçmenler ailelerini de yanlarına almak istemiştir. Bunların harcadığı miktar bilet ve yol masrafı dahil kişi başı yaklaşık 65 dolardır (BOA.A.MTZ.CL. 6/254).

Bu masraflı yolculuğu kendileri için kazanç kapısı olarak görenlerden simsarlardan bahsetmiştik .Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında Lübnan'da simsarlık yaptığı tespit edilenlerden biri de Beyrut Tahaffuzhanesi'nde bakkallık yapan Mehmet adlı kişidir. Beyrut Filo Kumandanlığı tarafından gönderilen telgrafta göçmenlere sahte tezkire düzenleyen Mehmet adlı kişi bir gece gizlice karantina duvarından yolcu ve hayvanları Cebel-i Lübnan'a geçirmek isterken yakalanmıştır (BOA.Y.PRK.ASK.249/79). Trablusşam'dan yola çıkan göçmenlere ise Nusayri simsarların yardım ettiği tespit edilmiştir (BOA.BEO.3200/239977). Bu ve benzeri simsarların sayısının artması üzerine ise makamdan yerel yöneticilere gönderilen telgrafla Anadolu, Suriye ve Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya yasadışı göçün engellenmesi için halkın seyahat izin belgesi almak için devletin yapacağı kuraya katılmaya teşvik edilmesi istenmiştir (BOA. BEO. 3916/2936). Fakat sadece göçmenleri kuraya teşvik etmek yeterli değildir. Bununla birlikte tezkire karşılığında rüşvet alan memurlara da caydırıcı cezalar verilmelidir. Nüfus dairesinde çalışan memurlar, gümrük memurları ve jandarmanın rüşvet alması engellenmelidir. Lübnan, Trablus ve Beyrut'tan kalkan ve varış limanı Barselona, Liverpool ve Marsilya olan gemilere rüşvet ödeyerek aldıkları tezkire ile binen pek çok yolcu tespit edilmiştir (BOA. DH. MUİ.63/10).

Midilli'den Amerika'ya gitmek isteyen Lübnanlı Musevi göçmenler hakkında yapılan tahkikatta jandarma çavuşu Şaban'ın , Aziz bin Hüseyin, Bektaş Bin Metuş ve Hüseyin bin Zül Kadir adlı göçmenlerden 10'ar lira rüşvet aldığı tespit edilmiştir (BOA ŞD.2366/1) . Aynı birlikte görevli bir başka jandarma Halil de verdiği ifadede Şaban Çavuş'un hem göçmenlerden hem de simsardan 40 lira rüşvet aldığına şahit olduğunu söylemiştir (BOA.ŞD.2367/20). Öte yandan özellikle Mısır üzerinden Amerika'ya gitmek için kendisini Beyrut'ta ikamet ediyor gibi gösterip mürur tezkiresi almaya çalıştığı tespit edilen göçmenlere nüfus dairesinde çalışan bazı memurların yardım ettiği anlaşılmıştır (BOA.BEO.3115/233601) (Gutman,2016,s.352). Bu işte kendilerine nüfus dairesinde çalışan bazı memurların yardım ettiği tespit edilmiştir. Fakat bu yolla tezkire aldığı anlaşılan Cebel-i Lübnanlı Mârûnî Hristiyan köylülere herhangi bir yaptırım uygulanmadığı için (BOA.DH.TMIK.M.249/60) göçün önüne de geçilememiştir(BOA. A.MTZ.CL.6/254). Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında Beyrut iskelesinden kalkan Fransız ve İtalyan gemilerine binmek için bekleyen 400-500 kişilik

kafilede Beyrut, Halep ve Suriyeliler vardır. Fransız gemilerine kaçak göçmen almaları konusunda uyarı yapılmasına rağmen dikkate almadıkları anlaşılmaktadır (BOA.HR.TH.143/60). Kafile içindeki askerlik çağı gelen erkeklerden celbi geldiğinde ülkelerine geri döneceklerine dair teminat alınmıştır. Bu sayede gitmelerine izin verilmiştir. Eğer tezkirenin hazırlandığı sürede gitmekten vazgeçen olursa durumu vilayete bildirilmesi gerekir. Ayrıca aynı tarihlerde işçi olarak gitmek için yola çıkan kalabalık göçmen grupları da tezkire için başvuruda bulundukları için dikkatli olmak gereklidir (BOA.HR.UHM.78/23). Bunun için Piyade Dairesi Üçüncü Şube mümeyyizi Ahmet Bey durumu Harbiye Nezareti'ne bildirerek destek istemiştir. Bu kalabalık işçi göçmenlerden biri de Lübnan Ermenileridir. 5000 kişilik kafilede başka gayrimüslim işçiler de vardır (BOA.DH.TMIK.M.257/18). Tezkiyesini alanlar bu kafile İskenderiye üzerinden Amerika'ya gitmiştir. Öte yandan bu Ermeni göçü hakkında bazı söylentiler çıkmış fakat yapılan tahkikat sonucunda siyasi bir anlam taşımadığı ve tamamen ekonomik sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmıştır (BOA. DH. MUİ. 8/12).

Bununla birlikte Yusuf Paşa zamanında Amerika'ya göç edenler sadece köylü ve işçiler değildir. Suriye Protestan Koleji Mezunları da göçmenler arasındadır (Karpas, 1993, s.36). Cebel-i Lübnan ve Suriye'deki misyonerlik faaliyetleriyle tanıdığımız Papaz Henry H. Jessup 1906 yılında Beyrut Süryani Protestan okulundan mezun 58 gencin yaşamına Amerika'da devam ettiğinden bahsetmiştir. Amerika Göçmen Komisyonu Dairesi verilerine göre 1911 yılına ait raporda Amerika'da bulunan Suriyeli işçi sayısının diğer ülke göçmenlerinden %22,7 oranında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu işçiler ustalık gerektiren meslekler icra eden kesimdir. Amerika'ya göçen Suriyelilerin %20,3 'ü tüccardır. Göçmenlerin %50,8'i vasıfsız tarım işçisi veya fabrika işçisidir. Lübnanlı göçmenlerin Amerika, Afrika ve Avustralya'da zanaatkârlık ve seyyar satıcılık yaptığı bilinmektedir. Suriye'den gelirken yanlarında halı ve küçük el sanatları hediyeelik eşya getiren göçmenler burada bunların satışını yapmıştır (Karpas,2003,281).

Yukarıda bahsettiğimiz ekonomik nedenli göç ve misyoner okullarından mezun olanların yarattığı göç dalgası dışında bazı göçmenler ise bu nedenlerden bağımsız olarak Lübnan'dan ayrılmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Bu göçmenlerden biri de dönemin ünlü şairlerinden Cebel -i Lübnan doğumlu Reşid Selim'dir. Reşid Selim'in pek çok arkadaşı C. Lübnan'daki zor şartlarda yaşamak istemediği için Amerika'ya göç ederken vatansever bir şair olan Reşit Bey uzun süre bu göç fikrine direnmiştir. Fakat Yusuf Paşa zamanında kaleme aldığı hürriyet temalı birkaç kasidesi yüzünden ailesi ve kendisi için endişelenmeye başlamıştır. Bunun üzerine Brezilya donanmasında görev yapan amcası İskender'in yanına gitmek üzere yola çıkmıştır .

"Bana kalsa ülkemi tekletmezdim fakat bazen seçme şansı yoktur hayatta" (Yazıcı,1998, s.169).

Bu dönemde Brezilya'ya göç eden sadece Reşit Selim değildir. 30 Ocak 1908 tarihinde esbak Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Muzaffer Paşa'nın oğlu Fevaid Bey Brezilya'ya başkonsolos olarak tayin edilmiştir (Genç ve Bozkurt,2010,86).Bu tarihten sonra göç edenlerle beraber Brezilya'da yaşayan Osmanlı nüfusu 100.000 kişiye ulaşmıştır (BOA.HR.UHM.80/10). Öte

yandan aynı dönemde Venezüella'ya göç eden Lübnan ve Suriyeli tüccarlar daha fazla tüccarın bölgeye gönderilmesi için Sadrazam Kâmil Paşa'dan izin istemiştir. Kâmil Paşa'ya yazılan mektupta Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi sebebiyle içinde bulunduğu durumdan son derece üzgün olduklarını belirten ve kendisinin de bir Suriyeli olduğunun altını çizen konsolos eğer halife cihada çağırır ise Venezüella'dan gönderilecek askerlerin hazır olduğu nu bildirerek mektuba son vermiştir (BOA.Y.YEE.KP.35/3457).

1911 senesinde C. Lübnanlı göçmenlerin tercih ettiği ülkeler arasında Avusturalya da vardır. Buraya göç eden Osmanlı vatandaşlarını 4 gruba ayırmaktadır: Suriye ve Bağdatlı Müslümanlar, Mısırlılar, Suriye ve Beyrutlu Hristiyanlar ve Cebel-i Lübnanlılar (Genç ve Bozkurt,2010,s.75).

Bununla birlikte Amerika'dan Avusturalya'ya uzanan bu göç rotasında günden güne sayısı artan göçmenler Osmanlı Devleti'ni göç ile ilgili yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Buna göre göçmenler aşağıdaki 3 kuralı peşinen kabul etmiş sayılacaktır (Gutman, 2016, s.356).

- 1-Osmanlı vatandaşlığından çıkmayacağına dair imzalı teminat,
- 2-Devletin isyan olarak kabul ettiği siyasi faaliyetler içinde olmamak,
- 3- Geriye dönmek için devletten maddi destek istememek,

Bir süre sonra yaşanmaya başlayan hadiseler ise Osmanlı Devleti'nin önlemler almakta ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Osmanlı Devleti yurtdışındaki konsolosluklara müracaat eden fakat parasızlık yüzünden Lübnan'a geri dönemeyen göçmenlerin sebep olduğu şikayetlerle uğraşmaya başlamıştır (Gutman,2016, s.354).

Öte yandan Bounes Aires Konsolosluğu'ndan Rıfat Paşa'ya yazılan mektupta 25 Lübnan vatandaşının Marsilya üzerinden Lübnan'a dönüşleri ve Lübnan'a kabul edilmeleri bildirilmektedir. Göçmenlerin koşulsuz şekilde kabulü hakkında teminat istenmektedir . Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı ile Bounes Aires arasında imzalanan pamuk imtiyazı anlaşması da hatırlatılarak bu göçmenlere kolaylık gösterilmesi istenmiştir (BOA. HR. ID.15/47)(Ek 16 , s.192).

Ancak bir süre sonra yaşanan gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti yurtdışı göç yasağını kaldırmış ve pasaport düzenlenerek seyahate izin vermiştir (BOA.DH.SNR.THR.25/7). Öte yandan Osmanlı coğrafyasından sadece Suriye ve Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya göç edenler olduğu söylemek doğru değildir. Balkanlar'dan Doğu Anadolu bölgesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde farklı ülkelere giden göçmenler mevcuttur (Karpas,1993, s.36). Bu dönemde Hicaz'da bulunan tüccar ve hacılar pasaport almak için Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na başvurmuştur. Hazırlanan pasaportlar Hicaz Vilayeti 'ne gönderilmiştir (BOA.DH.SNR.THR.5/38).

Trablus İskele Komisyonundan Maliye Nezareti'ne çekilen telgrafta pasaport talep edildiği anlaşılmaktadır (BOA.DHSN.THR.20/34). Avusturya ve Macaristan'a gitmek isteyen göçmenlere de pasaport düzenlendiği fakat bu göçmenlerin de asıl rotasının aslında Amerika olduğu sonradan anlaşılmıştır (BOA.DH.SNR.THR.35/32). Nüfus Müdürlüğü'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta ise Cebel-i Lübnan'a ait pasaport hasılatı bildirmektedir (BOA.DH.SNR.THR.10/43)(BOA.DH.MUI.8/27)(BOA.DH.SNR.THR.24/20).

Hariciye Nezareti ile yapılan bir yazışmada Cebeli Lübnan ve Suriye'den Amerika ve diğer ülkelere gidecek olan göçmenlerin talep ettiği ve pasaport başvurularının New York'a ulaştığı bildirilmektedir. Ayrıca Amerikan vatandaşlığına geçmek için konsolosluklarda oluşan yoğunluk ile ilgili şikâyetlerden bahseden yetkililer Paris, Londra, Berlin, Viyana, Roma ve Petersburg, Budapeşte, Sofya, Atina, Brüksel, Madrid, La Haye, Stockholm büyükelçilikleri ile irtibata geçtiklerini bildirmektedir. Osmanlı yasalarına göre bir kişinin Amerikan vatandaşlığına geçebilmesi için gerekli şartları taşıması gerekmektedir. Amerikan elçiliği sadece tabiiyet değiştiren Osmanlı vatandaşlarına vatandaşlık vermektedir (BOA. HR. ID.15/48).

Bununla birlikte C. Lübnanlı göçmenlerin bir süre sonra yabancı bir devletin vatandaşı olarak geri dönmesi Osmanlı Devleti için yeni bir soruna neden olmuştur. Öte yandan bu sorun çözülmez ise ileride uluslararası bir krize neden olabilirdi (Gutmnan, 2016, s.353).

Nitekim Amerika'ya giden Ermeni komitacılar çıkardıkları gazetelerle Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yapmıştır. Fakat yakalandıkları zaman Amerikan vatandaşı oldukları tespit edildiği için birçoğu hakkında işlem yapılmamıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti kanunlarında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Yapılan düzenleme ile Osmanlı vatandaşı olup daha sonra Amerikan vatandaşlığına geçen Ermeniler ve diğerleri hakkında Osmanlı Devleti sınırları içinde devletin kanunlarına uyma zorunluluğu olduğu bildirilmiştir (Karpas,1993,s.36).

Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya göç bütün handikaplarına rağmen ekonomiyi canlandırması sebebiyle tamamen olumsuz yönleriyle bahsetmek doğru olmayacaktır.19. yüzyılın sonlarından itibaren Amerika'ya yerleşen Cebel- Lübnanlı göçmenlerin ailelerine gönderdiği yıllık döviz miktarının yaklaşık 90 milyon frank'ı bulmaktadır. Öte yandan Cebel-i Lübnan'ın yıllık gelirinin 220 milyon frank olduğu düşünüldüğü zaman göçmenlerin gönderdiği rakamın hatırı sayılırdı (Karpas,1993, s.36).

Örneğin Arjantin'e giden göçmenler 1. Dünya Savaşı'ndan önce yaklaşık 11.800.000 pezyou Lübnan'a aktarmıştır(Özkan,2020,s.26).Bununla beraber göçmenlerin gönderdiği döviz hazineyi zenginleştirmiş fakat uzun vadede yurtdışına göç Osmanlı Devleti'ne yarardan çok zarar getirdiği anlaşılmıştır. Genç ve sağlıklı erkek nüfusu Amerika'ya göç ettiğinden asker kaçakları yüzünden Osmanlı ordusu zayıflamış bu da güvenlik zafiyeti yaratmıştır (Genç ve Bozkurt ,2010, s.83). Ayrıca Brezilya ve diğer Güney Amerika ülkelerine olan göç yüzünden

Suriye ve Lübnan toprakları ekilip biçilememiştir . Lübnan'da 1915 senesinde kıtlık yaşanmıştır (Karpas,1993, s.36)

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya göç hakkında bilgi veren kaynaklar sadece Osmanlı Arşivi ile sınırlı değildir. Moise A. Khayrallah Arşivinde bulunan mektup, resim, gazete kayıtlar da Cebel-i Lübnan ve Suriye'den Amerika'ya giden göçmenler hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu arşivde rastladığımız belgelerden biri Hahas Wadik'e ait göçmen kayıdır. Lübnanlı Wadik 10 Kasım 1912 tarihinde Amerika'ya varmıştır. Okur yazar olan Wadik'in mesleği kalaycılıktır. Amerika'ya kardeşi Lawrance ile gelmiş ve Massachusetts'e yerleşmiştir³³. Bir diğer göçmen Cebel-i Lübnan'dan Amerika'ya göç eden bir ailede dünyaya gelen Farideh Ghantus'dır. 16 Mart 1912 tarihinde Montreal Suriye Rum Ortodoks Kilisesinde vaftiz edilmiştir³⁴. Lübnanlı Leyla Akel'e ait göçmen kağıdı da bu arşivde bulunan pek çok örnekten bir tanesidir (Ek 17, s.193) .

Bu arşivde bulunan kayıtlara göre Suriye ve Lübnanlı göçmenlerin Amerika'da ilk yerleştiği yer New York'un Ellias Adasıdır. Burada yaşayan göçmenler C. Lübnan'da bulunan ailelerine mektuplar göndermiştir. Amerika'ya yerleşen Müslüman göçmenler burada yaşadıkları zorlukları bu mektuplarda anlatmıştır. Câlîye'nin ikinci evresinde Amerika'ya gidenler özellikle Michigan, Ohio ve Illinois bölgesine yerleşmiştir. Müslümanlar Amerika'da kendi gelenek, görenek ve inançlarına göre yeni bir hayat kurmuştur. İslam'ın Amerika'da yayılmasında özellikle Chicago'da yaşayan göçmenlerin etkisi vardır (Karpas,1993, s.37).

Dönemin göçmenlerinden bazıları Amerika'ya gitmek için Titanik adlı gemiye binmiştir. Bazıları kazadan sağ kurtulmuştur (Elias,2018, s.52).

Fakat bu kazazede göçmenler yabancı dil bilmedikleri için ailelerine ulaşmakta güçlük çekmiştir. Kazanın olduğu tarihte New York'ta yaşayan "Suriye Topluluğu Gönüllüleri" bu kazazedelere yardımcı olmak üzere harekete geçmiştir. Kazazedeler ile ilgili haberlere hem Arapça basılan hem de İngilizce basılan gazetelerde yer verilmiştir. Al-Hudâ gazetesinde verilen haberlere göre kazazedelere 150-200 dolar yardım yapılmıştır. Kazadan sağ kurtulanlara Suriye ve Lübnan halkından da destek gelmiştir. Al-Muntadâ, Al-İttihâd ve Al-Sûriye Cemiyeti hemen harekete geçerek bağış kampanyası başlatmıştır. Ayrıca İttihat Terakki Cemiyeti de Arapça basılan gazetelere bir açıklama yaparak gereken bütün yardımın yapılacağı sözünü vermiştir (Elias,2018, s.61).

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan Hariciye Nazırlığı'na çekilen telgraf ile Londra'da bir komisyon kurulduğu haber verilmiştir . Titanik'te hayatını kaybeden C . Lübnanlı Şihab'ın eşine ulaşamadığı bildirilmiştir (BOA. HR. ŞFR.3 672/25).

³³<https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/25878#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-962%2C0%2C4359%2C3177>(Er.Tar 2108.2020)

³⁴<https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/23661#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-1251%2C-84%2C5000%2C3645> (Erişim Tarihi:21.08.2020)

Öte yandan gazetelerde kazada hayatını kaybedenler ile ilgili olarak rakamlarda bir tutarlılık yoktur. Amerikan gazetelerine göre Titanik'e binen Suriyeli yolcu sayısı 125 'tir. Bu yolculardan sadece 30 kişi hayatta kalmıştır. Arapça basılan gazetelere göre toplam Suriye- Lübnanlı yolcu sayısı 165'tir. Kazazede Maryam Assaf ise Ottowa'ya döndükten sonra verdiği röportajda Titanik'te bulunan Suriyeli yolcu sayısının 102 olduğunu söylemiştir. Bunların sadece 12'si Amerika'ya varabilmiştir (Elias,2018, s.60).

2.1.4 . 4 Eğitim

Suriye ve Cebel-i Lübnan'da mutasarrıflık sisteminden önce misyonerlerin gelip okullar açtığı ve özellikle bölge Hristiyanlarının çocuklarını bu okullara gönderdiğinden bahsetmiştik . Sultan II. Abdülhamit devrinde bu misyoner okullarının zararlı faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla eğitim reformuna gidilme kararı alınmıştır.

Osmanlı Devleti eğitim sisteminde ıslahat yapılarak kız ve erkek çocukları için ilk, orta ve yüksek öğrenim kurumlarında eğitim planlaması yapmıştır. Merkez ve taşrada sürdürülecek eğitimin sorunsuz devam etmesi ve denetlemesi için ise çok sayıda müfettiş görevlendirilmiştir. Öte yandan bu dönemde faaliyet gösteren yabancı okulları hakkında da birtakım düzenlemelere gidildiği bilinmektedir. Gayrimüslim okullarının zararlı faaliyetler içinde bulunmasını engellemek için de Milel-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişlikleri denetim ile görevlendirilmiştir (Karataşer,2017, s.428).

“Maarif bütün ilerlemelerin hazırlayıcısıdır “ diyen Sultan II. Abdülhamit döneminde eğitim kurumlarının en uzak vilayetlere kadar ulaşması hedeflenmiştir. Modern eğitimin başkentten uzak eyaletlere götürülerek farklı din ve mezhepten azınlıklar bir arada tutulmak istenmiştir (Ortaylı,1984, s.107).

Bununla birlikte 3 Mart 1865 tarihinde çıkartılan kanun ile yabancı okullarına yurtdışından gönderilen her türlü malzemeden gümrük vergisi alınmadığı bilinmektedir. 1869 yılında uygulanmaya başlayan Maarif Nizamnamesi'nin 129. Maddesi ise misyoner okullarının faaliyetleri ile ilgili olarak iki kez değiştirilmiştir. Buna göre yabancı okulların her türlü masrafı bağlı olduğu vakıf tarafından karşılanacak, yabancı okullarında eğitim verecek öğretmenlerin Maarif Kanunu'na uygun adaylar arasından seçilmesi kuralına uyacak ve bu öğretmenler kanuna aykırı hareket etmeyecektir (Mutlu,2020, s.26).

1887 yılında 129.Maddede yapılan düzenleme ile Rum, Ermeni ve Dürzi çocukların eğitim aldığı yabancı okullarda okutulacak dersler hakkında Derviş Paşa başkanlığında bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonun tayin edeceği müfettişler okulları müfredat, kılık kıyafet, kullanılan eğitim materyalleri ve personel bakımından denetleyecektir. Fakat bu komisyonun kararları kanunlaşmadığı için bu girişim başarılı olamamıştır (Mutlu,2020, s.31). Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Maarif Nizamnamesinde yabancı okulları hakkında yeni düzenlemeler yapılmıştır. 28. Maddeye göre yerli gayrimüslimlerin açacağı okullar için yeni şartlar getirilmiştir. 30 ve 31.Madde ise yabancıların açacağı okullarla ilgili değişiklikleri kapsamaktadır. Yabancı ve gayrimüslimler okul açarken ruhsat alacaktır. Bu okullarda Türkçe dersi okutulacaktır. Ders kitapları Maarifçe tasdik edilecektir. Okul açılacak yerde önceden azınlık nüfus oranı tespit edilecektir (Mutlu,2020, s.32).

Her bakımdan yeterli ve yabancı dille eğitim yapan modern misyoner okullarının maddi açıdan hiçbir sorunu yoktur. Osmanlı Devleti bu okullara olan talebin önüne geçmek için nahiyelerde ilkokullar açmaya karar vermiştir. Maarif Nizamnamesi'nde yapılan revizyon ile 500 haneli

kasabalarda Rüştîye, 1000 haneli kasabalarda İdadi Mektepleri açılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti eğitim sisteminde ilkokul düzeyindeki eğitim Sıbyan Mektepleri ve medreselerde veriliyordu. Fakat 1869 yılında yapılan çalışmalarda bu okulların modernleşme yolunda çok geride kaldıkları anlaşılmıştır (Karataşer, 2017, s.430). Temel eğitimin ikinci basamağı olan ortaöğretim kurumları üç bölümden oluşmaktadır. Rüştîye, İdadi ve Sultaniye'dir. Bu üç okulun da amacı tıp ve mühendishaneye talebe yetiştirmektir. Bu okullarda kız ve erkek öğrenciler için ikiye ayrılmış vaziyette örgütlenmiştir. 1878 yılında İstanbul'da bulunan 21 Rüştîye Mektebi'nin eğitim verdiği bilinmektedir. Öte yandan II. Meşrutiyet'in ilanından önceki dönemde Müslüman öğrencilerin gittiği 516, gayrimüslimlerin gittiği 481 rüştîye mektebi bulunmaktadır. Rüştîyeler dışında eğitim veren bir başka kurum ise İdadi'dir. 1845 yılından itibaren karargahlarda eğitim vermeye başlayan idadiler Askeri Rüştîyeler açılıncaya kadar eğitim vermeye devam etmiştir. 1876 yılına kadar taşrada 1, İstanbul'da 4-5 İdadi 'de eğitimin devam ettiği bilinmektedir. Ancak İdadiler yeterli maddi imkanlara sahip olmadığı için hedeflenen seviyeye ulaşamamıştır. Fakat bu şartlara rağmen 1880 yılında ilk kız İdadisinin eğitime başladığı bilinmektedir (Karataşer, 2017, s.430).

Sultaniler ise Darülfünü'na öğrenci yetiştiren kurumlar olup dönemin en çok tanın okulu bugün bilinen adıyla Galatasaray Lisesidir. Eğitim dili Fransızca olan okulun 18. yüzyılın ortasındaki toplam öğrenci sayısı 622 'dir. Zamanla daha ziyade zengin ailelerin çocuklarının eğitim aldığı bir okul haline gelen Galatasaray Mektebi Sultanisi 'ne Sultan II. Abdülhamit devrinde özel önem verildiği anlaşılmaktadır. Sultanın emri ile okulun başına Ali Suavi getirilmiştir. Revizyon kararı alınan mektepte öncelikle ücret talep edilerek yabancı öğrencilerin okuldan ayrılması yoluna gidilmiştir. Dönemin önemli sultanilerinden olan Beyrut Sultanisi'nde Müslüman öğrencilere İslam Hukuku, Şeriat Kanunları ve ayrıca hukuk bilimi dersleri verilirken Hristiyan talebelere de Medeni Hukuk eğitimi verildiği bilinmektedir (Eraslan, 2017, s.23).

Sultaniden mezun olan talebeler ise 1900 yılında Darülfünü'nda eğitime başlamıştır (Karataşer, 2017, s.431).

Günümüzde yükseköğrenim seviyesinde eğitim veren Darülfünün 'da fen-edebiyat ve ilahiyat şubesinde eğitim verilmiştir. Kuruma daha sonra tıp, hukuk ve mülkiye bölümleri açılmıştır. Bu okullardan başarı ile mezun olan öğrencilerin sultan tarafından ödüllendirildiği bilinmektedir (Karataşer, 2017, s.433).

Bununla birlikte 1892 yılında aşiret çocuklarının eğitim alabilmesi için II. Abdülhamit'in isteği ile açılan Aşiret Mekteb-i Hümayunu Maarif Nezareti'ne bağlıdır. Bu okul sadece aşiret çocuklarına eğitim verdiğinden halka açık değildir. Başta Arap aşiretleri olmak üzere diğer aşiret reislerinin de çocuklarının kabul edildiği okulda İstanbul'da saray himayesinde Türkçe eğitim alarak devlete, saltanata ve hilafete bağlı bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu okuldan mezun olan gençlerin ileride kendi memleketlerine hizmet etmesi hedeflenmiştir (Kodaman, 1991, s.8).

Sultanın bu okulu kurmak istemesinin sebeplerine bakalım olursak, temel sebebin 19.yüzyıldan itibaren Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni parçalamak için azınlıklarını milliyetçilik akımını kullanarak tahrik etmesi gösterilir. Milliyetçilik düşüncesi Balkanları parçalamayı başarmıştır. Şimdi senaryo Arap vilayetlerinde uygulanmak istemektedir. Sultan II. Abdülhamit Arap aşiret liderleri ile bağlantı kurarak saltanata bağlı kalmalarını sağlamak için (Kodaman, 1991, s.9) Aşiret Mektebinin kurulmasını istemiştir. Panislamizm politikası ile halifelik unvanından faydalanarak Müslümanları bir arada kalacaktır. Diğer bir neden ise idari olup 18 ve 19. yüzyılda devlet otoritesinden bağımsız hareket eden Arap aşiretlerin kontrol altında tutulmak istenmesidir. Aşiret Mektebine öğrenci kabul edilmesi için vilayetlere tebligat yapılmıştır. Kabataş 'ta bulunan Esmâ Sultan Sarayı'nda eğitime başlayan okula Musul, Basra,

Suriye, Halep, Diyarbakır, Trablusgarp, Bingazi, Kudüs ve Zor ‘dan 4’er, Yemen ve Hicaz’dan 5 ‘er talebe olmak üzere toplam 50 öğrenci kaydolmuştur. İleriki dönemlerde eğitim süresi 5 yıla çıkartılan Aşiret Mektebinde verilen dersler; Kurân İlmiyhâli, İslam Tarihi, Osmanlı Coğrafyası olup eğitim dili Türkçedir. İlk açıldığı dönemde sadece Arap aşireti çocuklarını kabul eden okul daha sonra Doğu Anadolu ve Balkan aşiretlerinin çocuklarını da kabul etmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Hamidiye Süvari Alayları da kurulmuştur. Arap öğrenciler bu alaylara da katılmak istemiştir. Öte yandan bu okuldan mezun olanların bir kısmı Harbiye ve Mülkiye’de eğitimlerine devam etmiştir (Kodaman,1991, s.11).

Fakat bu okulda öğrencilerin yemekleri beğenmedikleri için başlattıkları protesto yüzünden Aşiret Mektebi 1907 yılında kapatılmıştır. Aslında yemek meselesi bir bahanedir. Sultan II. Abdülhamit’in Arap diyarında uyguladığı aşiret politikalarını beğenmeyen öğrenciler yemeği bahane etmiştir .1912 yılında İttihat Terakki hükümetinin hazırlamış olduğu programında Maarif Kanunu’nda ve teşkilatta da birtakım düzenlemeler yapılmıştır İktidarın eğitim politikasının temelinde ise aslında milliyetçilik vardır. Bu doğrultuda Maarif Nezareti’nce yapılacak denetimlerde müfredatında Osmanlılığa aykırı unsur barındıran kurumlar hakkında işlem yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca azınlık okullarına mutlaka zorunlu Türkçe dersi kuralı getirilmiştir (Madde:7) (Demir,2007, s.74).

Onlar Arap vilayetlerinde Türkçe’nin kendi idare ve eğitim sistemi içine dayatılmak istenmesine içerlemiştir. Bu yüzden liberal ve muhafazakâr Araplar Osmanlı Devleti’ne karşı muhalefete başlamıştır (Spaglono,1977, s.267)(Akarlı,1979, s.54).

Öte yandan Yusuf Franko Paşa’nın mutasarrıflığı zamanında Maarif Nezareti ile mutasarrıflık arasındaki yazışmaların ise ekseriyetle Aşiret Mektebi’ne kayıt yaptırmak isteyen öğrenci ve yine bu okuldan mezun olanlar hakkında olduğu tespit edilmiştir.

Cebel-i Lübnan’ın Küre Kazası’ndan Muhiddin Mehmed El-Hasan ve arkadaşları Aşiret Mektebi kapatıldığı için kaydolamamışlardır (BOA.MF.MKT.1069/18). Bu sebepten Sultani veya Darüşşafaka mekteplerine ücretsiz olarak kayıt yaptırmak istemektedir. Söz konusu talebeler haklarında yapılan tahkikattan sonra İstanbul’da bulunan mekteplere kayıt yaptırmalarına izin verilmiştir (BOA.DH.MKT.1263/50). Aşiret Mektebi mezunlarından Konya Vilayeti mahiyetinde bulunan Hüseyin Hüsnü, Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı memurlarından Ahmet Muin Efendi ve yine adı geçen mektep mezunu olanlar Mülkiye mektebinden mezun olduktan sonra yaş sebebiyle Nahiye Müdürlüğünde istihdam edilemedikleri için kaza kaymakamlıklara tayin edilmelerine karar verilmiştir (BOA. DH. MKT.1308/28).

Öte yandan Maarif Kanunu gereği Cebel-i Lübnan bulunan Maarif mektepleri ile İstanbul’daki okulların müfredatı aynı olacaktır. Bu sebepten Cebel-i Lübnan’da Maarif Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir (BOA.MF. MKT.1160/84).Cebel-i Lübnan’daki okullar bugüne kadar geldiği haliyle işleyişine devam edecektir. Maarif Nizamnamesi’ne göre hareket edilmesi uygun görülmüştür Cebel-i Lübnan’da bulunan Müslüman okullarının müfredat programı,

tedrisatı vs. hususlarda gerekli ıslahatın yapılmasına karar verilmiştir. Bu dönemde yapılan denetim sırasında Tekfur Dağı'nda bulunan Alyans İsrailiyet Musevi Mektebi'nin başka bir yere nakline karşı çıkan Fransız müdürün işine son verilmiştir (BOA. MF.MKT.1044/87). Müslüman öğrencilerin misyoner okullarına gitmesinin engellenmesi ve ayrıca İptidai okulların da denetlenmesi için Cebel-i Lübnan'da bir müfettiş görevlendirilmesine karar verilmiştir (BOA.MF.MKT.1036/5).

Tüm Müslüman ve gayrimüslim okulların teftişi için Beyrut Maarif Müfettişi Mehmet Ali Bey uygun görülmüştür (BOA MFMKT. 993/83). Bununla birlikte Beyrut ve Cebel-i Lübnan Maarif-i İptidai müfettişliğine tayin olan Beyrut Darülmuallim İptidaisi Kâtibi Aslan Efendi yerine Numune İptidai Mektebi eski muallimi Haydar Efendi tayin edilmiştir (BOA.MF.İBT.312/2). Beni Saib Kazası İdare-i meclisinden Beyrut Maarif Müdüriyeti 'ne yazılan yazıda Beni Saab Rüştüyesinin önceki muallimi Hüseyin Efendi'nin dil konusunda yetkin olmaması nedeniyle öğrencilere ders anlatırken zorluk yaşadığı bildirilmiştir. Öğrenciler derste zorlanmaktadır. Muallim Hüseyin Efendi'nin öğretim yılı sonuna kadar kendini düzeltmesi aksi halde yerine başka bir muallim tayin edilmesine karar verilmiştir. Hüseyin Efendi yerine Nablus İdadisinde tarih ve coğrafya muallim vekilliği yapmış olan Ragıp Riyal Efendi'nin tayin edilmesi düşünülmüştür. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Ragıp Riyal Efendi'nin Hayfa ve Gazze'de çalıştığı sırada dil yetersizliği nedeniyle azledilmiş olduğu anlaşılmıştır. Ragıp Riyal Efendi'nin Merciyun Rüştüyesi'nde ders vermeye yeterli olup olmadığının anlaşılması için Beyrut'ta yapılacak sınava girmesi için davet edilmesine karar verilmiştir. Ragıp Riyal Efendi'ye Merciyun'da konaklamak üzere bir ev tahsis edilmesi için kaymakamlığa talimat verilmiştir (BOA. MF. İBT. 365/6).

Yusuf Paşa idaresindeki Cebel-i Lübnan'da eğitim sistemi hakkında yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra Beyrut Maarif Müdürlüğü'nün basılı eserler hakkındaki uygulamalarına bakalım :

Beyrut Maarif Müdüriyetinden Maarif Nezareti'ne verilen dilekçede Cebel-i Lübnan sancağı dahilinde bulunan Cezzin Kazası mahkeme reisi Yusuf Fransis Saib tarafından yazılan ve telif ücreti ödenmek üzere basımına izin verilmesi istenen kitap hakkında eser sahibinin sürekli makama gelip telif istediği bildirilmiştir. Bu sebepten Maarif Nezareti'nden verilen cevapta Yusuf Fransis Saib tarafından basılması için gönderdiği "Müfti-l Beyyine Anhü'l Fıkhiye "adlı Arapça eserin sahibine iadesine karar verilmiştir (BOA.MF.MKT. 1083/20).

Cebel-i Lübnan'ın Cünye karyesinde basılan “Savtulhak Fi Bukniladl” adlı risale ise Beyrut Maarif Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve risale içinde geçen bazı uygunsuz kelimeler tespit edilmiştir. Fakat inceleme acele ile yapıldığından özel olarak yeniden incelenmesine ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Bir kez daha incelenen eser hakkında aynı karar verilmiştir (BOA.MF.MKT. 1037/45).

2. 1.4.5 Misyonerlik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin yabancı okullara vergi muafiyeti kuralından daha önce bahsetmiştik. Benzer biçimde Yusuf Franko Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde aynı kuraldan faydalanmak isteyen misyoner okullarının Osmanlı Devletinden bazı talepleri olmuştur. Zahle'de Külliyye-i Şarkiye mevkiinde bulunan Katolik okulu da okutulmak üzere Avrupa'dan sipariş edilen kitaplardan vergi alınmaması için Maarif 'e başvurmuştur. Talebi inceleyen maarif bu okulda Osmanlıca dersi verildiği için Osmanlılığa güzel hizmetlerinden dolayı Beyrut Maarif Müdürlüğü' ne verilen talimat ile Zahle Katolik mektebinde okutulan kitaplardan vergi alınmaması talimatını vermiştir. Osmanlı Hükümeti bu okullardan gümrük vergisi talep edecek olursa çeşitli sorunlar yaşanacağı ve bu sorunların Suriye ve Lübnan'da yaşayan Hristiyan cemaatine tesir edeceği endişesiyle böyle kararlar almıştır. Beyrut Maarif Müdürlüğü'nden verilen cevapta gümrük vergilerinin devletin genel gelir kalemlerinden olduğu belirtilerek bir özel kanun yapılmadıkça bundan vazgeçilmenin mümkün olmayacağı bildirilmiştir. Zahle'deki bu okula gelecek kitaplardan gümrük alınmamasının kabul edilmeyeceğini ve bazı yabancı okullar hakkında devam eden gümrük muafiyetinin anlaşma hükümlerine bağlı olduğunu hatırlatmıştır (BOA.MF.MKT. 1153/36).

Cebel-i Lübnan'da Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında Fransız misyoner okullarında eğitim öğretim devam etmiştir. Bu öğrenciler bilimsel ve kültürel donanıma sahip olarak mezun olmaktadır (BOA.Y.PRK.HR.36/62). Bu okulları bitiren gençlerin bir kısmı Arap milliyetçiliğinin ateşli savunucuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gençlerin Suriye ve Lübnan'da cemiyetler kurarak gazete çıkardıkları bilinir. Hatta Fransa'nın Şam ve Beyrut Fransız konsolosu (BOA.Y.PRK. ASK244/28) bu gazete ve cemiyetleri desteklemiştir (BOA. DH. MKT. 1270/69).

Fransa misyonerler aracılığıyla öyle bir politika izlemiştir ki Lübnan ve Suriye'yi tamamen terk etse bile bölge halkları üzerindeki etkisi sürmeye devam etmiştir. Fransa'nın bu etkisinin farkında olan Almanya ve İtalya ise bu gücü kırmak için harekete geçmiştir. Bir süre sonra Katoliklerin kendi aralarında başlayan mücadele yüzünden Fransa zarar görmüş ve misyoner

okullarına kayıt yaptıran öğrenci sayısı azalmıştır. Vatikan bu dönemde Fransa'yı yalnız bırakmıştır. Suriye ve Cebel-i Lübnan'da yaşayan Carmelite'lerin çoğunluğu Nisan 1911'de Fransa himayesinden çıkıp İtalya korumasına geçtiği bilinmektedir³⁵.

Bu gelişmeler üzerine Fransa Hükümeti tavrını değiştirmiştir. Bunu durumu bir tehdit olarak gören Fransa Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Suriye ve Cebel'deki özel konumunun İtalya'ya hatırlatılmasını istemiştir (Shorrock,1972, s.296). Fakat buna rağmen konsolos gözle görülür bir teşebbüste bulunmamıştır. Fransa'nın Suriye-Lübnan'daki dini gücünü tehdit edilmeyecek kadar sağlamdır (Shorrock,1972, s.297). Ancak Fransa'da ruhban sınıfına yönelik baskının artması Suriye-Lübnan'a gelen misyonerlerin sayısını azaltması sonucunda bölgede bulunan okul, yetimhane ve akıl hastanelerinin idaresi İtalya'ya geçtiği bilinmektedir (Shorrock,1972,s.298).

Öte yandan İtalyanların Beyrut'a saldırması sebebiyle Suriye, Beyrut ve Halep vilâyetlerindeki İtalyan rahiplerin yabancı konsolosluklara sığınan rahiplerin özel durumları ve ihraç edilmeleri hakkında gönderilen yazıda İtalyanların Beyrut'a saldırımları gerek orada gerekse komşu mahallerde baş gösteren kötü tesir ile halk üzerinde taşkınlığa sebebiyet verebileceğinden bölgedeki İtalyanların saldırıya uğramaları ihtimaline karşı Beyrut, Suriye ve Halep Vilayetleriyle Kudüs-i Şerif Sancağı dahilinde bulunan İtalyanların ilan edilen tarihten 15 gün zarfında Osmanlı memleketleri dışına çıkmaları gerekmektedir. Bu süre zarfında uzaklaşmayanların Osmanlı memleketlerinden ihracı kesin olarak kararlaştırılan mahallerce ilan edilerek konu hakkında Almanya Konsolosluğu'na bilgi verilecektir. Aynı şekilde Fransa himâyesinde bulunan manastırlarla kiliselerde bulunan ve İtalya tabiiyetinden olan rahipler için görmezden gelme veya herhangi bir suiistimal yaşanmaması ve asayişin için 25 Şubat 1912 'da kanuna uyulması konusunda Cebel-i Lübnan'a da tebligat yapılmıştır. Hariciye Nezareti'nden gelen cevapta İtalyan rahipleri adı geçen mahalden uzaklaştırılmaları halinde Fransa himayesindeki din adamlarının da bu muameleden muaf tutulmalarının mümkün olmayacağı İtalyan Konsolosluğu'na bildirilmiştir. Almanya himâyesiyle diğer düvel-i muazzama himayelerinde bulunan din adamlarından Kudüs ve Cebel-i Lübnan Sancakları'nda yaşayanların uzaklaştırılmasına istisnaların da adı geçen mahallere telgrafla bildirilmesine karar verilmiştir (BOA.MV.163/15).

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında Fransa'nın Cizvit misyonerler aracılığı ile bölgede istediği bilgiye kolay ve hızlı bir biçimde ulaştığı anlaşılmaktadır (BOA.Y.PRK.HR.36/62). Beyrut Fransa konsolosu Tursi Cizvit papazları ile iletişime geçmiştir. Akka veya yakınlarındaki bir iskeleden Şam'a, Şamdan Humus'a ve Hama'ya ulaşp oradan da Halep'e uzanacak demiryolu inşaatı için Bay Tursi önceden keşif yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu

³⁵ **Carmelite** : Orta Çağ'da Roma Katolik kilisesine bağlı bir tarikat (www.tureng.com) (Er .Tar. 03.09.2020)

hareketten haberi olmuştur. Demiryolu imtiyaz hakkı için aday olanlardan biri Baalbek’li Habib Matran’ın oğlu Yusuf Matran’dır. Fakat devlet Osmanlı tabiiyetinden bir şirkete imtiyaz vermek istemiştir. Çünkü Yusuf Matran asıl sermayedar değildir. O bu imtiyazı Fransa’ya satıp kar elde etme peşindedir (BOA. Y.EE. 5/13).

Cebel-i Lübnan’da 1907-1912 yılları arasında mutasarrıf olarak görev yapan Yusuf Paşa döneminde Amerikan misyonerlerine ait kurumlar faaliyete devam ettiği anlaşılmaktadır. Mecidlüna , Cevn , Aliye , Aramuk , Ayn-ı Zahle , Bihamdun , Deyrülkamer ve Şimalandezhale mahallelerinde bulunan Amerikalılara ait kurumlara Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığından gönderilen yazıda adı geçen yerlerde bulunan kurumların kutsal yerlere namaz kılınan mekânlara ve İslam hayratına çok yakın yerlerde bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Bihamdun ve Ayn-ı Zahle’de bulunan Amerikan kurum ve kuruluşlarının Devlet-i Aliye tebaasından birine ait gözüktüğü ve geride kalan kurumlardan bir tanesinin İngiliz vatandaşı olan Miss Vataş isminde bir kadına ait olan Şimalan’daki kız mektebi olduğu tespit edilmiştir. Kız okulunun Amerika tebaası tarafından kurulduğu ve faaliyetince bir sakınca bulunmadığı ayrıca arsaları için mukataa tahsisine de gerek olmadığı ilgili makama bildirilmiştir. Amerikalılara ait kurumların faaliyetine izin verilmesi ve halkın mezhebine göre sıralanmış binaların yabancı kurumlar kategorisine alınması hakkında adı geçen Bihamdun ve Ayn-ı Zahle Karyeleri’ndeki çeşitli mezheplere ait kurumların Amerikan kurumları gibi muamele görmesi hususuna dikkat edilmelidir. İngiltereli bir kadına ait olduğu ortaya çıkan kurumun defterden çıkartılmasına ve konsolosluğa bilgi verilmesi gerekmektedir (BOA.İ.MTZ.CL.6/301). Öte yandan bu misyoner okullarında kullanılan, İncil ve Tevrat ile ilgili incelemeler yapmak için ziyarette bulunacak olan Dr. Alfred Berembas'a yardımcı olunması için vilayete tebligat yapılmıştır (BOA. DH. İD. 28/42).

Mevcut misyoner kurumları hakkında yukarıda bahsetmiş olduğumuz düzenleme yapılmakla beraber bu okullara Müslüman öğrencilerin kayıt yaptırmaması konusunda önlemler alındığı da gözden kaçmamaktadır. Cebel-i Lübnan’da bulunan İptidai okullar denetlenecek ve herhangi bir konuda görülen eksikler tamamlanacak ardından Müslüman öğrencilerin gayrimüslimlerin okullarına gitmesine engel olunacaktır (BOA. MF.MKT.1036/5). Lübnan’daki tüm okulların teftişi görevi için, Beyrut Vilayeti Maarif Müfettişi Mehmet Ali Bey uygun görülmüştür (BOA. MF.MKT. 992- 26 9).

Bununla birlikte Yusuf Paşa’nın mutasarrıflığı sırasında çalışmalarına devam eden Rus misyonerler yeni bir okul daha açmak için başvuruda bulunmuş ve bunda herhangi bir sakınca

görülmemiştir (BOA.DH.İD.117/59). Bu dönemde İstanbul'a gelen bir Rus Heyeti C. Lübnan ve Suriye'ye gitmek istemiştir. Kendilerine gerekli izin verilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra takip edilmelerinin faydalı olacağına karar verilmiştir. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'na Rusya'dan İstanbul'a gelen ve seyahat için Humus ve Halabe kara yoluyla gidecek Suriye tarafına gidecek olan Mösyö Kartaşof ,Veret Sansakin (papaz), Semeri Ekişi Traşof, Saliski (öğretmen) Estiyafoski (papaz), Piyof (öğretmen), Krişkof (papaz), Venik Efendi'ye gezgin sıfatıyla seyahat izni verildiği bildirmiştir. Bununla beraber bu ziyaretçilere Suriye Ortodoks Patriği Gariforlos Efendi refakat edecektir. Fakat hareketlerinden şüphelenen heyet ile ilgili tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Zira Patrik ve diğer ruhani liderlerin kendi idare bölgeleri dâhilindeki yerleri ziyaret edebilmeleri için çeşitli kurallara riayet etmeleri gerekir. Yapılan tahkikat sonucunda elde edilen bilgilere göre seyahat sırasında yaşanan hadiseler şöyle cereyan etmiştir. Suriye Ortodoks Patriği Gariforlos Efendi jandarma eşliğinde yapılan küçük bir törenden sonra Cebel-i Lübnan'da bulunan Belmend Manastırı'na doğru yola çıkmıştır. Bu ziyaretin amacı Lübnan'da yaşayan Katolikler ile Ortodoksların arasındaki sorunları yerinde teşhis etmektir. Çünkü Rusya ve Fransa bölgedeki gayrimüslimlerin hamisi olarak hareket etmektedir. Bununla beraber Rusya'nın himayesindeki Suriye Ortodoksları ve Fransa'nın himayesindeki Lübnan Marunî Katolik cemaati çatışmaya devam ederse bunun birtakım siyasi sonuçları olacaktır. Çünkü C. Lübnan'da yaşayan Ortodoks rahiplerden birinin Katolik mezhebine geçişi yüzünden Mârûnî patriği ile Ortodoks patriği arasında gerginlik yaşandığı bilinmektedir. Öte yandan yapılan tahkikat sonucunda 15 Haziran'da Suriye Ortodokslarından Yosef Hâkim Efendi, Bidayet Mahkemesi ceza reisi Şerafettin , icra memuru Emin Efendi ve Suriye genel Ortodoks patriği Gariforlos Efendi'nin de aralarında bulunduğu heyetin C. Lübnan'a doğru yola çıktığı liva jandarma komutanlığına ve polis komiserliğine bildirilmiştir. Çünkü ekip bu seyahati yerel makamlara bildirmemiştir. Bu nedenle gizlilik içinde yapmak istedikleri bu gezinin siyasi bir teşebbüs olma ihtimali akla gelmiştir. Rus heyetin hızlı bir şekilde ve ayrıntılı olarak ifadesinin alınması gerekmektedir. 1 Temmuz 1912'de çekilen telgraf ile Liva Bidayet Mahkemesi ceza reisi Şerafettin Bey, reisin yardımcısı Yusuf Bey ve icra memuru Emin Efendi ve Trablusşam'da bulunan Suriye Ortodoks Patriği 'nin beraber Belmend Manastırı'na gittikleri ve 1 gece kaldıktan sonra geri döndükleri tespit edilmiştir. Fakat liva sınırları dışında yaşanan bu hadisede adı geçen bu memurların nerede kaldığı ve kimlerle görüştüğü bilinmemektedir. Patrik ve yanındakiler hakkında tahkikat yapmak için makamın emri gereklidir. Ancak bu şekilde sivil bir memur gönderilerek tahkikat yapılabilirdi. Yapılan araştırma sonunda Patrik Efendi ve beraberindekilerin manastırda bir gece kaldıktan sonra ertesi gün Rus konsolosu ile görüşülüp öğleden sonra birlikte iskelede gezdikten sonra livadaki

okullarını ziyaret için o tarafa gittikleri anlaşılmıştır. Rus okulunda çalışan öğretmen ve konsolosun ise başka bir kimse ile görüşüp görüşmediği tespit edilmemiştir. Ne zaman hareket ettikleri ve kimle konuştuklarının tespiti için ayrıca bir tahkikat gerekecektir. İsimleri yazılı olan Rus öğretmenler iskelede bölgesinde bulunan okulu ziyaret ettikten sonra 1 gece burada konaklamış ve ertesi sabah merkez livada bulunan okula geri dönmüştür. Rus öğretmenler ertesi sabah şimendiferle Şam'a hareket etmiştir. Fakat yaz mevsimde hava şartları göz önüne alındığında bu heyetin Suriye'ye gitmesi ve topluca gezmesi çok şüpheli bir durumdur. Ayrıca taşrada görevli bulunan ruhani liderler mevkii devri için mutlaka makamdan izin almalıdır. Antakya ve Şam Rum Patriği'nin Şamdan Trablus'a gelmesi oradan Cebel-i Lübnan'a seyahat etmek için izin alınması gerektiği gibi ayrıca Mârûnî patriğinin de eşlik etmesi uygun değildir. Adliye memurlarının mesai saatleri içinde patrik ile Cebel-i Lübnan'a gitmesi sorumlu oldukları livadaki idari işlerin aksamasına neden olmuştur. Öte yandan bu konuda nezaretin bilgisi yoktur. Aslında Suriye Ortodoksları ve Marunîlerinin bilgi verildiği takdirde münasebetleri hakkında herhangi bir sorun yaratmayacağı için yazışmaya da gerek yoktur. Bu iki patrik görev ve konumları itibarıyla hassas bir yerde oldukları için C. Lübnan'a ziyaretleri sorun çıkartabilirdi. Gerekirse patriğe tebligat yapılarak Şam'a gitmesi ve tedbir alınması da gerekebilirdi. Fakat bu gizlilik içinde olmalıydı. Bu geziye katıldığı tespit edilen adliye memurları hakkında yapılacak tahkikat emri Beyrut İstinaf Dairesi'ne bildirilmiştir (BOA.DH. MUİ. 159/115).

Yusuf Paşa döneminde misyonerlerin zararlı faaliyetlerine bakacak olursak; Sarrafyan adlı bir şahıs adına posta ile Beyrut'a ve gönderilen sakıncalı bulunan Cebel-i Lübnan haritası ile yakalanması üzerine ilgili kanunun yirmi yedinci maddesine göre gümrükten geçirilmesi uygun olmayan harita kalıbı ile ilgili tutanak tutulduğu ve harita kalıbının Beyrut Rüsumat İdaresi'ne teslim edildiği anlaşılmıştır (BOA.MF.MKT.993/28). Diğer bir hadise evinde zararlı evrak bulundurduğu ihbarı üzerine arama yapılan C. Lübnan Ortodoks mektebi muallimi İvan Efendi'nin bu aramanın kanunsuz olduğu gerekçesiyle durumu ilgili makamlara şikâyet etmesidir. Konu hakkında bilgi isteyen Piriştine Maarif Müdürlüğü'ne bilgi verilmiştir. Hakkında şikâyet bulunan Lepyan Karyesi Sırp Ortodoks Mektebi'nde öğretmenlik yapan İvan Efendi 'nin eşyaları gümrük polis memuru Kosti Efendi ve iki jandarma eşliğinde aranmıştır. Bazı eşyalara el konmuştur. Fakat İvan Efendi arama yapan bu memurlardan şikâyetçi olmuştur. Gümrük memurlarının hiçbir gerekçe göstermeden eşyalarına el koyduğundan yakınan İvan Efendi şahsi eşyalarının kendisine iadesini talep etmiştir. Öte yandan yapılan tahkikat sonunda olayların İvan Efendi'nin dilekçesinde bahsettiği gibi olmadığı anlaşılmıştır.

Ivan Efendi'nin evinde bulunan kütüphanesinde 12 sayfalık bir gazete, 1 adet oşinografi adlı kitap, sekiz adet ateşli revolver tabanca ve 1 adet bavul bulunmuştur. Konu hakkında ifadesine baş vurulan muallim Simon Efendi de İvan Efendi'nin evinde zararlı evrak gördüğüne dair ifade vermiş ve mahkemede şahitlik yapmıştır (BOA.TFR.I.KV.178/17789). Öte yandan Avusturya asillerinden Kontes Matilda İştotberg'in Kudüs seyahati için izin belgesi aldığı fakat şüpheli hareketlerinin fark edilmesi üzerine (BOA. DH.MKT. 1160/2) Kudüs, Suriye, Beni Caze ile av için Cebel-i Lübnan' a gidecek olan kontesin hareketlerinin izlenmesi ve gerekli yerlere bildirilmesi talimat verilmiştir (BOA. DH.MKT. 1169/24).

2.1.4 .6 Sağlık

İnsanlık tarihinde savaş kadar büyük tahribata sebep olan diğer bir faktör salgın hastalıklardır. Bu salgınlardan biri olan koleranın Osmanlı coğrafyasında vebadan sonra en çok can kaybına sebep olduğu bilinmektedir.

Özellikle Asya kolerası 1830-1832 yılları arasında etkili olmuştur. Çin'de başlayıp Basra Körfezine kadar yayılan bu salgını 1837'de Hintli hacılar arasında görülen salgın izlemiş ve kitlesel ölümlere sebep olmuştur. Hicaz'a doğru yola çıkan hacı kafilesinin 1846 yakalandığı salgında ise 150 000 kişi ölmüştür. 1865 yılında Bombay'da başlayan kolera denizyoluyla Mekke'ye ulaşmıştır. 1872'de Bengalli hacılar arasında başlayan salgın Mekke, Medine ve Irak'ta etkili olmuştur. 1883'te Mısır'a sıçrayan hastalık ile ilgili Sultan II. Abdülhamit'in emri ile ilave önlemler alınmıştır. Karantina uzun süre devam etmiştir. Fakat hacılar hayatını kaybetmeye devam etmiştir. 1883-1887 yılları arasındaki salgın Akdeniz'e yayılmış ve Mısır'da 25 bin kişinin ölümüne neden olmuştur. 1892 -1893 yılında yazın şiddetle geri gelen hastalık Mekke'de 30 bin civarında hacının ölümüne sebep olmuştur (Sarıyıldız,1996,s.5).

Mekke'de yaşanan büyük salgından sonra Dr. Bimstei'in hazırladığı rapora göre yoğun kervan ticareti, limanlara yanaşan gemiler, insan sirkülasyonu ve hac kafileleri yüzünden artık salgının engellenmesi mümkün değildir. Bu yüzden çeşitli uygulamalar ile Hac kafileleri denetlenmeye başlamıştır. Önce Yemen'de bekletilen hacı adayları burada sağlık kontrolünden geçtikten sonra Hicaz'a devam etmiştir. Kızıldeniz tarafından gelenler de kontrol geçerek Hicaz'a gelmiştir. Cidde'de de benzer kontroller yapıldıktan sonra bölgeye daha çok hekim, sağlık müdürü, sağlık memurları sevk edilmesine karar verilmiştir (Sarıyıldız,1996, s.36). Öte yandan Hicaz'da kurulan karantina teşkilatı ile 1907-1908 yıllarında görülen salgınlar kontrol altına alınmıştır. Buna rağmen 57 gün süren salgında yaklaşık 4 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. 1910 yılında Hicaz'da Sıhhiye Meclisi kurulmuştur. Bununla birlikte aynı sene Rusya ve civarında yaşanan kolera salgını dışında Hicaz ve civarına sıçrayacak büyüklükte bir salgın yaşanmadığı bilinmektedir (Sarıyıldız,1996, s.135).

Öte yandan Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında 1329 senesinde Şam'da görülen kolera salgının Cebel-i Lübnan ve civarına sirayet etmemesi için Mircan ve Reyban mevkiilerindeki istasyonlarda gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Beyrut ve Cebel-i Lübnan hekimlere de tebligat yapılmıştır (BOA.DH.İD.50/46).

Bu dönemde Suriye ve Cebel-i Lübnan bölgesinde kolera dışında yaşanan bir diğer bulaşıcı hastalık ise vebadır. Osmanlı Devleti topraklarında 19. yüzyılın başlarında gözlemlerde bulunan

Dr. Brayer vebanın Anadolu, Mısır, Suriye ve İzmir’de Nisan’dan temmuz ayına dek sürdüğünü Mısır’da ise yazın başında başladığından, İstanbul ‘da ise kış başlamadan bittiğinden bahsetmektedir. İklim ile son derece yakından ilişki içerisinde olan veba Selanik, İzmir ve Halep’te mart ayında başladılar. Haziran’da en yüksek seviyeye ulaşır ve Eylül ayında biterdi (Kılıç,2004, s.65).

Lübnan’da veba ve kolera dışında görülen diğer bulaşıcı hastalığın kuduz olduğu tespit edilmiştir. Kuduz ile mücadele için XIX. yüzyılda Beyrut, Basra, Trablusgarp, Klazomenai, Sinop ve Kavak’ta tahaffuzhaneler kurulduğu kaza ve nahiyelere ulaşım sağlanan kavşak ve iskelelerde ise karantina tesis edildiği bilinmektedir (Ayar ve Kılıç,2017, s.171).

Yusuf Paşa döneminde Cebel-i Lübnan’da görülen kuduz vakasında bir köpek tarafından ısırılan 3 kişi tedavi edilmek üzere İstanbul’daki Kuduz Hastanesi’ne sevk edilmiştir. Bu 3 hasta 3 Haziran 1909 tarihli telgraf ile önce Üsküdar Polis Müdürlüğü’ne işlemlerini tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne’de tedavi altına alınmıştır (BOA. ZB. 349/90).

İmparatorluğun zayıflamaya başladığı 19.yüzyılın ortasından itibaren Ortadoğu’nun coğrafi şartları ve savaş gibi sebeplerden söz konusu bölgeye yeterli sağlık ekibi gönderilemediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden neredeyse imparatorluğun her yerinde taşradan İstanbul’a büyük bir hasta akışı olmuştur. Fakat bir süre sonra yoğunluktan ötürü İstanbul’daki hastaneler de mümkün olduğunca az hastayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Hastaların bulundukları il veya ilçede tedavi edilmesi gerektiği bildirilmiştir (BOA. DH.UMVM. 95/28).

Bu yüzden hastalara yeterli hizmeti verebilmek için hem hastane açmak hem de doktor yetiştirmek gerekiyordu. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde tıp okulu açılmasına karar verilmiştir. 1901 yılında Hicaz Demiryolu teftişi için Şam’a giden Hayrettin Paşa buraya bir tıp okulunun yapılmasının faydalı olacağı düşüncesini İstanbul’a bildirmiştir. Demiryolu sayesinde daha çok doktor bölgeye sevk edilecektir. Açılacak tıp okulu ve hastane ile bölge halkına sağlık hizmeti verilerek misyonerlerin faaliyetlerinin de önü kesilecekti. Şam Mekteb-i Tıbbiyesi inşaatına 1903 senesinde başlanmıştır.1914 yılında tamamlandığı bilinene mektepte 15 hoca ve 11 asistanın görev yapmış ve İstanbul tıp okulunun müfredatı işlenmiştir. Okulun öğrenci sayısı yıldan yıla artmış ve 1907 senesinde yabancı öğrenci kabulüne başlanmıştır (İhsanoğlu,1999,s.48).

Şam Tıp Fakültesi diğerleri gibi Mekatib-i Askeriye Nezareti’ne bağlıdır. Fakat Aralık 1908 ‘de okulun içinde bulunduğu maddi sıkıntılar ve personel eksikliği yüzünden misyoner okullarına karşı daha fazla direnemeyeceği anlaşılmıştır. Askeri doktorların bir kısmı İstanbul’a gönderilmiştir. Bu zor şartlara rağmen eğitime devam eden okul ilk mezunlarını 1909 yılında veren okuldan aynı sene 25 eczacı mezun olmuştur. Ertesi yıl da eğitime devam eden Şam Tıp Fakültesi 1912 yılında kayıt almaya devam etmiştir. Fakat 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle derslere aran veren okul 1916 yılında Cemal Paşa’nın arzusu ile Beyrut’a taşınmış ve eğitime burada devam etmiştir. Fakat İstanbul’un işgalinden sonra kapatılan Şam Tıbbiyesinde ders veren öğretmenlerin de tutuklandığı bilinmektedir (İhsanoğlu,1999, s.59).

2.1.4 .7 Cemiyetler ve Gazeteler

Cebel-i Lübnan'da Davut Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında isyan eden Yusuf Kerem Arap Aydınlanması ve milliyetçiliğinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Özellikle Lübnanlı Mârûnîler arasında liberal seküler düşünce sistemi gelişerek misyoner okullarında verilen Batı kültürünün etkisi ile olgunlaşmıştır.

Arap milliyetçiliğinin gelişiminde önemli rolü olan Bustâni,Tahtavi, Paul Najuym, Yazıcı gibi isimlerden yukarıda bahsetmiştik. Onların zamanında Amerikalı ve Cizvitler tarafından açılan derneklerin ve basılan gazetelerin de milliyetçiliğin genişlemesinde ve taraftarlarının artmasında rolü büyüktür. Suriye ve C. Lübnan bölgesinde faaliyet gösteren cemiyetlerin bir kısmı resmi diğerleri ise gizli bir biçimde çalışmalarını sürdürmüştür. Suriye'de kurulan ve resmi şekilde faaliyet gösterenler ,Osmanlı-Arap Kardeşliği Cemiyeti, Osmanlı İdaresi Adem-i Merkezîyet Partisi,Umumi Islahat Cemiyeti,Şam Islahat Cemiyeti'dir. Gizli biçimde organize olan cemiyetler arasında Kahtaniye Cemiyeti,Ahit Cemiyeti,Genç Araplar Cemiyeti,Arap Ayaklanma Cemiyetini saymak mümkündür (İshakoğlu,2012,s.79).

Diğer cemiyetler El-Cemiyet, El-Vataniye, El-Cemaat, El Fûtühiyye'dir. Öte yandan resmi veya gayri resmi olsun bu cemiyetlerin hepsi birbiri ile irtibat halinde olup amaçları için İngiltere ve Fransa'dan da destek almıştır. Avrupa ve Amerika'da kurulan Avrupa Milli Uyanış ve New York Suriyeliler Birliği Cemiyeti de bu oluşumlara örnek gösterilebilir (İshakoğlu,2012,s.80). Öte yandan Suriye ,Cebel-i Lübnan ve Mısır'da faaliyet gösteren bu cemiyetler dışında aydınlar çıkardıkları gazete ve dergilerle kısa sürede daha çok insana ulaşmayı hedeflemiş ve bu yolla Arap milliyetçiliğinin yayılmasına katkı sağlamayı düşünmüştür. Arap basının ilk gazetesi 1828 senesinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da çıkardığı "Vekâ'i ul-Mısıriyye'dir.Suriye ve C. Lübnan'da matbaa kuran aydınlar da gazete basmaya başlamıştır (İshakoğlu,2012,s.116).

Lübnanlı El-Hûri 1858 yılında Beyrut'ta Arapça ve Fransızca olarak Hadîkatu'l -Ahbâr gazetesini çıkarmıştır (İshakoğlu, 2012, s.114). Lübnan'da basılan diğer gazeteler; Vilayet Gazetesi, haftalık olarak yayınlanan bu gazete ilk kez 1891 yılında Beyrut'ta basılmıştır (Duman 2000, s.54). Lübnan Resmi Gazetesi , Davud Paşa 'nın teşviki ile basılan bu gazete Yusuf Paşa döneminde ekonomik sebeplerden dolayı kapatılmış fakat 1909 yılında yeniden yayına başlamıştır. Arapça ve Fransızca basılan bu gazete 4 sayfadır (Yazıcı, 1998,s.2025).

Ünlü araştırmacı Hartmann'a göre Suriye ve Cebel-i Lübnan'da Arapların çıkardığı gazete ve mecmuaları 3 başlık altında toplamak mümkündür: 1- İslamiyet'i savunanlar, 2- Osmanlı Hükümeti'ne karşı olanlar, 3- Her türden amaca hizmet edenler olarak 3 grupta incelenebilir;

C. Lübnan'da 1908'den sonra basılan diğer bir gazeteler: Maarif, Lübnan , Beytüddin Gazetesi , Jurnal Kazan, Al Başır, Şamarat, Al-Fûnun ,Lisan Al-Hâl ve Al Misbâh'tır (Hartmann, 1997 ,s.363). Beyrut'ta basılıp Lübnan'a gelenlerden bazıları; Suriya, Halep'te basılan El Furat, Beyrut'ta basılan Hakikat ve Al Ahbar gazeteleridir (Hartmann 1997, s.363).

Öte yandan Osmanlı Hükümeti tarafından yayın politikası desteklenen Beyrut gazetesi üzerinde "İslami Gönüllü Hükümet Gazetesi" yazmaktadır. Beyrut'ta yayınlanan ve aynı isimde başka bir

gazete daha mevcuttur .İkisini ayırt etmek için eski Beyrut Gazetesine “Al Rasmiya” ifadesi eklenmiştir (Hartmann, 1997, s.364). Beyrut gazetelerinin çağdaşı olarak Suriye’de basılan siyasi gazeteler ise , Lübnan (1891), Al Ravza (1894), Al Arz (1895)’dır. Bu 3 gazete haftada 1 basılmıştır. Fakat Suriye’de günlük gazete basma işinde aksama başlayınca bazı gazeteciler Mısır’a gitmiştir. Lübnanlı Salim Takla’nın Mısır’da çıkardığı ilk günlük gazete Al Ahrâm ‘dır. Bu gazetenin Fransız çıkarları ve hâkimiyetini destekleyen yazılara yer verdiği iddia edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Beyrut Amerikan Kolejinden 3 öğrenci Mısır’da “Al Mukkattam” adlı gazeteyi çıkarmıştır. Mısırdaki basılan Al Mukattam gazetesinin İngiltere’nin Ortadoğu’daki çıkarlarını savunduğu iddia edilmiştir (Hartmann, 1997, s.364).

Suriye ve Cebel-i Lübnan’da basılmadığı halde okuyucusu çok olan dönem gazeteleri de mevcuttur. Cebel-i Lübnan’dan Amerika’ya giden göçmenler tarafından basılan gazeteler ; Al-Akhlaq (Ahlak), Al Ayyam, Al Bayan, Al Fatat Boston, Al Funun, Al Gurbal (La Criba: Elek), Al- Hoda , Al Kown (Evren), Al-Majalla Al-Tijarriya - Suriye- Amerikan Ticaret Dergisi , Miraat -Al Garb , (Ek 19, s.195), Al- Nasr (Kartal) , Al -Wafa , As- Sameer , North Carolina Newspapers (Ek 20 ,s.196) ve The Syrian World³⁶’dür.

Suriye ve Cebel-i Lübnan’da cemiyetler ve gazeteler ile ilgili olarak yukarıda bahsettiğimiz bilgilerden sonra Yusuf Franko Paşa döneminde basın ile gelişmelere bakacak olursak :

Yusuf Paşa’nın mutasarrıf olarak tayin edilmesinden yaklaşık bir sene sonra ilan edilen II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Cebel-i Lübnan’da özgürlük ve bağımsızlık için mücadele etmek üzere birçok cemiyet kurulduğu görülmektedir. 1909 senesinde yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu ile ise bu cemiyetlerin sayısında artış gözlemlenmiştir .Cemiyetler Arapların bağımsızlık düşüncesinde ve milliyetçiliğin gelişiminde önemli görevler üstlenmiştir. Aynı çatı altında bir araya gelen liberal aydınlar özgürlük, particilik ve ideoloji gibi kavramların gelişimine katkı sağlayarak (Spaglono,1977,s.261).

Cebel-i Lübnan’da faaliyet gösteren cemiyetlerin ilki İttihad-i Lübnani (Alliance Libanaise) ‘dır. 1909 yılında kurulan cemiyetin lideri Lübnan eşrafından İskender Amoun (İskender Ömer Ammun) ‘dur. Diğer üyeler ise İskender Ammun’un avukat olan kardeşi Salim, Davud Antun Jumayyil, Yusuf Sawda ve Avukat Bulus Mas’ad’dır (Hâkim,2013,s.207). Bu isimler aynı zamanda Beytüddin hadisesinden de hatırlayacağımız Yusuf Paşa’ya isteklerini iletmek üzere ziyaret eden liberallerdir. İskender Ammun Yusuf Franko Paşa’ya yazdığı telgrafla tarım arazilerinin ıslahı için yapılması gereken işlerden bahsetmiştir (BOA.HR.SYS921/38). (Ek 18,s.194).

Öte yandan Muzaffer Paşa zamanında faaliyetleri tespit edilen bazı cemiyetlerin amacı fakir fukaraya yardım etmektir. Bazıları ise yardım kisvesi altında asıl niyetini gizleyen milliyetçi liberal oluşumlardır. Bu cemiyet üyeleri ile ahali arasında zaman zaman sürtüşmeler yaşanır hale gelmiştir. Ahaliden bazı kimseler cemiyet üyelerini “yoldan çıkmış” olarak görmektedir.

³⁶<https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/collections/show/48> (Er. Tar.21.08.2020)

Bu sebepten bu cemiyet üyelerini Yusuf Franko Paşa'ya şikayet edenler olmuştur. Yusuf Paşa kimi zaman tehditle kimi zaman liderlerini hapse atarak muhalif cemiyet üyelerini etkisiz ve zararsız hale getirmeye çalışmıştır. Fakat buna rağmen Arap milliyetçi yükselişine devam etmiştir. Mısır'da bulunan gazetelere ve İstanbul'da bulunan İslamcı gazetelere temsilci gönderen cemiyet üyeleri bununla kalmayıp dillerinden ve fikirlerinden hiç eksik olmayan özgürlük ve bağımsızlık sevdası ile Beyrut Vilayetinden yardım istemiştir Yusuf Paşa'nın baskıcı idaresinden kurtulmak istediklerini bildirmeleri üzerine bu yardım talebinden haberdar olan Yusuf Franko Paşa mevzu hakkında Sadarete bilgi vermiştir. Bu cemiyet üyelerinin Aziz Kasabası'nda toplandıkları tespit edildiğinden ve Muzaffer Paşa zamanında yardım amacıyla kurulduklarını fakat zaman içinde amaçlarından saptıklarını bildirmiştir. Yusuf Paşa son günlerde Cebel-i Lübnan'da baskı gördüklerini iddia eden ve tutuklamalardan şikâyet eden cemiyet üyelerinin Mısır gazetelerinde yayınlanan yazılarına bakılırsa asıl amaçlarının fakirlere yardımdan çok bağımsızlık ve ayrılıkçılık propagandası yapmak olduğunu ifade etmiştir. Yusuf Paşa makama çektiği telgrafta bu cemiyet üyelerine ceza ve uyarı verildiğini ayrıca Lübnan ile Mısır arasındaki posta akışının durdurulduğunu bildirmiştir. Cebel-i Lübnan limanına posta vapuru yanaşmasına izin verilmediği için taşımacılığın Trablus ve Sayda limanlarından devam ettiği bildirilmiştir. Paşa eğer bu tipte cemiyet oluşumlarına karşı uyanık davranılmazsa bu türden cemiyetlerin kurulmaya devam edebileceği ve bunların Osmanlılığa daha büyük zarar vereceği uyarısında bulunmuştur (BOA.Y.PRKUM. 81/4).

Cebel-i Lübnan'da vatansever duygularla hareket eden cemiyetlerin faaliyetlerinin takip edilmesi için Beyrut Vilayeti 'ne bilgi verilmiştir (BOA.BEO.3967/297451). Öte yandan eskiden Lübnan'da memurken görevden alınan bazı kişilerin Avrupa'ya gidip sonra Beyrut, Mısır ve Cebel'de cemiyetler kurarak propaganda ile halkı tahrik etmelerine karşı dikkatli olunmalıdır. Bununla beraber Beyrut 'ta cemiyet kurup bir müddet burada çalıştıktan sonra İstanbul'a geri dönen cemiyet üyeleri de tespit edilmiştir (BOA. MV.165 /87).

Bu dönemde kurulan diğer bir cemiyet ise Lübnan'ı Kalkındırma Cemiyeti (En Nahdül Lübnaniye) 'dir. El Hazan tarafından kurulan bu cemiyet Beyrut, Paris, Mısır ve Amerika'da şubeler açarak faaliyet bölgesini geliştirmiştir. Bu cemiyetin kuruluş amaçları arasında Suriye ve Filistin idaresinin Fransa'ya bırakılmasını sağlamak vardır. Hatta Lübnan'ı Kalkındırma Cemiyeti Beyrut şubesi üyelerinin Fransızlar için casusluk yaptığı iddia edilmiştir (Umar, 2004, s.132). 19. yüzyılda Lübnan'da çalışmalar yapan bir diğer cemiyet ise Erze 'dir. 1912 yılında kurulan bu cemiyet Yusuf Paşa'nın idareciliğini en fazla eleştiren gruplar arasındadır. Fakat cemiyet üyelerinin bu eleştirilere rağmen paşadan bazı isteklerde bulundukları da bilinmektedir (Umar, 2004, s.132).

Bahsetmiş olduğumuz iki cemiyet dışında kurulduktan kısa bir süre sonra zararlı faaliyetleri tespit edilen cemiyetlere örnek ise El-İhau'l-Arab Cemiyeti 'dir (BOA. DH.MKT. 2678 /6).

Dönemin ünlü aydınlarından olan Şükrü Ganem tarafından Paris'te kurulan Lübnan Komitesi çıkardığı gazetelerde yayınlanan karikatürler ile II. Abdülhamit yönetimine muhalif Arapların gönlünü kazanmayı başarmıştır (Hanioğlu, 1985, s. 93).

Bu dönem faaliyet gösteren bir diğer cemiyet Şefik Bey tarafından kurulan Osmanlı-Arap Kardeşliği (El Osmani) Cemiyeti'dir. Cemiyet "El - İttihad-ül Osmani" adlı gazeteyi çıkarmıştır. Cemiyetin diğer bir yayın organı ise Selanik'te basılan "La Constitution" dur. Ancak bu iki gazetede yayınladıkları makalelerde Türk düşmanlığı yaptıkları gerekçesiyle kapatılmıştır (Bilginöğlu, 2007, s. 126). Beyrut İslahat Cemiyeti'nin kapatılması üzerine durumu protesto eden El Müfid, Lisan El Hal ve El İttihad'ül Osmani gazeteleri ise o gün siyah çerçeve ile basılmış fakat muhaliflerin protestoları sona ermemiştir. Beyrut halkı dükkânlarını kapatarak protestolara katılmıştır. İttihatçı kimliği ile tanınan El Rey'ul -Am gazetesi de hadiseler yüzünden reform ve reformcuları kötüleyen haberler yazmaya ve halkı kışkırtmaya devam etmiştir. El Müfid ve El İttihad'ül Osmani gazeteleri kapatılmıştır (Bilginöğlu, 2007, s.173).

Bölgede faaliyet gösteren bir diğer cemiyet ise Şura-yı Osmanî Cemiyeti'dir. Cemiyetin kurucusu Reşid Rıza ve Muhammed Refk El Azm'dır. Cemiyet-i Fener ve El-Menar adlı dergileri çıkaran bu cemiyetin amacı meşrutiyetin yeniden ilanı edilmesini sağlayarak imparatorluğun parçalanmasına engel olmaktır (Matossian, 2016, s.51).

Cemiyet-i Islahiye ise, Beyrut'ta 1912 yılında kurulmuştur. Cemiyetin üye sayısı 25 'tir. Müslüman ve Hristiyan halkın eşit oranda temsil edildiği cemiyetin öncü isimlerinden olan Şeyh Ahmet Hasan Tabare'nin yaptığı konuşmalar zaman zaman El İttihad-ül Osmani gazetesinde yayınlanmıştır. Bu cemiyetin ileri gelenlerinin hazırladığı ıslahat teklifi taslağı ise Bâbüâli baskını yüzünden Sadarete iletilmemiştir. Zaten Kâmil Paşa Hükümeti de düştüğü için ıslahat yapılması mümkün olamamıştır. Bu cemiyetin 1913 yılında kapatıldığı bilinmektedir (BOA. DH.SYS.104/3) (Bilginöğlu, 2007, s.173)

Yusuf Franko Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde Cebel-i Lübnan Matbuat Dairesi daha önce herhangi bir sorun yaşamamış sicili temiz adaylara ruhsat vermiştir. Cebel-i Lübnan ahalisinden Said Bey 'e Zahle kasabasında çıkarılacak Arapça gazete için matbaa ruhsatı düzenlenmiştir. (BOA.DH.MKT.1224/36). Necib Efendi matbaa ruhsatı başvurusunda bulunmuştur (BOA. DH. MKT. 1274/14). Cebel-i Lübnan'da Terakki isminde bir matbaa açmak isteyen Necib Halef 'e de ruhsat verilmiştir. Bu matbaada Es-Subh adlı gazete basılmıştır (BOA. DH. MKT. 2683/ 65)

Bu dönemde Yusuf Paşa Lübnan gazetelerine uyguladığı sert sansürden ötürü eleştirilmiştir (Hâkim, 2013, s.206). Bu sansür uygulamasını en çok eleştiren kişi ise Fransa'nın Beyrut konsolosluğu çevirmeni ve El Arza Gazetesi'nin editörü Philippe Khazin'dir. Ona göre mevcut Matbuat Kanunu uygulamak ve gazeteleri sansürlemek zaten olası değildir (Spaglono, 1977, s.258).

Yusuf Paşa zararlı gördüğü yayınların yayınlanmasına müsaade etmemiştir. Örneğin El – Ravza gazetesinde yayınlanan bir fıkrada Joris Efendi'nin devlet tarafından affedilmesi olayından bahsedilmesi sakıncalı bulunarak sansürlenmiştir (BOA. DH. MKT.1233/1). Baida kasabasında basılan El-Edib adlı Arapça gazete sakıncalı unsurlar barındırdığından sansürlenmiştir (BOA.DH. MKT. 1225/63). Yusuf Paşa 'nın talimatı ile Sen Paulo'da basılan Amerika , Feta Lübnan, Arjantin 'de basılan Hüsne'l Fetat ile Ez- Zaman gazetelerinin Cebel-i Lübnan'a sokulmasına izin verilmemiştir. (BOA.DH.ŞFR. 445/68). El–Zir gazetesi ise 182. sayısında kullanılan sakıncalı bir sözcük yüzünden kapatılmıştır (BOA.DH.ŞFR.386/104). Bununla birlikte Paris'te yayınlanan Jurnal de Deba Gazetesi Cebel-i Lübnan'da yaşayan Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerden bahseden yazı yüzünden sansürlenmiştir (BOA.Y.EE. 44/69). Bazı gazetelerde Fas'ın durumu hakkında çıkan yazılar sakıncalı görüldüğü için Cebel-i Lübnan ve Beyrut gazetelerine bu konu hakkındaki yazıları yayınlamama konusunda uyarıda bulunulmuştur. Bu yasağa uymayanların baskısı durdurulup ruhsatı iptal edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1205/ 1). Bunlardan biri olan El Nasir gazetesinin ise daha sonra yeniden ruhsat aldığı bilinmektedir (BOA.DH.MKT.1203/77). Alemdâr Gazetesi'nin bazı bölümlerini Cebel-i Lübnan sansür heyeti tarafından sansürlemiştir. Fakat gazete sahibi polis müdürlüğüne itiraz etmiş ve gazete yeniden basılmaya başlamıştır. Sakıncalı bulunan gazeteler ise bir gün süreyle tatil edilmiştir (BOA MV. 214/65).

Cebel-i Lübnanlı Dürzî lider Emin Arslan tarafından çıkartılan Keşfü'n–Nikab (Peçeyi Kaldırmak) adlı gazete ise padişaha muhalif çizgide bir yayın yapmaktadır. Bu muhalif yazıların sahiplerinden biri Halil Ganem'dir. Gazetenin yayınlarından rahatsız olan II. Abdülhamit'in Fransız makamlarına baskı yaparak kapatılmasını istediği ve bu yüzden gazetenin kapandığı da bilinmektedir. Fakat bu muhalif isimler Türk-Suriye Cemiyeti çatısı altında bir araya gelerek Ahmet Rıza liderliğinden muhalefete devam etmiştir (Arsel, 1999, s. 194).

Yusuf Paşa zamanında (1911) Suriye 'ye giden Tanin gazetesi yazarı Ahmet Şerif "Basın ve Duygulara Gösteriş" adlı yazı dizisinde Suriye basınında Türklüğe karşı artan muhalefetin tırmanışa geçtiğinden bahsetmektedir. Arapların Osmanlı bayrağı altında yaşamalarına rağmen Araplığı her şeyin üstünde kabul etmesinin Osmanlı ordusunun aldığı yenilgilere sevinip, bağımsız bir devlet kuracakları günün hayaliyle yaşadıklarının altını çizen Şerif , Muktebes adlı Arap gazetesinde çıkan yazılara cevap verdiği makalesini günün birinde Arapların bütün bunlardan pişmanlık duyacaklarını hatırlatarak sonlandırmıştır (Bayraktar,2007, s.692).

Bununla birlikte dönemin Avrupası basınında çıkan yazılara bakılırsa Suriye ve Cebel-i Lübnan'ı içine alan coğrafya ile hayli yakından ilgilidir . Berliner Zeitung'da çıkan bir yazıda İngiltere'nin sözde Şark Meselesine bulduğu çözümünden bahsedilmektedir. Makalede İngiltere'nin Mısır'ı işgalinden sonra bölge haritasında meydana gelen değişimin altını çizilmektedir. Süveyş Kanalı'nın açılması ile bölge ticari bakımdan daha önemli hale gelmiştir.

Öte yandan İngiltere'nin Kıbrıs'ı elinde tutmak için izleyeceği strateji çok önemlidir. Ayrıca aynı haberde Balkanlarda yaşanan hadiseler yüzünden yıpranan Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da yaşanan kriz ile İstanbul'da toplanacak olan konferansta alınacak kararları kabul etmekten başka çaresinin olmadığından bahsedilmektedir (BOA. HR.SYS. 201/3).

Sonuç olarak bu dönemde Arap gazeteciler ve matbaa sahiplerinin Suriye, C. Lübnan ve Amerika'da bastıkları gazeteler ile Osmanlı matbuatının daha da zenginleşmesine katkı sağlamıştır. 19. yüzyılda basılan dergi ve gazete sayısı 280 civarındadır (Karpaz, 2011, s. 147) Bununla beraber Cebel-i Lübnan'da yetişen Mihâil ed-Dellâl gibi tercümanların çevirileri ile Mısır ve C. Lübnan'da Nahda Hareketi ortaya çıkmıştır (İshakoğlu,2012,s.136).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF PAŞA’NIN BÜROKRASİDE SON GÖREVLERİ

3.1. Posta ve Telgraf Nazırlığı (26.12.1918- 24.02.1919)

Sadrazam İzzet Paşa’nın istifasından sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen Ahmet Tevfik Paşa 11 Kasım 1918’de hükümeti kurmuştur. Bu kurduğu hükümet Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra görev yapacak olan ilk hükümettir (Öncü, 2013,s.261). Tevfik Paşa’nın ikinci sadrazamlığı ise 3 Mart 1919 tarihinde sona ermiştir (Çetin,2011,s.v) . Öte yandan Hariciye Nezaretine Mustafa Reşid Paşa, Dâhiliye Nezaretine Mustafa Arif Bey, Harbiye Nezaretine Abdullah Paşa, Bahriye Nezaretine Ferik Ali Rıza Paşa, Şurayı Devlet Riyasetine Damat Ferit Paşa , Maliye Nezaretine Abdurrahman Bey, Maarif Nezaretine Doktor Rıza Tevfik Bey, Adliye Nezaretine Haydar Molla Efendi, Ticaret ve Ziraat Nezaretine Kostaki Vayani Efendi, Nafia Nezaretine Ziya Paşa, Posta Telgraf ve Telefon Nezaretine Oskan Efendi getirilmiştir (Çetin, 2011,s.191).

Fakat bu hükümet başarılı olamayınca 12 Ocak 1919 tarihinde istifa etmiştir. Buna rağmen Sultan Vahdettin Sadrazam Tevfik Paşa’yı 13 Ocak 1919 tarihinde yeniden kabineyi oluşturmak için görevlendirilmiştir (Çetin,2011,s.309). Kabinenin tamamı özellikle İttihat Terakki Partisi’ne muhalif olan isimler arasından seçilmiştir. Harbiye Nazırı Yaver Paşa, Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa, Şura-yı Devlet Reisi Mehmed Şerif Paşa, Adliye Nazırı Arif Hikmet Paşa, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Evkaf-ı Hümâyün Nazırı Ahmed İzzet Bey, Nüfus Nazırı Mehmed Ziya Paşa, Maarif Nazırı Yusuf Paşa, Maliye Nazırı Abdurrahman Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı Kostaki Vayani Efendi ,İaşe Nazırı Maliye Nezareti Teftiş Heyeti Başkanı Raşid Bey, Posta ve Telgraf Nazırı bir kez daha Yusuf Franko Paşa’dır (BOA. DH. MUİT. 9/54)(Çetin, 2011,s.309).

Hükümet üyelerine bakıldığı zaman çoğu padişaha sadık ve onun çizgisinden giden isimler olduğu görülür. Hatta kabinedeki nazırların çoğu belirli bir yaşın üzerinde olduğu için bu yeni hükümete “*İhtiyarlar Kabinesi*” de denmiştir (Çekiç, 2001, s.94).

Dâhiliye Nazırı (Kambur) İzzet Bey gibi daha naif karaktere sahip nazırlardan oluşan bu hükümetin saraya muhalif olma ihtimali yok denecek kadar azdır (Çekiç, 2001, s.148)(Ata, 2005, s.93).

Öte yandan Tevfik Paşa hükümetinde Oskan Efendi’nin nazırlığı zamanında bir süre vekâleten yönetilen Posta ve Telgraf Nazırlığına 28 Aralık 1918’de esbak Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Yusuf Franko Paşa tayin edilmiştir. Yusuf Franko Paşa’nın görevi iki ay sürmüştür (BOA.DUİT.,9/49)(Türkgeldi,1984,s.179), (Takvîm-i Vekâyî,1334)(Tanrıkut,1984,s.752). (Demir,2005,s.204).

Yusuf Paşa Posta Nazırlığı olarak göreve başladığı ilk gün öncelikle makamında tebrikleri kabul etmiştir (İstiklal,1337). Sofya Sefiri Sefa Bey ile birlikte 4 Ocak 1919’da mabeyni ziyaret eden Yusuf Paşa (İstiklal Gazetesi,1337) hakkında Fransız Yüksek Komiseri General Franchet d’Esperey’in bacanağı olduğu için bu göreve tayin edildiğine dair söylentiler çıkmıştır (Akşin, 2010, s.220)(Ata,2005, s.93)

1918 yılı ortasından itibaren ise posta ve telgraf işlerinde görülmeye başlayan aksaklıklar hem halkın hem de kurumların şikayet ettiği bir durum haline gelmiştir. Bu dönemde artan yolsuzluk söylentileri yüzünden Posta ve Telgraf Nezareti birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Öte yandan yolsuzluk hadiselerinin araştırılması için Maliye Nezareti'nden üç müfettiş görevlendirilmesi istenmiştir. Yapılan tahkikatlar sonucunda Posta Nezareti'nde yapılan yolsuzluklar ortaya çıkartılmıştır (Demir,2005,s.1999).

Bununla beraber Posta ve Telgraf Nazırlığında daha Oskan Efendi'nin nazırlığı zamanında tıpkı Avrupa postanelerinde örnekleri görüldüğü gibi kadın memurların istihdam edilmesi aslında kurum bünyesinde yenilikler yapıldığının da göstergesidir (Demir,2005,s.202). Fakat 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile hem Osmanlı Devleti hem de kurumları için yeni ve zor bir sürecin içine girilmiştir. Posta ve Telgraf Nezareti'nin yapısal ve siyasal olarak değişiminde Hürriyet ve İtilafçıların baskısının rolü büyüktür. Onların başlattığı "İttihatçı avı" zamanla Posta ve Telgraf Nezareti içinde bir iç hesaplaşmaya dönüşmüş ve kuruma zarar vermiştir (Demir,2005,s.204).

6 Ocak 1919 tarihli Vakit Gazetesi'ne demeç veren Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Paşa (Ek 21 s.197) savaştan ağır şartlarla çıkmış bir ülkenin işlerinin düzelmesinin haliyle zaman alacağını ifade etmiştir. Daha sonra Düvel-i Muazzama 'ya başvurularak basın ve haberleşme konusunda destek istenmiştir (İstiklal,1337) (Korkmaz, 2011, s.32).

Yusuf Paşa öncelikle posta memurlarının geçim sıkıntısı, yolsuzluk ,İttihatçı memurların soruşturmaları ,memur ve işçilere ödenecek ikramiye gibi sorunlara çözüm bulmak için çalışmalarına başlamıştır (Demir,2005,s.204).

Posta ve Telgraf Nezareti bünyesindeki 9 birimin Baş Müdürlüğe aktarılmasına karar verilmiştir (Alemdâr, 1335). Bu dönemde işlerde ihmali görülen memurlar tespit edilmiştir. Ayasofya Posta ve Telgraf Merkezinin eski müdürü Şehabeddin Efendi'nin görevi sırasında zimmetine para geçirdiği tespit edildiği için görevden alınmıştır. Mahkeme tarafından 1,5 ay tutuklu kalmasına karar verilen Şehabeddin Efendi cezası bittikten sonra Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nde yeniden işe alınması için gönderilen dilekçe ise Mülkiye ve Maarif Dairesi tarafından incelenmek üzere sevk edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda zimmete para geçirme ve hapis cezası yüzünden nakit işlemlerin yapıldığı bir birimde çalışması kanunen uygun olmadığından aynı nezarete bir başka birimde çalışması uygun görülmüştür (BOA.BEO.4551/ 341260).

Meclis-i Mebusan Posta Merkezi tarafından pulsuz kabul edilen telgraf nameler hakkında yapılan inceleme sonucunda hangi evrakın pula tâbi olduğu ve hangilerinin pul resminden muaf tutulduğu ilgili kanunu 57 ve 58.maddesinde açıkça belirtilmiş olmasına rağmen postaları gönderen ilgili memurun dikkatinden kaçmış olduğu anlaşılmıştır. Konu ile ilgili görevde ihmali bulunan memurlara para cezası uygulamamasına karar verilmiştir. Eğer para cezasına itiraz eden memur olursa ilgili mahalli icra dairesinden tebligat yapılacaktır. Ceza 8

gün içinde ödenmek zorundadır. Memur bu karara da itiraz edebilir . Fakat Bidayet Mahkemesi'nde suçlu bulunur ise para cezası yine tahsil edilecektir. Öte yandan bu hadisenin Şuray-ı Devlet'e bildirilmesine lüzum olmadığına karar verilmiştir (BOA.BEO. 4555/341553).

Bu dönemde bazı postanelerde güvenliğin yeterince sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Manisa ve Diyarbakır Postanesi kasası çalınmıştır (Alemdâr,1335). Bakır telgraf tellerinin sökölerek çalınması da hırsızlıklar yüzünden bütçeye ek masraf çıkarmakta (İstiklal,1337) ve bununla birlikte yeterli personel bulunmadığından telgraf hatlarının tamiri de uzun sürmektedir.

Ayrıca yine bu dönemde kapatılan Teavün Sandığı 'nın bazı başka nezaret memurlarına ödemeye yaptığı halde posta memurlarının alacaklarını tahsil edemediği için sandığı şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır(Alemdâr,1335).

BU dönemde geçim sıkıntısı yaşayan memurlara öncelikle erzak yardımı yapılmıştır (Demir,2014,s.17). Fakat erzak yardımı ile ilgili kanuna riayet edilmediğinden yakınan Posta ve Telgraf İdaresi çalışankları haklarını alamamaktan yakınmaktadır. Memurlardan maaşı altı yüze kadar olanlara beş kilo, yedi yüz kuruştan bin beş yüz kuruşa kadar olanlara on kilo, bin beş yüz kuruştan fazla alanlara daha fazla erzak yardımı yapıldığı söylentileri dolaşmaktadır. Halbuki evkaf memurlarının maaşı az olduğu halde az erzak almaktadır. Posta memurları bu yüzden şikâyet etmektedir. Devletim bu hususu dikkate alması istenmektedir (Alemdâr,1335). Bu şikayetler üzerine mecliste alınan kararla telgraf ve posta memurlarına ikramiye ödemesi yapılması için bütçeye 32,000 lira aktarılmıştır (Alemdâr ,1335). Bu ikramiye posta memurlarını bir süre ferahlatmıştır. Fakat Alemdâr gazetesi Posta Nezareti memurlarının geçim sıkıntısını sık sık haber yapmaya devam etmiştir. Gazeteye göre nezaret memurlarının toplu istifasını engelleyecek çözüm bir an önce bulunmalıdır (Alemdâr, 1335).

Bu dönemde memurlar hakkında birtakım düzenlemelere gidildiği anlaşılmaktadır. Doktor raporu ile tedavi ve hava değişimi için ayrılanlara tam maaş sadece hava değişimi ile ayrılanlara yarım maaş ödeme yapılması bildirilmektedir. Öte yandan sağlık sorunları nedeniyle ayrılacak memurlara harcırah kararnamesinin 6 ve 14.maddesi gereği yarım maaş ödenmesine rağmen doktor raporu alan memurlar veya hava değişimi ihtiyacı sebebiyle ayrılan bazı memurlara ilgili kararnamenin 13. Maddesi gereği tam maaş ödemesi yapılmasına karar verilmiştir. Fakat 1 ve 24 Nisan 329 tarihinde hazırlanan iki kararnameye ile 13. Maddede değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. Hava değişimi alan memurların maaşının yarısının yerine vekalet edecek memura ödenmesine karar verilmiştir (BOA.BEO.4504/337747).

Öte yandan harp sebebiyle askeriyedeki bütün sınıfların silah altına alındığından gerekli personel ihtiyacı bazı resmi kurum ve dairelerden tedarik edildiği fakat seferberliğin sona ermesi sebebiyle bu kurum ve dairelerde görev yapanların hizmet süresinin dolduğu haber verilmektedir. Telgraf memurları, polis memurları ve Ereğli ve Zonguldak kömür madenlerinde çalışanlar ise 1 Mayıs 1335 tarihine kadar bağlı oldukları şubelere başvurmak zorunda oldukları aksi halde ilgili kanun gereği emre itaatsizlikten cezai işlem uygulanacağı bildirilmiştir. (BOA. BEO. 4549 /341111). Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nde görevli memurlardan ise askere alınanlardan maaşları 300 kuruş olan personelden Harp vergisi alınmaması hakkındaki kanunun kesinti yapmak suretiyle ödenen maaşları kapsamadığı bildirilmiştir(BOA.BEO.4557/341713).

Öte yandan kısa bir süre sonra posta ve telefon memurlarının geçim sıkıntıları yeniden başlamıştır. Memurlar maaşlarının yetersiz olduğu gerekçesiyle Dersaadet Telefon Şirketi yetkilileriyle görüşme talep etmiştir. 1919 yılı Ocak ayı sonunda yapılan görüşmelerde çalışanlar maaşlarına 3 kat zam yapılmasını istemiştir. Hatta görüşmelerin uzaması üzerine bazı işçiler istifa etmiştir. Şirket yetkilileri ile anlaşamayan memurlar ise greve başlamıştır (Yaşar,2014,s.2). İki gün süren grev boyunca İstanbul'da haberleşme kesilmiştir (Alemdâr, 1335). Fakat sonunda çalışanlar taleplerini kabul ettirmeyi başarmıştır. Maaşlara üç kat oranında zam teklifi kabul edilmiştir. Ayrıca bütün çalışanlara 1 maaş tutarında ikramiye verilecektir. Grev ile ilgili haberde Alemdâr Gazetesi muhabiri ile kadın telefon memuresi arasında geçen görüşme şöyle cereyan etmiştir: (Alemdâr, 1335) (Yaşar, 2014, s.94).(Ek 21, s.202)

- Grev bitti mi Madmazel?
- Evet bitti efendim. (Memnun bir sesle)
- Nasıl oldu?
- İstediklerimizi kabul ettiler efendim

Fakat bu grev hadisesi maliyeyi bir miktar zor durumda bıraktığı için hükümetin zamlı maaşları ödeyebilmek için posta ücretlerine zam yaptığı anlaşılmaktadır. Yurtiçinde gönderilecek olan ve 20 gramı geçmeyen mektuplardan şehir içine 40 şehir dışına 60 para ücret tahsil edilmesine karar verilmiştir (Alemdâr,1335).

Dönemin önemli hadiselerinden bir diğeri ise Evlad-ı Şüheda Vergisi'nin 2 Şubat 1919 tarihinde çıkarılan “*Dahili Posta ve Telgraf Ücretlerinin Tezyidi Hakkında Kararname*” ile kaldırılmasıdır (Yönetim Zaman Dizimi,2012, s.66) (Takvîm-i Vekâyi,1335).

Ayrıca yapılan düzenleme ile Boğaziçi'nin Anadolu ve Rumeli sahilinde bulunan posta merkeziyle İstanbul paket postanesi arasında yapılan günlük paket sevkiyatı için kullanılan güzergâhta değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Topkapı ve civarı ahalisine kolaylık olması için şimdiye kadar Aksaray'daki merkezi mevziler vasıtasıyla gerçekleşen sevkiyatın Topkapı merkezince yapılmasına karar verilmiştir (Alemdâr,1335). Bununla birlikte İaşe Nezareti memur ve katiplerinin ikamet ettiği Paket Postanesi binasının boşaltılmasının da uygun

olmayacağı kararı makama bildirilmiştir (BOA.BEO.4552/341326). Öte yandan Posta ve Telgraf Nezareti Muhasebe Müdürü Muzaffer Bey'in odasından pul koleksiyonu çalınmıştır ve tahkikat için komisyon kurularak (İstiklal,1337) 393 liralık ödenek çıkartılmıştır (İstiklal Gazetesi, 1337)(Ek 23,s.202).

Aynı günlerde yolsuzlukları araştırma komisyonun dikkatini ise bir gazete haberi çekmiştir. Alemdâr Gazetesi'nde bir hafta arayla aynı ihale ilanı verilmesi şüphe çekmiştir.

-“Beyefendi, bugünkü gazetelerde satılacağı ilan edilen motor botların, meslektaşlarımızın yazdıkları motorlarla alakası nedir?

-Motor botlar aynıdır. Yalnız maksada gazez ve yalan karıştırıldığı için mesele yanlış anlaşılmıştır. Halbuki mevzu gayet basittir. Bazı gazeteler bu beş motor botun aşağı yukarı 3000-4000 lira civarında bir bedeli olduğuna dair resmi makamlardan bilgi alıp teyit ettiklerini yazıyordu. Açıklayayım: Bu konuda aydınlatılması gereken noktalar çoktur. Evvelâ beş motor bot 12750 liraya alınmamıştır.12100 lira bedeli var denilerek mübalağa edilmiştir. Motorbotların satış bedeli bir komisyon kurularak ve liman dairesinden gönderilen bir mühendisin resmî raporu üzerine belirlenmiştir. Posta İdaresi birkaç ay gibi kısa bir sürede imal ettirmek zorunda kaldığı tahtadan bir tekneyi 2500 liraya yaptırmış iken bir mavnanın 5000 bir takanın 3000 liraya satıldığı bir zamanda sacdan imal edilen 5 adet motora ancak 3000-4000 lira değer biçileceği düşünmek meseleye fazlaca gazez ve yalan dolan ilavesi ile mümkündür. Nasıl ki adı geçen motor botların alınan fiyattan fazlasına satılması haberi de bunun kendi kendine yalanlanması olsa gerekir. Ayrıca konu hakkında gerekli açıklamalar Posta Nezareti tarafından yapılacak ve gazetelerde yayınlanacaktır. Açıkçası ortada suiistimal yoktur. Yalnız gazez vardır. Gözlüğümüzün numerosunu değiştirmek zamanı gelmiştir. Çünkü asıl olan akıldır Kurallara uymak ve genelleştirmek için insan kendi nefsinin kıyas almalıdır” (Alemdâr, 1335).

Fakat bir hafta sonra yeni bir ilan verilmiştir. Almanya'da üretilen saatte 8-10 mil sürat yapabilen 5 adet motorbot için 16 Ocak saat 3'te müzayede yapılacağı ve fiyatlarının 13.500 lira olduğu bildirilmiştir. Hepsini veya ayrı ayrı satın almak isteyenler 500 lira teminat akçesi ve kefalet mektubunu getirenler saat 1'den 4'e kadar Posta ve Telgraf Nezareti Muhasebe Müdüriyetine başvuruda bulunabilir (Alemdâr,1335). Fakat Alemdâr Gazetesi'ne farklı günlerde haber olan bu motorbot satış meselesi nezarete şaibeli görülmüş olmalıdır ki bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun yaptığı tahkikat sonunda Muhasebe Müdürü Muzaffer Bey ise görevden alınmıştır. Muhasebe Müdürlüğü'ne önce Kemâl-i Germî (Alemdâr,

1335), sonra Bağdat Defterdar Müdür Muavini Emin Adil Bey getirilmiştir (BOA.BEO.4555/341579) (Alemdâr,1335).

Diyarbakır Posta Telgraf ve Telefon Baş Müdürlüğü'ne ise Rüştü Efendi tayin edilmiştir (BOA.BEO.4555/34181)(Alemdâr,1335). Adana Posta ve Telgraf Baş Müdürlüğü'ne Diyarbakır Baş müdürü İhsan ve Edirne Posta ve Telgraf Baş Müdürlüğü'ne Posta Umûru Müdür Muavini Azmi Bey tayin edilmiştir (BOA.BEO. 4552/341388).

Öte yandan yine bu dönemde önceki dönemlerde basılıp kullanılmış olan pullara “Mütareke Hatırası” süsajı vurarak 12 Ocak 1919'dan itibaren tüm posta gişelerine dağıtıldığı bilinmektedir (Alemdâr,1335)(Demir ,2005,s.204).

Yusuf Franko Paşa'nın Posta Nazırı olarak görev yaptığı bu hükümetin programının ilk maddesi elbette Mondros Ateşkes antlaşmasının getirdiği kurallara uymaktır. İtilaf Devletlerini kızdırmaktan çekinen hükümet huzur ve güveni bozacak her türlü girişimi önlemek için tedbir almaya kararlıdır. Diğer mebuslar ise Tevfik Paşa Hükümeti'nin azınlıklara karşı nasıl bir politika izleyeceğini merak etmektedir. Çünkü Tehcir hakkında yapılan tartışmalar devam etmektedir. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Paşa'nın hem taşrada hem de merkezdeki kadrolarda görevli İttihatçı memurların görevden uzaklaştırılması hakkındaki talimatı gazetelerde yayınlanmıştır (Özkan, 2014,s.149). Bunun için Tedkik-i Seyyiât Komisyonu kurulmuştur. Komisyon başkanı ise eski Bitlis valisi Mazhar Bey'dir. Diğer üyeler ,Adliye Nezâret-i Hukukiye Müdür Muavini Haramblos, Mülkiye Müfettişi Emin Hüseyin Bey ve Hüsnü Bey'dir. Bu komisyon hakkında şikâyet veya ihbar bulunan memurları takibe almıştır. Bu memurlardan herhangi birinin Tehcir hadisesi sırasında ihmali bulunduğu tespit edilirse yargılanacak suçlu bulunursa ise tutuklanacaktır (Özkan, 2014, s.150).

Şırnak Kaymakamlığı'ndan Siirt Mutasarrıflığına gönderilen bir telgraf ise Zaman Gazetesi'nde merkezi Van olmak üzere kurulması planlanan Ermeni Hükümeti hakkında bazı yazılar hakkındadır. Bunun üzerine Kürtlerin bağımsızlıklarını ilan etmek için aşiretler arasında haberleştikleri söylentileri üzerine bu durum Bitlis Vilayeti'nden sordurulmuştur. Fakat yapılan tahkikat sonunda kış ayı ortasında bölgeye asker gönderilmesini gerektirecek ciddiyette bir durum olmadığı anlaşılmıştır.İcap ederse Cizre'den asker sevk edilecektir. Bu süre zarfında Kürtler hakkında bir karar almak gerekirse Mütareke'nin Vilâyât-ı Şarkiye hakkındaki maddesinin esas alınacağı vilayete bildirilmiştir (BOA.BEO.4550/341176) .

Öte yandan Dahiliye Nazırı İzzet Paşa gönderdiği yazı ile Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Franko Paşa'dan Tehcir sırasında yaşandığı iddia edilen yolsuzluklar hakkında malumat istemiştir. Varto'da görev yapan bazı polisler hakkında soruşturma açılması için gönderilen telgraf ise 25 Ocak'ta yerine ulaşmıştır. Fakat Dahiliye Nezareti'ne yazılan cevabın savaş şartları sebebiyle İstanbul'a geç ulaştığı anlaşılmıştır. Bu sebepten Bitlis Vilayeti'ne yeniden bir yazı yazılması için tebligat yapılmıştır. Bitlis Valisi Mazhar Bey Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta durumu izah etmiştir. Telgraf gecikmesinin savaş şartlarından kaynaklandığı yolsuzluk gibi bir

durumun söz konusu olmadığı ve konu hakkında polislerin ihmalinin olmadığı bildirilmiştir(BOA.DH. İ.UM.16/1).

Yusuf Paşa'nın nazırlığı döneminde İttihatçı avının sürdüğünden daha önce bahsetmiştik. İşte bu kapsamda Adliye Nazırı Arif Bey Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Paşa'ya gönderdiği yazıda telefon şirketi şartnamesinin 21.maddesi gereği memleketin emniyet, asayiş, huzur ve güvenliğinin temini için sakıncalı görülen kişilerin haberleşmesi kesilmesi hakkındaki kanun gereği listede adı bulunan kişi ve kurumların haberleşmesinin kesilmesi gerektiği bildirilmiştir. Listede adı bulunan isimler telefon makinelerini zamanında teslim etmedikleri için durum İstanbul Polis Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Listede ismi bulunan isimler ; İsmail Hakkı Paşa, Enver Paşa, Enver Paşa'nın yaveri, İttihat Terakki Cemiyeti Merkezi, İstanbul Heyet-i Merkeziye ve Kulübü, Anadolu Hisar Kulübü, Üsküdar Beşinci Kulübü, Beyoğlu Kulübü, Fatih Kulübü, Kadıköy Kulübü, Makriköy Kulübü, Mirgün Kulübü, Necmeddin Molla Bey, Ahmet Paşa Enver'in pederi, Ömer Abdulkadir Bey Talat'ın yaveri, Örfi Bey Beyrut eski valisi ,Talat Paşa ,Cemal Paşa, Firari Bahaddin Şakir Bey , Pederi Bey, Cevad Bey, ve Doktor Nazım Bey'dir (BOA. DH. KMS.49/71).

Listeden de anlaşılacağı üzere İttihatçı olan bu isimlerin Tehcir hadisesi yüzünden Ermeniler tarafından suçlu görüldükleri için İtilaf Devletleri'nin baskısı ile telefonla haberleşmeleri kesilmiştir. Bununla birlikte bu dönemde İttihatçı isimlerin de üye olduğu ve aynı zamanda Yusuf Franko Paşa'nın da üyesi olduğu Donanma Cemiyeti ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de İttihatçılık yüzünden kapatılmıştır (Özbek, 2007,s.5)(Özçelik, 2000, s.230). Öte yandan içinde hala İttihatçıların görev yaptığından şüphe edilen kurumlardan birisi olan Posta ve Telgraf Nezareti memurları da yargılanmalarına devam edilmiştir. Posta müdürü Haşim Bey de bu isimlerden biridir . Haşim Bey Yüce Divan'da yargılanmıştır (Demir, 2002,s.898).

Yusuf Paşa'nın Posta Nazırlığı sırasında dönem şartları itibariyle memurların tayin ve azil işlerinde bir hareketlilik görüldüğü anlaşılmaktadır. Posta Nezareti'nde görev yaptığı sırada görevden alınan Rum ve Ermeni memurlar ise herhangi bir suça karışmadılarsa benzer bir memuriyete atanabilmelerine karar verilmiştir. Fakat diğerleri hakkında kati surette bir daha istihdam edilmeyecekleri ifade edilmiştir. Buna göre yapılan inceleme sonucunda Gabriyel Dula Efendi'nin Sicil-i Ahval ve matbuat kaleminde kaydı bulunamadığı için matbuat mütercimi olarak tayini yapılamamıştır. Fakat diğer 6 memurun kaydı bulunmaktadır. Umur-ı Siyasiye 1.Kalem Katiplerinden İspiro Efendi'nin Umur-ı Şehbenderi Birinci Meclis Mümeyyizi Makridi Bey, Kalemi-i Mezkur katiplerinden Anastasyadi Efendi 1 Mart 1330

tarihinde nezaretin aldığı karar neticesinde görevleri sona ermiştir. Novoroski Şehbenderi İspiraki Floksindisi Efendi „Stocholm isfârat-ı seniyyesi başkatibi Fedon Bey memuriyetin lağvından dolayı azledilmiştir. Öte yandan Dikran Efendi vazifesinde görülen ihmalden ötürü görevden alınmıştır. Bu memurlardan Floksindisi Efendi ve Fedon Efendi'ye tekaüd maaşı diğerlerine ise mazuliyet maaşı bağlanmıştır. Dikran Efendi'nin memuriyetine ise İttihat Terakki Hükümetinin çıkarmış olduğu kanun neticesinde Ermeni ve diğer gayrimüslim memurların azli kararı neticesinde son verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. 123 memurun görevine son verilmiştir. Bu memurların 14 Müslüman geriye kalanlar gayrimüslimdir. 1329 senesinde yeniden kadro açılmış ancak bu memurlar ilgili kadrolar açılmadığından göreve başlayamamıştır. Öte yandan tekaüde sevk edilmeyen 4 memurun kendilerine uygun bir münhal açıldığında istihdam edilmeleri için bir engel yoktur. Bunların birlikte işine son verilen ve bir daha memuriyete kabul edilmeyecek bu memurlar ise durumlarını ve mağduriyetlerini anlatan bir yazı ile Sadaret'e başvurmuştur. Zor durumda olduklarını anlatan memurlar maaş ödemesi yapılarak durumlarının düzeltilmesini istemiştir (BOA.BEO.4551/341309).

Fakat bu dönemde bazı haksız işten çıkarmaların da yaşandığı anlaşılmaktadır. Merkez Postahanesine ilk tayin edilen memurelerden olan Feride Hanım verdiği dilekçesinde haksız yere işten çıkarıldığını anlatmaktadır. Feride Hanım şimdiye kadar gayretle vazifesini yaparken 25 gün boyunca süren İspanyol nezlesi yüzünden görevini icra edemediği için memuriyetten ihraç edildiğini beyan etmiştir. Mağduriyetinin giderilmesini ve görevine iade edilmesini istemektedir (BOA.BEO.4549 /341171).

Memurların yaşadığı bu sorunlar dışında bu dönemde sık sık yaşanan sorunlardan birisi de İstanbul'dan Anadolu'da gönderilen postalarda yaşanan aksaklıklar yüzünden şikayetlerdir. “Taşradaki bâyi ve abonelerimiz adına her gün İstanbul postanesine teslim edilen gazetelerimizin mahallî posta idarelerinden ya noksan olarak verilmekte yahut büsbütün zarara uğratılmakta olduğunu aldığımız birçok şikâyet gelmiştir. Ankara'daki bayii tuhafiyeci Abdülhalim Efendi ile Konya'da belediye reis-i esbakı Hacı Ali Efendizâde Necmeddin Beyefendi adına postaya teslim ettiğimiz gazetelerin daima noksan gittiği ve Konya'da Pir Mehmet Paşa dergahında Mehmet Nezir Efendi adına gönderilen gazetelerden 27,28 Kanun-i Sânî 335 ve 3,4 Şubat tarihli nüshaların alıcısına teslim edilmemiş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Ankara'ya bağlı Ayaş kasabasına ikisi Ankara'dan ikisi Beypazarı'ndan olmak üzere haftada dört defa postalandığı halde gazetelerin ancak on beş günde bir defa abonelere teslim edildiği anlaşılmıştır. Bunun da birçok sayının kayıp veya okunamaz hale gelmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir ” (Alemdâr,1335).

Öte yandan Yusuf Paşa'nın nazırlığı zamanında İtilaf Devletleri'nin haberleşmede uyguladığı sansür iyice sıkılaştırmıştır. Örneğin Tasvir-i Efkâr Gazetesi tam sayfa boş olarak basılmıştır (Takvîm-i Vekâyi,1335).

Hatta bu sansür uygulaması Minber Gazetesince eleştirilmiştir (Erdem,2019,s.432) . Fakat sansüre rağmen İtilaf Devletleri'nin hala memnun olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü işgal kuvvetleri sansür yetkisinin sadece kendilerine ait olmasını istemektedir. Hükümetin çıkardığı yönetmeliğe göre sıkıyönetim uygulanan merkezlerde askeri veya mülki sansür kurulunun izni olmadan gazete veya kitap basmak kesinlikle yasaktır. Bu yasağa uymayanlara 25 ila 100 lira arasında idari para cezası veya hapis ile cezalandırılmasına karar verilmiştir (Atı,1335).

Öte yandan Sultan Vahdettin'in emri ile Tevfik Paşa Hükümeti tarafından hazırlanan kanuna göre sıkı yönetim uygulanan yerlerde Matbuat Kararnamesi'ne uyulacaktır. 3467 sayılı ve 5.2.1335 tarihli kararname kapsamında örfi idare uygulanan çeşitli vilayetlerde gazete, kitap ve yazılı olan her türlü materyal baskıya verilmeden önce sansür heyetinin denetiminden geçmek zorundadır. Bu sansür uygulaması Sevr Antlaşması'ndan sonra da devam etmiştir. İstanbul'da işgal kuvvetlerine bağlı olarak görev yapan Altıncı Daire sansür uygulamasından sorumludur (Özdemir,2008,s.206). Bununla birlikte 1919 yılının ilk aylarından itibaren askeri sansürün yürürlükte olup olmadığının netlik kazanmadığı dahili yazışmalarda mevcuttur. Posta ve Telgraf Nazırı Vekili Abdurrahman Şeref Askeri Sansür Heyeti'nin kararı gereği mektuplara uygulanan askeri sansürün devam edip etmediği hakkında bilgi istemiştir (BOA. BEO. 4541 /340527).

Nitekim 18 Ocak 1919 tarihinden itibaren posta ve telgraf gönderilerine uygulanan askeri sansür kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren sansür uygulanmayacaktır. İstanbul'da görev yapan sansür memurlarının Erkan-ı Harbiye Umumî İkinci Şube Dairesi emrine verilmesine karar verilmiştir. Fakat Aydın Vilayeti'nde bir süre daha askeri sansür uygulamasının devam edecektir. Sansürün devamına karar verilmesinin sebebi Rum tahriki ve eşkıyalık olaylarının devam etmesidir. Her türlü gelen-giden evrak, yazışma ve postalar Aydın merkezde kontrol edilecektir. İstanbul'dan İzmir'e giden mektup İzmir'de, Aydın'dan Bursa'ya giden telgraf Aydın'da sansür edilecektir. Sansür işlerinden On Yedinci Kolordu Komutanlığı sorumludur(BOA.BEO.4551/341306), (BOA.BEO.4552/341377).

Dönemin en çok ses getiren sansür hadisesi ise Yusuf Paşa'nın Posta ve Telgraf Nazırlığı yakın arkadaşı Süleyman Nazif'in yazdığı ve Hadisat Gazetesi'nde yayınlanan "Kara Bir Gün " adlı makale ile ilgili olmaktadır.

"Fransız Generalinin dün şehrimize gelişi dolayısıyla bir kısım vatandaşlarımız tarafından yapılan gösteriler, Türk'ün ve İslam'ın kalbinde ve tarihinde sonsuza kadar kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznümüz ve bahtsızlığımız sevince ve mutlu bir talihe dönse bile, yine bu acıyı hissedecek ve bu hüznle üzüntüyü çocuklarımıza ve soyumuzdan gelecek olanlara nesilden nesile ağılanacak bir miras olarak terk edeceğiz" Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e girdikleri sırada, Büyük Napolyon'un zaferlerini kutlamak için dikilmiş olan zafer takının altından geçerlerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz üzüntüyü ve azabı duymamıştı. Çünkü "Fransız" namını taşıyan her kişi, yalnız Hristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar, o millî matem karşısında aynı keder ve utanç ile ağlamış ve kızarmışlardı. Biz ise millî varlıklarının ve dillerinin devamını bizim alicenaplığımıza borçlu olan bir kısım halkın hay-huy şamatasıyla bu aziz matemimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. "Buna müstahak değildik" diyemeyiz. Müstahak olmasaydık, bu felakete düşmezdik. Her milletin hayat sayfalarında birçok talihler ve bahtsızlıklar vardır. Fransa Kralı Birinci Fransuva'yı Şariken'in zindanından kurtarmış ve koca Viyana şehrini defalarca kuşatmış bir ümmetin kader defterinde böyle bir kederli satır da gizli imiş. Arapların güzel bir sözü var: 'İsbır feinne'd-dehre lá yesbır' (Sen sabret, çünkü zaman sabretmez) derler" (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.355 -356)(Ek 22,s.198).

Bununla beraber Süleyman Nazif'in bu makaleyi kaleme aldığı sırada İtilaf Devletleri Sansür Heyeti'ne daha sert emirler vermiştir. "Türk gazetelerine çok dikkat edin D'General Franchet d'Esperey ve İtilaf Devletleri aleyhinde tek bir satır dahi çıkmayacaktır". Bu emri alan sansür memurları o gece bütün gazeteler ile ilgili daha dikkatli olmak zorunda kalmıştır. Fakat Rum ve Ermeni gazeteleri bakımından bir sorun yoktur. Onlar zaten övgünün âlâsını kaleme alıyordur. Sansür memurları o gece geç saatlere kadar Hadisat Gazetesi'nden gönderilecek olan prova nüshasını beklemiştir. Bütün geceyi matbaada geçiren Nazif ise o nüshayı memurlara göndermemiştir (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.357).

Makalede tüm öfkesiyle İtilaf Devletleri ve özellikle Fransa'ya yüklendiği anlaşılan Süleyman Nazif General Franchet d'Esperey hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Hatta makaleyi sansüre göndermemiş dizgisini de kendisi yapmıştır. Bazı İstanbul gazeteleri ise General Franchet d'Esperey'in resmi bir tören ile İstanbul'a girişini Fatih 'in İstanbul'a girişi gibi destansı bir hava ile kaleme almayı tercih etmiştir. "İstanbul Yeni Fatih'ini karşıladı" manşeti atanların yanı sıra hadiseyi büyük bir teessürle halka duyuran Hadisat Gazetesi gibi örneklerde bulunmaktadır. Öte yandan Hadisat Gazetesinde Süleyman Nazif'in makalesini okumak isteyen pek çok okur bayilerin önünde kuyruklar oluşturmaya başlamıştır. Okurlarda hem şaşkınlık hem endişe bir aradadır. Süleyman Nazif'in bu yazı yüzünden cezalandırılacağı hatta idam edileceği bile konuşulmaktadır. Hadisat Gazetesi'nde siyah bir çerçeve içinde "KARA BİR GÜN" başlığı ile yayınlanan bu makalenin bu kadar çok okuyucuya ulaşması ve coşkuya sebep olması aslında baskı ve zulüm ile susturulmuş bir halkın duygularına tercüman oluşudur (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.358).

Fakat bu makale İtilaf Devletleri ile arası iyi olmayan Tevfik Paşa Hükümetini telaşlandırmıştır. Makale İtilaf Devletleri temsilcilerini ise çok kızdırmıştır. D'General Franchet d'Esperey aceleyle Fransız General Şarpi'yi ziyarete gitmiştir (Ek 26 s.202). "Bana ve Fransa'ya bu derece küstahça hücum eden bu adam yarım saate kadar yakalanmalı ve bana getirilmelidir. Derhal Harp

Dairesi'ne vereceğim. İtilaf Devletleri'ne bu kadar hakaret eden birinin cezası yarın sabah mutlaka verilmelidir". General Şarpi derhal İngiliz ve İtalyan makamlarına haber vermiştir. Osmanlı Devleti'ne derhal bir nota vermesine karar verilmiştir (Orhun ve Karaoğlu,1969,s.359).

Hükümet bu konu hakkında tahkikat başlatmıştır. Tahkikat sonunda basın sansüründen sorumlu Yüzbaşı Aziz Hüdayi Bey'in Hadisat Gazetesi'nde yayınlanan "Kara Bir Gün" başlıklı makalenin basılmasına izin verdiği için görevde ihmali bulunduğu karar verilmiştir.

Aziz Hüdayi Bey'in disiplin suçu işlediği için İstanbul'a götürülerek şüpheli sıfatıyla izlenmesine bu ve hadisenin çözümü için hiçbir tolerans gösterilmemesi emri verilmiştir. (BOA.HR.SYS.2633/7)(Ek 25,s.201).Fakat Yüzbaşı Hüdayi Bey Divanı Harp Dairesi tarafından yapılacak soruşturma bitene Manisa Askerlik Şubesinde tutuklu kalmıştır (BOA. BEO. 4557 /341773).15 gün sonra serbest bırakılan Yüzbaşı Aziz Hüdayi Bey görevden alınmıştır (BEO .45 60/341981)(BEO.4567/342487). Soruşturma kapsamında gazetenin söz konusu nüshası incelenmek üzere Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir. Matbuat Müdürlüğü'nden verilen cevapta "Kara Bir Gün" adlı yazının yayınlanmadan önce Askeri Sansür Heyeti Erkanı Harp Binbaşlıları'ndan Hüsrev Bey (Müfettiş), Erkan-ı Harp Binbaşlıları'ndan Tevfik Bey, Yüzbaşı Ali Şefik, Aziz Hüdayi Efendi ve dört zabitten oluşan heyet tarafından sansür edildiği ve Hüdayi Bey'in herhangi bir ihmali olmadığı bildirilmiştir (BOA.HR.SYS. 2633/7). Fakat Fransızlar Süleyman Nazif'in derhal kendilerine teslim edilmesini yoksa bu aleyhtar makaleden dolayı Türk Hükümeti'nin sorumlu tutulacağını bildirilmiştir (Orhun ve Karaoğlu, 1969,s.359).

Dönemin Polis Müdürü Mehmet Ali Bey ise Süleyman Nazif'in tutuklama emri gelince uzun süre emri uygulamaya direnmiştir. Dostu Nazif gibi bir vatanseverin düşmana teslim edilmesi onun için çok zor bir karardır. Mehmet Ali Bey bütün karakollara bir ihbar gelse bile tutuklama yapılmaması emrini vermiştir. Fakat kısa bir süre sonra Süleyman Nazif karakola gelerek kendisi teslim olmuştur.

Mehmet Ali Bey:

- "Bu ne cesaret? dedi. Bütün İstanbul sizi arıyor bilmiyor musunuz? Tehlike büyük herifler mutlaka seni öldürecek. Fakat bütün tedbirler alınmıştır. Seni kaçıracağız".

Süleyman Nazif:

- "Hayır dedi. Ben kaçmayacağım hatta saklanmayacağım, ben vazifemi yaptım. Sonuna kadar da yapacağım. Milliyet ve vatanperverlik hislerini kendilerinden başkalarına vermek niyetinde olmayan Fransızlara Türk'ün yaralı kalbinde yatan aslanın namertler için ne kadar tehlikeli ve korkunç olacağını ispat edeceğim".

Polis Müdürü Mehmet Ali Bey Nazif'e şunları söylemiştir:

"Sen vatana lazımsın. Bugün yarın seni İtilaf zabıtası yakalarsa biz hiçbirimiz bir şey yapamayız. Sana da yazık olur!.."

Süleyman Nazif: - “Hakkınız var . Namert düşman tarafından teslim alınmak ruhumu yaralar. Beni Türk Polisi tevkif etsin. Şimdi bizzat gidip teslim olacağım. Nazif kimseyi dinlemedi, paltosunu aldı. “Allahaismarladık Arkadaşlar “dedi. Türk Hükümetin teslim olmaya gidiyorum. Kalbim ve vicdanım vazifesini yapmış insanların rahatlığı ile dolu merak etmeyin yine görüşeceğiz “(Orhun ve Karaoğlu,1969, s.360).

Aynı saatlerde karakolun telefonu çalmış, Fransız casusları Süleyman Nazif’in teslim olduğunu Bâbiâli’ye çoktan bildirmiştir.

Mehmet Ali Bey:- “Evet Üstad burada bir odadır. Fransızlara teslim etmek mi? Hükümetin hiçbir amiri böyle bir emir veremez. Emri uygulayacak polis benim mahiyetimde yoktur “. Ne mi yapacağız? Vazifemizi yapacağız. Siz idare edemezseniz bana gönderin, sorumluluk bana aittir. Soğukkanlı bir vaziyette telefonu kapatan Mehmet Ali Bey görüşmeyi aktarmıştır :

“Bâbiâli’den aradılar. Fransızlar S. Nazif’in derhal teslim edilmesini istiyormuş ben de herifleri derhal bana gönderin dedim”.

– Ne yapacaksınız peki? – Vazifemi”.
Polis Müdürü sözünü tuttu ve Süleyman Nazif’i Fransızlara teslim etmedi.

Süleyman Nazif: -Biliyorum Azizim tutuklanmamı istediklerinden haberim var. Türk Polisine zahmet vermek istemezdim. Beni ister düşman askerlerine teslim ediniz ister devlet hapisanesine gönderiniz”.

Mehmet Ali Bey: - “Fakat üstadım size hangi suçtan bu cezayı vereceğiz? Vatanı sevmekten suçundan mı? Siz kaleminizle memleket düşman çizmesi altında ezilirken vatanı müdafaa etmekten çekinmediniz korkmadınız. Her ne pahasına olursa olsun ben sizi teslim etmeyeceğim“ (Orhun ve Karaoğlu, 1969, s.361).

Hadiseyi duyar duymaz General Şarpi ile görüşen Yusuf Paşa ise General Franchet d’Esperey ‘i de ziyarete gitmiştir (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.3).

General D’General Franchet d’Esperey :

“Siz, dedi İtilaf Devletlerine çok şiddetle saldıran ve gözümüzde suçlu olan bir adamı savunuyorsunuz. Bu davranışınızla öyle bir suç işlemiş oluyorsunuz ki...

Yusuf Franko Paşa : “Hayır ben Süleyman Nazif’i değil sizi ve Fransa’yı savunuyorum.

General D’General Franchet d’Esperey : “Beni ve Fransa’yı? Evet. Medeniyet ve irfan hayatında sizi belki de telafisi mümkün olmayan bir cinayetin işlenmesi hatasından kurtarmak istiyorum.

General D’General Franchet d’Esperey : Size hak vermek için bir yol görüyorum. O da bu adamın deli olması mağlup bir milletin herhangi bir ferdi deli olmalıdır ki bu kadar şiddetle galip devlete hücum edebilsin “.

Bunun üzerine Yusuf Franko Paşa General’e şöyle cevap vermiştir.

“Aldanıyorsunuz General, bir Fransız olmanız itibariyle ve size bu şekilde davranması için deli olmasına gerekmez”.

General D’General Franchet d’Esperey : Ya?

Yusuf Franko Paşa :

Büyük bir vatanperverin kalbi bir delinin şüursuz cesaretinden çok daha fazla fedakârlık ve gücünü gerektirir. Almanların Fransa'yı istilası karşısında bir Fransız edebiyatçı Nazif'in gösterdiği cesareti göstermiş olsaydı ne yapardınız? Bugün ateş püskürdüğünüz bu Türk yazar da Fransız edebiyatının dostudur" (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.363). Bu nasıl muhabbet? Nazif size değil düşman kuvvetlerine hücum etmiştir. Mağlubiyetin vermiş olduğu ezilmişliği karşısında fevri ve biraz da düşüncesiz hareketi Nazif'in vatanperverliği ile dolu hassas kalbinin isyanıdır. Yazısının hedefi siz değilsiniz. Onun öfkesi mağlubun galibe karşı (Haksızlık ve taşkınlık yapma!) uyarısıdır. Sizin yerinizde bir İngiliz, bir İtalyan generali olsa idi Nazif belki yine böyle hareket ederdi belki de daha fazlasını yapardı. Bundan emin olunuz "(Orhun ve Karaoğlu,1969, s.364).

Bununla birlikte Yusuf Franko Paşa'nın bu sözleri generali etkilemiş olmalıdır ki general Süleyman Nazif ile görüşmek istemiştir.

- "Onun ile konuşabilir miyim? Mademki bu kişi sizin anlattığınız gibidir ben de verdiğim emri geri alıyorum. Fakat bu yaşlı vatanperver ile konuşmak istiyorum.

- Hay hay..

Süleyman Nazif ise General'e şunları söylemiştir .

"Yine söylüyorum General, bir Fransız Generali olarak İstanbul'a böyle girmeyecektiniz. Siz Beyoğlu sokaklarında gezdiğiniz at Fransa'ya karşı muhabbet dolu Türk kalbinde derin yaralar açmıştır. Siz Fransa'yı vahşi emellerinize alet etmek için bir sürü yardakçının alkışlarından cesaret alarak mazlumu ezmek için kendisini mazlum gibi göstermeye çalışan zalime el uzattınız. Halbuki asıl mazlum Türk Milletidir. Biz ikinci vatanımız dediğimiz Fransa'nın bir generalini büyük bir umutla ve dört gözle bekledik. O General sizdiniz. Geldiniz ve gelişinizi gördük. Hatırlatmaya gerek yok. İşte bu durumun yarattığı tesir bana o yazıyı yazdırdı. Ben yazımdan ötürü sizden af dilemiyorum. Çünkü ben vazifemi yaptım. Fakat siz bir Fransız Generali sıfatıyla vazifenizi yapmadınız. Sizi Fransa ve tarihin affetmesini arzu ediyorum" (Orhun ve Karaoğlu,1969, s.364).

Bunun üzerine General Franchet d'Esperey bu ağır sözlere cevap vermemiştir. Süleyman Nazif tutuklanmamış fakat Hâdisât Gazetesi 25 Şubat 1919 tarihine kadar kapatılmıştır. Ancak bir süre sonra Süleyman Nazif'in Malta'ya sürgün edilmesine karar verilmiştir (Orhun ve Karaoğlu, 1969,s.365). Bu hadisede d'Esperey'in verdiği tepki aslında "Kara Bir Gün" yazısı daha da bilinir hale gelmiş el yazısı ile çoğaltılarak afiş olarak duvarlara asılmıştır³⁷(Yıldıztaş, 2015 , s.245). Öte yandan sansür uygulamaları Hâdisât Gazetesi ile sınırlı kalmamış İstanbul ve Zaman Gazeteleri de sansür talimatnamesine muhalefetten tatil edilmiştir (Alemdâr, 1335).

Öte yandan bu gelişmelerin yanında hükümet aynı sıralarda derin bir buhranın içinde kıvranmaktadır. Hem basın hem de Hürriyet ve İtilaf Partisi, Sulh ve Selamet Fırkası gibi muhalif oluşumlar Tevfik Paşa hükümetini sıkıştırmaktadır (Çelik,2009,s.102) .

Bu sırada İttihat Terakki Partisi ile Hürriyet İtilaf Fırkası muhalefeti sokağa dökülmüş ve Sadrazam Tevfik Paşa'nın konağı önünde toplanan ve Hürriyet İtilaf Partisi yandaşı olduğu iddia edilen kalabalık olay çıkarmıştır. İşgal altındaki İstanbul'da asayişsizlik hakimdir. Bu şartlar

³⁷ Ayrıca Bknz : <https://istanbultarihi.ist/51-kara-bir-gun> (13.10.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır)

altında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden söz etmek mümkün değildir. İstanbul top yekûn teslim haldedir. Çok geçmeden Harbiye Nazırı da istifa etmiştir (Çetin, 2011, s.339).

Öte yandan Sadrazam Tevfik Paşa 12 Şubat 1919'da İtilaf Devletleri'ne Ermeniler'in Paris Konferansı'nda dile getirdiği talepler, Türk boğazlarının durumu, Şark Vilayetlerinin durumu ve Arap coğrafyasında yaşayan halkların geleceği hakkında bir nota vermiştir (Sebîlürreşâd , 1335).

Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde *“İtilaf Devletlerine Verilen Sulh Notası”* başlığı ile kaleme alınan yazıda Tevfik Paşa Hükümeti'nin Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak üzere böyle bir metin hazırlamış olmasının takdir edilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bilindiği üzere Kafkaslar'da ve Erzurum'da meydana gelen vahim hadiselerde yaklaşık 1 milyon Müslüman Ermenilerce katledilmiştir. Fakat Ermeniler bu konu hakkında konuşmaktan yana değildir. Aslında Paris Sulh Konferansı'nda adil kararlar verilmesi için mağlup devletlerin üyelerinin de konferansa katılması İtilaf Devletleri'nin yararınadır (Alemdâr , 1335).

Öte yandan peşi sırada gelen istifalardan sonra “Kabine Buhranı” başlamış bu yüzden Sadrazam Tevfik Paşa kabinedeki nazırlarda değişiklik yapmaya karar vermiştir(Türkgeldi,1984,s.184). (Vakit,1335). Hükümette görev alan bazı nazırlar ise peşi sıra istifa etmiştir. Bunun üzerine Tevfik Paşa bazı nazırlıklara yeni atamalar yapmıştır. Yeni kurulan hükümette görev verilen nazırlar; Hariciye Nazırı Ferit Paşa, Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa, Dâhiliye Nazırı Reşid Bey, Adliye Nezareti ve Şura-yı Devlet Riyaseti Cemil Molla Efendi, Maliye Nazırı Atâ Bey, Posta ve Telgraf Nazırı Ethem Bey, Evkaf Nazırı İzzet Bey, Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa, Maarif Nazırı Yusuf Ziya Paşa, Nafia Nazırı Şevket Turgut Paşa ve Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Paşa'dır (BOA.İ.DUİT.9/54)(Çelik,2009,s.103).

3. 2 Hariciye Nazırlığı (24.02.1919-04.03.1919)

Yusuf Paşa, 24 Şubat 1919 tarihinde Hariciye Nazırlığı'na tayin edilmiştir. Bununla beraber Paşanın Hariciye Nazırlığı'na tayininden birkaç hafta önce toplanan Meclis-i Vükela'da yeni bir 31 Mart vakasının yaklaştığı söylentileri dolaşmaktadır. Bu yüzden Tevfik Paşa Hükümeti kabinesindeki bazı nazırların değişmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. İstifa edeceği söylentisi çıkan nazırlardan biri de Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Franko Paşa'dır (İkdam,1335). Fakat bu söylentiler Hariciye Nazırı Reşit Paşa tarafından tekzip edilmiştir (İstiklal,1337).

Bu istifa söylentilerinin gazetelerde yayınlandığı sırada 22 Şubat 1919'da Stamboul Gazetesi'ne demec veren Sadrazam Tevfik Paşa içeride ve dışarda işlerin yolunda gitmediğinin farkında

olduklarını fakat ellerinden geleni yaparak tedbir almaya çalıştıklarından bahsetmiştir. Bu demecinde İttihatçı kadronun tavsiyesinden bahsettiği anlaşılan Tevfik Paşa, boşalan kadrolara yeni memurlar tayin edildiğini ve suçluların cezalandırıldığını ifade etmiştir. Tevfik Paşa bir anlamda kendisi hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir (Çetin,2011,s.343). Fakat Sultan Vahdettin yeni kurulan bu hükümetin de uzun süre iktidarı elinde tutacağı düşüncesinde değildir. Çünkü Hürriyet ve İtilafçıların nazırlık kadroları için yaptığı baskı giderek artmaktadır. Öte yandan İtilaf Devletleri'nin İttihatçıların tutuklanması için verdiği ultimatom, İttihat Terakki Partisi önderlerinin Avrupa'ya firarından sonra başlayan kötü gidişat, hazinenin boş, halkın içinde bulunduğu geçim sıkıntısı gibi sebeplerden sultanın gözünde çaresizlik içinde bir sadrazam vardır. Sultan Vahdettin Tevfik Paşa için “*Ne talihsiz adam*” demiştir (Okday,1986, s.41)(Çetin2011,s.344). Bununla birlikte yeni kurulan bu hükümette görev yapan nazırların bir kısmı İngiliz diğerleri Fransız yanlısı olarak tanınmaktadır. Anlaşılan odur ki Tevfik Paşa'nın yeni kurduğu bu hükümet de diğerler gibi basın ve muhaliflerin hedefindedir. Kafkasya Alman delegesi de yaptığı bir açıklamada yeni Harbiye Nazırının Sultan Abdülhamit'in adamı gibi yakın çevresinden isimler olduğu imasında bulunmuş ise de yine de yönetimde değişen bir şey olmayacağını iddia etmiştir (Çetin, 2011,s.347).

Alemdâr Gazetesi yazarı Refi Cevat eleştirilerine devam ederken nazırları tek tek eleştirmekten kaçındığı anlaşılmaktadır (Mihçı,2020,s.155). Hükümet için temenni ve intizardan başka bir yol bulunmadığını söylemekten geri durmayan Cevat (Mihçı, 2020, s.155) “Eski Kabine Yeni Kabine “ başlıklı yazısında Fransa'ya sempati duyduğu bilinen Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa gibi nazırlar yüzünden Osmanlı Devleti'nin de Fransa yanlısı olduğu gibi bir intibah yaratacağı endişesini dile getirmiştir. Cevat'a göre; Tevfik Paşa'nın hangi Avrupa devletine yakın davranılırsa başarılı olunacağı konusunda net bir düşünceye sahip olmaması büyük bir hatadır (Alemdâr,1335) (Mihçı, 2020,s.155).

Aslında Refi Cevat'ın bu muhalif tutumunun altında yatan sebep biraz da hükümetin içinde İttihatçılık kırıntısının kalıp kalmadığını merak etmesidir (Alemdâr,1335). “*İs Kokuyor*” başlıklı yazısında bu düşüncelerini ortaya koyan yazar hükümetin İttihatçılığını sorgulamaktadır. Minber Gazetesinde yapılan değerlendirmelerde ise kabinedeki nazırların tanınmış şahsiyetler olmadığı vurgusu yapılırken İttihatçılık meselesine de değinildiği anlaşılmaktadır (Erdem,2019,s.409). Tevfik Paşa hükümetini değerlendiren bir başka gazeteci İstiklal Gazetesi baş yazarı Rauf Ahmet'tir. Ahmet'e göre hükümet buhranından kurtulmak için fırkalar üstü bir kabine modeli uygulamak gerekir (Mihçı,2020, s.156).

Aslında gazetecilerin arasında devam eden tartışmalar bize Tevfik Paşa Hükümetinin yavaş yavaş sonunun geldiği ve Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin iktidarına zemin hazırlandığı sonucuna götürmektedir. Bununla beraber Tevfik Paşa Hükümeti'ne yöneltilen eleştiriler sadece Alemdâr ve İstiklal gazetelerinin baş yazarları ile sınırlı değildir. Dönemin diğer mühim bir yayın organı olan Minber Gazetesi de mevcut hükümet üzerinden Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumunu ve hükümetin mütareke ve ülke sorunlarına olan yaklaşımı değerlendirilmektedir (Erdem,2019,s. 406). Öte yandan dönemin gazetecileri arasında bu çekişmeler sürerken Tevfik Paşa hükümetinin ivedilikle çözmesi gereken meselesinin İstanbul'un iâşesi olduğu anlaşılmaktadır (Erdem,2019, s.408).

Özellikle ekmek iâşe meselesi bir an önce çözülmelidir. Bunun için ilk atılan adım 25 Şubat 1919 tarihinde kurulan Heyet-i Murakabe'dir (Alemdâr,1335). Teşrifat Müdürü İsmail Cenani, Reşid Sadi, Stockholm eski sefiri Mustafa Şekib, Hamid Bey, eski şehremini Tevfik Bey ve İşkodra eski valisi Hakkıddin Bey'den kurulan komisyon ekmek vesikalarının hazırlanması ve

dağıtılması hususunda ihmali bulunan, rüşvet alan, zimmete para geçiren ve bu suça göz yummanlar hakkında kanuni işlem yaparak, hangi mevkide görevde olursa olsun Divanı Harbi Örfi 'de yargılanacaktır (BOA.BEO.4554/341534).

Heyet vakit kaybetmeden çalışmalarına başlamıştır. Ancak ekmek iâşesi meselesi bir çırpıda çözümlüverecek bir mesele değildir (Çavdar, 2014, s.307). Muhalif gazetecilere bakılırsa hükümetin bu meseleyi çözememesinin sebebi gereken önemi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Refî Cevat “*Ekmekler ve Melekler*” adlı makalesinde halkın hayatta kalabilmek için en azından ekmek yemesi gerektiğinden fakat yaşanan aksaklıklardan ötürü bu en temel gıda maddesine ulaşamamasını eleştirmektedir. Cevat’a göre İâşe Müdürü’nün melek gibi iyi bir insan olması halkın açlığına bir çözüm getirmemektedir (Karaca, 2010,s.47).

Öte yandan R. Cevat ile aynı fikirde olan dönem basının diğer önemli temsilcilerinden olan Sebîlürreşâd dergisinde çıkan haberlerde de ekmek meselesinden bahsedildiği ve mesele çözülmek istenirken kabinede yapılan değişikliğin manasız olduğu ifade edilmektedir (Sebîlürreşâd,1335). Fakat basının tüm bu eleştirilerine rağmen kurulan komisyon ile kısa bir süre de olsa İstanbul’a düzenli olarak ekmek dağıtılmasını sağlamıştır. Fakat Hamid ve Raşit Sadi Bey’in istifası üzerine yeniden sorunlar yeniden başlamıştır (BOA.BEO. 4557/341759). Öte yandan Akşam Gazetesi’nde çıkan habere göre vazifede iken Ayan Meclisi’nde yapılan tartışmalarda sıklıkla eleştirilen (Erdem,2019,s.33) eski iâşe nazırı Raşid Bey ‘in telefonu kesiktir. Akıllara hemen istifa sebebiyle siyasi bir nedene bağlı olabileceği gelmiş olmasına rağmen işin aslının başka olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmıştır. Alemdâr Gazetesi muhabiri konun aslı öğrenmek üzere Raşit Bey’i aramış fakat kendisine ulaşamamıştır. Bunun üzerine muhabir telefon idaresini arayarak durumu memureye sormuştur:

“Bu numara iptal edilmiştir” cevabını vermiştir. Sebebini sorduk, Bozuldu mu? Hayır. Başkasıyla mı konuşuyor Hayır. Hiç işlemeyecek mi? Hayır. Biraz sonra telefon edebilir miyiz? “Hayır efendim muvakkaten bu numara ta‘til edilmiştir?” Bunun üzerine başka bir eve telefon ederek Raşid Bey’den meseleyi sorduk. Kendi tarafından da telefon etmek imkanının olmadığını bu hadiseye çok alındığını haber aldık” (Alemdâr ,1335). Ertesi gün yeniden Akşam Gazetesinde yer verilen habere göre Erenköy’de ikamet eden Sâbık İâşe Nâzırı Raşid Bey’in hanesindeki telefonun- verilen emir üzerine- muvakkaten kapatıldığını fakat daha sonra hükümet yaptığı yolsuzca hareketin çabuk farkına vararak tashih etmiş ve telefonun işletilmesi için yeniden emir verdiği öğrenilmiştir (Alemdâr,1335).

“İâşe nâzır-ı sâbıkı Raşid Bey’in şahsı gibi telefonu da bir mesele oldu. Akşam gazetesinin evvelki günkü nüshasında “Raşid Bey’in telefonu işletilmiyor” dünkü akşamki nüshasında da: “Raşid Bey’in telefonu” unvanıyla iki fıkra vardı. Akşam gazetesi değirmenler meselesinde olduğu gibi burada da bir fırka gayreti göstermek istiyor. Raşid Bey’e “Telefon etmek

imkanının olmadığını yazıyor. Biz de araştırdık. Raşid Bey'in telefonunun sırf maddî bir sebeple kumpanya tarafından el konulduğunu öğrendik. Tercümân-ı Hakikat ise, Kumpanya 'ya lazım gelen ücret verildiği halde kumpanyanın bu verilen paradan haberi olmadığını yazıyor. Raşid Bey parayı evvelce vermiş veyahut verememiş, kumpanyada bu parayı almış veya almamış bu bizce önemli değildir. Mühim olan “Telefon etmek hakkının elinden alınmış olmasıdır”. Anlaşıyor ki Akşam' ın dediği gibi Raşid Bey'in telefon etmesi imkânı hükümet tarafından değil kumpanya tarafından el konmuştur. Ve bu da siyasî değil sırf mali bir meseledir “ (Alemdâr,1335).

Öte yandan Yusuf Franko Paşa'nın Hariciye Nazırı olarak görev yaptığı sekiz günde yaşanan diğer önemli hadiselerin başında Paris Kongresi'nde gündeme getirilecek olan Ermeni Talepleri meselesi gelmektedir. Ermenilerim temsilcisi Bogos Nubar Paşa'nın Paris Barış Konferansı'nda görüşülmesini istediği söz konusu taleplerin içeriği Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput ve Erzurum'u içine alan yedi vilayet ayrıca Güneydoğu Anadolu'da Maraş, güneyde Kozan, Dört Yol İskenderun arasındaki bölgenin Ermenilere teslim edilmesidir. Fransa bu taleplere sıcak bakmazken Rusya'nın bölgedeki gücünü kırmak isteyen İngiltere Ermenilere destek vermektedir (İlter, 2001,s.302-303).

Bununla birlikte Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İngilizlerin Güneydoğu Anadolu'da bulunan aşiretleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırttığı ve asayiş bozduğu bilinmektedir. Öte yandan Amiral Gough Calthorpe³⁸ Kürtler ile Osmanlı Devleti arasındaki uçurumun köprü kurmak için yeterli olmadığını savunuyordu. Amiral'in Londra'ya gönderdiği telgraflarda Osmanlı Devleti ile Kürtler arasına nifak sokmanın İngiltere'nin menfaatine olacağını bildirdiği anlaşılmaktadır³⁹. Bu sebepten konu ile ilgilenmesi için Binbaşı Noeli görevlendirmiştir (Ayabakan,2016,s.149).

Eski Diyarbakır mebusları Zülfü ve Feyzi Beyler'in Ermenilerin katilinde parmağı bulunduğu gibi aynı zamanda İbrahim Paşa Milli Aşiretini de İngiliz işgaline karşı çıkmaları konusunda teşvik etmektedirler. Mebuslar İbrahim Paşa'ya hükümetin de takdirini kazanacağını söylediği bilinmektedir. İngiliz fevkalade Komiseri Amiral Arthur Gough-Calthorpe adı geçen şahısların kendilerine teslim edilmesini istemiştir (BOA.BEO.4551/341309).

Ermeni Ulusal Heyeti başkanı Bogos Nubar'ın 27 Ocak 1919 tarihli mektubunda bahsettiği talepler The Times of London Gazetesi'nde “Ermenistan Hakları” başlığı ile yayınlanmıştır. Ermeni gönüllülerinin Fransız Légion Etrangère adına savaştığı her cephede zafer kazandığını belirten Bogos Nubar özetle Ermenilerin hem Fransa ,hem İngiltere hem de Rusya'ya zaman zaman verdiği askeri desteğin karşılığı olarak bağımsızlık isteyen Ermenilere İtilaf Devletlerinin destek olma vaktinin geldiğini hatırlatmıştır (Gündoğdu, 2019,s.75).

³⁸ Ayrıca Bknz : Amiral Arthur Gough-Calthorpe ,27 Ekim 1918'de yapılan Agamemnon görüşmelerinde İngilizleri temsil etmiştir. Doğu Akdeniz Donanma Komutanı ve daha sonra İstanbul'daki ilk İngiliz Yüksek Komiseridir (Başak,2018,s.8)

³⁹ Ayrıca Bknz . Selçuk Ural, Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 39, Mayıs 2007, s. 425-463

Bu mektubun tercümesi Sabah Gazetesi'nde "Ermenistan'ın Şekl-i Müstakbeli" başlığı ile yayınlanmıştır (Zengin,2019,s.139). Öte yandan Türk gazetelerinde yayınlanan makaleler sansürlenmesine rağmen Ermeni taleplerinin haklı bir yanı olmadığını duyurmaya çalışmıştır Özellikle Sebülürreşâd Dergisi'nde Ermenilerin hak iddia ettikleri Vilayet-i Şarkiye, Adana, Trabzon ve dahi, Avrupa ve Asya vilayetlerinin hiçbirinde nüfusun çoğunluğu teşkil etmedikleri ifade edilmiştir. Paris Konferansına katılan üye devletlerin temsilcileri bir karara varmadan önce dönemin resmi istatistiklerine mutlaka bakmalıdır. 1897 tarihinde basılan Sarı Kitap, İngiliz Ansiklopedisi 'ni incelemelidir. Resmi istatistiklere göre; Vilayet-i Sitte 'de nüfusun %79 'unu yani 3 milyonluk kesimi Müslümanlardan, %16,5 'luk kısmı yani 636 binlik kısmı Ermenilerden oluşmaktadır. Sarı Kitaba göre, Müslümanlar 2 milyon 700 bin civarındayken Ermeniler ise 660 bin kişi civarındadır. Ermenilerin hak iddiasında bulunduğu Adana 'da ise resmi istatistiğe göre Müslüman halk 443 bin, Ermeni halk 58 bin kişi civarındadır. Trabzon'da ise 1 milyon Müslüman yaşarken Ermenilerin sayısı 68 bindir. Öte yandan bu iki vilayet için Sarı Kitap'taki rakamlar istatistik verilerinden farklıdır. Trabzon'da 800 bin Müslüman yaşıyorken Ermenilerin sayısı 47 bindir. Adana 'da Müslüman halk 234 bin, Ermeni halk 97 bin kişi civarındadır. İngiliz Ansiklopedisinin 11.Cildinde Ermenilerin Şark Vilayetlerindeki nüfusu hakkında şu değerlere yer verilmiştir .159 kazadan sadece 9 kaza veya nahiyede Ermeniler çoğunluktadır. Dokuz Türk vilayetinde toplam 6 milyonu bulan nüfusunda Türklerin çoğunlukta olduğu belirtilmiştir. Ermeniler 900 bin, diğer Hristiyan unsurlar 630 bin Müslümanlar 4,5 milyona yakın nüfusa sahiptir. Bu nüfus verileri göz önüne alındığı zaman Türklerin haklı olduğu anlaşılabacaktır. Sonuç olarak Osmanlı illerinde Rumlar ve Ermeniler nüfus bakımından hiçbir zaman çoğunlukta olmamıştır. Osmanlı Devleti uluslararası bir komisyon kurularak bu rakamların değerlendirilerek karar alınmasını talep etmiştir (Sebülürreşâd,1335).

Aslında bu gerçekleri Ermeniler de farkındadır. Bu yüzden Wilson İlkelerini hiç gündeme getirmemişlerdir (İlter, 2001, s.303).

Ermenilerin iddia ettikleri gibi Osmanlı Hükümeti 1 milyona yakın Ermeni'yi katletmemiştir. Fakat Ermeni çetecilerin 1 milyona yakın Müslümanı katlettiği Rus müfettiş Hareşenko'nun raporu ile tespit edilmiştir. Bu rapor İkdâm Gazetesinde yayınlanmıştır (Sebülürreşâd, 1335). Öte yandan Doğu illerinin Osmanlı hakimiyetinde kalması gerektiğine dair Hadisat Gazetesi'nde "İkinci Serendib " başlıklı bir yazı kaleme alan Süleyman Nazif Birinci Dünya Savaşı döneminde sevk ve iskan hadisesi sırasında devletin bazı memurları zalim kendilerini mazlum olarak görmekten vazgeçmeyen Ermeniler 'in Vilayet-i Şarkiye'de nüfus bakımından %20'yi geçmediklerini anlatmıştır. Gerçeklerin er ya da geç ortaya çıkacağını savunan Nazif Avrupa devletlerinden Vilayet-i Şarkiye'nin ebediyen Osmanlı hakimiyetinde kalmasını kabul etmesini isteyerek yazısına son vermiştir (Öztürk, 2014, s.171).

Basında yer alan bu haberler dışında bir tepkide Malatya Belediye Reisi Mehmet Rıfat Bey ve belediye azaları tarafından Sadrazam Tevfik Paşa'ya çekilen ve 28 Şubat 1919 tarihli yazı ile ortaya konmuştur. Wilson Prensiplerinin siyasi amaçlar taşıdığının altını çizen yazıda bu ilkeler doğrultusunda Ermenilerin taleplerini dikkate alarak karar verecek devletlerin de Türklerin hakimiyet alanına saygı göstermelerini de beklenemez. Millet kendi egemenliğine kendisi sahip çıkmalı savunmalı ve sonunda kazanmalıdır⁴⁰(BOA.,HR.SYS.2462/2).

Bununla birlikte Mondros Mütarekesi'nin 22. Maddesine göre, Türk tutsaklarının Müttefik Devletler buyruğunda tutulması askerlik çağı dışındaki Türk sivil tutsaklarının salıverilmesi

40 Tegrafta imzası bulunan azalar: İmzası bulunan üyeler: İdâre azası Abdolvahab idâre azâsı Said idare azası Abdalbaki Malatya belediye reisi Mehmed Rifat Evliyazâde Lütfi belediye azâsı Abdolvahhab belediye azası Hamdi belediye azası Feyzi Nubarzâde Sevimil İmamzâde Ahmed Alagözzâde Tahsin

gerekmektedir. Öte yandan mütarekenin 4. Maddesi'ne göre müttefik savaş tutsakları ve gözaltında bulundurulmuş ya da tutsak olan Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak koşulsuz olarak teslim edileceğini kesin hükme bağlanmıştır. Fakat her ne kadar ilgili maddeler savaş esirleri meselesi aydınlatılmış gibi gözüke de uygulamada birçok sorun ile karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. İtilaf Devletlerine mensup savaş esirleri, Ermeni esirleri ve tutukluların İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız teslim edilmesi isteniyorsa da bunu uygulamak kolay olmamıştır. Adi suçlar işleyen mahkûmlar başta olmak üzere kargaşa, usulsüzlük ve keyfiyetle hapishaneler boşaltılmaya başlamıştır (Baran,2008,s.158).

Öte yandan İngiliz Fransız ve İtalyan fevkalade komiserleri tarafından verilen müşterek notaya göre Fransa, İngiltere ve İtalyan tebaasından olup savaşın başından beri tabiiyetlerini değiştirerek Osmanlı tabiiyetine geçenlerin bu durumlarının kabul edilmeyeceği bildirilmiş gerekenin yapılması istenmiştir (BOA.BEO.4555/341570).

Yusuf Paşa'nın Hariciye Nazırlığı sırasında dahili yazışmalarda İstanbul'da bulunan bazı askerlerin durumlarının sorgulandığı anlaşılmaktadır. Sırp Askeri Heyeti'nden kendilerine hüviyet verilen kişilerin de harpten önce burada bulunanlardan mı yoksa mütarekenin imzalanmasından sonra gelen Sırlardan mı oldukları soruşturulmuştur. Adı geçen şahısların Alman ve Avusturya şubelerinden olup mütareke gereğince Osmanlı sınırları dışına çıkarılması gerektiği anlaşılmıştır. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı sınırları içinde ikamet etmelerine izin verilenler sadece Yugoslavlardır (BOA. BEO. 4558/341778).

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Almanya, Avusturya Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu Rusya'da bulunan savaş esirlerine ulaşmak için Danimarka ve İsveç Kızılhaç'ının desteğine başvurmuştur. Danimarka, Norveç ve İsveç Kızılhaç Örgütleri Salib-i Ahmerleri Sibiry'a da ve Rusya Hükûmetlerine bağlı memleketlerde bulunan çok sayıda mülki ve askeri Alman esirlerine yardım etmek üzere mesaiye karar vermiştir. Hatta bu iki Kızılhaç'ın tanıtımı için 1916 yılı yazında İstanbul'da bir sergi açmıştır (Uygur, 2013,s.70). İsveç veliahtı Prens Şarl'ın başkanlığında kurulan "*Comite de la Croix Rouge du Nord*" un merkezi Kopenhag'dır. Bu komiteye Osmanlı Hükûmeti de yardım edecektir. Danimarka'dan yardım amacıyla gelen komite üyelerine yardım edilmesine ve kendilerine bir izin kâğıdı verilmesine karar verilmiştir (BOA.HR.SYS.2176/14). (Ek 27,s.203). Hatta iki devlet arasında kurulan bu iyi ilişkiler neticesinde İsveç Kralı'nın sultana yılbaşı tebriki gönderdiği anlaşılmaktadır (BOA.BEO. 4558-341837).

Bununla beraber savaş sonrasında bu esirlerin yarattığı kalabalık yüzünden İstanbul'da asayişsizlik ve başı bozukluk hakimdir (Baran,2008,s.158). Nazır Vekili İzzet Bey tarafından İstanbul Valisi Yusuf Ziya Bey'e gönderilen tezkirenin konusu ahalinin güvenliğini tehdit eden bu hadiselerden biri hakkındadır. Konu ile ilgili olarak Muhacirin Müdürlüğü'nden açıklama

istenmektedir. Kartal Jandarma Kumandanlığı Raporuna göre, 30.01.1335 günü bir motorbotla İtilaf Devletleri temsilcisi İngiliz Bahriye Binbaşısı Mösyö Raşmiti'nin muavini Mösyö Dotyol, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdürü İhsâiyât şubesi Müdürü Talat Bey ve Rum Patrikhanesi dava vekillerinden Mösyö Teotokasil ile Pendik'e gelerek bir zâbitân ailesinin ikamet etmiştir. 21 numaralı evin 48 saat içinde tahliye edilmesi kararı hakkında konuyu yerinde incelemek üzere hareket eden heyet askerlerin kullandığı talimgah ve Rumlara ait olan bir korvetin de Salı gününe kadar tahliyesi edilmesi istendiği bilgisini almıştır. Heyet hem Kartal hem de Maltepe sakinlerine Müslüman ahali tarafından Hristiyan ahaliye bir haksızlık yapılıyor ise ilgili makama şikayette bulunmalarını söyleyerek bölgeden ayrılmıştır. Heyetin ziyareti sırasında Pendik'teki iki evde Yunan bayrağı asılı olduğu fark edilmiştir. Öte yandan heyetin ziyaretinin haber alınması üzerine Maltepe Rum İnâs Mektebi öğrencileri ellerinde çiçek buketleri ve en önde bir kız öğrencinin elinde bulunan Yunan bayrağı ile büyük bir coşku ile tezahürat yapmak istemiş fakat bu karşılama töreni İtilaf Devletleri temsilcisi tarafından reddedilmiştir. Fakat heyet Maltepe'den ayrıldıktan birkaç dakika sonra bazı Rumlardan birkaç el silah atmış ve “Zito Zito (Yaşa!)” tezahüratı yapılmıştır (BOA. DH.EUM.5.Şb.77/66). Bu dönemde İstanbul halkına İtilaf Devletleri askerleri ile herhangi bir sorun yaşanmamaları için uyarıda bulunulduğu halde yine de bu tip bazı olayların önüne geçilemediği anlaşılmaktadır (BOA.BEO.4557/341764).

Yusuf Paşa'nın Hariciye Nazırlığı döneminde Osmanlı Devleti'nin hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal manada kısa süre içinde bulunduğu 1919 yılı şubat ayında yaşanan gelişmelerden bir diğeri de İtilaf Devletlerinin gücünden istifade ederek borçlarını ödemesi hususunda bazı devletlerin yaptığı Osmanlı Devleti'ne yaptığı tazminat baskısıdır. Oysaki Osmanlı tebaasından olup İtilaf Devletlerinin müttefikleri olan milletlere ödenmesi gerektiği iddia edilen borç ve taahhütler ile ilgili 1.Dünya Savaşı sonunda yenilen devletlerden savaş ve tazminat alınmamasına karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde Osmanlı Devleti uluslararası hukuka göre 23 Mart 1916'da bir kanun hazırlamıştır. Fakat Ukrayna Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nden tazminat talep etmesi üzerine Hariciye Nezareti gönderdiği yazıda 26 Aralık 1918 'de kabul edilen Divan-ı Umûmiye Komiserliği'nce mezkûr kanun ile muadil kambiyo kararnâmesinin altında Rusya ve Romanya'nın da imzası olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca Divan-ı Umûmiye Komiseri Mösyö Salandruz Rolamart tarafından yapılan açıklamada Brest Litovsk ve Bükreş Antlaşmaları hükümleri gereği bu borçlar meselesi zaten çok önce çözülmüştür. İtilaf Devletleri'nin Ukrayna için devreye girerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapması üzerine ise Lahey Sözleşmesi'nin 23. maddesi ve 8. Fırkası gereği Osmanlı tebaasından olan milletlere bir

borç ödemesi yapılmayacağı çünkü harp devam ederken borçlara faiz işletilmeyeceği kararı verildiği de hatırlatılmıştır. Sonuç olarak savaştan sonra harp kanunları gereği artık Osmanlı tebaası olmayan Ukraynalılar gibi milletlere ödenecek bir borç olmadığı bildirilmiştir(BOA.HR.SYS.2462/30).

Öte yandan İtilaf Devletleri Komiserliği'nden gönderilen bir yazı ise Düyûn-ı Umûmiye Osmaniye'nin ödeme günü gelen kuponları hakkındadır. Bulgaristan, Avusturya Macaristan ve Almanya'da bulunan hamiler tarafından hükümet vezneleri veya özel kurumlar yoluyla bu borç tahsil edilemez ise mütarekenin 23. Maddesi ihlal edilmiş olacaktır. Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasındaki ilişkinin kesileceği ilgili makama bildirilmiştir. Bununla beraber İstanbul ve İzmir'e giden bazı yabancı müteşebbisler gruplar halinde ülkenin çeşitli yerlerine dağılarak kişilerin elindeki altınları toplamaya başlamıştır. Bunlar daha sonra yüksek fiyattan ellerindeki bu altını tüccar ve ithalatçılara satmıştır. Tabii bu alışverişin duyulması Osmanlı sınırları dahilinde altın spekülasyonlarının yayılmasına sebep olmuş ve zengin olmak isteyenler bu karlı işin içine dahil olmuştur (Eldem,1994,s.141). Fakat Osmanlı Hükümeti bir süre sonra bu haksız kazançtan haberdar olmuş ve altın ve gümüş paranın ihracını yasaklamıştır (BOA. BEO. 4558/341816).

Öte yandan Mütareke döneminde imparatorluğun yürürlükte olan damga resmi sisteminde bir değişiklik olmamıştır. 6 Şubat 1321 tarihinde damga resmi kanunu gereğince kullanılan resimler 1920 yılına kadar geçerlidir. O tarihte resim 3 misline ve nisbi resim 2 misline çıkarılmıştır. 1913/1914 mali yılında 48 milyon olan damga resmi hasılatı Mütareke yılına kadar 35 milyon civarında bir varidatta seyretmiştir (Eldem,1994, s.91).

Batavia Konsolosluğu ile yapılan bir yazışmada ise 1918 senesi Aralık ayından 28 Şubat 1919 tarihine kadar geçerli olan toplam 1415,5 kuruşluk pul hakkında bilgi vermektedir (BOA. HR. İD.1926/50). Dedeagaç Konsolosu Şükrü Bey'e gönderilen yazıda konsolosluğun hesap cetvelleri ile pul hasılatı hakkında bilgi verilmektedir. Fakat gelir ve giderler arasında bir uyumsuzluk bulunduğu tespit edilmiş ve bu durum konsolosluk muhasebesinden sordurulmuştur (BOA.HR.İD.1926/55). Bunun üzerine konsolosluktan verilen cevapta 333.95 levanın konsolosluk giderlerine harcandığından tahkikata lüzum olmadığı bildirilmiştir. Ancak üçüncü ayın hesap cetvelinin incelenmesi neticesinde 294,40 leva fazla hasılatın ve ikinci ayın hasılatı gibi fazladan yazıldığı tespit edilmiş ve bu tutar konsolosluk kasasında muhafaza edildiği makama bildirilmiştir (BOA.HR.İD.1926/53).Bununla birlikte İtilaf Devletleri ve diğer devletleri Osmanlı Devletinden sözde alacaklarını tahsil etmek isterken Hariciye Nazırı Yusuf Paşa tarafından İzmir Valiliği'ne gönderdiği yazı ile Meclisi Vükela tarafından alınan karar

gereği İngiliz ve Fransızlardan alınan temettü vergisinin ertelenmesini bildirmiştir (BOA.DH.ŞFR.96/310) .

Yusuf Paşa'nın nazırlığı döneminde çözülmesi gereken en büyük sorunlardan bir diğeri ise ödemesi yapılmayan memur maaşlarıdır. Dedeâğaç Konsolosluğu'ndan Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı ile Filibe'de görev yapan Müdür Hasan Efendi ve İnas Rüşdiye Mektebi Müdiresi Şevkiye Hanım'ın 5 aydır ödenmeyen maaşları yüzünden zor durumda oldukları bildirilmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir. Bu istek üzerine maaşların Şükri Bey vasıtasıyla ödenmesi talimatı verilmiştir (BOA.HR.İD.1926/35). Kavala Şehbenderi tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda ise Köstence'de görevli hatip ve müezzinlerden Kemaleddin Arif ve hafız Mustafa Nuri Efendilere Romanya Hükümeti tarafından tahsis edilmiş olan maaşın yetmemesi yüzünden geçinemedikleri ve bu soruna bir çözüm bulunması istenmiştir (BOA. HR. İD.1926/36). Edirne'de bulunan Dedeâğaç Konsolosu Filibe Konsolosluk binasının kira bedeli olan 120 liranın 13 Mart'a kadar peşinen ödenmesi zorunlu olduğu hatırlatılarak bu meblağın konsolosluğa gönderilmesini bildirmiştir (BOA.HR.İD.1926/38). Matbûât-ı Umûmiye Müdüriyeti İdare Şubesi memuru Şevki Hacı Fuad Bey'in maaş cetvelini isteyen ailesinin verdiği dilekçe üzerine memurun hizmet cetveli hazırlanarak ailesine teslim edilmiştir (BOA. HR.İD. 1926/ 40).

Benderbuşeyr Konsolosluğu'na gönderilen diğeri bir yazıda ise 1 Temmuz 1910 'da Bakü Konsolosluğu'na tayin edilen Kemal Bey tahsilatı gereken 10000 kuruşluk kefalete karşılık Bâb-ı Ali Caddesi'nde oturan akrabası Doktor Neşet Osman Bey'in evi göstermesi üzerine bu eve gelen haciz işlemi hakkındadır. Adı geçen konsolosluktan gönderilen yazıda haciz işleminin kaldırılması talep edilmektedir. Yapılan inceleme sonucu haciz işleminin kaldırılması için muhasebe dairesinin bilgilendirilmesi kefalet senedine işaret konularak Kemal Bey'e iadesine karar verilmiştir (BOA. HR.İD. 1926/51).

Öte yandan Kiev Sefareti Maslahatgüzarı Servet Cemal Bey'in görevinin sona ermesi üzerine kendisinde bulunan iki adet madeni mühür ile bir adet tahta damganın Evrak Müdürlüğü'ne teslim edilmesi istenmiştir (BOA.HR.İD.1926/43). Fakat Kiev Sefaret-i Maslahatgüzarı Servet Cemal Sicil-i Ahval ve Muhasebe Müdüriyeti'nden maaş ve ödenek talebinde bulunmuştur . Makamdan gelen cevapta Servet Cemal Bey'e ait ödeneğin 1919 senesi şubat ayı sonuna kadarlık kısmının zaten ödendiği bildirilmiştir. Ayrıca Odesa şehrinden 21 Şubat 1919 tarihinde hareket ettiğine bakarak 21.340 kuruşluk Şubat ödeneğinden kalan 8 günlük kısma denk gelen 6097 kuruş 10 paranın makama geri gönderilmesi ve geri kalan kısmının da Muhasebe Müdürlüğü'ne geri iadesi istenmiştir (BOA.HRİD.1926/44).

Bununla beraber yine bu dönemde İstanbul'da yaşayan yabancı konsolosluk görevlilerinin de yaşadıkları sorunların çözümü için Hariciye Nezareti'ne başvurdukları anlaşılmaktadır. İtalyan Yüksek Komiserliği'nden gönderilen yazıda Bay Giusti'nin vefatı sebebiyle kızına ve eşine bağlanması gereken emekli aylığı konusu ile ilgili yardım istenmektedir. Savaş süresince ve sonrasında ödeme yapılamayan (7 ay süreyle) maaş hesaplarındaki sorun çözülerek toplam 4120 dolarlık ödeme Bay Giusti'nin ailesine ulaştırılacaktır (BOA. HR.İD.1926 /45). Ayrıca Hariciye Nezareti'nden de yabancı konsolosluklara gönderilen yazılar ile bazı konularda yardım istendiği anlaşılmaktadır. İsviçre Konsolosluğu'na gönderilen bir yazı ile 16 yaşındaki Saime Hanım'ın tüberküloz olduğu için İsviçre'deki bir sanatoryumda tedavi görmek üzere kendisi ve refakatçisi olan kardeşi Ekrem Bey için vize ve pasaport talep edildiği anlaşılmaktadır (BOA.HR.İD 1926/39). İstanbul'a gelen fakat geri dönecek parası olmadığı için Osmanlı makamlarından borç alan İranlılar için tanzim edilen 13 bin kuruşluk borç senedi hazırlandığı hakkında ilgili makama bilgi verilmiştir. Bu dönemde Edirne'de ikamet eden Harilamois Katantiya Harikliyan adlı kişi adına düzenlenen nüfus kağıdı kendisine teslim edilmiştir (BOA. HR.İD.1926/49). Galatasaray Sultanisi öğrencisi olan Yohannesburg'lu Ömer Bin Habib'in sağlık sorunları nedeniyle daha fazla İstanbul'da kalması uygun görülmediğinden gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA.HR.İD.1926/52).

Öte yandan Yusuf Paşa'nın nazırlığı sırasında Osmanlı Marşı notasında sayfa numaralarında bir hata olduğu fark edilmesi üzerine ilgili makamlara bildirilmiştir (BOA.BEO.4557/341765). Padişah değişikliği sebebiyle dost devletler ile imzalanan antlaşmaya göre özel olarak sipariş edilen muhafaza kılıf ve kapların üzerindeki tuğraların değişmesi icap ettiğinden 45 lira masrafın Hariciye Nezareti Musahabe Müdürlüğü'ne havale edilmesi istenmiştir (BOA.BEO.4558/341 788).

Tevfik Paşa Hükümeti bu dönemde devlet memurları hakkında bazı yeni kararlar almıştır. Nazırlıklara gönderilen kararnamede Usulü Muhasebe-i Umûmiye Kanunun 25. Maddesine göre adı geçen nazırlıklarda çalışan memurların amirlerinin onayı olmadan yaptıkları harcamaları kendisinin karşılaması gerektiği ve bu masrafların hangi sebeple olursa olsun makam tarafından ödenmeyecektir. Eğer bunda ısrar edenler olursa talep edilen rakam ve vize ücreti de memurun maaşından kesilecektir (BOA.BEO.4554/341534). Ayrıca Sicil-i Ahval Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda devlet memurlarının toplu ulaşımında kullanmaları için indirimli bilet tarifesine gidildiği bildirilmiştir. Uygun fiyatlı bilet düzenlenmesi ile Şirketi-i Hayriye vapurları ile işe giden memurlardan maaşları 3 bin kuruşa kadar olan memurlara 1/8 oranında indirim yapılması uygun bulunmuştur. İndirim bilet ücreti zamlanan taşıtları kullanan

ve toplu taşımayı kullanan memurları kapsamaktadır. Fakat görev yeri değişen memurların da bu indirimden faydalanmasına karar verilmiştir. Öte yandan tramvay biletleri fiyatlarının ikinci sınıf için dört ve birinci sınıf için sekiz kat gibi fâhiş bir oranda zamlanmış olması yüzünden sadece üç bin kuruşa kadar maaş alan memurlar ve uzun süredir aynı yerde görev yapan memurlar ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir (BOA.HR.İD.1926/48).

Mondros Mütarekesi şartlarına göre idare edilen işgal altındaki Osmanlı başkentinde iâşenin en büyük sorun olduğundan daha önce bahsetmiştik. 7.Maddeye göre İtilaf Devletleri'nin güvenlik tehdidi gerekçesiyle istedikleri bir yeri işgal edebilme hakkının olması da ihracatı zorlaştırmıştır. Buna göre işgal edilmiş yerlerde ihracat yapmak için işgal kumandanlıkları tarafından verilecek vesikaya ihtiyaç vardır. Öte yandan bu ihracat vesikaları genellikle Hristiyan tüccarlara verilmektedir. Müslüman tüccarlarda mecburen malını ihraç vesikası olan bu tüccara ucuz fiyattan satmak zorunda kalıp zarar etmiştir (Karataşer,2013,s.104). Bunun üzerine yabancı ülkelerden Osmanlı ülkesine emtia ve eşya ihraç edilinceye kadar Osmanlı Devleti'nin kendi malları dahil olmak üzere dışarıya mal ihracı yasaklanmasına karar verilmiştir. Fakat dışarıya ihracında herhangi bir sakınca bulunmayan malları için izin belgesi ile ihracatına izin verilmiştir. Bunun için bir komisyon kurulması için İtilaf Devletleri'ne teklif götürülmesine karar verilmiştir (BOA.BEO.4557/341756).İâşe Müdürlüğü tarafından hazırlanan 2 Nisan 1335 tarihli tezkereye göre ise makamın izni olmadan hiçbir malın ihraç edilemeyeceği aksi bir durumda ise İhracat Kanunun 1. Maddesine muhalefet edilmiş olacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda Teke Mutasarrıflığı'ndan gönderilen yazıda ihraç edilecek mallar için tezkire mi alınması gerektiği yoksa kanuna göre mi hareket edileceği sorulmuştur. Eğer ikinci şıkka göre hareket edilecek ise adı geçen müdürlükten vesika alınması gereklidir ki bu oldukça zordur. O zaman birinci yoldan gidilmesi gerekecektir. Ancak Meclisi Vükeladan henüz kesin bir karar çıkmamıştır. Teke Mutasarrıflığı'na verilen cevapta henüz İtilaf Devletlerinden beklenen cevap gelmediği ve geciktiği için sadece gıda maddeleri ve diğer zorunlu ihtiyaç mallarının da ihracına izin verildiği bildirilmiştir (BOA. BEO.4558/341787).

Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne ait olan Ortadoğu petrol havzalarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldığı bilinmektedir. Bölgenin geleceğine ait kararları ise Sykes-Pickot Antlaşması'na göre belirleyen büyük güçler Musul ve civarını Fransa'ya Kerkük ve çevresini İngiltere bırakmıştır (Akkaya,2016,s.50). Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ise 16. maddeye göre Osmanlı Devleti'ne ait Musul ve civarı toprakları İngiltere'ye bırakılmıştır. 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Sulh Konferansı'na göre Suriye, Şam ve Halep Fransa'ya, Musul ise İngiltere'ye bırakılmıştır (Akkaya, 2016,s.50).

Bununla birlikte Şubat 1919 'da yeniden gündeme geldiği anlaşılan bu konu ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu harp koşulları sebebiyle petrol taşımacılığından elde

edilecek gelirin bu şartlarda devlet için çok mühim olduğunun altı çizilmiştir. Bugüne kadar imtiyaz hakkının verildiği Lynch Şirketi ile bir sorun yaşanmadığını bildiren Bahriye Nezareti'nden gönderilen yazıda Lynch Şirketi ile yapılan anlaşmanın feshedilmesinin ve Basra, Bağdat ve yakın vilayetlere olan ticari malların nakliyesi için nehirlerde işleyecek vapurların imtiyaz hakkının Osmanlı Devleti'ne iadesinin uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA.HR.SYS . 2462 /20).

1919 yılı şubat ayının sonlarına doğru gelindiğinde ise artık İtilaf Devletleri'nin Sadrazam Tevfik Paşa Hükümeti'ne olan baskısı daha da artmıştır. General Franchet d'Esperey Ermeni Tehciri'nden sorumlu tutulan İttihatçıların yargılanması için hazırladığı listeyi İzzet Paşa'ya vermiştir (Çetin,2011,s.330).Aslında teamül gereği nazırlar sadece Harp Divanında yargılanabilirdi. Bu sebeple Osmanlı Hükümeti derhal bir kararname hazırlamıştır. *“Bu kişileri bir yargılamaz isek, İtilaf devletleri yakalayıp yargılayacaktır. Böylesi daha kötü sonuçlara sebep olacak ve aynı zamanda barış görüşmelerini de olumsuz etkileyecek kanaatindeyiz”* hükümetteki nazırların bu ifadesiyle aslında İtilaf Devletleri'nin baskısından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir (Çetin,2011, s.330).

Bunula birlikte Britanya Hükümeti 4.Maddeyi uygulamakta kararlıdır. Bütün Ermeni ve Rumların zararlarının telafi edilmesi konusunda kararlı olduklarının altını çizen Webb bütün sorunun toprak ve haneler olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca yetimler ve dul kadınların baskı ile Müslüman yapılmış olan erkek ve çocukların mağduriyeti ve zorla el konulan veya satılan eşyalar ile sorunlar mevcuttur (Baran,2007,s.120) .

Öte yandan Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa 1 Mart 1919 'da İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb ile olan görüşmesinde yazışmalarda kullanılan dilde biraz daha nezaket çerçevesinde bir üslup kullanılmasını rica etmiştir(Bozkurt, 2009, s.99). Fakat Webb temsil ettiği Büyük Britanya Hükümeti ve İngilizlerin duygu ve düşüncelerini tam olarak ifade etmek için bu ifadeleri kullandıklarını belirterek diplomasi dilinde bir değişiklik olmayacağını net bir şekilde ortaya koymuştur (Yavuz, 2016, s. 237). *“Benimde görevimi yerine getirmek için hem Büyük Britanya hükümetine ve Britanyalıların duygularına hassasiyet göstermem zorunludur. Benim dilimin yumuşaması Türkler 'in ileride mütareke koşullarına uymasına bağlıdır”* (Jaesche, 2001, s.70-71).

Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Tevfik Paşa Hükümeti 3 Mart 1919 tarihinde istifa etmiştir (Alemdâr,1335). Hükümetin istifası ile beaber Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa'nın da bürokratlığı sona ermiştir (Beydilli, 1989 s.139) (Okday,1986 s.43).

Öte yandan dönemin Amerika Başkonsolosunun 10 Mart 1919 tarihinde yazdığı bir mektupta Yusuf Franko Paşa'dan şöyle bahsetmektedir:

“Ben Beyrut'ta iken yani savaştan önce Yusuf Bey Lübnan mutasarrıfıydı. Biz oldukça samimiydik. Kendisi, eşi ve kız kardeşini evimde ağırladım. Halep doğumlu paşa Hristiyan'dı. Fransa 'ya olan dostane tavrı sebebiyle babasının (Nasri Franko) 1860 hadisesinden önce 5 yıl mutasarrıflık yaptığını da biliyorum. Yusuf Paşa da Fransa başkonsolosu ile iyi ilişkiler kurmuştur. Lucie Caporal ile evli olan Yusuf Paşa 'nın 2 kızı vardır. Kayınpederi Alfred Caporal Fransa konsolosluğunca tanınan imtiyaz sahibi bir kişidir. Bay Caporal'ın diğer kızı M. De France ile evlidir. Bay France Fransa'nın Kahire büyükelçisidir. Ben İstanbul'da kaldığım sürece sık sık Yusuf Franko ile görüştüm. Paşa'nın Amerika ve Amerikalılara tavrı genel anlamda

mesafelidir. Ancak Fransa'ya karşı daha olumlu düşünceler içinde olduğunu tahmin ediyorum”(National Archives Records, No :353, 86700/809.976) (Ek 28, s.204).

Bu bölümü Yusuf Franko Paşa'nın şahsi gayrimenkulleri ile ilgili yazışmalar ile bitireceğiz. Yusuf Paşa daha vazifede iken Büyükkada'da Kamino mevkiinde bulunan arazi üzerine bir ev yaptırmak istemiştir. Bu arazi Şehzade Mehmet devrinden kalma bir vakıf arazidir. 4 bağ ve 4 dönümlük arazi içinde ahır, ev, bahçe ve kuyu bulunmaktadır (BOA. İ.ML.92/62). Öte yandan yapılan inceleme sonucunda araziye ev yapılmasında herhangi bir mahsur bulunmadığı tespit edilmiştir. Yusuf Paşa vakıf adına 14 kuruş 10 para ve Kamino mevkiindeki arazi içinde 10 kuruş 20 para tutarındaki vergiyi ödemek suretiyle bina ruhsatına sahip olmuştur. Ayrıca arsaları gösteren 2 harita (BOA.İ.ML.92/62) ve 4 senedin birer kopyası Defteri Hâkini ve Evkaf Hümayun 'a teslim etmesi istenmiştir. Bir başka konut ise Yusuf Paşa'nın kız kardeşi Anna'ya aittir. Öte yandan Yusuf Paşa Posta Nazırı olmadan önce hasta olan kız kardeşi Madam Anna'yı tedavi için eşi Lucie ile 18 Nisan 1918'de Hariciye Nezaretine başvurmuştur. Ailenin İsviçre'ye gitmesine izin verilmiştir (BOA.HR.İD.81/72). Ancak Yusuf Paşa'nın kız kardeşi Madam Anna vefat etmiştir. Paşa'nın kardeşinden kalan ev ile ilgili makama bir başvurusu olmuştur. Fakat Yusuf Paşa'nın vefat eden abisi Feyzi Franko'nun kızı Elizabeth Hanım ve vefat eden kız kardeşi Madam Mari'nin kocası Said Bey de bu evde hak iddia etmiştir. Bu gayrimenkul adı geçen 3 kişiye intikal edecektir. Öte yandan Yusuf Paşa bu karara itiraz etmiş ve yeni bir dava açmıştır (BOA. ŞD. 3139 /16).

Öte yandan Yusuf Paşa'nın kiracısı ile yaşadığı sorun şöyle cereyan etmiştir ; Paşa'nın Beyoğlu-Galatasaray semtinde Hava Sokağında ⁴¹ bulunan 10 numaralı evde oturan kiracısı kendisine ödeme yapmamıştır. Beyoğlu 2. Bidayet-i Hukuk Mahkemesi'nde açtığı tahliye davasını kaybeden Yusuf Paşa ise bu karara itiraz etmiştir. İstinaf Hukuk Mahkemesi'nde görüşülen ikinci davada ise eski Hariciye Nazırı Yusuf Paşa İtilaf Devletleri polisine müracaat ederek makamını kullanarak baskı uygulamak istemiş fakat bu tavrı tepkiye neden olmuştur. Kiracısı zabıtarlar tarafından sokağa atılmıştır. Kirkor Topçuyan adlı kiracı 3 gün boyunca yağmur çamur içinde evin bulunduğu sokakta dışarda kalmıştır. Bu hadiseden birkaç gün sonra İtilaf Devletleri devriyesi sokakta gürültü yapıldığı gerekçesiyle evin olduğu sokağa gelmiş ve kiracının eve girişine izin vermemiştir. Kirkor Topçuyan'ın vekili İsmail Ratıp Bey ise

⁴¹Hava Sokağı: Halepli Melkit bir aileye mensup olan Mösyö Joseph Hava Juliet, İstanbul'a yerleşmiş zengin bir tüccar ve bankerdir. İstanbul'da pek çok evin sahibi olan Hava'nın en eski ikametgahı İstiklal Caddesinde sağ köşesinde bulunuyordu. Ayrıca Büyükdere rıhtımındaki eski iskelenin yanında büyük bir yalısı Beyoğlu'nda birçok evi vardı. İstiklal Caddesine dik gelen Hava Sokağı da Mösyö Hava'ya ait bir tarlaydı. Burada marul yetiştirildiği bilinmektedir. Hava kelimesinin anlamı bilinen anlamının aksine Hava ailesinin adıdır (Duhani, 1990, s.118).

Topçuyan ve ailesinin eve girişine izin verilmesini talep etmiştir. Hadise Asayiş Şubesi'nden soruşturulmuştur. Topçuyan ailesinin Yusuf Franko'nun itirazı yüzünden değil aslında diğer kiracılarla sorun yaşadığı için şikâyet yüzünden geçici olarak evden çıkarıldığı bildirilmiştir. Konu Beyoğlu İngiliz İrtibat Komiserliği'nden teyit edilmiştir (DH. EUM.AYŞ.51/29) (Ek 29,s.205).

Üzerinde anlaşmazlık yaşanan bu kiralık ev daha sonra Mustafa Kemal'in İstanbul'a döndükten sonra kısa süre ikamet ettiği evlerden biridir. Mustafa Kemal'in bu evde konaklamasına vesile olan Halep'te iken tanıştığı yakın arkadaşı Salih Fansa da Yusuf Paşa gibi Melkit kökenlidir. (Şahin, 2015, s.219).Mustafa Kemal Beyoğlu Hava Sokak Numara 19 'daki bu evde Kasım 1918'de kısa süre kalmıştır (Sorgun, 2017, s.155).

Tarla başı ve Kulluk Sokak köşesine bakan ve Nevizade ile Balo Sokak köşesindeki bu ev 1940-1950 yılları arasında Beyoğlu Merkez karakol binası olarak kullanılmıştır (Akın, 2011, s.133 ve s.302).

3.3 Vefatı

1875 senesinde Hariciye Nezareti'nde başlayan memuriyetinden 1912 senesinde mutasarrıfken emekli olan Yusuf Paşa devlete 40 yıl 6 ay 12 gün bir fiil hizmet vermiştir (Birinci,2000, s.33). (Kuneralp,2017,s.33)(Ek 30,s.206).

Fakat 1915 'de emekli aylığı bağlanan Yusuf Franko 'nun emekliliği uzun sürmemiş 1918 senesinin son günlerinde nazır olarak tayin edilmiştir. 29 Aralık 1918 'de asaleten Posta ve Telgraf Nazırlığı görevine başlayan Yusuf Franko , 24 Şubat 1919 tarihinden Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin iktidarı ele aldığı 3 Mart 1919'a tarihine kadar Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Mart 1919'da ikinci kez emekliliğe ayrılan Paşa'nın bu tarihten sonra sakin bir hayat sürdüğü tahmin edilmektedir(Birinci,2000, s.33).Yusuf Paşa Hüseyin Ağa Mektep Sokak numara 4'te bulunan kendi evinde 4 Mart 1933'te vefat etmiş ve Feriköy Katolik mezarlığına defnedilmiştir (Birinci,2010,s.198)(Ek 31,s.207). Paşa'nın vefatından ise sonra kızlarından biri emekli maaşını almaya devam etmiş ve Taksim Ferdiye Caddesi Fener Apartmanı numara 11 'de ikamet etmiştir (Birinci,2000, s. 33).

3.4 Karikatür Albümü : Tipler ve Yüklemler

Osmanlı toplumuna hiç te yabancı olmayan mizah türlerinden biri olan karikatür ilk defa 1856 'da "Meğu" adlı dergide yayınlanmıştır. Aslında Ermeniler başta olmak üzere azınlıkların çıkardığı dergi ve gazetelerde karikatürler yayınlanmaktadır. Fakat Türkçe basılan ilk mizah dergisi Ebu Ziya Tevfik'in "Terakki" adlı eseridir (23 Teşrinievvel 1870). Derginin ismi bir süre sonra "Terakki Eğlencesi" olarak değiştirilmiştir (Kânunuevvel 1870-1871). İlk sayılarında az sayıda görülen karikatürler zamanla artmış 1871'den sonra ise tam sayfa basılmaya başlamıştır.Aslında karikatür dergileri için milat 1870'de yayınlanmaya başlayan Diyojen'dir. Diğer mizah dergileri ise ; Çıngıraklı Tatar (1873) , Hayal (1873-1877), Tiyatro (1874-1878) ve

Çaylak (1876) 'tır. Bu dergilerde yayınlanan karikatürler Tanzimat döneminin öncüleridir. Dönemin karikatüristleri ise; Ali Fuat Bey, K. Orfanudakis, Nisan G. Berberyan, Santr, Tıngır Efendi'dir. Öte yandan dönemin Avrupası basınında mizah dergilerinde de karikatürler yayınlanmaktadır (Çeviker,2004,s.72).

Karikatür tarihinde siyasi ve toplumsal içerikli olanların çizimine 1877-78 Osmanlı –Rus Harbi'nden sonra başlanmıştır. Fakat bu karikatürler Sultan II. Abdülhamit'in döneminde sansüre uğramıştır. Osmanlı-Rus savaşı mağlubiyetinin sorumluluğu devletin yanlış politikalarına bağlayan yazı ve karikatürler sansürlenmiştir.Gazeteler toplatılmıştır. Bununla birlikte Sultan II. Abdülhamit devrinde (1878-1908) İstanbul ve Anadolu'da yayın yapan mizah dergilerinde karikatürlere yer verilmediği, sadece Jön Türkler 'in yurtdışında yayınladıkları gazete ve dergilerde karikatür çizildiği görülmektedir (Çeviker,2004,s.74) .

Öte yandan bir Osmanlı bürokratu Yusuf Franko Paşa 'nın karikatür albümü olan *Types et Charges 1884* - Tipler ve Yüklemeler kendisi hayatta iken yayınlanmayan 124 karikatürden oluşmaktadır. Bu karikatürler 1884-1896 yılları arasına tarihlenmektedir (Ek 32,s.208).

Karikatürlerin bazılarında kahramanların isimleri görülmektedir. Çizimlerin yapıldığı tarihler göz önüne alındığında hepsinin farklı özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Yusuf Franko albümün en başından sonuna hırslı genç bir karikatürist olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı karikatürlerinde ise tarih bulunamamaktadır. Bununla beraber Yusuf Franko'nun 1896 'dan sonra karikatür çizip çizmediği hakkında ise kesin bir bilgi yoktur (Doizy,2017, s.42).

23 yaşındaki bu genç adam karakalem ve mürekkepli kalemle çeşitli teknikler kullanarak denemeler yapmıştır. Başlangıçta çok hevesli çizimler yaptığı görülen Yusuf Franko'nun bir zaman sonra belki de Hariciye 'de çalışmanın verdiği zorluk ve yorgunlukla hevesinin söndüğü tahmin edilmektedir (Doizy,2017,s.46).Yusuf Franko karikatürlerinde genellikle zoomorfizm ⁴²teknikini ile yani baş veya gövdeyi büyük boyutlu olarak tasvir etmiştir. Çağının ünlü, başarılı ve zengin kişilerini abartılı biçimde resmetmeyi seven Yusuf Franko bu tekniği kullanarak kahramanlarına mecazi ve sembolik anlam yüklemektedir (Doizy,2017,s.49).

Franko'nun karikatür albümü içinden seçtiğimiz dört karikatür bize dönem hakkında bilgiler verecektir. Bunlardan ilki "*Tersane Konferansı*" ile ilgilidir. İkincisi Osmanlı Hariciyesi'nde görevli memurları tasvir ettiği "*Babıali İstişare Sirki*" adlı eseridir. Sonuncusu "*General Brockdorff Paşa*" 'yı⁴³ tasvir ettiği karikatürdür. Bu karikatürlerin seçilme sebebi bize çağdaşı olan ve Avrupalı sanatçılar ile benzer çizimler olması sebebiyle mukayese yapma fırsatı veriyor oluşundadır. Yusuf Bey 'in kâtip olarak katıldığı ve aynı zamanda çizgileriyle ölümsüzleştirdiği 28 Kasım 1885 tarihli Tophane (İstanbul) Konferansı adlı karikatürde Avrupalı Devletleri'nin temsilcileri ve Osmanlı Devleti temsilcileri bir masa başında Bulgaristan sorununu görüşürken tasvir edilmiştir. Karikatürde Said Paşa, Le Ct Corti, Le Baron Calice, Le Mguis de Noailles, Sir W.White ,Mr de Nelidoff ,Mr de Radowitz ve sağ köşede sekreterler, Naum Efendi, Mr. Jarosjinski, Yusuf Bey ve Mr. G. Hanotaux görülmektedir (Kentel,2017, s.67)(Ek 33,s.209).

⁴² Zoomorfizm : Hayvan biçiminde ve genellikle bunun üsluplaştırılmasıyla yapılmış her tür bezeme öge ve örgesinin genel adı(<https://sanatsozlugum.blogspot.com/2012/05/zoomorfik-bezeme.html> Erişim Tarihi:09.10.2021).

⁴³Freiherr von Brockdorff: Osmanlı ordusunun eğitim ve modernleştirilmesi için Sultan II. Abdülhamit tarafından İstanbul'a davet dilen ve 1882-1913 arasında görev yapan Alman Heyetinde bulunan subaylardandır. (Uyar, 2019 ,33 Detaylı Bilgi İçin Bknz: Mesut Uyar Sanders Askeri Yardım Misyonu, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 15 Sayı 30 (Güz 2019).

Bununla beraber Tophane Konferansı hakkında karikatür yayınlayan diğer dergiler Hayal ⁴⁴ ve Kladderadatsch ⁴⁵’tır. Yusuf Franko ‘nın ikinci karikatürü General Brockdorff Paşa’yı tavus kuşu kuyruğu ile tasvir ettiği karikatür bize ise Fransa’nın ünlü dergisi Le Grelot’un 28 Mart 1897 tarihli sayısının kapağında yer alan ve Fransa elçisi Gabriel Hanotaux’un ⁴⁶ tavus kuşu gibi betimlendiği karikatürü anımsatmaktadır (Ek 34 ve Ek 35, s.210).

Yusuf Franko ‘nın albümden bahsedeceğimiz üçüncü karikatür Hariciye memurlarını yine zoomorfizm üslubunda tasvir ettiği “Bâbîâli İstişare Sirki”dir . Elçilik sekreteri ve Yusuf Bey’in yakın arkadaşı olan Gabriel Noradunkyan Efendi hukuk danışmanıdır. Burada papağan şeklinde tasvir edilmiştir. Sahnenin sağ tarafında maymun şeklinde tasvir edilen Nikolaki Sgourides Efendi’dir .Ticaret müdürüdür. Ortada ve masa başında oturan ise Nişanyan Efendi’dir ve hindi şeklinde tasvir edilmiştir (Doizy,2017, s.56) (Ek 36, s.211).

Yusuf Franko’nun albümünde bulunan ve bahsedeceğimiz son karikatürü ise bir idam sahnesini tasvir eden “*Kefaret*” adlı karikatürdür. Yusuf Franko bu karikatürde son derece kalabalık bir sahneyi betimlemiştir. Sahnenin sol tarafında görülen ailesi Yusuf Bey için gözyaşı dökmektedir. Merkezde duran figür General Ristow Paşa’dır ⁴⁷ .Vaktinin çoğunu birahane geçirdiği için Yusuf Franko tarafından hicvedilen Ristow (Bira) Paşa’nın (Ertem,2021,s.30) merkeze yerleştirilmesi Yusuf Franko’nun çizim tekniğinin parçası olmasındandır (Doizy,2017, s.46). Öte yandan suluboya tekniğinde ustalaştığı yıl olan 1896’da neden karikatür çizmeyi bıraktığı hala gizemini korumaktadır. Bazı uzmanlara göre kardeşlerinin memuriyet hayatını riske atmak istemediği için karikatür çizmeyi bırakmıştır. Belki de Sultan II. Abdülhamit devrine damga vuran sansür ve karikatür yasağı bu yeteneği Yusuf Bey için bu yeteneğini bir risk haline getirmiştir. Yusuf Franko’nun karikatür albümü kendisi tarafından bir sır olarak saklanmış olmasına rağmen tasvirlerindeki cesaret takdire şayandır. Franko’nun albümüne “Tipler ve Yüklemler” adını vermiş olmasının nedeni cesur siyasi hicivleri yüzünden olmalıdır. (Doizy,2017, s. 50).

Bahattin Öztuncay’a göre ise Yusuf Franko Sultan Abdülmecit zamanında İstanbul’a gelen ressam Amadeo Preziosi ve J. Bridensi’den ders almış olabilir ⁴⁸ . Öte yandan albümünde

⁴⁴ Ayrıca Bknz : Hayal dergisinde yayınlanan karikatürde Avrupalı diplomatlar hicvedilmektedir. Avrupalı Devletler Sırbistan ve Karadağ’ın sınırlarının genişletilmesini Bulgaristan, Bosna ve Hersek’te yeni idari birimlerin kurulmasını teklif etmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu bu teklifi reddetmiştir. Oylamaya geçilmiştir. Sadrazam teklife hayır diyen üyelerin yerinde oturmasını diğerlerinin ayağa kalkmasını istemiştir. Salonda bulunan hademeler ve diğerleri hemen bağdaş kurup yere oturmuştur. Osmanlı temsilcileri bu tavır karşısında memnun olurken sadece sağır ve dilsiz bir hademenin ayakta kaldığı görülmüştür. Sadrazamın muhalif üye dediği bu hademenin hareketi ile Avrupalıların isteklerine hem sağır hem dilsiz kalınması gerektiğini vurgulamıştır (Oymak,2013, s.36). Hayal gazetesinde çıkan bu karikatürün altına yazılan: “*Efendim giderlerse Allah “Selamet versin. Bu kadar eğlendik ya elverir “cümlesiyle Osmanlı anayasası Kanuni Esasi’nin batılı devletlerin Osmanlı’nın içişlerine karışmasını engellemeye yetmediğine vurgu yapılmaktadır (Oymak,2013, s.36).*

⁴⁵ Bknz : Kladderadatsch Dergisinin 17 Aralık 1876 tarihli 58.sayısındaki karikatür . Bu karikatürde Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağına dair ipuçları vermektedir. Karikatürde sol tarafta önde duran bir adam üzerinde Türkiye yazan bir el arabası ile kafesteki hayvanlara yem götürmektedir. Kafesteki çift başlı kartal figürleri dikkat çekicidir (Alkan,2016, s.33).

⁴⁶ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_Grelot_-_28_mars_1897.jpg (20.07.2020 tarihinde erişilmiştir)

⁴⁷ Ayrıca Bakınız , General Ristow : Yüzbaşı olduğu dönemde Sultan II. Abdülhamit ‘in isteği üzerine ordunun ıslahı için İstanbul’a gelen Alman Askeri Heyetindeki subaylardan biridir (Akcan,2015,s.15)

⁴⁸ Dedeoğlu. E. (2021,Nisan 18). Bir Osmanlı Bürokratinin Karikatürleri, Cumhuriyet . 18 Nisan 2021 tarihinde,<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bir-osmanli-burokratinin-karikaturleri-1828751> adresinden erişildi.

bulunan karikatürler döneminin çağdaşları olan ünlü karikatürist Max Beerbohm⁴⁹ ve Andre Gill⁵⁰ çizimleri ile benzer özellikler taşımakla beraber bize onun zekâsı ve çizim yeteneğini göstermektedir. Wendy Buehr'e göre Yusuf Bey'in albümü yayınlamamış olmasının sebebi sultanına olan bağlılığından kaynaklanmaktadır (Buehr,1966,s.26). Çizildiği dönemde gün yüzüne çıkmamış olsa da Yusuf Bey karikatür albümüne sahip ve bugüne kadar tespit edilebilen tek Osmanlı bürokratıdır. 1957 senesinde İstanbul'a gelen ve Kapalıçarşı ziyareti sırasında albümü keşfeden Bay Walker ise albümü 135 dolara satın almıştır. 1997 senesinde bir müzayede satışa çıkarılmış fakat alıcısı çıkmamıştır. 2016 yılında Ömer Koç'un sanat danışmanı Bahattin Öztuncay tarafından satın alınan albüm 2016 ANAMED'in düzenlediği bir sergi ile sanatseverlerle buluşmuştur⁵¹. Yusuf Bey'in bu albüm dışında mutasarrıflığı döneminde veya nazırlık döneminde karikatür çizip çizmediği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁹ Ayrıca Bknz: <https://library.brown.edu/cds/mjp/pdf/GibbonsBeerbohm.pdf> , Tom Gibbons Max Beerbohm and the Shape of Things to Come (Er. Tar. 10.05.2018).

⁵⁰ Ayrıca Bknz: Léger Charles Courbet selon les caricatures et les images: avec 190 reproductions en couleurs et en noir: d'après Baudelaire, Daumier, André Gill, Cham, Bertall, Quillenbois, Hadol, Nadar, Carjat, Grévin, Le Petit, Randon: suivies de Lettres inédites de Courbet (1870-1877) et d'une bibliographie, Paris, 1920

⁵¹ Dedeoğlu. E. (2021,Nisan 18). Bir Osmanlı Bürokratinin Karikatürleri, Cumhuriyet Gazetesi. 18 Nisan 2021 tarihinde,<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bir-osmanli-burokratinin-karikaturleri-1828751>adresinden erişildi.

SONUÇ

Sonuç olarak belirtmek gerekirse Cebel-i Lübnan Osmanlı Devleti hakimiyetine girmeden önce sıkça çatışma ve kaos ile özdeşleşmiş bir halde idi. Osmanlı Devleti uzunca bir süre yerel güçlü ailelerden tayin ettiği kişilerden oluşturduğu bir idarecilik sistemi kurmuşsa da bu, mezhep çatışmalarını sona erdirememiştir. 19. yüzyılın ortasında kurulan Çifte Kaymakamlık sistemi ile bölgeye huzur geleceğine inanılmıştır. Fakat merkezden uzak bölgelerdeki köylerde bir araya yaşamaya devam eden farklı din ve mezhepten cemaat arasındaki sorunlar yüzünden istenilen sonuç alınamamıştır. Sonunda bu sistemin başarısızlığı 1860 senesinde kanlı bir iç savaşa sebep olmuştur. 19. yüzyılda Cebel-i Lübnan'da beş büyük devletin imzası ve Osmanlı Devleti'nin çıkardığı Nizamname ile Mutasarrıflık idaresi başlamıştır. Fakat zamanla her mutasarrıf değişikliğinde gündeme getirilen ve Avrupalı Devletlerin yapılmasını istediği reformlar yüzünden Osmanlı Devleti'nin Cebel-i Lübnan'daki egemenlik hakları sınırlandırılmıştır.

Öte yandan Çifte Kaymakamlık (1845-1860) idaresi altında iken Cebel-i Lübnan'da patlak veren Marunî-Dürzî çatışması kısa sürede Şam'a sıçramıştır. Bu durum Avrupa Devletleri'nin müdahalesine yol açmıştır. 1861 tarihinde yapılan Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile toplumu oluşturan bütün din ve mezhepler kanun önünde eşit kabul edilmiştir. Osmanlı devletine askeri yardım adı altında yapılan müdahalelerde hiçbir devlet toprak kazanma amacı gütmeyecektir.

Cebel-i Lübnan'da yürürlüğe giren bu Nizamname ile 1864 yılında başlayan Mutasarrıflık dönemi boyunca sekiz mutasarrıf görev yapmıştır. Bununla beraber mutasarrıfa idari görevinde yardımcı olmak üzere her cemaatin temsilcisinin bulunduğu İdare Meclisi de göreve başlamıştır. Bu düzen adem-i merkezîyetçiliğin ilk ve somut örneğidir. Aslında Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı yıllık ödediği vergi dışında tamamen özerk bir yapıya sahiptir. Bu hali ile Avrupa Devletlerinin de istediği statüye kavuşan Cebel-i Lübnan'da mutasarrıflık düzeni, ayanlık ve tımar sisteminin de sonunu getirmiştir. İdareciliğin Osmanlı Devleti tarafından Katolik bir mutasarrıfa verilmesi şüphesiz yerel otorite sahiplerinin hoşuna gitmemiştir. Mezhep savaşının sonunu getiren bu yeni idari sistem içinde zamanla yerel güçler ile Osmanlı idaresi arasında bir anlaşmazlık doğması kaçınılmazdı. Değişen bu düzen ile Cebel-i Lübnan'da ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim kendini göstermiş bununla beraber mezhep çatışması sona

ermiştir. Avrupa ile olan ilişkiler artmış ve batılı kapitalist düzenin etkisi hissedilmeye başlamıştır.

1864-1915 yılları arasındaki süreci kapsayan Mutasarrıflık düzeninde ise İngiltere ve Fransa Cebel-i Lübnan'da yapılması istenen reformlar hakkında Lübnanlı Hristiyanların kapısını çaldığı iki güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistemin bir parçası olan İdare Meclisi'nde her cemaatin temsil edilmesi ise Lübnan halkının beklentilerini kısmen karşılamıştır. İdare Meclisi üyeleri de zamanla kendilerine verilen yetkiyi menfaatleri için kullanmaya başlayarak mutasarrıfın otoritesine muhalefet etmeye başlamıştır. Fakat İdare Meclisi'nin yönetimde daha fazla söz sahibi olmak istemesi Davut Paşa'dan Yusuf Franko Paşa'ya kadar kabul görmemiştir. Bu anlaşmazlık yüzünden elli yıl boyunca İdare Meclisi üyeleri ile mutasarrıf arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Ayrıca Cebel-i Lübnan'da mutasarrıf paşaya muhalefet eden sadece İdare Meclisi üyeleri değildir. Anlaşmazlığın taraflarından olan Marunîler, Nizamname ile diğer azınlıklarla eşit hale gelmekten ve Katolik bir idareci tarafından yönetilmekten rahatsızdır. Öte yandan Cebel-i Lübnan'daki misyoner okullarında Batı kültürü ile yetişen Marunî öğrenciler 18.yüzyılın sonundan itibaren milliyetçilik akımının da etkisi ile bağımsız bir devlet kurma hayali kurmaya başlamıştır. Marunîler Fransa ile olan dinsel bağın etkinliğini kullanarak Fransa'nın Lübnan'daki gücünü arttırmak istemiştir. Marunî patriğinin Roma kilisesi ve Fransa'ya olan yakınlığı Lübnanlı Marunîlerin Osmanlı Devleti ile bir bağ kurmasına müsaade etmemiştir. Cebel-i Lübnan'ın en zengin cemaati durumunda olan Marunîler mutasarrıflık düzeni yüzünden ekonomik açıdan zarara girdiklerini iddia ederek birtakım beklentiler içine girmiştir. Bu durum Marunîler ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Yerel otoritelerini kaybetmeye başlamaları üzerine hem Nizamnameye hem de Osmanlı idaresine muhalefet ettikleri anlaşılmaktadır.

Çoğunluğu misyoner okullarından yetişen Tahtavi, Bustâni, Paul Nujaym, Yusuf Kerem gibi isimler Osmanlı idaresinden kurtularak bağımsız bir devlet kurma düşüncesi taşıyan Hristiyan merkezli Arap milliyetçiliği ve ayrılıkçılığın da öncüsü olmuşlardır. Davut Paşa'ya başkaldıran Yusuf Kerem'i, Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığının ilk yıllarında ise Maronit aydınlar Nujaym, Bustâni ve Yazıcı takip etmiştir. Özellikle Paul Nujaym'ın 1908'de basılan kitabı, Cebel-i Lübnan'da Arap milliyetçiliğinin yayılmasında etkili olmuştur. Yusuf Paşa zamanında (1907-1912) Reşid Selim de hürriyet temalı kasideleri yüzünden Brezilya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde sakıncalı görülen gazetelerin Lübnan'a girişine izin verilmemiştir. Yerelde basılan El -Ravza gibi gazeteler de sansür heyeti tarafından incelenmiş,

sakıncalı bulunanların baskısına izin verilmemiştir. Yusuf Paşa'nın basına uygulamak istediği sansürü en çok eleştiren kişi ise Fransa'nın Beyrut konsolosluğu çevirmeni ve El Arza Gazetesi'nin editörü Philippe Khazin'dir. Khazin'e göre bu kanunu uygulamak mümkün değildir. Bazı Suriye ve Lübnanlı gazeteciler yurtdışında veya Mısır'da çalışmalarına devam etmiştir. Fakat Yusuf Paşa zamanında sansüre rağmen çıkan gazeteler ile Osmanlı matbuatına katkı sağlandığını söylemek mümkündür.

Aslında Suriye ve Cebel-i Lübnan'da yaşayan aydın ve gazetecilerin 1908 Jön Türk devrimiyle birlikte Osmanlı kimliği ile Arap kimliği arasında ikilem yaşamaya başladıklarını söylemek mümkündür. Bu kimlik karmaşası Yusuf Paşa'ya olan muhalefeti arttırmıştır. Metn Kazası temsilcisi Maronit Şedid Akel'in Yusuf Paşa tarafından görevden alınması ise tepkiye yol açmıştır. Yüksek Mahkemede görülen dava sonunda Şedid. Akel beraat etmiştir. Beraat kararı daha sonraki davalara da emsal olacaktır. Çünkü Cebel-i Lübnan'da ilk kez meclis azaları en üst düzey memurlar ile aynı haklara sahip kabul edilerek yargılanmıştır. Kısa süre sonra muhalif liberaller Kansan Al-Dahir, Habib Paşa, Saad, Emir Şekip Arslan, Dürzî liderler Necib Canbolat ve Mustafa Arslan Cebel-i Lübnan'da reform yapılması için Yusuf Paşa'yı ziyarete gitmiştir. Fakat yapılan görüşmede Yusuf Paşa liberallerin isteklerini kabul etmemiştir. Bu durumdan haberdar olan ahali ve diğer muhalifler ise Beytüddin'de bulunan mutasarrıflık konağı önünde protesto gösterisine başlamıştır. Çıkan hadiseler sonrasında Yusuf Franko Paşa'nın meşrutî hak ve özgürlüklerin kabul edildiğini duyurması kısa süreli de olsa Emir Şekip Arslan ve muhalif liberal meclis üyelerini memnun etmiştir. Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığına muhalefet eden İdare Meclisi üyeleri İttihat Terakki Partisi'nin iktidara gelmesi ile umutlanmıştır. 1909 yılında İskender Ömer Amoun ve muhalif arkadaşlarının kurduğu İttihad-i Lübnani (Alliance Libanaise) Cemiyeti'nin Yusuf Paşa'dan reform yapılması hususunda talepleri olduğu bilinmektedir. Zararlı faaliyetleri tespit edilen cemiyet üyeleri hakkında işlem başlatılmıştır. Cebel-i Lübnan'da idareye muhalefetin sebepleri vergi artışı ve askerliktir. Öte yandan 1900-1914 yılları arasında 100.000 Lübnanlı göçmen arasında vergi ödemek istemeyen ve askerlik yapmak istemeyen Marunîlerin ilk sırada yer aldığı anlaşılmaktadır.

Her mutasarrıf döneminde olduğu gibi Yusuf Paşa'nın da görev süresi boyunca Cebel-i Lübnanlı muhalif aydınlarla fikir uyuşmazlığı yaşadığından bahsetmiştik. Yusuf Paşa'nın görev süresinin bitimine yakın Cebel-i Lübnan İdare Meclisi üyesi David Amoun, Fransa'da yaşayan Şükrü Ganem ve KT. Khraillah kurdukları "Lübnan Komitesi" vasıtasıyla bir bildiri yayınlarak düzenden duydukları memnuniyetsizliği bildirmişlerdir. Yapılması gereken

reformları kaleme aldıkları bir bildiriye de dönemin Fransa başbakanına sunmuşlardır. Muhalifler mutasarrıfın yetkisinin sınırlandırılmasını ve İdare Meclisi üye sayısının 19'a çıkarılmasını istemiştir. 1912 yılının sonunda kabul edilen bu reform paketi ile yapılan değişiklikler sonunda İdare Meclisi üyelerinin yetkisi artmış ve Cebel-i Lübnan'da milliyetçilik fikri kitleler arasında daha da yaygınlaşmıştır. Fakat Beytüddin hadisesinden sonra Yusuf Paşa Cebel-i Lübnan'da toplantı ve gösteri yürüyüşleri için bir takım yeni kurallar getirmiştir. Bunlardan biri, miting düzenlemek için bir gün öncesinden zabıtaya başvurarak izin alma zorunluluğu getirilmesidir.

Ayrıca yine bu dönemde asayiş sağlamak için tedbirler alındığı anlaşılmaktadır. Lübnan sahillerinde yapılan silah, tütün, tömbeki, tuz ve yasadışı göçmen kaçakçılığı ile de mücadele edilmiştir. Askerlik Kanununa muhalefet ederek askere gitmek istemeyen bu yüzden adları rüşvet ve yolsuzluğa karışanlar tespit edilerek asayiş sağlanmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında Cebel-i Lübnan'daki öğrenciler daha önce olduğu gibi misyoner okullarında eğitim almaya devam etmiştir. Yine Yusuf Paşa zamanında Cebel-i Lübnan'da faaliyet gösteren misyoner okullarına vergi muafiyeti, araç gereç için de gümrük vergisinden muafiyet sağlanmıştır. Fakat bazı misyoner okullarında görevli öğretmenlerin zararlı faaliyetler içinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber kısa süreliğine de olsa bazı Arap öğrenciler İstanbul'da bulunan Aşiret Mektebi'nde eğitim alma fırsatına sahip olmuştur. Aşiret Mektebinde okuyan 21 öğrenci Suriye ve Cebel-i Lübnanlıdır. Bazı öğrenciler ise 1907'de Aşiret Mektebi kapandıktan sonra İstanbul'daki Sultani veya Darüşşafaka mekteplerine kayıt yaptırmak zorunda kalmıştır. Suriye ve Lübnanlı talebelerin bazıları memleketine dönmemiştir. Bir kısmı Arap vilayetleri dışındaki memuriyetlere tayin olunurken bir kısmı da bürokraside yükselmişlerdir. Aşiret Mektebini bitirip mülkiye mektebinden mezun olanlar ise yaş sebebiyle Nahiye Müdürlükleri'nde istihdam edilemedikleri için kaza kaymakamlıklarına tayin edilmiştir. Öte yandan 1912 yılında İttihat Terakki hükümetinin hazırlamış olduğu programla Maarif Kanunu'nda ve teşkilatta da birtakım düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Cebel-i Lübnan'da Maarif Müdürlüğü kurulmuş ve okulları denetlemek için müfettiş görevlendirilmiştir.

Yusuf Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında Takıyüddin ve Riyaşi Vakfı davalarında görüldüğü gibi Nizamnamenin bu tür davaların çözümü ile ilgili bir hüküm içermemesi yüzünden hukuki manada bir reform yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Talepler ve reform istekleri ise 1912 yılı sonunda uygulamaya konabilmiştir. Osmanlı Devleti kozmopolit yapısıyla sorun teşkil eden bu bölgede tecrübeli bir devlet adamı olan Yusuf Paşa'dan

vazgeçmemiştir. Despot bir idareci olarak bilinmesine rağmen Yusuf Paşa, hakkındaki eleştirileri ve şikâyetler sonrası uyarı almasına rağmen Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetini korumak için Nizamnameyi uygulamaktan ödün vermemiştir.

Yusuf Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl önce atandığı Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, memuriyet hayatındaki en önemli vazifedir. Yusuf Bey bu göreve tayin edildikten sonra sadece vilayet idaresi ile ilgilenmemiş aynı zamanda konsolosların Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını engellemek için Babıâli'den aldığı emirleri hassas bir denge içinde yerine getirmeye gayret etmiştir. Cebel-i Lübnan'da, Marunî ve Dürziler başta olmak üzere toplumun her kesiminden insana eşit ve adil davranmaya çalışmıştır. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı yaklaşırken Balkanlardaki çözülmenin bir benzerinin Suriye ve Cebel-i Lübnan'da yaşanmasından endişe duyan her devlet adamının Yusuf Paşa'nın izlediği yolu benimseyeceği tabiidir. 19. yüzyılda misyonerlik faaliyetleri ile Cebel-i Lübnan'da özellikle Fransa'nın hamiliğinde Arap Milliyetçiliğinin getirdiği ayrılıkçı hareketler artmış, 1860 yılında yaşanan hadiselerin tekrarlanmaması için Yusuf Paşa büyük çaba göstermiştir. Fakat Nizamnamenin ve mutasarrıflık düzeninin çağının gereksinimlerini karşılayamaz hale geldiği dönemde ise artık Cebel-i Lübnan'da reforma gidilmiştir.

1912 senesinde İstanbul'a dönen Yusuf Paşa emekli olmuştur. Fakat üç sene sonra yeniden kendisine görev verilmiştir. Tevfik Paşa'nın ikinci sadareti sırasında Yusuf Paşa 28 Aralık 1918'de Posta ve Telgraf Nazırı olarak tayin edilmiştir. Yusuf Franko Paşa işgal altındaki bir imparatorluğun başkentinde herkesin birbirinden İttihatçı diye şüphelendiği bir siyasi atmosferde göreve gelmiştir. İttihatçı kadroların hâlâ görev yaptığından şüphe edilen Posta ve Telgraf Nezareti tartışmalardan zarar gören kurumların başında gelmektedir.

1918 yılı ortalarından itibaren posta ve telgraf işlerinde görülmeye başlayan aksaklıklar hem halkın hem de kurumların şikâyet ettiği bir durum haline gelmiştir. Yusuf Paşa Posta Nazırı olarak vazifeye başladıktan sonra yolsuzluk söylentilerinin araştırılması için Maliye Nezaretinden üç müfettiş görevlendirilmiş ve ihmali bulunanlar tespit edilmiştir. Ayasofya Posta ve Telgraf Merkezi müdürü zimmetine para geçirdiği tespit edildiği için görevden alınmıştır. Ayrıca aynı günlerde Alemdâr Gazetesi'ne farklı günlerde haber olan motorbot satış meselesi Nezaretçe şaibeli görülmüş olmalıdır ki bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Komisyonun yaptığı tahkikat sonunda görevde ihmali bulunan muhasebe müdürü görevden alınmıştır. Ayrıca Posta ve Telgraf Nezareti bünyesindeki dokuz birimin Baş Müdürlüğe aktarılmasına karar verilmiştir. Yine İtilaf Devletleri'nden haberleşme konusunda destek istenmiştir.

Öte yandan Posta ve Telgraf Nezareti Muhasebe Müdürlüğü'nden çalınan pul koleksiyonun akıbetinin araştırılması için bir komisyon kurulmuştur. Bazı postanelerde güvenlik yeterince sağlanamadığı için kasalar çalınmıştır. Mütareke sonrasında hem İstanbul hem de Anadolu'da asayiş problemleri mevcut olduğundan hırsızlık olaylarından postane şubelerinin de etkilendiği anlaşılmaktadır. Manisa ve Diyarbakır postanelerindeki kasaların çalınması bu duruma örnektir. Bununla birlikte çalınan sadece postane kasaları değildir. Bakır telgraf tellerinin çalınması yüzünden Nezaret bütçesi ek masraf yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca yeterli personel bulunamadığından telgraf hatlarının tamiri de uzun sürmüş, Anadolu ile haberleşmede sıkıntılar yaşanmıştır.

Yusuf Paşa'nın Posta Nazırlığı sırasında eski veya hali hazırda kullanımda olan pullara "Mütareke Hatırası" sürşarjı vurularak 12 Ocak 1919'dan itibaren tüm posta gişelerine dağıtıldığı bilinmektedir.

Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa, Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Franko Paşa'dan Tehcir sırasında yaşandığı iddia edilen yolsuzluklar hakkında da malumat istemiştir Bitlis Valisi Mazhar Bey telgraf gecikmesinin savaş şartlarından kaynaklandığını yolsuzluk ve polislerin ihmalinin olmadığını bildirmiştir. Bu dönemde İttihat Terakki ile bağlantısı bulunan kişi ve kurumların denetimi devam etmiştir. Örneğin Adliye Nazırı Arif Bey, Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Paşa'ya gönderdiği bir yazıyla İttihatçı kadronun elindeki telefonların kesilmesini istemiştir. Bu durum İstanbul Polis Müdürlüğü'ne de bildirilmiştir. Bununla birlikte Posta Nezareti'nde görev yaptığı sırada görevden alınan Rum ve Ermeni memurlar eğer bir suça karışmadıysa göreve devam edebilmişlerdir.

Yusuf Paşa'nın Posta Nazırlığı zamanında (28 Aralık 1918-24 Şubat 1919) geçim sıkıntısı haberlerinin sıklıkla Alemdâr Gazetesi tarafından haber yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Posta memurlarına erzak yardımı ve ikramiye ödemesi yapılmıştır. Fakat ekonomik sıkıntıların devam etmesi yüzünden 31 Ocak 1919'da memurlar greve başlamıştır. Grev süresince İstanbul'da telefon haberleşmesinde aksamalar yaşandığı bilinmektedir. Memur maaşlarına üç kat zam yapılacağı açıklamasıyla bu greve son verilmiştir. Fakat bu zamlı maaşın ödenebilmesi için hükümet, posta ücretlerini arttırma kararı almıştır. Yine bu dönemde şehirlerarası gönderilen postalarda yaşanan aksaklıklar yüzünden şikâyetler yaşandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'ya gazeteler ulaşmamaktadır.

Öte yandan dönemin en ses getiren hadiselerinden biri de milliyetçi bir gazeteci olan Süleyman Nazif'in Hadisat Gazetesinde 9 Şubat 1335 tarihinde kaleme aldığı "Kara Bir Gün"

adlı makalenin yol açtığı olaylardır(Ek 24 ,s.200) . İşgal kuvvetleri kumandanı Franchet d'Esperey'i kızdıran bu hadisenin ardından Yusuf Paşa'nın yakın arkadaşı Nazif'i tutuklanmaktan ve hatta kurşuna dizilmekten kurtardığı fakat Hadisat Gazetesi'nin kapatıldığı bilinmektedir. Benzer biçimde Tasvir-i Efkâr Gazetesi tam sayfa boş olarak basılmıştır. Tatil edilen gazeteler İtilaf Devletleri'nin basın ve haberleşmeye uyguladığı sert sansüre rağmen yayınlardan memnun olmadıklarının göstergesidir.

Minber Gazetesi'nde mevcut hükümet üzerinden Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ile hükümetin mütareke ve ülke sorunlarına olan yaklaşımı değerlendirilmektedir. İstanbul'un iâşesi çok büyük bir sorundur. Basının sert eleştirilerine rağmen kurulan komisyon kısa bir süre de olsa İstanbul'a düzenli olarak ekmek dağıtılmasını sağlamıştır. Fakat iâşe müdürlerinin istifası üzerine sorunlar yeniden başlamıştır. Aynı tarihlerde iâşe müdürünün telefonunun kesilmesi de dedikodulara yol açmıştır. Bu sansür Minber Gazetesince eleştirilmiştir

1919 yılı şubat ayının sonlarına doğru Tevfik Paşa Hükümeti'nin içinde bulunduğu zor durum yüzünden yeni bir 31 Mart vakasının yaklaştığı dedikodusu Meclis-i Vükela'da fısıldanmaktadır. Hatta bu yüzden bazı nazırların istifa edeceği konuşulmaktadır. Bu nazırlardan birisi de Posta ve Telgraf Nazırı Yusuf Franko Paşa'dır. Bu söylenti önce tekzip edilmiş, daha sonra kabinede değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. İstifa eden Tevfik Paşa yeniden hükümet kurmakla görevlendirilmiştir.

Yusuf Franko Paşa Sadrazam Tevfik Paşa'nın kurduğu yeni hükümette (24 Şubat 1919 – 03 Mart 1919) tarihleri arasında Hariciye Nazırı olarak görev yapmıştır. Bu yeni hükümet Alemdar Gazetesi baş yazarı Refi Cevat tarafından birçok köşe yazısında irdelenmiştir. Yazıların çoğu nazırların İttihatçı olup olmadığına ilişkindir. Cevad'a göre Fransız generale yakınlığı sebebiyle Yusuf Franko Paşa gibi isimlere görev verilmesi bir hatadır. Tevfik Paşa'nın bu gibi tasarrufları Osmanlı Devleti'nin Fransız yanlısı olduğu fikrini akıllara getirebilirdi.

Öte yandan Yusuf Paşa'nın sekiz gün süren Hariciye Nazırlığı döneminde İstanbul'da genel olarak bir asayişsizliğin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli semtlerdeki Müslüman ahali, Hristiyanlara haksızlık ettikleri iddiası ile İtilaf Devletleri'ne şikâyet edilmişlerdi. Bazı Rum ve Ermenilerin ise işgal kuvvetlerinin İstanbul'a gelişini bir şenlik havasına dönüştürdüğü ve taşkınlık yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İstanbul'daki kalabalık ve kaosun sebebi ise savaş esirleri, Ermeni esir ve tutuklular meselesidir. Esirler

İstanbul'da toplanarak teslim edilmek istenmiş olsa da bunları organize etmek kolay olmamıştır. Örneğin sadece Yugoslav esirlerin İstanbul'da kalmasına müsaade edilmiştir. Bu dönemde İsveç Hükümeti Kızılhaç organizasyonu ile iş birliği yapan Osmanlı Devleti savaş esirlerine yardım edilmesini sağlamıştır.

Mütareke döneminde Osmanlı İmparatorluğunu fiziki işgal dışında etkileyen en önemli sorun kuşkusuz ekonomidir. Bu alanda da Osmanlı nazırlarının İtilaf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda karar vermek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hariciye Nazırı Yusuf Paşa tarafından İzmir Valiliği'ne gönderilen bir yazıda İngiliz ve Fransızlardan alınan temettü vergisinin ertelenmesinin Meclis-i Vükela'nın kararı olduğu bildirilmiştir.

İşgal altındaki bir devletin maliyesinin içinde bulunduğu zor durumdan etkilenen öncelikli grubun işçi ve memurlar olduğundan daha önce bahsetmiştik. Yusuf Paşa'nın Hariciye Nazırlığı sırasında Dedeoğlu, Kiev, Kavala gibi merkezlerdeki konsolosluklar ve diğer devlet dairelerindeki memurlara ödeme yapılamadığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde İstanbul'da bulunan yabancılar da mali konulardaki aksaklıkların çözümü için Hariciye Nezareti'ne başvurmuştur.

1919 yılı şubat ayının sonlarına gelindiğinde ise Sadrazam Tevfik Paşa'nın üzerindeki baskı daha da artmıştır. İşgal kuvvetleri kumandanlığının tutuklanmasını istediği İttihatçılarla ilgili liste vermesi hükümetin karar mekanizması dışında bırakıldığının göstergesidir. Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'den, Babıali'den istenilenlerle ilgili daha diplomatik bir dil kullanılması konusunda daha hassas davranılması ricası ise hiç dikkate alınmamıştır. Gelişmeler üzerine Sadrazam Tevfik Paşa Hükümeti 3 Mart 1919 tarihinde istifa etmiştir . Hükümetin istifası ile Hariciye Nazırı Yusuf Franko Paşa'nın görevi de sona ermiştir.

Karikatür çizen bir Osmanlı bürokrati olması bakımından da ilk ve tek örnek olan Yusuf Franko Paşa, şüphesiz önemli bir tarihi şahsiyettir . Çalışmada II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Mütareke Dönemlerini yaşamış ve bu dönemleri özümsemiş olan Yusuf Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yusuf Franko Paşa ve Cebel-i Lübnan'la ilgili başka araştırmalara katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV VESİKALARI *

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

I-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Nezâreti Muhaberat-1 Umûmiye İdaresi (DH.MUI)

Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH. ŞFR)

Dahiliye Nezâreti Umur-1 Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH. UMVM)

Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi (DH.SN.THR)

Dahiliye Nezâreti, Hukuk (DH.H)

Dahiliye Nezâreti Muamelat (DH.TMIK)

Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ)

Dahiliye Nezâreti İdare (DH.İD)

Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Dahiliye Nezâreti, Siyasi (DH.SYS)

Dahiliye Nezâreti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ)

Dahiliye Nezâreti Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb)

Dahiliye Nezâreti İrade-i Umumiyye (DH.İ.UM)

Dahiliye Nezâreti Kalemi Mahsus (DH.KMS)

Dahiliye Nezâreti (DH.MUIT)

Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR.TO)

Hariciye Nezâreti Umur-1 Hukukiye-i Muhtelit (HR.UHM)

Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS)

*Kullanılan belgelerin arşiv numaraları dipnotlarda gösterilmiştir

Hariciye Nezareti İdare (HR.ID)

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (HR.ŞFR.3)

Hariciye Nezâreti, İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (DH.SFR3)

Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD)

İrade Telgraf ve Posta (İPT)

İrade Taltifat (İ.TAL)

İrade Cebel-i Lübnan (İ.MTZCL)

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)

İrade Maliye (İ.ML)

Marif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Sadaret, Cebel-i Lübnan (A.MTZ.CL)

Şuray-ı Devlet (ŞD)

Tefrişat-ı Rumeli Evrakı Kosova Evrakı (TFR.I.KV)

Yıldız Esas Evrakı (Y.YEE)

Yıldız Kâmil Paşa Evrakı (Y.YEE.KP)

Yıldız Umumi (Y.PRK UM)

Yıldız Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR)

Yıldız Esas Evrakı (Y.YEE.)

Yıldız , Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR)

Yıldız Askeri Maruzat (YPRK. ASK)

Yıldız Hususi (Y.HUS)

Yıldız Zabtiye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ZB)

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

Yıldız Resmi Maruzatı (Y.A RES)

Yıldız Umumi (Y.PRK.UM)

Zabtiye (ZB)

II- TTK Arşiv

National Archives Microfilm Publications, Microcopy No: 353, Records Of The Department Of State Relating To İnternal Affairs of Turkey 1910-29, Roll:7 Political Affairs ,867.00/809-976, The National Record Service, General Services Administration ,Washington ,1961.

III- Moise A. Khayrallah Center For Lebanese Diaspora Studies Archive

IV- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı

B-SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazete ve Dergiler*

Ati (1335). Basına Kelepçe Vuruluyor , (2 Şubat).

Alemdâr (1335) . Manisa Postanesi , (19 Kanun-i Sani).

Alemdâr (1335). Posta ve Telgraf Memurlarında İstifalar, (19 Kanun-i Sani).

İstiklal (1337). Huzura Kabul, (1 Rebiyülahir).

İstiklal (1337). Posta ve Telgraf Nazır Cedidi Yusuf Franko Paşa önceki gün Nezâret memurlarına açıklamalarda bulundu, (3 Rebiyülahir).

Alemdâr (1335). Posta ve Telgraf Nezâretinde Tebellüad, (19 Şubat).

Alemdâr (1335). Posta Nezâretinde sû-i istimâl yok Gareiz var , (8 Kanun-i Sani).

Alemdâr (1335). Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâretinden,(11 Kanun-i Sani).

Alemdâr (1335). Posta Nezâretindeki Motorbot Meselesi, (15 Kanun-i Sani).

Alemdâr (1335). Posta Nezâreti Te' âvün Sandığı, (15 Kanun-i Sani)..

Alemdâr (1335). Mütareke Hatıralı Pulların Tercüme-i Hali , (20 Kanun-i Sani)

Alemdâr (1335). Sulh Hazırlığı ve Kabine, (13 Kanun-i Sani).

Alemdâr (1335). Posta ve Telgraf Nezâretinden , (15 Kanun-i Sani).

*Gazetelerin kullanılan sayıları dipnotlarda gösterilmiştir

Takvîm-i Vekâyi(1335) (30 Teşrini Sani).

Alemdâr (1335). Telgraf ve Posta Memurları İkramesi , (23 Kanuni Sani 1335).

Alemdâr (1335). Telefon Muhaberatı , (23 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335). Telefon Meselesi , (29 Kanuni Sani).

İkdam (1335) . Telefoncular İşbaşı Yaptı (29 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335). Telefon Grevi Bitti , (30 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335). Azil ve Tayin , (31 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335). Posta Ücretlerine Zam , (6 Şubat).

Alemdâr (1335). Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâretinden, (5 Şubat).

Takvim-i Vekâyi , (6 Şubat).

Alemdâr (1335). Telgraf Memurlarını da Düşünelim ,(15 Şubat).

Alemdâr (1335). Temenniler ve Şikayetler , (23 Şubat).

Alemdâr (1335). Posta Nezâretinin Nazar-ı Dikkatine , (16 Şubat).

Takvîm-i Vekâyi , (2 Şubat).

Alemdâr (1335). Sansür Talimatnamesine Muhalefetten Dolayı, (14 Şubat 1335).

Alemdâr (1335). Diyarbekir Posta Müdüriyeti, (14 Şubat)..

İstiklal (1337). Bakır telgraf tellerinin çalınması, (15 Cemazeyievvel).

İstiklal (1337). Pul Koleksiyonun Nasıl Çalındığı (7 Cemazeyievvel).

İstiklal (1337) Pul Komisyonun Çalışmaları, (20 Cemazeyievvel).

Alemdâr (1335). Buhran-ı Vükelâ, (3 Mart).

İkdam (1335). Posta Telgraf Telefon Nazırı , (21 Şubat 1335).

Tasviri Efkar, (20 Şubat).

İstiklal (1337) ,(21 Şubat).

Vakit (1335) , Kabine Teşkili, (25 Şubat).

Alemdâr (1335), Kabinedeki Şahsiyetler , (27 Şubat).

Alemdâr (1335) , İs Kokuyor , (28 Şubat)..

Alemdâr (1335) , Yine Ekmek Derdi , (20Şubat).

Hâdisât(1335) , Ekmek Fiyatları, (4 Mart).

Alemdâr (1335) , Raşit Bey'in Telefonu İşletilmiyor , (10 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335) , Raşit Bey'in Telefonu, (10 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335) , Raşit Bey'in Telefonu Hakkında, (10 Kanuni Sani).

Alemdâr (1335) , Buhran-ı Vükelâ , (4 Mart).

Ma'lûmât , (1899) 28 Temmuz 1899, 9. Cilt Sayı :194 <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr /Periodicals /Catalog/Issue/ ?Issued=24674> (23.07.2020 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Yusuf Franko Paşa'nın vefat haberi, Cumhuriyet Gazetesi Arşivinden (Satın Alınan Belge (16.07.2018) <https://www.cumhuriyetarsivi.com/secure/abone/pdf>

2- Dergiler

Meşrutiyet'ten Cumhuriyete, Sebîlürreşâd Mecmuası, Yayına Hazırlayan : İskender Türe, Ed.: Ertuğrul Düздаğ, SIRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 15 Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi, No:218/15, Ocak 2019.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyete, Sebîlürreşâd Mecmuası, Yayına Hazırlayan : İskender Türe, Ed.: Ertuğrul Düздаğ, SIRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 16 Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi, No:218/16, Ocak 2019

Sebilürreşad, (1335), İcmal-i Hâdisât(Dahili) , Cilt:15 ,Sayı: 387, 374-375 (16 Kanun-i Sani).

Sebilürreşad (1335), Ermeni Mezalimi Şeniası (İkdam),Cilt:15 ,Sayı:388, 389 (23 Kanun-i Sani).

Sebilürreşad (1335) , Garbi Trakya'da Bulgar Mezalimi (Sebîlürreşâd), Cilt:15, Sayı:388, 389 (23 Kanun-i Sani).

Sebilürreşad,(1335) , Romanya'daki Müslümanların Hâli, (Vakit) . Cilt:15, Sayı:388, 389 (23 Kanun-i Sani).

Sebilürreşâd (1335) , Wilson Prensipleri Revac Bulabilecekler mi? Cilt :16 S: 391,16-18, (13 Şubat).

Sebilürreşâd (1335), Edip, E . Cemiyet-i Akvam, Cilt :16, Sayı:392, 36, (20 Şubat).

Sebilürreşâd (1335), İcmâl-i Hadisat, Cilt: 16, Sayı: 393 , 51-53 (27 Şubat).

Sebilürreşâd (1335) , Tarihi Mühim Bir Vesîka-ı Siyasiye Hükûmet-i Seniyye tarafından 12 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Fevkalâde Komiserine tevdî olunan muhtıra {Ermeni iddialarına karşı} [Osmanlı Hükûmeti], Cilt :16 ,Sayı :394-5 , 63-66 (6 Mart).

B-HATIRATLAR

Kutlu, Ş. (1977) Sadrazam Said Paşa Anılar, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Okday, Ş. (1986) Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, İstanbul: Ata Ofset.

Türkgeldi, A.F (1987) Görüp İşittiklerim, 4. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

B- YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

Akar, M. (1996) . *Arşiv Belgeleri Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hadiseleri (1860-1861)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , İstanbul.

Akkaya, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Ayabakan, L. (2016). *Kürt- İngiliz İlişkileri (1918-1925)* ,Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı , (Doktora Tezi), Sakarya.

Bozkurt, A. (2009). *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Doktora Tezi),İstanbul.

Çakır, K. (2017) . *Lübnan Siyasal Sisteminin Açık ve Kapalı Medeniyet Yaklaşımları*. İbni Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü .

Çapar, O. (2019). *Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi (1838-1914) İ.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı,(Doktora Tezi) ,İstanbul.*

Çavdar, N. (2010). *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Teyfik Paşa, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.*

Çetin, N. (2011). *Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Konya.*

Ergüven, S. (2019). *Şam -Hama Demiryolu İmtiyazı, İnşası ve İşletilmesi , Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Tarihi Anabilim Dalı / Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi ,İstanbul.*

Fernandez , A. M. (2009). National,Linguistic, And , Religious Identity Of Lebanese Maronite Christians Through Their Arabic Fictional Texts During The Period Of The French Mandate in Lebanon, A Dissertation Doctorate Thesis, The Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences , Georgetown University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Arabic .

Gündoğdu, M. (2019). *Bogos Nubar Paşa'nın Siyasi Faaliyetleri, TC. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, Bilecik.*

Gül, S. (2015). *The French Missionaries In Lebanon 1860 And 1914, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University , In Partial Fullfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Philospohy In The Deparment Of History, Ankara.*

Karaca, M. (2010). *Refi Cevad Ulunay'ın Süreli Yayınlardaki Yazıları, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Van.*

Karakışla, M.D. (2016) *.1840-1861 tarihleri arasında Cebel-i Lübnan'da Dürzi-Marunî Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.*

Malhut, M. (2009). *Meclis-i Mebûsân'da İmtiyazlar Sorunu ve Tartışmalar (1908-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı T.C. Tarihi Programı, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Mansuroğlu, T. (2019) . *Cebel-i Lübnan Nizamnamesinin Osmanlı Dönemi Lübnan İdari Yapısı Üzerine Etkisi*, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Mıhçı, S. (2020). *Refi Cevad Ulunay ve Alemdâr Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Konya.

Nurdan İ, (2011). *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Tarih Anabilim Dalı , Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul.

Oymak, A. (2013). *Osmanlı Mizahında Theodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul.

Özcan, Ö. (2009). *İstanbul Tarihinde Bankacılık Faaliyetlerinin Gerçekleştiği Yapılar*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Sezer, S. (2017). *Osmanlı Suriye'sinde Islahat Tartışmaları ve Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat Terakki Cemiyeti'nin Suriye Siyaseti*, (Doktora Tezi), Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Tanielian, M. (2012.) *The War of Fânine: Everyday Life in Wartime Beirut And Mount Lebanon (1914-1918)*, A Dissertation Submitted In Partial Satisfaction Of The Requirements For (The Degree Of Doctor Of Philosopohy in History In The Graduate Division) Of The University of California, Berkeley.

Taşkın, E. (2019). *Necib Melhame Paşa'nın Siyasi Hayatı (1856-1927)* , T.C Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı , (Yüksek Lisans Tezi).

Uygur, A.T.S (2013). *İsveç Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Malul Türk Savaş Esirlerinin İsveç Kızılhaç'ı Yardımıyla İsveç Üzerinden Mübadelesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı , (Doktora Tezi), İstanbul .

Yavuz, R. (2016). *Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşmasına Giden Süreçte Türk Diplomasisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi), İzmir.

Yaşar, S. (2014). *Mütareke Döneminde İstanbul'da İşçi Hareketleri (1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yıldız, T. (2018). *Cebel-i Lübnan'da Osmanlı Devleti'nin Mezhep Politikası ve Hukuki Uygulamalar (1839-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul.

Öztürk, Y. (2014). *Süleyman Nazif'in Hâdisât Gazetesindeki Yazıları (21 Teşrinievvel 1334-31 Mart 1335 / 1918 – 1919) (İnceleme-Metin-Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

D- KİTAPLAR VE MAKALELER

Kitaplar

Acar, İ. C. (1989). *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara: TTK Basımevi.

Ahmad, F. (2017). *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler, Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler, Araplar*, Editör : Fahri Aral, İstanbul : Bilgi Yayınları.

Akarlı, E. (2004). *Lübnan'daki Vakıf Davası Işığında, Osmanlı Döneminde Hukuk Cemaat, Kimlik*, İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akarlı, E. (1993). *The Long Peace Ottoman Lebanon 1860-1920*, Berkeley: University of California Press.

Akbayar, N. (2002). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akın, N. (2011). *19.yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul: Literatür Yayınları.

Aksun, Z. (2010). *II. Abdülhamit Han*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele 1 (Mutlakiyete Dönüş)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 381, Cilt:1.

- Alan, G. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alkan, N. (2016). *Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Aracı, E. (2010). *Naum Tiyatrosu: 19. yüzyıl İstanbul'unun İtalyan Operası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, E.Ş. (2008). *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, Tercüme: Halit Özkan, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Arsel, İ. (1999). *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ata, F. (2005). *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Ayhan, V., Tür , Ö. (2009) . *Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler*, İstanbul : Dora Yayınları.
- Baktıaya ,A. (2009) . *Osmanlı Suriye'sinde Arapçılığın Doğuşu Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bezaz, Y.G. (2006) *Haberleşme ve Tarihçesi*, Ankara: Türkiye Haber-İş Sendikası Yayınları.
- Bilginoğlu, A. (2007). *Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Yayınevi.
- Birinci, A. (2010). *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât -2, Frankolardan Yusuf Franko Paşa: Meçhûl Bir Karikatür Üstadımız*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Borak, S . (1998). *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çakmak ,A .(2020) .*Hariciye Nezareti*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çekiç, O. (2001). *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli 1917-1920*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Çelik, A. (2011). *Osmanlı'nın Ermeni'yle İmtihanı, Mütareke Dönemi İstanbul Hükümetleri ve Ermeniler*, İstanbul: Paraf Yayınları.
- Çelik, K. (2016). *Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretim ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı: 1, Elâzığ.

- Dadyan, S. (2012). *Osmanlıcılıktan Arapçılığa*, İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Deringil, S. (2003). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamit Dönemi*, Doğan Kitap.
- Demir , T. (2005) .*Türkiye’de Posta ve Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)* , Ankara : PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Duman, H. (2000). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1,2. ve 3. Cilt)*, İstanbul : Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları .
- Duhani, N. (1990). *Beyoğlu’nun Adı Pera İken (Geri Dönmeyecek Zamanlar)*, Çev: Nihal Önal , No:3 Anılar Dizisi, İstanbul : Çelik Gürsoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları .
- Davison, R. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856 – 1876*, İstanbul: Agora Yayınları.
- Doizy, G. (2017). *The Difficult Experience of Caricature, Youssouf Bey, Youssouf Bey, The Charged Portraits of Fin-de – Siècle Pera (37-61)*, Editör: Bahattin Öztuncay, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Eldem, V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı:98, TTK Basımevi.
- Eraslan, C. (2017). *Objektiften Yansıyanlara Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Erdem , Ş. C . (2019). *İmparatorluklar Çağına Veda , Minber Gazetesinde Tevfik Paşa Hükümetine Yöneltilen Eleştiriler* , Editör: Ayşegül Büşra Çalık , İstanbul : Ötüken Neşriyat .
- Ertem, Ö .(2021) . *Yusuf Franko : Albümün Anlattığı , Pera’nın Fısıldadığı, YUSUF BEY On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda Pera’nın Yüklü Portreleri* , Ömer. M. Koç Koleksiyonu, Editör: Bahattin Öztuncay, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Exposé. (1912), *Exposé des Plantes et Desiderata des Libanais, Adressé -Aux Représentants des Grandes Puissances Signataires Du Règlement Organique Du Liban par Comité Des Cédre du Liban*.
- Fawwaz, T. (2012). *A History of Modern Lebanon* ,Published by: Pluto Press<https://doi.org/10.2307/j.ctt183p4f5>

- Fraze, C. (2009). *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Findley, C. (2014). *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gülenaz, N. (2011). *Batılılaşma Döneminde İstanbul'da Hanlar ve Pasajlar*, Yayın No: 2010-86, İstanbul: İTO Yayınları.
- Gökbilgin, T. (2011). *Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- G.P. Gooch, D. Litt., Temperly, Harold (1928). *British Documents on The Origins of The War 1898-1914*, Vol. V. London.
- Hâkim, C. (2013). *The Origins of The Lebanese National Idea 1840-1920*, Berkeley, California: University of California Press.
- Hanioğlu, Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, 1889-1902*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hülagü, M. (2011). *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamit, 5 Cilt*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1999). *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri ve Şam Tıp Fakültesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1999) *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.
- İstiklal Harbi'mizde PTT*, (2009) Yazar: Komisyon, Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayını.
- İnalcık, H, Quartet, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul: Eren Yayınları.
- İshakoğlu, Ö. (2012). *Suriye Tarihi, Osmanlı Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Jaesche, G. (2001). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, Çeviren: Cemal Köprülü, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Johnson, A . (2019). *The Gabriel Aubaret Archive of Ottoman Economic and Transportation History (Dasa Pahor)*. <http://www.pahor.de> January 29, 2019, (21.07.2020 tarihinde erişilmiştir.)

Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kayalı, H. (1998). *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık 1908-1918*, İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları.

Kayaoglu, T. (2013). *Osmanlı Hariciyesinde Gayr-i Müslümler (1852-1925)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kazgan, H. (1991). *Galata Bankerleri, I. Cilt*, Ankara: TEB Yayınları Orion Kitabevi.

Kentel, M.(2017). *Drawing Cosmopolitan Pera ,Drawing on Yusuf Bey' s Caricatures, Youssouf Bey, The Charged Portraits of Fin-de – Siècle Pera (37-61)*, Editör: Bahattin Öztuncay, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Keyder, Ç. (1994). *Doğu Akdeniz Liman Kentleri 1800-1914*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Khater, A.F. (2001). *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870- 1920*. London: University of California Press.

Khitti, P. K (1965). *A Short Story of Lebanon*, New York: Published by Macmillan.

Kılıç, R. (2011). *Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye, Tarihi Coğrafyası ve XIX. Yüzyılda İdare Yapısı*, İstanbul: İdeal Kültür ve Yayınları.

Kılıç, O. (2004). *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, No:6 Elâzığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Arş. Merkezi Yayını.

Kırmızı , A. (2016) . *Abdülhamit 'in Valileri (1895-1908)* ,İstanbul: Klasik Yayınları.

Koloğlu, O. (2005). *Cercle D Orient 'den Büyük Kulüp'e*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Kor, Z. T. (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı. Yayınlar Birimi.

Kuneralp, S. (2017). *Yusuf Franko Kusa Paşa And His Kinsmen: A Melkite Family In The Service of The Ottoman Empire*, Editör: Bahattin Öztuncay , Youssouf Bey, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Kuneralp , S. (2021) . *Yusuf Paşa ve Akrabaları : Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Melkit Bir Aile*, YUSUF BEY ,*On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda Pera'nın Yüklü Portreleri* , Ömer. M. Koç Koleksiyonu, Editör: Bahattin Öztuncay, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Kurşun,Z. (1992). *Yol Ayrımında Türk- Arap İlişkileri*, İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayınları.

Lutskiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, (Çev: T. Keskin), İstanbul: Yordam Kitap.

Mac Charty, J. (2010). *The Turk in America The Creation of Endruing Prediuce*, Salt Lake City USA: The University of Utah Press.

Makzume, E. (2019) *Pierre Loti ve Hassan Silüetleri: II.Meşrutiyet Öncesi Portreler, Pierre Loti et les Silhouettes de Hassan: Portraits avant la II. constitution.* , [Sergi kataloğu] , Yayın Evi : Fransız Başkonsolosluğu, Çev: Pierre Gentric vd., İstanbul.

Moujaes, B. F. (2016) . *At The Time Of Emara , Beirut on the Bayou: Alfred Nicola, Louisiana, and the Making of Modern Lebanon* , Author : Raif Shwayri , Publisher : State University of NY Press.

Masters, B . (2013) . *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918, Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, İstanbul :Doğan Kitap.

Meşhur Valiler : 50 Ünlü Vali, Ed. Hayri Orhun, Celal Kasaroğlu vd. İçişleri Bakanlığı ,1969, Ankara.

Matossian ,B. (2016). *Parçalanan Devrim Düşleri, Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Hürriyetten Şiddete*, Çev: Renan Akman, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2008). *Jön Türkler 'in Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, Ş. (2020) . *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları* , İstanbul : Gök kubbe Yayınları.

Nazirian, M. (1999). *The Seventh Day- Adventist Church in Lebanon 1897-1997*, Published by The East Mediterranean Field of Seventh-day Adventists Beirut, Lebanon.

Ölçer, C. (1989). *Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları Metinler, Belgeler*, Cilt :2 İstanbul: Yenilik Basımevi.

- Özkan, A. (2014). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Askeri ve Mülki Bürokraside Tasfiyeler, Askeri ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özçelik, S. (2000). *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztuncay, B. (2017). *The Homecoming Adventure Of Yusuf Bey's Album* , Youssouf Bey, Editör: Bahattin Öztuncay , İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Özyüksel, M. (1988). *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul : Arba Yayınları.
- Pakalın, M. (2009). *Sicill- i Osmani Zeyli Cilt: 19 Teyfik Paşa Zühtü Paşa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reinkowski, M. (2017). *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri,19.Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırılması Bir Araştırması*, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sabuncuzade, L. (2007). *Yıldız Sarayı'nda Bir Papaz*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Salibi, K., S . (1965) . *The Modern History Of Lebanon* , Publisher : New York : Frederick A. Praeger.
- Sarıhan, Zeki (1993), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I, (Açıklamalı Kronoloji)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıyıldız, G. (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914*, Ankara: TTK Basımevi.
- Sezen , T .(2017) . *Osmanlı Yer Adları*, Ankara : T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No : 26.
- Scott , J .B (1972) . *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907* ,London .
- Sırma, İ. S. (2000). *Belgelerle II. Abdülhamit Dönemi*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sorgun, T. (2017). *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Spaglono, J.P. (1977). *France Ottoman Lebanon 1861-1914*, Ithaca Press for The Middle East Centre, St. Antony's College Oxford.

Şerif, A. (1999). *Arnavutluk'ta, Suriye'de, Trablusgarp'ta Tanin*, Haz. M.Ç Börekçi, Ankara: TTK Basımevi

Tanrikut ,A . (1984) . *Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Ankara : Efem Matbaacılık.

Taylor, A. (1984). *Satire and Society in Wilhelmine Germany: Kladderadatsch and Simplicissimus, 1890—1914*, USA: University Press Of Kentucky.

Traboulsi, F. (2012). *A History of Modern Lebanon*, Second Edition, NY: Pluto Press .

Tuncer , H.(2010) . *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)* , İstanbul: Kaynak Yayınları.

Uygun, S. (2017) .*Osmanlı Lübnan'ında Değişim ve İç Çatışma: Maruni Asi Yusuf Bey Kerem (1823-1889)*, Ankara : Gece Kitaplığı.

Ülman, H. (1966) . *1860-1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:211-193 , Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları No:18, Ankara : Sevinç Matbaası.

Waldemier, T. (1897). *Appeal For The Insane On Mount Lebanon*, Founder And Late Superintendent Of Friends Mission On Mount Lebanon , And Ten Years In Abyssinia and Sixteen Years In Syria, London : Headley Brothers.

Watson, S. (1909) . *Medical Officer's Report ,Lebanon Hospital For Insane*, (Founded by T. Waldmeier, 1896) Asfuriyeh , Near Beyrouth Syria, Holland, Zurich, Switzerland : Reports of The London General Committee Founder Medical Superintendent ,Presented Annual Meeting ,May 19th 1909 ,London: 35 Quenn Victoria Street , E.C ,Philadelphia, USA,Utrechh.

YeniAcun, S. (2017). *Osmanlı Suriye'sinde Bitmeyen Mücadele*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Yıldız , T. (2020) . *Dürziler ve Mârûnîler -Geleneğin Hukuku Osmanlının Adaleti* , Yayınevi :Vadi Yayınları.

Yuksel, E. (2019). *Kırım Şehitleri Anısına İnşa Edilen Şüheda Makrebesi Anıtı*, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya 3, (211-220), Editör Dr. Muhammet Mücahit Küçükyılmaz, Ankara : Berikan Yayınevi .

Makaleler

- Akarlı, E. D. (1979). Abdülhamid's İslamic Policy In The Arab Provinces, Türk –Arap İlişkileri Geçmişte, Bugün ve Gelecekte, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 44-60.
- Akpınar, M. (2013). Osmanlı Hariciye Nazırları (1836-1922), *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (35), 173-205.
- Akkor, M. (2019). 1919 Paris Konferansı ve Ermeniler, *Journal Of History School, Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Ekim, 12(XLII), 942-964.
- Atlıoğlu, Y. (2015). Lübnan'da Din ve Siyaset : Dürzi Liderlik Örneği ,*Akademik ORTA DOĞU*, Cilt :9 Sayı:2 ,2015 ,1-25
- Ayar M, Kılıç Y. (2017). Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme Rethinking The Retreat of Plague Epidemics From Ottoman Territories, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies* 17/2, 163-181.
- Aydın, M. (2012) . Tophane Konferansı, Doğu Rumeli'ye Veda, *Tarih Dergisi, Turkish Journal Of History*, (53), 115-174.
- Baktıaya, A. (2006) . 93 Harbi Sırasında İngilizler ve Araplar, *JCS Journal Of Cyprus Studies* , 31,1-20 .
- Baran , A. T. (2007) . İtilaf Devletleri'nin İşgal Politikası İçinde Ermeni Faktörü, *Erzurum Atatürk Üniversitesi II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu Bildiriler*, 21-22 Haziran , Erzurum, 115-126.
- Baran, A . T (2008) . Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi , *BELLETON*, Cilt:72,Sayı: 263, 155-174.
- Bayraktar, H. (2007). Ortadoğu Topraklarında Osmanlı Topraklarında Osmanlı İdaresi Aleyhine Yapılan Yerli ve Yabancı Basın Yayın Faaliyetleri ve Devlet Adamlarının Tutumu, *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara, 679-704.
- Birinci, A. (2000). “Yusuf Franko- Mechûl Bir Karikatür Üstadımız”, *Gül Diken Mizah Kültür Dergisi*, Sayı: 22 ,22-36.
- Bodur , E. (1988). Arap Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Doğuşu (I. Dünya Savaşına Kadar), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , Cilt 0, Sayı 8, 30.06.1988 ,239-251 .

Bostancı, M. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi The Struggle of Ottomans in Hijaz Region During the World War I, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(14), 1-20.

Bozkurt, G. (2002). 1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 369-394.

Chaker, J. (2016). Mule Drivers in Nineteenth-Century Lebanon, From Local Social History Towards Global History, Almanack On-line version ISSN 2236-4633 no. 14 Guarulhos September / Dec. 2016 <https://doi.org/10.1590/2236-463320161403>, 1-25.

Çavdar, N. (2014). Mütareke Döneminin İlk Aylarında Ekmek Meselesi, *Belleten*, (78) (281), Nisan, Ayıbasım, 287-314.

Çeviker, T. (2004). “Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 122, Şubat 2004, 72-77.

Çoşkun, B, Lordoğlu C. (2019). Transforming Domestic Space: Arapoğlu Mansion, a Single-Family House In Pera Konut Mekânında Değişim ve Beyoğlu'nun Tek Aile Konutları: Arapoğlu Evi Örneği, *Mediterranean Journal of Humanities*, 185-196, DOI: 10.13114/MJH.2019.484, mjh.akdeniz.edu.tr IX/2.

Demirel, F. (2002). Osmanlı Devleti'nde Tuz Gelirlerinin Duyunu Umûmiye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçakçılığı, *İÜ. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (1), 147-157.

Demir, T. (2014). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler Yıl: 2014/1-2, Cilt: 13, Sayı: 25-26.

Ekinci, E. B. (1998). Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi, *Amme idaresi Dergisi*, (31) (3), 17-35.

Ekici, Y. (2020). Osmanlı Yönetiminden Fransız Manda İdaresine Kadar Lübnan'da Dürzi-Marunî Mücadelesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 30, Sayı 2, 555 – 565.

Elias, L.S. (2018). Alien Passengers: Syrians Aboard The Titanic, *The Jerusalem Quarterly* 52, 51-67.

Erdoğan, A. T. (2008). *Osmanlılığın Evimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici) Kimliğinden Millet Yaratma Projesine, Alepenler (Alepin): Latin Kilisesi içindeki Arnavut veya Bulgarlar Gibi Bir Topluluk, Doğu – Batı Düşünce Dergisi*, II. Meşrutiyet (100.Yıl) Cilt: 1, 19-46.

Fleischmann, E. (2006). Evangelization Or Education American Protestant Missionaries The American Board And The Girls And Women of Syria (1830-1910), *Studies in Christian Mission*, (3), 263-280., DOI: https://doi.org/10.1163/9789047411406_014 .

Gutman, D. (2016). Travel Documents, Mobility Control And The Ottoman State In An Age of Global Migration, 1880–1915, *Journal of the Ottoman And Turkish Studies Association*, (3)(2),347-368. Published By:Indiana University Press <https://doi.org/10.2979/jottturstuass.3.2.08>

Genç ve Bozkurt, M. (2010). Osmanlı’dan Brezilya ve Arjantin’e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915), *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, (28), (1), 71-103.

Gökbilgin, T. (1951) . “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler” *Belleten*, Cilt 10 Sayı.40, 641-703.

Gümüşsoy, E . (2008) . “1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı : 6 , 67-85

GÜNAY, S .(1995). “II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Cebel-i Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt :17,Sayı :28, 85-108.

Hanssen, J. (2011). "Malhamé—Malfamé: Levantine Elites And Transemperial Networks On The Eve Of The Young Turk Revolution, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. (43), (1), doi:10.1017/S0020743810001182 ,25-48.

Hauser, J. (2016). From Transformation To Negotiation: A Female Mission in a “City of Schools”, *Journal of World History*, (27), (3) University of Hawaii Press, 473-496, 10.1353/jwh.2016.0117

İbar, G. (2018). Baba Tahir’in Kural Tanımaz Dergisi Ma’lûmât, *Atlas Tarih Dergisi*, 66.

İlter, E. (2001). Ermeni İstekleri Karşısında Mili Teşekküllerin Tutumu (1919-1922), *AÜ. İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 302-303.

Karpat, K. (1985). The Ottoman Emigration To America,1860-1914, *International Journal of Middle East Studies* ,(17)(2), 175-209, Published By: Cambridge University Press, *International Journal of Middle East Studies* , Volume 17 , Issue 2 , May 1985 , pp. 175- 209 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020743800028993>.

Karataşer, B. (2013). Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (3) (2), 97-114.

Karataşer, B. (2017). II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme, The Journal Of Academic Social Science Studies, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7041>Number: 57, 423-434.

Keleş, E. , Ercoşkun, T. (2014). Stratford Canning'in kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ve İstanbul'daki üç isyan (1807-1809), Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 33, Sayı 56, 265 -318.

Khater, A. F. (1996). House To Goddess of The House: Gender, Class And Silk In 19th-Century Mount Lebanon, *International Journal of Middle East Studies*, (28) (3),325-348.

Korkmaz, E. (2011) . Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı: 19-20.

Kütükoğlu, M. (1979). İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı, *Tarih Dergisi*, (32),495-558.

Mazlum, D. (2016). Dokunaklı Bir Savaş Anıtı: Belgrad Ormanı'ndaki Şüheda Makrebesi, Mimarist Dergisi,86-90.

Nora, S. (1994). The Camondos And Their İmprint On 19th Century İstanbul, *International Journal of Middle East Studies*, (26) (4) ,663-675.

Ortaylı, İ. (1984). 19.Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 89-113.

Öğreten, A. (2007). İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumun Tavrı, 38.İCANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Bildiriler, 10-15.09.2007, Ankara),2277-2300.

Öncü, A.S. (2013). Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Meclis-i Mebûsân'daki Müzakereleri, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 49, Erzurum ,261-269.

Özdiş, H. (2015). Osmanlı Mizah Basının İntihalle İmtihani: Punch Or The London Charivari'den “Adaptasyonlar”, *Kebikeç Dergisi* (39),423-442.

Özdemir, M. (2008). Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansıması, ÇTTAD, VII/16-17,203-226.

Reyhan, C. (2006) . Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi* , 171-181.

Saylan, K. (2015). Hüseyin Rıza Paşa'nın Layihasına Göre Suriye Lübnan Bölgesinin Sorunları ve Çözüm Önerileri, AÜ, *Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi (TAED)* Sayı: 54 Erzurum ,537-560.

Shorrock, W. I. (1972). The French Presence in Syria And Lebanon Before The First World War, 1900-1914, *The Historian*, Vol. 34, No. 2 ,293-303.

Soy , B . (2004). Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e kadar , *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* ,Cilt: 0 ,Sayı: 30 ,ISSN: 1301-0549 , 173 - 202

Sönmez, A. (2007). Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü, *Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:11,163-173.

Syrett, E.F. (2001). The Making Of an Ottoman Port, *The Journal Of Transport History*, 22/1, Volume: 22 Issue: 1, Issue Published: March 1, ,<https://doi.org/10.7227/TJTH.22.1.3>, Page(s): 23-46.

Şahin, E. (2017). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Osmanlı'da Mizah Basını, *DÜSOBED, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl :7 Sayı :2, 20-43.

Şahin, M.(2015). Cumhuriyet'in Temelinin Atılması Yolunda Atatürk'ün Mondros Mütarekesi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences* Sayı/Number 55, 213-237.

Şahin, F. K. (2019). Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Askeri Sansürün Kaldırılması Meselesi, *Mondros Mütarekesi'nin 100.Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim 2018 / Kahramanmaraş, Cilt 2, Ankara,819-882.

Uğuz, S. (2021). Karataban (Pebrine) ve Baygınlık (Flacherie) Salgınlarının Osmanlı İpek Böcekçiliğine Etkileri. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 31-47.

Uyar, M. (2019). Sanders Askeri Yardım Misyonu, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (15)(30), 29-84.

Yurtoğlu, N. (2016). Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı :93 ,47-104.

Wagstaff , J.M. (1986). A Note on Some Nineteenth- Century Population Statistics For Lebanon, British Society for Middle Eastern Studies. Bulletin, 13:1, 27-35, DOI: 10.1080/13530198608705425 To link to this article: <http://dx.doi.org/10.1080/13530198608705425>

Wendy, B. (1966). The World Of Yusuf Bey, Horizon, Vol: VIII, No:3, Summer , 24-31

Womack, D. F. (2012). Lubnani, Libanais, Lebanese: Missionary Education, Language Policy And Identity Formation in Modern Lebanon, Studies In World Christianity (18), (1), DOI: 10.3366/swc.2012.0003, 4-20.

Yazıcı, H. (1998) Bir Arap Milliyetçisi Reşid Selimel Huri, Hayatı ve Şiiri (1887-1984), İÜ. Edebiyat Fakültesi, Şarkiyat Mecmuası, Sayı: 8,167-180.

Yarç, G. (2014) Ermeni Komitelerinin Silahlandırılması ve Finansmanı, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 60, 1-32.

Yıldıztaş, M. (2015) . KARA BİR GÜN, Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 245.

Zengin, E. (2019). Paris Barış (Paylaşım) Konferansı'nda Ermeni Taleplerine Karşı Vilayeti Şarkiyet'den Protestolar, Türk Dünyası Araştırmaları TDA, (123) (143) ,369-390.

Ansiklopedi Maddesi

Ateş, A. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Kusay b. Kılâb mad., Cilt: 26 ,ss.460-461), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Azmi S, (1989). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Akabe Meselesi mad., Cilt: 2, ss.211-212), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K (1989). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Hariciye Nâzırı ve Son Osmanlı Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa mad.), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 2, ss.139-140.

Demir, T. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*, Mütareke Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu, Cilt :14, ss.501-512.

Hartmann, M. (1997). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Matbuat mad, Cilt: VII, ss.362-367), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karpat, K. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Câliye mad.Cilt :7,ss.34-38), İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kodaman, B. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Âşiret Mekteb-i Hûmayunu mad., Cilt: 4, ss.9-11) , İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, M . (2016) . *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cebeliâmil mad. Gözden geçirilmiş 2. basım EK-1. cildinde, ss. 251-252), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sinanoğlu, M. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Melkâiyye mad. Cilt: 29, ss.84-85) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Taşpınar, İ. (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Mârûniler. Mad., Cilt: 28, ss. 71-72), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uçman, A.(2003) . Ma'lûmât Dergisi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ma'lûmât mad. Cilt :27 ,ss.542-543) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Raporlar

Özkan , S. H. (2020) ,XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Cebeli Lübnan ve Çevresinden Amerika Birleşik Devletleri'ne Yapılan Göçler ve Amerika'daki Lübnan Diasporası (1861-1915), Proje No: SBA-2019-3563, Normal Araştırma , Sonuç Raporu , İstanbul : Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi, Erişim Adresi: file:///C:/Users/pc/Downloads/Sonu%C3%A7%20Raporu_SBA_2019_3563.pdf Erişim Tarihi :11.07.2021)

İnternet Kaynakları

Dedeoğlu , E. (2021, Nisan 18). Bir Osmanlı Bürokratının Karikatürleri, Cumhuriyet, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bir-osmanli-burokratinin-karikaturleri-1828751> , (Erişim Tarihi:18.04.2021).

<https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6199p06t;brand=ucpress> (Erişim Tarihi:17.01.2021).

<https://www.stgeorgehospital.org/aboutus#history> (Er.Tar.13.09.2020).

<http://lapsite.org/lebanon-hospital-for-mental-diseases/> (Er. Tar. 21.10.2020).

<https://lcivelekoglu.blogspot.com/2018/02/beyoglu-balo-sokak-no16da-hermesin.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).

[http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/\\$\\$AllDocs/1915-12-16-DK-001](http://www.armenocide.net/armenocide/armgende.nsf/$$AllDocs/1915-12-16-DK-001)
1915-12-16-DK-001da de en The Minister In Constantinople (Carl Ellis Wandel) to The
Foreign Minister (Erik Scavenius) (Erişim Tarihi:01.09.2019).

<https://yusuffranko.ku.edu.tr/tr/kralin-adamlari> (Er.Tar.06.05.2020).

(www.tureng.com) (Er .Tar. 03.09.2020).

Marie Anne Marandet-Legoux, www.geneanet.org (Er. Tar: 02.09.2018).

<https://library.brown.edu/cds/mjp/pdf/GibbonsBeerbohm.pdf> , Tom Gibbons Max Beerbohm
And The Shape of Things to Come (Er. Tar. 10.05.2018).

(<https://www.tobb.org.tr/DisTicaretMudurlugu/Sayfalar/mense.html> Erişim Tarihi:
15.01.2020).

<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/grelot1897> (20.07.2020 tarihinde erişilmiştir).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_Grelot_-_28_mars_1897.jpg (20.07.2020
tarihinde erişilmiştir).

[https://punch.photoshelter.com/gallery-image/Ottoman-Empire-
Cartoons/G0000xii4XpEpM0Q/I0000EozU1GYnr74](https://punch.photoshelter.com/gallery-image/Ottoman-Empire-Cartoons/G0000xii4XpEpM0Q/I0000EozU1GYnr74) , (20.07.2020 tarihinde erişilmiştir).

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?Issued=24674> (23.07.2020
tarihinde erişim sağlanmıştır.)

[https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/25878#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xyw
h=-962%2C0%2C4359%2C3177](https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/25878#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-962%2C0%2C4359%2C3177)(Er. Tar 21.08.2020).

[https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/23661#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xyw
h=-1251%2C-84%2C5000%2C3645](https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/23661#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-1251%2C-84%2C5000%2C3645) (Er. Tar 21.08.2020).

Jacques Ghazir, Haddad, t.y, Erişim Adresi:

[https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/2008/ns_lit_doc_20080622_haddad_en.ht
ml](https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/2008/ns_lit_doc_20080622_haddad_en.html) 20.01.2021).

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23210> (Erişim Tarihi:04.04.2021).

<https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/16421#?c=0&m=0&s=0&cv=0>
(Erişim Tarihi : 13.07.2021).

<https://istanbultarihi.ist/51-kara-bir-gun> (Erişim Tarihi :13.10.2021).

E- EKLER



EK -1 Yusuf Franko Kusa ⁵²



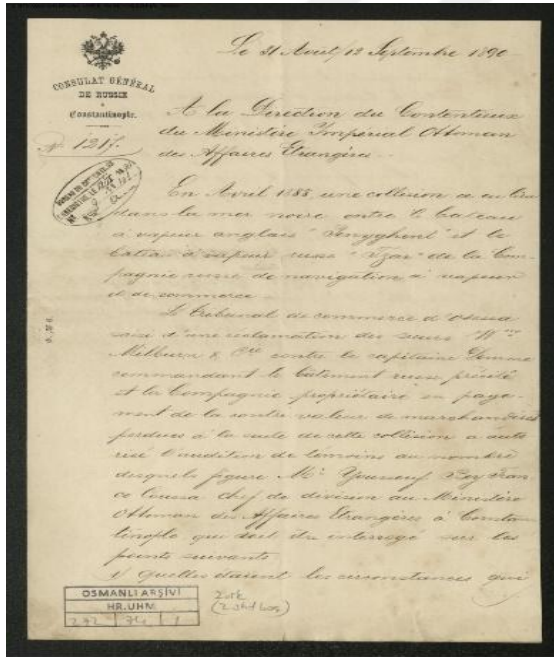
EK- 2 Yusuf Franko Kusa ⁵³

⁵² (Öztuncay ,2017, s. 5)

⁵³(Duhani, 1990, s. 33)



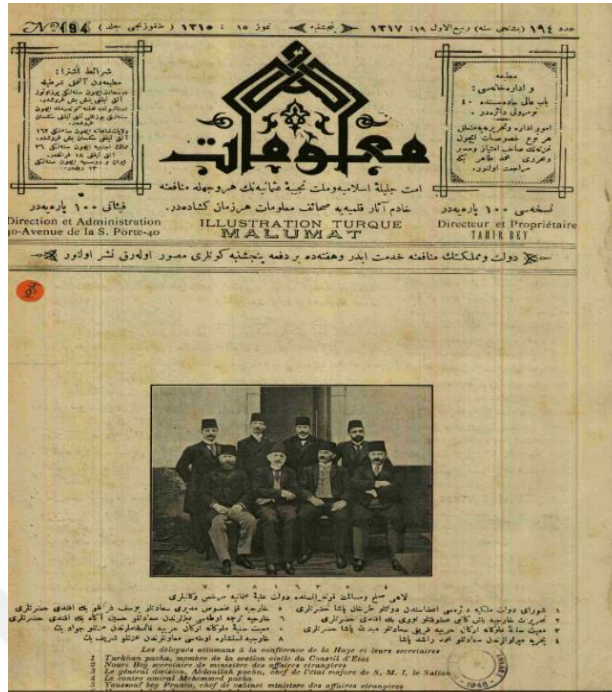
EK- 3 Cercle D 'Orient Üyeleri Hassan Karikatürü⁵⁴



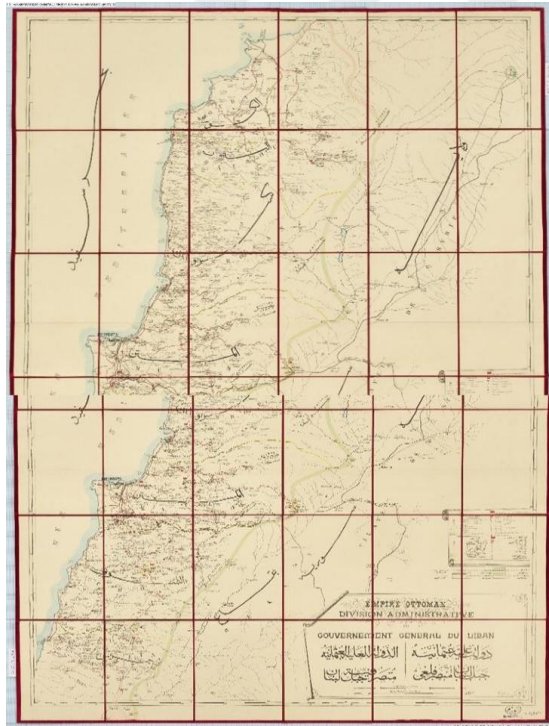
TR UEM 00272.00074.001

EK- 4 BOA. HRUHM Dosya 272 Gömlek 74 İngiliz Pengyhet ve Rus gemisi Tzar'ın çarpışması yüzünden hadise hakkında Yusuf Franko Kusa'nın şahitliğine başvurulması talebi hakkında

⁵⁴Osmanlı Bürokrasi Dünyası Soldan Dördüncü Franko Paşa (Kussa yazıyor) Naum Paşa Nuri Bey, Noradunkyan ve Cusser. İskambil Oynayanlar İsmail Cenani ve Adil Bey (Koloğlu ,2005,s.54-55)

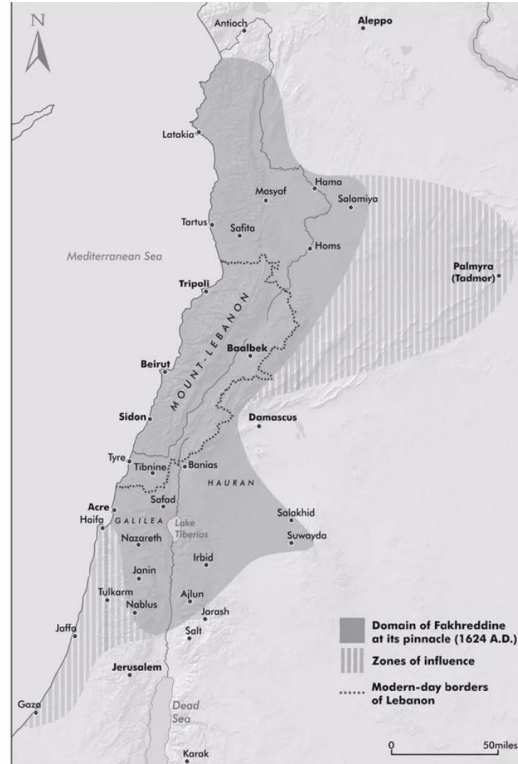


EK -5 Ma'lûmât Dergisi 28 Temmuz 1899, Cilt: 9 Sayı :194 Lahey Sulh Konferansına Katılan Osmanlı Heyeti ⁵⁵

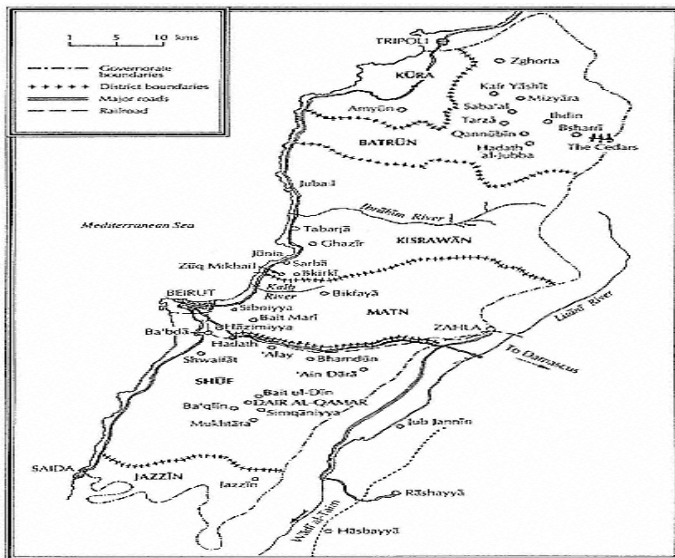


⁵⁵ <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=24674> (23.07.2020 tarihinde erişim sağlanmıştır)

EK -- 6 Harita-1 Cebel-i Lübnan, bağlı vilayet, kaza ve köyleri BOA.Hrt.h2599 Kütüphane
Demirbaş No :605



EK- 7 Fahreddin Maan (1590- 1633) döneminde Lübnan Harita -2 ⁵⁶



EK 8 Cebeli Lübnan Çifte Kaymakamlık Dönemi Harita 3 ⁵⁷

⁵⁶ (Moujaes,2016,s.5)



EK- 9 Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı Harita 4⁵⁸

⁵⁷ (Akarlı , 1993,s.34)

⁵⁸ (Troubulsi,2012,s.43)

EK 10

Tablo 1 -Cebel-i Lübnan’da Faaliyet Gösteren Fransız Misyoner Okulları ⁵⁹

Açıldığı Tarih	Okulun Bulunduğu Yer	Okulun Adı ve Bağlı Olduğu Cemiyet	Okul Türü ve Süresi	Okul İdarecisi	Öğrenci Sayısı		Ruhsat ve Teftişe Ait Bilgiler
					K	E	
1889	Kefri Deyban Mezraası	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti Maryamat Rahibeleri	İptidai ve Rüşdi Gündüz/ Gece	İdareci Mari Madlen, Rahibe Meryem	70		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1835	Ayn – Tûr Köyü	Fransız Medresesi Lazarit Rahipleri	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Sorumlu Francis Lorva			Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1838	Zûk-ı Mikail Köyü	Yetimhane ve okul Charité Rahibeleri	Gündüzlü	Charité Rahibeleri			Ruhsatı olup olmadığı bilinmiyor
1902	Cünye Kasabası	Okul Fréres Cemiyetine bağlı	İptidai Gündüzlü	Frérler			Ruhsat alıp almadığı belli değildir. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1903	Amşit Köyü	Okul Fréres Cemiyetine bağlı	İptidai				Ruhsat alıp almadığı belli değildir. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1887	Cinil Kasabası	Fransız Okulu Jésuite		Jésuite Rahibeleri			Ruhsat alıp almadığı belli değildir. 129.madde uygulanamıyor, teftiş

⁵⁹ (Mutlu,2020, s.204-207)

		Rahibeleri					edilmiyor
1855	Uzeyr Kasabası	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai Gündüzlü	Jésuite Cemiyeti idare ediyor	100	100	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1893	Hamana Köyü	Fransız Okulu Bon Naşör Rahibeler Cemiyeti	İptidai Gündüzlü/Gece	Müdüre Ste Marie Matildi	80		1893 yılında ruhsat almıştır. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1889	Hamana Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai Gündüzlü	Müdür Papaz Şarl Dibanos	120		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1874	Hamana Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai Gündüzlü	Müdür Papaz Şarl Dibanos		5	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1882	Şiveyr Köyünde 2 okul bulunmaktadır.	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Rahibe Beylince		120	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
		Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Rahibe Malyane	100		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1893	Hanşare Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Rahibe Beylince	80		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1893	Babedât Köyü	Capucin Rahiplerine bağlı Fransız	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Antonie Marie		40	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor

		Okulu					
1833	Bekazy Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Şetran		115	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1853	Bekazy Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz	Müdür Şetran	70		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1874	Sâkiyetü'l Misk Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti		Müdür Şetran	90		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1902	Sâkiyetü'l Misk Köyü	Fransız Okulu Ste. Camil Rahibeleri Cemiyeti		Müdür Olifyane	70		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1901	Şiyah Köyü	Fransız Okulu Jésuite Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz/Gece	Müdür Rahip Michel		150	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1902	Miskenta Köyü	Fransız Okulu Frères Rahipleri Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz/Gece	Müdür Rahip Lusin		40	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1904	Hades Köyü	Fransız Okulu Frères Rahipleri Cemiyeti	İptidai ve Rüşdi Gündüz/Gece	Müdür Rahip Lusin		80	Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor, teftiş edilmiyor
1861	Hades Köyü	Fransız Okulu Lazariste Rahibeleri	İptidai Gündüzlü		40		Ruhsatı yoktur. 129.madde uygulanamıyor,

		Cemiyeti					teftiş edilmiyor
--	--	----------	--	--	--	--	------------------

EK- 11**Tablo 2 Cebel-i Lübnan'da Faaliyet Gösteren İngiliz Misyoner Okulları⁶⁰**

Okulun Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih	Okulun Adı	Okul Türü	Okul Müdürü	Öğrenci Sayısı		Ruhsat ve Teftiş Ait Bilgiler
					K	E	
Keyfun Köyü	1307	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Bayan Julian Williams	12	10	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Tebâter Köyü	1315	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Mss. Thomson ve Emily Ansalby	30		Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Şaron Köyü	1316	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Mss. Kil ve Selim Ağuri		65	Ruhsatı yok. Teftiş Edilemiyor 129 . Madde uygulanamıyor
Feridos Köyü	1901	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Miss. Thomson	60		Ruhsatı olup olmadığı belli değil 129. Madde uygulanamıyor
Baruk Köyü	1904	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Mister Mott, Miss Thomson	40		Ruhsatı olup olmadığı belli değil 129. Madde uygulanamıyor
Betlun Köyü	1899	İngiliz Okulu	İptidai	Belli değil			Ruhsatı olup

⁶⁰ (Mutlu ,2020, s.270-271)

			Gündüzlü		65	olmadığı belli değil . 129 . Madde uygulanamıyor
--	--	--	----------	--	----	---

Okulun Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih	Okulun Adı	Okul Türü	Okul Müdürü	Öğrenci Sayısı		Ruhsat ve Teftişe Ait Bilgiler
					K	E	
Şuyfât Kasabası	1886	İngiliz Okulu	İptidai Gündüzlü	Müdür Tanyos Esad	50	100	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Ayn-ı Dâre Köyü	1900	İngiliz Friends Cemiyeti Okulu	İptidai Gündüzlü	Friends Cemiyeti		70	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Re'sûl Metn Köyü	1889	İngiliz Friends Cemiyetine ait 2 okul vardır	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Danyal Olife	100	200	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Hamana Köyü	1897	İngiliz Friends Cemiyeti Okulu	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Danyal Olife		100	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Karnayel Köyü	1901	İngiliz Friends Cemiyeti Okulu	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Danyal Olife		120	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Arasun Köyü	1891	İngiliz Friends Cemiyeti Okulu	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Danyal Olife		55	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Saliha Köyü	1886	İngiliz Friends	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten		80	Ruhsatı yok. Teftiş

		Cemiyeti Okulu		Danyal Olife			edilemiyor
Angelyas Köyü	1900	İngiliz Friends Cemiyetine ait 2 Okul vardır	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Danyal Olife	20		Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Cedide Köyü					10	7	
					40	10	
Brommana Köyü	1873	İngiliz Friends Cemiyetine ait 6 Okul vardır	İptidai Gündüzlü	Aynı cemiyetten Hoca Şems		40	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
Brommana Köyü			Rüşdi	Müdire Lesly	50		
Ayn'ü Selam Mahallesinde 3 okul bulunmaktadır			İptidai Gündüzlü	Müdire Stefani	60		
Beyt-i Meri Köyünde 2 okul bulunmaktadır			İptidai Gündüzlü	Müdire Stefani		60	
			İptidai Gündüzlü	Müdür Doktor Tanyos Mins		70	
					60		
Rumiye Köyü	1898	İngiliz Friends Cemiyeti	İptidai Gündüzlü	Müdür Doktor Tanyos Mins		40	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor
İbadiye Köyü	1873	İngiliz Friends Cemiyetin	İptidai Gündüzlü	Müdür Hoca Clarke		150	Ruhsatı yok. Teftiş edilemiyor

EK - 12

Tablo 3 Cebel-i Lübnan'da Faaliyet Gösteren Amerikan Misyonerlerine Ait Okullar⁶¹

Açıldığı Tarih	Okulun Bulunduğu Yer	Okulun Adı ve Bağlı Olduğu Cemiyet	Okul Türü ve Süresi	Okul İdarecisi	Öğrenci Sayısı		Ruhsat Ve Teftişe Ait Bilgiler
					K	E	
1855	Ed Dülgame Mahallesi Dayrül Kamer-	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Yetkili Berl Müdür Doltel	240		Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1262	Dürzî Mahallesi , Aliye Köyü 2 okul bulunmaktadır	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Müdürü bilinmiyor		202	Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
					50		
1865	Hristiyan Mahallesi, Ayn Anüb Köyü 2 okul vardır.	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Müdürü Harden ve Doltel		50	Ruhsatı olup olmadığı belli değil Madde 129 uygulanmıyor
1870	Şüyfât (2 Okul vardır) Kasabası	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Müdürü Harden ve Doltel		62	Ruhsatı olup olmadığı belli değil Madde 129 uygulanmıyor
					30		
1888	Miyevmiye Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Mr. George Ford		50	Ruhsatı meçhul Madde 129 uygulanmıyor
1885	Sılça Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sayda misyoner cemiyeti	60		Ruhsatı meçhul Madde 129 uygulanmıyor
1901	Mazuşe Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Bilinmiyor	60		Ruhsatı meçhul Madde 129 uygulanmıyor

⁶¹(Mutlu,2020, s.342-343)

1904	1-Gazur Köyü 2- Rum Köyü 3- Cezzin Kasabası	Amerikan Okulu	İptidai (2) İptidai (3) İptidai (5) Gündüz	William Eddy	25		Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
						42	
Açıldığı Tarih	Okulun Bulunduğu Yer	Okulun Adı ve Bağlı Olduğu Cemiyet	Okul Türü ve Süresi	Okul İdarecisi	Öğrenci Sayısı		Ruhsat ve Teftişe Ait Bilgiler
					K	E	
1313	Reşmiya Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sorumlu Bode Müdür Harden	31		Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1872	Mecid-i Lûna Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sorumlu Samuel Jessup ve ortakları	50		Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1872	El bedye Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sorumlu Samuel Jessup ve ortakları	50		Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1883	Baaklin Köyünde 2 okul vardır	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz – Gece	Sorumlu Samuel Jessup ve ortakları	80	80	Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1864	Ayn Zahalta Köyü	Amerikan Okulu	İptidai	Kalhon ve Bird		30	Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1845	Sûkûl Garb mevkii	Amerikan Okulu	İptidai	Mr .Haron		160	Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1841	Abeyh Köyü	Amerikan Okulu	İptidai (3) Gündüz	Sorumlu Cornelius Van Dyek, Müdür Mr.Harden	140		Ruhsatsız Madde 129 uygulanmıyor
1855	Şüyfat Kasabası Hristiyan Mahallesi	Amerikan Okulu	İptidai (3) Gündüz	Sorumlu Jessup ve Doltel	35	60	Ruhsatı olup olmadığı belli değildir Madde 129 uygulanmıyor
1868	Zahle , Seyyidü'n Necat mahallesi ve	Amerikan Okulu	İptidai (3) Gündüz	Sorumlu Jessup ve		35	Ruhsatı olup olmadığı belli değildir Madde 129

	Meh'ül Mahallesi	Amerikan Okulu	İptidai (3) Gündüz	Doltel		55	uygulanmıyor
1 Ekim 1317	Batram Köyü	Amerikan Okulu	İptidai (3) Gündüz	Sorumlu Jessup ve Doltel	5	30	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
1 Ekim 1319	Beşmezin Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sorumlu Jessup ve Doltel		30	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
18 Ekim 1320	Anfe Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Sorumlu Jessup ve Doltel	38	30	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
1880	Azor Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	William Bilss	15	30	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
1903	Kermes Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz/Gece		40		Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
1899	1-Şiveyr Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz/Gece	W. Edge Judge		102	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
	2- Aynü's Senedyâne Köyü	Amerikan Okulu	Gündüz	Müdürü tespit edilememiştir.		50	
	3-Şiveyr Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz/Gece	Müdürü tespit edilememiştir.	30		Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor
	4-Betgrin Köyü	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Müdürü tespit edilememiştir.		25	
	5-Aynü'l Kabu mevkii	Amerikan Okulu	İptidai Gündüz	Amerikan Misyonerleri Cemiyeti William Eddy		25	Ruhsatı Yok Madde 129 uygulanmıyor



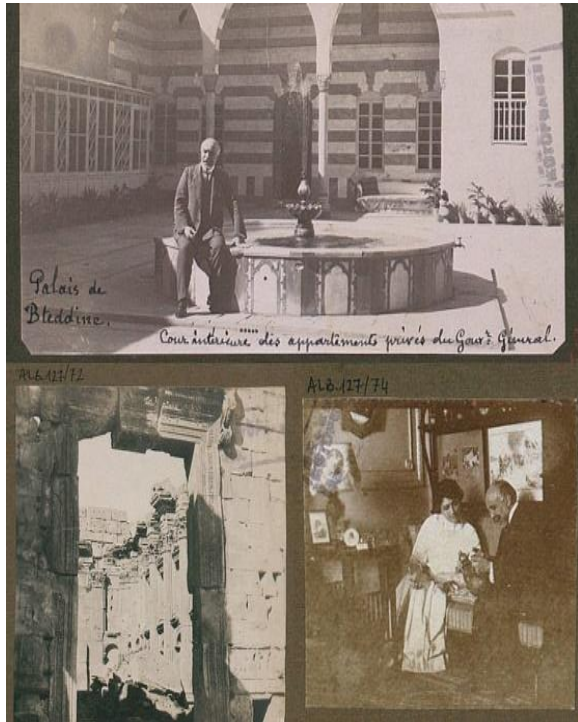
EK-13 Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Yusuf Paşa (1907-1912) ⁶²



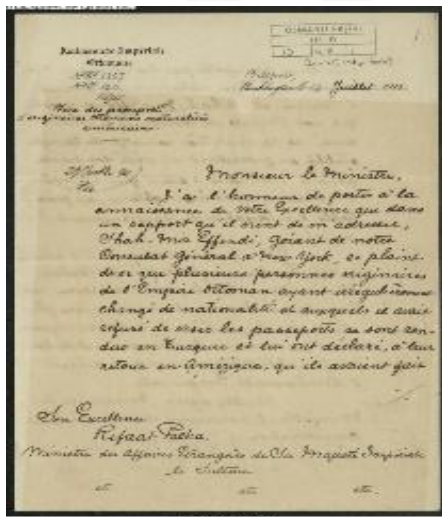
EK- 14 Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı Beytüddin mevkiindeki Hükümet Konağı ve Meydan ⁶³

⁶²Kaynak [https://www.karikaturculerdernegi.com/onculerimiz/yusuf-franko-kusa-pasa/\(Er.Tar.15.12.2020\)](https://www.karikaturculerdernegi.com/onculerimiz/yusuf-franko-kusa-pasa/(Er.Tar.15.12.2020))

⁶³<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90773---0006.jpg> (Erişim Tarihi : 14.12.2020)



Ek – 15 Yusuf Franko ve Eşi Lucie Caporal ⁶⁴



Ek- 16 BOA .HR. ID. 15/ 47 Bounes Aires konsolosunun Güney Amerika'dan kendi ülkelerine dönecek olan Lübnanlılara pasaport verilmesi için Marsilya konsolosuna yazdığı mektup

⁶⁴İBB Atatürk Kitaplığı Fotoğraf Arşivi, ALB 127/72-74

Form 500

CERTIFICATE OF ADMISSION OF ALIEN

Department of Commerce and Labor
IMMIGRATION SERVICE
Ellis Island, N. Y. Jan. 11, 1912

35298-3

Mr. Bernard M. Sheridan,
Supt of Schools,
Lawrence, Mass.

I HEREBY CERTIFY that the following is a correct record and statement of facts relative to the admission to the United States of the alien named below:

(1) S.E. Philadelphia Line, Amer

(2) Date arrival, Dec. 21, 1910 Manifest No., S-23 (Since,

(3) Port at which admitted,

(4) Name, Akel Layla age, 16 sex, f

(5) Married, no occupation, servant able to read and write, YES

(6) Native of Turkey (Country of birth), Syrian

(7) Last permanent residence,

(8) Destination, Lawrence, Mass

(9) By whom passage paid, money brought, \$

(10) Whether in U. S. before, where, where,

(11) To whom going, mother condition of health,

(12) Height, complexion, color of hair,

(13) Color of eyes, identification marks,

(14) Place of birth, examined by Inspector

(15) How admitted, accompanied by

(16) Remarks:

Cons in Ward 2 of Jan 12

(Signature) *James H. Hall*
(Official title) Acting Commissioner

EK- 17 Leyla Akel'in Amerika'daki Göçmen Kaydı ⁶⁵ (Er. Tar.15.04.2018)

TELEGRAMME

دولت عالی عثمانیه

12-19-1912

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

لبنان

Requérant	Requérant	Requérant	Requérant
Nom	Nom	Nom	Nom
Prénoms	Prénoms	Prénoms	Prénoms
Profession	Profession	Profession	Profession
Adresse	Adresse	Adresse	Adresse
Objet	Objet	Objet	Objet

De Beirut

N° 921/38

Date 19

Vale 3

Grand Pagne

Alliance Libanaise Egypte poste
grande confiance générale dans votre
grand ministère attend impatiemment
occasion des réformes générales notamment
ports maritimes et plaines cultivables
seul moyen d'assurer prospérité rurale
créer ressources et assurer tranquillité

İskender Amoun
Président Alliance
Libanaise Egypte

HR.SYS 921/38

HR.SYS.00921

EK -18 BOA .HRSYS. 921/38 Mısır "Alliance Libanaise" Cemiyeti Reisi İskender Amoun'un Lübnan'da asayişin sağlanması ve göçü durdurmanın tek çaresinin liman ve tarım arazilerinin ıslahının sağlanmasına dair görüşlerini bildirdiği telgrafı

⁶⁵United States Department of Commerce And Labor And Immigration Service, "Layla Akel Immigration Record," Moise A. Khayrallah Center for Lebanese Diaspora Studies Archive, Accessed April 15, 2018, <http://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/23079>. (Erişim tarihi: 16 Nisan 2018)

VOL. XII NO. 1269
SUBSCRIPTION
 In the United States, Canada
 and Mexico
PER ANNUM \$5
 In Canada & Foreign Countries \$6
 Entered as Second Class matter at
 The U. S. Post Office
NAJEEB M. DIAB,
 Proprietor and Editor
 92 Washington Street,
 New York City
 Telephone 4-2222
 Second Class Postage Paid
 New York, September 16, 1910

مِرَاةُ الْغَرْبِ

MIRAT-UL-GHARB
 Published Three Times a Week
 جريدة ميراث الغرب ثلاثية الأسبوعية

العدد ١٢٦٩ - ١٣٦٩
 في الولايات المتحدة الأمريكية
 من قبل نايجيب م. دياب
 ٩٢ شارع واشنطن
 نيويورك
 ١٩١٠
 ١٦ أيلول ١٣٦٩

ملك تقع الحرب
بين تركيا واليونان
 وقد تم إعلان الحرب بين تركيا واليونان في ١٩١٠. وقد تم إعلان الحرب بين تركيا واليونان في ١٩١٠. وقد تم إعلان الحرب بين تركيا واليونان في ١٩١٠.

السكاير الانسانية

Yak Shamsi and Co.
 92 Broadway
 New York
 Telephone 8221

معوشي اخوان
Moshy Brothers
 48 West 4th Street
 New York City

مستحب جميع انواع الارش ليس باليرن وفيات وحاكتات
MAMARY BROTHERS

السكاير الانسانية

Yak Shamsi and Co.
 92 Broadway
 New York
 Telephone 8221

معوشي اخوان
Moshy Brothers
 48 West 4th Street
 New York City

EK – 19 Mira’at al Garb Gazetesi 1912, Sayı :12 no :1269⁶⁶

SYRIAN MERCHANT ARRESTED
Two Serious Charges are Made Against Josh Simon.
Josh Simon, a Syrian merchant on Front street, was arrested early yesterday afternoon by Deputy Sheriff W. H. Howe on warrants charging him with obtaining goods under false pretense and assault upon James Brown, a Frenchman. He gave bond for his appearance for trial before Justice Harris at 10 o'clock tomorrow morning.
It will be recalled that a day or two ago Simon had Brown arrested on the charge of larceny, by trick, claiming that he ordered a suit of clothes sent to him for examination and failed to pay for them. Brown had pawned the clothes for \$2, having had an urgent need for that amount of money. Simon got the pawn ticket, paid the amount Brown borrowed and secured the clothes. Pending trial Brown spent one night in jail in default of bond. When the case was called before Justice Bornemann Simon swore that he could not make out a case, and the action was dismissed at the cost of the prosecutor.
It is charged against Simon that he threatened the Frenchman and made him give up another suit of clothes to pay the costs in the case. The warrant for obtaining goods under false pretense is on the ground that Simon had no right to secure the clothes from the pawn shop as it is stated that Brown ran an account with Simon and the suit of clothes and hat in question were purchased by Brown, who paid \$5 down on them. \$-15-1909 S

EK -20 Kuzey Carolina Gazetesi 8-15-1909, Çıkan Suriyeli Tüccar Tutuklandı Haberi ⁶⁷

⁶⁶<https://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/16421#?c=0&m=0&s=0&cv=0> (Erişim Tarihi : 13.07.2021)

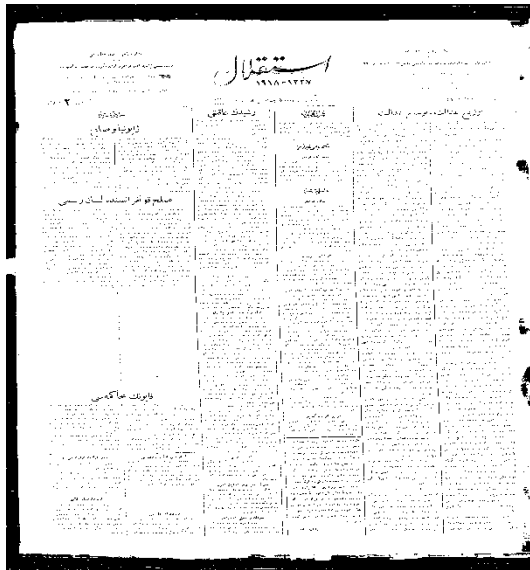
⁶⁷<http://lebanesestudies.omeka.chass.ncsu.edu/items/show/1046> (Erişim Tarihi:21.08.2020)



EK- 21 Vakıf Gazetesi 9 Ocak 1919 Nr.345 Posta Nazırı Yusuf Paşa'nın Posta İşleri Adlı Demeci



Ek -22 Alemdâr Gazetesi 30 Ocak 1919 Telefon Grevi Bitti

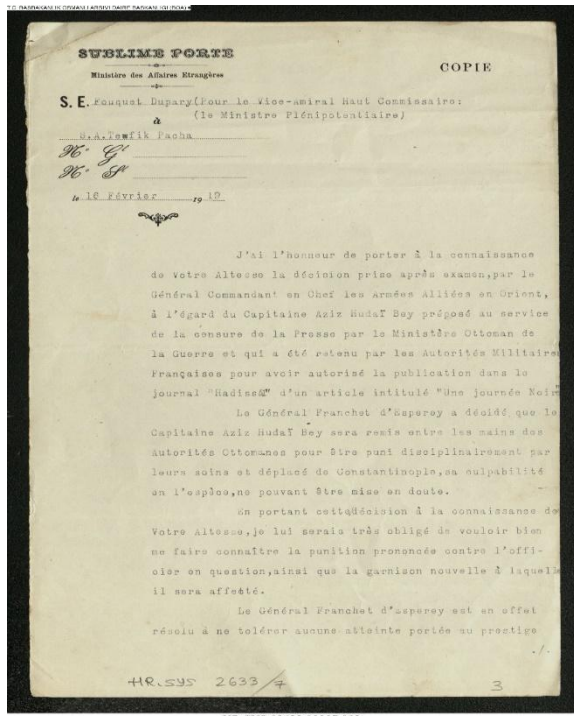


EK- 23 İstiklal Gazetesi Sayı :48 Posta – Telgraf Nezareti’nde pul koleksiyonunun nasıl çalındığına dair haber



EK 24 Kara Bir Gün , Hâdisat Gazetesi 9 Şubat 1335⁶⁸

⁶⁸ <https://istanbultarihi.ist/51-kara-bir-gun> (Erişim Tarihi :13.10.2021)

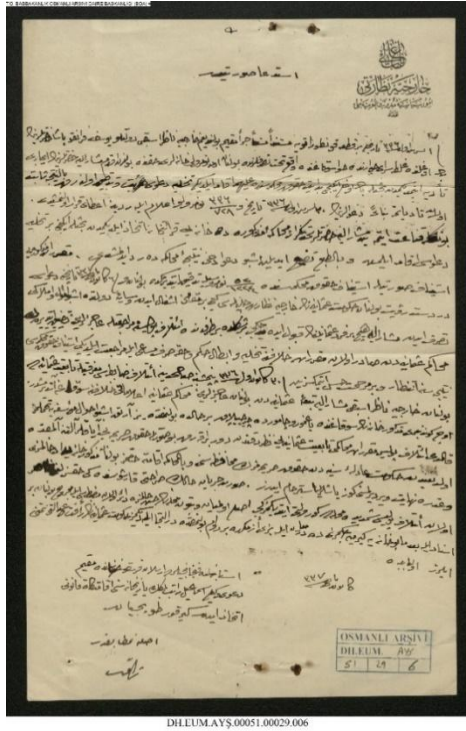


EK 25 Aziz Hüdayi Bey Hakkında BOA .HR. SYS. 2633/7



EK – 26 General Şarpi ⁶⁹

⁶⁹<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/23210> (Erişim Tarihi:04.04.2021)



Ek- 29 BOA.DH. EUM.AYŞ 51/29 Yusuf Paşa'nın davalık olduğu kiracısı Kirkor Topçuyan meselesi

EK- 30**YUSUF FRANKO PAŞANIN ALDIĞI NİŞAN, RÜTBİ VE MADALYALAR ⁷⁰**

1882- Sâniye Sınıf-ı Sâni'si

1889- Ulâ Sınıf-ı Sâni'si

1895- Ulâ Sınıf-ı Evveli

1878- Dördüncü Rütbeden ve 1896- İkinci Rütbeden Mecidi

1880- Dördüncü Rütbeden ve 1897- İkinci Rütbeden Osmanî

1897- Yunan Muharebesi Nişanı

1901- Altın Liyakat madalyası

1876- Rusya Saint Stanislas Nişanı

1888- Yunanistan Saint Sanveur, Romanya Étoil

1887 İtalya Saint Maurice ve Saint Lazar

1888- İran, Şir'ü Hurşid ve aynı nişanın ikinci rütbesi **1890** senesinde

1891 -Portekiz, La France Boullon

1891-Almanya, Couronne de Prusse

1894- Japonya, Şems-i Tâli

1894 -Yunanistan, Saint -Sanveur ve aynı nişanın üçüncü rütbesi **1899** senesinde

1907- Belçika Leopald

1901-Romanya Couronne de Roumani ve aynı nişanın ikinci rütbesi **1901** senesinde

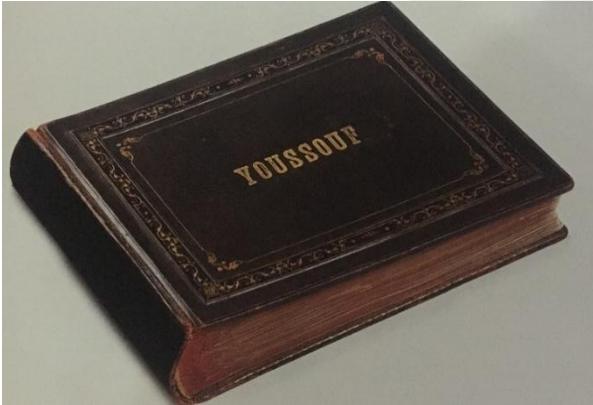
1903- Rusya Saint Stanislas

1906- Fransa Légion d'Honneur (üçüncü rütbe) ve İtalya Couronne de d'Italie

⁷⁰ (Birinci, 2000, s. 33)



EK -31 Yusuf Franko Paşa Vefat Haberi Cumhuriyet Gazetesi 5 Mart 1933⁷¹



EK- 32 Type Et Charges Yusuf Franko'nun Karikatür Albümü (1884-1896)⁷²

⁷¹Cumhuriyet Gazetesi Arşivinden (Satın Alınan Belge (16.07.2018)

<https://www.cumhuriyetarsivi.com/secure/abone/pdf>

⁷² (Öztuncay ,2017, s.3)



EK -33 Tophane (İstanbul) Konferansı⁷³

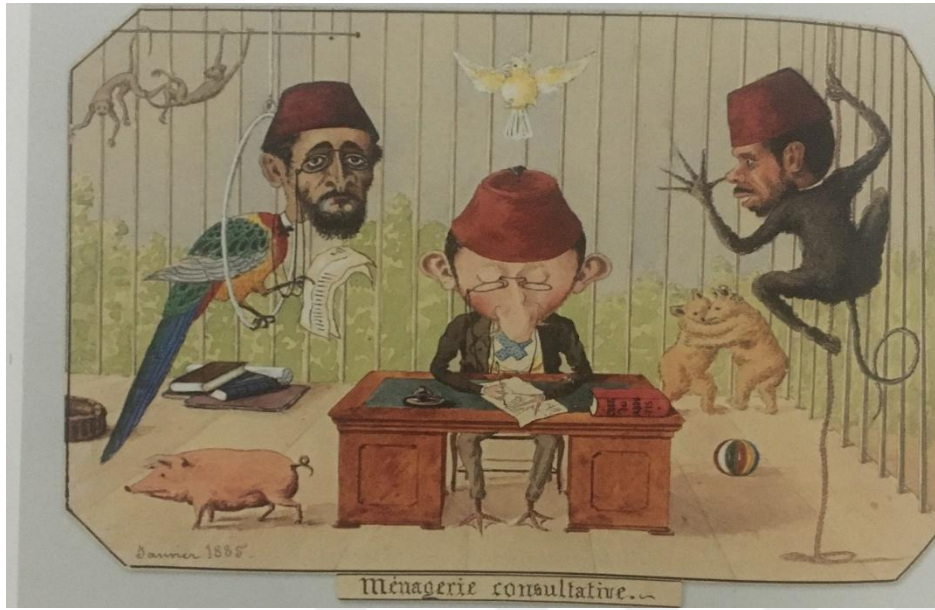


EK- 34 Brockdorff Paşa Yusuf Franko'nun Karikatürü ⁷⁴EK- 35 Le Grelot Dergisi Kapağı



⁷³ (Kentel,2017, s.67)

⁷⁴ (Doizy,2017, s.61)



EK- 36 Yusuf Franko Karikatür Hariciye Memurları Gabriel Noradunkyan Efendi Köşeye Sıkıştırılan Osmanlı Devleti Bâbîâli İstişare Sirki ⁷⁵

⁷⁵ (Doizy, 2017, s.60)